

বেজবৰুৱাৰ নিৰ্বাচিত ৰচনা

আদান-প্রদান

বেজবক্সাৰ নিৰ্বাচিত ৰচনা

সংকলন
নগেন শইকীয়া

নেশ্যনেল বুক ট্ৰাষ্ট, ইণ্ডিয়া

ISBN 81-237-2097-3

প্রথম সংস্কৰণ : 1997

প্রথম পুনৰমুদ্রণ : 1999 (শক 1920)

© নগেন শইকীয়া, 1997

Selections from Bezbaroa (*Asamiya*)

মূল্য : 36.00 টকা

সঞ্চালক, নেশ্যনেল বুক ট্ৰাষ্ট, ইণ্ডিয়া, এ-5 গ্ৰীণ পাৰ্ক
নতুন দিল্লী-110016 ৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত

সূচীপত্ৰ

	ভূমিকা	vii
ক.	আত্মজীবনী	
	মোৰ জীৱন সোঁৱৰণ (তৃতীয় আধ্যা)	1
খ.	কবিতা	
	অ' মোৰ আপোনাৰ দেশ	8
	প্ৰিয়তমা	8
	প্ৰিয়তমাৰ সৌন্দৰ্য্য	9
	ভ্ৰম	11
	ভৰা	12
	কবিতা	13
	অৱশেষ	13
	প্ৰেম	14
	নিমাতী কন্যা	15
	বসন্ত	17
	পদুম পাতৰ পানী	17
	বৰ আৰু সৰু	18
	বীণ বৰাগী	19
	ধনবৰ আৰু ৰতনী	24
গ.	চুটি গল্প	
	ভদৰী	26
	জলকুঁৱৰী	29
	সেউতী	30
	কন্যা	35
	মুক্তি	38
	নকণ্ঠ	41
	এৰাবাৰী	46
	ৰতনমুণ্ডা	52
	লোভ	58
	মোৰ সৈতে মনাইৰ দন্দ	60
	পাতমুগী	64

	ধোঁৱাখোৱা	71
	মিলাৰামৰ আত্ম-জীৱনী	77
	স্বৰ্গাৰোহণ	83
ঘ.	সাধুকথা	
	তেজীমলা	89
ঙ.	উপন্যাস	
	পদুমৰ কি হৈছে ? (পদুমকুঁৱৰী উপন্যাসৰ পৰা)	94
চ.	লঘু ৰচনা	
	সমাজিক	100
	কবিতা	109
	বৰবৰুৱাৰ বিয়া	115
	কাপ আৰু কাকতৰ কথোপকথন	118
	ভুল	120
ছ.	নাটক	
	গদাপাণি আৰু ডালিমী (জয়মতী কুঁৱৰী নাটকৰ পৰা)	125
জ.	জীৱনী	
	শঙ্কৰদেৱৰ ধৰ্মমত প্ৰতিষ্ঠা (শঙ্কৰদেৱ গ্ৰন্থৰ পৰা)	130
	মাধৱদেৱৰ গুৰুসেৱা ('শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ আৰু শ্ৰীমাধৱদেৱ' গ্ৰন্থৰ পৰা)	135
ঝ.	সাহিত্য বিষয়ক ৰচনা	
	সাহিত্য সম্পৰ্কে (১৯২৪ চনত অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতিৰ আসনৰ পৰা দিয়া ভাষণৰ অংশ বিশেষ)	140
	অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্য (অ. ভা. উ. সা. সভাত দিয়া দ্বিতীয় বক্তৃতা)	149
	পুৰণি অসমীয়া ভাষা, সাহিত্য আৰু লিপি	158
	(অ. ভা. উ. সা. সভাত দিয়া পঞ্চম বক্তৃতাৰ অংশ)	
	কীৰ্ত্তন ('শঙ্কৰদেৱ' গ্ৰন্থৰ তৃতীয় আধাৰ পৰা)	162
ঞ.	তত্ত্বমূলক ৰচনা	
	ঈশ্বৰ অনন্ত (শ্ৰীভগৱৎ কথাৰ পৰা)	166
ট.	উপদেশাত্মক ৰচনা	
	কামত কৃতিত্ব লভিবৰ সঙ্কেত	170

ভূমিকা

লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা (১৮৬৪-১৯৩৮) আছিল আধুনিক কালৰ অসম তথা ভাৰতবৰ্ষৰ এটি কৃতী সন্তান। আহোম ৰজাৰ ৰাজবৈদ্যৰ পৰিয়াল “বেজবৰুৱা বংশ”ৰ দীননাথ বেজবৰুৱাৰ তেওঁ আছিল চতুৰ্থ সন্তান। এক্সট্ৰা এছিছটেন্ট কমিছনাৰ দীননাথ বেজবৰুৱা ১৮৬৪ চনৰ লক্ষ্মীপূৰ্ণিমাৰ দিনা নাৱেৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰইদি বৰপেটালৈ গৈ থাকোঁতে নগাঁও জিলাৰ আঁহতগুৰি নামৰ ঠাইত লক্ষ্মীনাথৰ জন্ম হয়। লক্ষ্মীপূৰ্ণিমাৰ দিনা জন্ম হোৱাৰ বাবেই তেওঁৰ নাম থোৱা হয় লক্ষ্মীনাথ।

বেজবৰুৱা পৰিয়াল আছিল শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ (১৪৪৯-১৫৬৮) প্ৰিয় শিষ্য মাধৱদেৱৰ (১৪৮৯-১৫৯৬) আজ্ঞাৰে পদ্ম (বদুলা) আতাই প্ৰতিষ্ঠা কৰা “নিকা সংহতি”ৰ (অসমৰ বৈষ্ণৱ সত্ৰসমূহৰ এটি ভাগ) “কমলাবাৰী সত্ৰ”ৰ শিষ্য। বেজবৰুৱা পৰিয়ালত পুৰাণপৰা গধূলিলৈকে সৰু-বৰ সকলোৱে সত্ৰীয়া নীতি-নিয়ম নিষ্ঠাৰে মানি চলিছিল। নাম-কীৰ্ত্তন, মহাপুৰুষসকলৰ তিথি-পাৰ্বণ তেওঁবিলাকে নিয়মীয়াকৈ পালন কৰিছিল। তদুপৰি শঙ্কৰদেৱ-মাধৱদেৱৰ পুথিসমূহ নিয়মীয়াকৈ পাঠ কৰাৰ ফলত বেজবৰুৱা পৰিয়ালৰ শিশু আৰু কিশোৰসকলৰ মনতো এই পুথিসমূহে গভীৰ সাঁচ বহুৱাইছিল। মহাপুৰুষসকলৰ তিথি উপলক্ষে “চৰিত তোলা” (মহাপুৰুষসকলৰ জীৱন কাহিনী বৰ্ণনা কৰা) প্ৰথা পালন কৰাৰ ফলস্বৰূপে শঙ্কৰদেৱ, মাধৱদেৱ আৰু পৰৱৰ্তী প্ৰধান বৈষ্ণৱী সন্তসকলৰ জীৱন বৃত্তান্তয়ো শ্ৰোতাসকলৰ মনত সাঁচ বহুৱাইছিল। লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা এনে এটি সাংস্কৃতিক বৈষ্ণৱ পৰিবেশত লালিত-পালিত হোৱাৰ ফলস্বৰূপে তেওঁৰ মনত বৈষ্ণৱ আদৰ্শ আৰু ঐতিহ্যই মচিব নোৱৰা প্ৰভাৱ পেলাইছিল। তদুপৰি তেওঁৰ মাতৃ থানেশ্বৰী দেৱী আছিল শঙ্কৰদেৱৰ অনুগামী আন এগৰাকী বৈষ্ণৱী কবি অনন্ত কন্দলিৰ বংশোদ্ভূতা। এতেকে, বেজবৰুৱাৰ মাজত ঐতিহ্যৰপৰা লাভ কৰা আধ্যাত্মিক, নৈতিক, সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক মূল্যবোধবোৰ হৈ পৰিছিল সক্ৰিয় আৰু গতি নিৰ্দেশক।

বেজবৰুৱাৰ শৈশৱ অতিবাহিত হৈছিল এসময়ৰ আহোম স্বৰ্গদেউসকলৰ ৰাজধানী আৰু পিছৰ আধুনিক অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ প্ৰসুতিঘৰ-স্বৰূপ শিৱসাগৰত। দৌল-দেৱালয় আৰু পৰিত্যক্ত ৰাজকাৰেঙকে ধৰি প্ৰাচীন স্থাপত্যসমূহে কঢ়িয়াই লৈ অহা অসমৰ অতীত ইতিহাসৰ সোঁৱৰণিয়েও শৈশৱৰেপৰা লক্ষ্মীনাথৰ মনৰ মাজত জ্ঞান-নেজান প্ৰভাৱ পেলাই আহিছিল। তদুপৰি, অসমৰ মনোৰম নৈসৰ্গিক প্ৰকৃতি আৰু জন-জীৱনৰ সৰলতা, লোক-জীৱন আৰু লোক-সংস্কৃতিৰ বৰ্ণাঢ্য ৰূপ—এইবিলাকেও শৈশৱৰেপৰা বেজবৰুৱাক মুগ্ধ আৰু আকৃষ্ট কৰি

আহিছিল। এই কথা স্মৰণীয় যে অসমীয়া মান্য ভাষাই আহোম ৰজাসকলৰ দিনত বুৰঞ্জী আৰু অন্যান্য ব্যৱহাৰিক বিষয়ৰ ৰচনাৰ মাজেদি শিৱসাগৰকে কেন্দ্ৰ কৰি গঢ় লৈ উঠিছিল। খ্ৰীষ্টধৰ্ম প্ৰচাৰৰ্থে অসমলৈ অহা (১৮৩৫ খ্ৰী.) বেণ্টিষ্ট মিছনেৰিসকলেও শিৱসাগৰকে কেন্দ্ৰ কৰি তেওঁলোকৰ কাম আৰম্ভ কৰিছিল। প্ৰসংগক্ৰমে স্মৰ্তব্য যে ১৮২৬ খ্ৰীষ্টাব্দত স্বাক্ষৰিত ইয়াণ্ডাবু সন্ধিৰ পাছত অসম ব্ৰিটিছৰ অধীনলৈ যায় আৰু ব্ৰিটিছ শক্তিৰ কেন্দ্ৰ কলিকতাৰ ফ'ৰ্ট উইলিয়ামৰ নীতি আৰু নিৰ্দেশনাৰে অসম নিয়ন্ত্ৰিত হ'বলৈ ধৰে। ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানিৰ প্ৰশাসনীয় আৰু ৰাজহ নীতিৰ লগত আৰু ইংৰাজী ভাষাৰ লগতো পৰিচয় নথকা অসমীয়া মানুহৰপৰা কোম্পানিয়ে আৱশ্যকীয় সেৱা লাভ নকৰাত কলিকতাৰ পৰা বঙলাভাষী কৰ্মচাৰী অসমলৈ আনি চৰকাৰী কাম-কাজত নিয়োগ কৰিলে। ১৮৩৭ খ্ৰীষ্টাব্দত ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানিৰ চৰকাৰে অসমৰ চৰকাৰী কাম-কাজত অসমীয়া ভাষাৰ পৰিৱৰ্তে বঙলা ভাষা চলোৱাৰ সিদ্ধান্ত কৰাৰ ফলত অসমীয়া ভাষা বিনা জগৰত স্থানচ্যুত হ'ল। এই সময়তে খ্ৰীষ্টধৰ্ম প্ৰচাৰৰ নিমিত্তে অসমলৈ অহা আমেৰিকান বেণ্টিষ্ট মিছনেৰিসকলে চৰকাৰী নীতি-নিৰ্দেশনাৰ ভুল ধৰিব পাৰিছিল আৰু অসমৰ মানুহৰ বাবে অসমীয়া ভাষাৰ উপযোগিতা অনুভৱ কৰিছিল। তেওঁলোকে ১৮৪৩ খ্ৰীষ্টাব্দত শিৱসাগৰক তেওঁলোকৰ ঘাই কেন্দ্ৰস্বৰূপে লৈ ইয়াৰপৰাই অসমীয়া ভাষাত পৃথি-পত্ৰ প্ৰকাশৰ ব্যৱস্থা কৰিবলৈ ধৰিলে আৰু ১৮৪৬ খ্ৰীষ্টাব্দৰপৰা তেওঁলোকে শিৱসাগৰৰ পৰা প্ৰকাশ কৰা মাহেকীয়া কাকত “অৰুনোদই” ৰ বুকুতে আধুনিক অসমীয়া ভাষা গঢ় লৈ উঠিল। তদুপৰি এই সময়ৰেপৰাই ভাষাভিত্তিক জাতীয় চেতনাৰ ভাব, আৰু বঙলা ভাষাৰ ঠাইত অসমীয়া ভাষা পুনৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ অভিলাষ শিক্ষিত অসমীয়াসকলৰ মনত বাঢ়ি আহিল। আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকন, গুণাভিৰাম বৰুৱা আৰু হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ মাজেদি অসমীয়া মানুহৰ ভাষিক জাতীয় চেতনাই সবল আত্মপ্ৰকাশ লাভ কৰিলে। এই তিনিওজনৰ ভিতৰত হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই মিছনেৰিসকলে গঢ়ি তোলা অসমীয়া ভাষাক বৰ্তমানৰ ৰূপত ন-কৈ গঢ় দি তুলিলে। ১৮৭২ খ্ৰীষ্টাব্দত কাকতে-পত্ৰই অসমীয়া ভাষা পুনৰাসিত হ'ল যদিও স্কুল আৰু কাছাৰীত কাৰ্য্যতঃ বহুদিনলৈ বঙলা ভাষাই চলি থাকিল। বেজবৰুৱা এনে এক ভাষিক সংকট আৰু দন্দৰ মাজত ডাঙৰ-দীঘল হৈছিল। তেওঁ বঙলা ভাষাৰ অবাঞ্ছিত অধিকাৰ সহিব পৰা নাছিল। অসমীয়া ভাষাক হীন জ্ঞান কৰা বঙালীসকলৰ মনোভাৱৰ প্ৰতিও তেওঁ কঠোৰ আছিল। আধুনিক মান্য অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰাণস্পন্দন অনুভৱ কৰা বেজবৰুৱাই হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ৰচনা-ৰীতিৰ ভিত্তিত অসমীয়া ভাষাক শক্তিশালী প্ৰকাশিকাশক্তিৰ অধিকাৰী কৰি তোলাৰ গুৰুত্ব আৰু প্ৰয়োজনীয়তা অনুভৱ কৰিছিল।

এণ্ট্ৰেন্স পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হোৱাৰ পাছত বেজবৰুৱা কলেজীয়া শিক্ষাৰ বাবে কলিকতালৈ গ'ল। ব্ৰিটিছ শক্তি অসমলৈ অহাৰ প্ৰায় এশ বছৰৰ আগতে বংগদেশলৈ আহিছিল আৰু কলিকতাত খোপনি পুতিছিল। ইউৰোপীয় ভাষা, সাহিত্য, সংস্কৃতি, জীৱন-যাপনৰ পদ্ধতি আৰু আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ লগত তেতিয়াৰপৰা বংগদেশৰ

সম্পর্ক গঢ় লৈ উঠিছিল। আনহাতে কৌলীন্য প্ৰথাত বিশ্বাসী বেংগলৰ গোড়া হিন্দুসকল পশ্চিমীয়া প্ৰভাৱৰ বিৰুদ্ধে থিয় দিছিল। তৎসঙ্গেও পাশ্চাত্য প্ৰভাৱে গা-কৰি উঠিছিল আৰু ই ইউৰোপীয় সাহিত্যৰ নৱন্যাসধাৰা আৰু মানৱিকতাবাদী দৰ্শন কঢ়িয়াই লৈ আহিছিল। ৰাজা ৰামমোহন ৰায় আছিল সমন্বিত আদৰ্শৰ আধুনিকতাৰ পথিকৃত। তেওঁ বংগত ভাৰতীয় আধ্যাত্মিক সাধনাৰ শেষ লক্ষ্য ব্ৰাহ্মতন্ত্ৰৰ ভেটিত আধুনিক যুক্তিবাদৰ সহায়েৰে হিন্দুধৰ্মৰ কু-সংস্কাৰ দূৰ কৰি এক নতুন ধৰ্মৰ ধাৰা প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে। সেই ব্ৰাহ্মধৰ্মই ঊনবিংশ শতিকাৰ বংগদেশত এক বিশিষ্ট ভূমিকা পালন কৰি গ'ল। এহাতে ডেভিড হেয়াৰ আৰু ডেৰোজিঅ' আৰু মাইকেল মধুসূদনকে ধৰি তেওঁলোকৰ অনুগামীসকল, আনহাতে ঈশ্বৰচন্দ্ৰ বিদ্যাসাগৰ প্ৰমুখ্যে আধুনিক মনৰ ভাৰতীয় ঐতিহ্যবিশ্বাসী পণ্ডিতসকল; এহাতে ৰবীন্দ্ৰনাথৰ প্ৰতিভাৰ জয়যাত্ৰাৰ আৰম্ভণি, আনহাতে ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতি আৰু শিক্ষাৰ বিকাশৰ বাবে গঢ় লৈ উঠা বিভিন্ন অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠানসমূহ—এই আটাইবোৰ ঘটনাৰ ঐতিহাসিক ফলস্বৰূপে সংঘটিত হ'ল বংগৰ নৱ-জাগৰণ। বেজবৰুৱা আৰু তেওঁৰ সতীৰ্থসকল এই নৱ-জাগৰণৰ টোৱে তোলপাৰ লগাই থকা কলিকতাত উপস্থিত হোৱাৰ পিছৰেপৰা তেওঁলোকৰ মনত নিজৰ দেশ, মানুহ, ভাষা, সাহিত্য, সংস্কৃতি আৰু সমাজৰ প্ৰতি দায়িত্ববোধ আৰু কৰ্তব্যবোধৰ জন্ম হ'ল। এহাতে নিজৰ দেশৰ প্ৰাচীন ঐতিহ্যৰ প্ৰতি অনুভৱ কৰা শ্ৰদ্ধা, আনহাতে ঐতিহ্যক অন্ধবিশ্বাস আৰু কু-সংস্কাৰৰপৰা মুক্ত কৰাৰ অভিলাষ; এহাতে নতুন মানৱিকতাবাদী দৃষ্টি আৰু দৰ্শন আহৰণ আৰু আনহাতে নতুন সৃষ্টিশীল সাহিত্য-কৰ্মেৰে নিজৰ ভাষাক সমৃদ্ধিশালী কৰি তোলাৰ আৱশ্যকতা—এই আটাইবিলাক কাৰণ আৰু লক্ষণে বেজবৰুৱা আৰু তেওঁৰ অনুগামী সতীৰ্থসকলক দান কৰিলে এক নতুন কৰ্ম-প্ৰেৰণা। তেওঁবিলাকে কলিকতাত গঠন কৰিলে 'অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতি সাধনী সভা' আৰু ১৮৮৯ খ্ৰীষ্টাব্দৰ পৰা প্ৰকাশ কৰিবলৈ ল'লে মাহেকীয়া সাহিত্য আলোচনী 'জোনাকী'। এই 'জোনাকী'য়েই হৈ উঠিল অসমীয়া ভাষাত নৱন্যাস আন্দোলনৰো মুখপত্ৰ। ভাষাক মৰ্য্যাদাসীন কৰা, সাহিত্যক নতুন ভাৱ, আদৰ্শ, বিষয় আৰু আংগিকেৰে চহকী কৰা, অসমীয়া মানুহৰ দোষ-ক্ৰটিৰ সংস্কাৰ সাধন কৰা আৰু ঐতিহ্য আৰু লোক-জীৱনৰ মাজত নিহিত সম্পদ আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ পুনৰাবিষ্কাৰ কৰা—এই আটাইবোৰ লক্ষ্যেৰে বেজবৰুৱা আৰু তেওঁৰ সহযোগীসকলে কাপ হাতত তুলি ল'লে। বেজবৰুৱাই নিজে কবিতা ৰচনা কৰিলে, নাটক আৰু প্ৰহসন লিখিলে, শঙ্কৰদেৱ-মাধৱদেৱক আধুনিক মানুহৰ উপযোগীকৈ দাঙি ধৰিলে, তুলনামূলক বিচাৰেৰে শঙ্কৰদেৱ প্ৰতিষ্ঠিত বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব প্ৰতিপাদন কৰিলে, অসমীয়া ভাষাৰ ঐতিহ্য আৰু শক্তি প্ৰতিষ্ঠিত হোৱাকৈ প্ৰৱন্ধ ৰচনা কৰিলে আৰু 'কৃপাবৰ বৰুৱা' ছদ্মনাম লৈ ৰচনা কৰা ব্যংগ সাহিত্যৰে জাতীয় জীৱনৰ ক্ৰটি-বিচ্যুতি থকা-সৰুকাই সমালোচনা কৰিলে। অসমীয়া ভাষাত ১৮৯২ চনতে, প্ৰথম চুটিগল্প ৰচনাৰো পাতনি মেলিলে বেজবৰুৱাই। যথার্থতে অসমীয়া চুটিগল্পই তেওঁৰ হাততে পৰিণত বিকাশ লাভ কৰিলে। তেওঁ ৰচনা

কৰা বুৰঞ্জীমূলক উপন্যাস ‘পদুম কুঁৱৰী’ যথার্থতে এখনি প্ৰতীকধৰ্মী উপন্যাসলৈ উন্নীত হৈছে। তেওঁ অসমীয়া লোক-সাহিত্যৰো প্ৰথম সংগ্ৰাহক আৰু সম্পাদক। বেজবৰুৱাৰ সমগ্ৰ ৰচনাৱলীত প্ৰবল স্বদেশহিতৈষণা, গভীৰ মানৱপ্ৰেম, অফুৰন্ত হাস্যৰস আৰু গভীৰ চিন্তাৰ প্ৰকাশ ঘটিছে। সাধাৰণ মানুহ আৰু নাৰীৰ প্ৰতি তেওঁ অনুভৱ কৰিছিল গভীৰ সহানুভূতি আৰু মৰ্য্যাদাবোধ।

বেজবৰুৱাই ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ পৰিয়ালৰ প্ৰজ্ঞাসুন্দৰী দেৱীৰ লগত বৈবাহিক সম্বন্ধ স্থাপন কৰি ঠাকুৰ পৰিয়ালৰ লগতো অন্তৰংগভাৱে জড়িত হৈ পৰিছিল। কিন্তু অসমীয়া ভাষা-সাহিত্য আৰু সমাজ-জীৱনৰ প্ৰতি তেওঁৰ দায়বদ্ধতা তাৰ কাৰণে কমি যোৱা নাছিল, বৰং বৃদ্ধিহে পাইছিল। তেওঁ সমগ্ৰ জীৱন কলিকতা আৰু সম্বলপুৰতেই কটালে। জীৱিকাৰ বৃত্তিস্বৰূপে তেওঁ গ্ৰহণ কৰিছিল কাঠৰ ব্যৱসায়। অসমৰপৰা এনেভাৱে দূৰত থাকি তেওঁ বৰং অসমৰ প্ৰতি গভীৰ প্ৰেম অনুভৱ কৰিছিল আৰু এই জাতীয় প্ৰেমেই তেওঁৰ সমগ্ৰ ৰচনাৰ আৰু আধা শতিকাজোৰা অসমীয়া সাহিত্যৰো ঘাই চালিকাশক্তি হৈ পৰিছিল। তেওঁৰ ৰচনাই অসমীয়া লেখকসকলক প্ৰেৰণা আৰু দায়িত্ববোধ দুয়োটা দান কৰিছিল। বেজবৰুৱাই নিজে ‘বাঁহী’ (১৯০৯-৩৮) কাকতৰ যোগে ‘জোনাকী’ৰ ভাৱশক্তিক সক্ৰিয় কৰি ৰাখি তাৰ সম্প্ৰসাৰণ ঘটাইছিল। ১৯৪০ চনলৈকে অসমীয়া সাহিত্যক এই ভাৱশক্তিয়েই নিয়ন্ত্ৰণ কৰি গ’ল। বেজবৰুৱাই শক্তিশালী প্ৰকাশিকাশক্তিসম্পন্ন এক তুলনাহীন গদ্যশৈলী আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যক দান কৰি গ’ল। বেজবৰুৱা এইফালৰপৰাও স্মৰণীয় হৈ ৰ’ব। তেওঁ আছিল আধুনিক অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ মুকুটবিহীন সম্ৰাটস্বৰূপ। অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ যিকোনো সৰু-বৰ সমস্যাৰ শেষ সমিধান বেজবৰুৱাতে পোৱা যায়। তেওঁ আছিল অসমীয়া সাহিত্যৰ আধুনিক যুগৰ প্ৰথম পৰ্বৰ সবাতোকৈ ওখ লেখকজন। তেওঁ কেৱল নিজকে প্ৰতিনিধিত্ব কৰা নাই, প্ৰতিনিধিত্ব কৰি আছে তেওঁৰ সমগ্ৰ যুগটোক। সেইবাবেই ১৮৯০ ৰপৰা ১৯৪০ লৈকে অসমীয়া সাহিত্যৰ এই অৰ্ধ শতাব্দীক “বেজবৰুৱাৰ যুগ” বোলা হয়। ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰসিদ্ধ পণ্ডিত ড° সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ে বেজবৰুৱাক ভাৰতবৰ্ষৰ এটি উজ্জ্বল ৰত্ন বুলি অভিহিত কৰি গৈছে, “তেওঁৰ (বেজবৰুৱাৰ) গধুৰ চিন্তাৰ সাহিত্য, সংস্কৃতি, ৰাজনীতি আৰু ধৰ্ম সম্বন্ধীয় ৰচনাৰাজি আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ অতি ওখ খাপৰ ৰচনা। ইয়াৰ উপৰি তেওঁৰ আত্মজীৱনী ‘মোৰ জীৱন সোঁৱৰণ’ ভাৰতীয় সাহিত্যৰ আটাইতকৈ সুন্দৰ কিতাপবোৰৰ ভিতৰত এখন।” ড° চট্টোপাধ্যায়ে আকৌ কৈছে, “আমি লক্ষ্মীনাথক ভাৰতীয় সাহিত্যিক আৰু সাংস্কৃতিক নৱ-জাগৰণৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ ব্যক্তিস্বৰূপে চাব লাগিব। তেওঁ এনে এটি ব্যক্তিত্ব যি কেৱল তেওঁৰ মাতৃভাষা অসমীয়া সাহিত্যত থকা মহৎ সম্পদসমূহৰে মোল বুজোঁতা নাছিল, বৰং ভগ্নীভাষা বঙলা আৰু সকলো ভাৰতীয় ভাষাৰ মহান মাতৃ আৰু ধাতৃস্বৰূপা সংস্কৃত ভাষাৰ শ্ৰেষ্ঠ সম্পদবিহিনী মোল বুজিছিল—তেওঁ আছিল এনে এটি উজ্জ্বল ব্যক্তিত্ব যাৰ মাজত পোহৰ আৰু মাধুৰ্য্য দুয়োটাৰে সমাবেশ ঘটিছিল।”

বেজবৰুৱাৰ ৰচনাই সমকালীন আধুনিক অসমীয়া মনৰো প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। উনবিংশ শতিকাৰ সমকালীন ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন প্ৰাপ্তত ভাৱ, চিন্তা, কল্পনাৰ যি নৱ-জাগৰণ ঘটিছিল, বেজবৰুৱাৰ ৰচনাই তাৰ অসমীয়া সংস্কৰণ ধৰি ৰাখিছে। তেওঁৰ নন্দনতাত্ত্বিক দৃষ্টিভংগীয়েও ভাৰতীয় আধুনিক মনে গ্ৰহণ কৰা ৰূপৰ সাঁচ ধৰি ৰাখিছে। সেইবাবেই বেজবৰুৱাক বাদ দি সমকালীন ভাৰতীয় সাহিত্যৰ তুলনামূলক বিচাৰ সম্ভৱ নহয়।

বেজবৰুৱাক অসমৰ মানুহে দান কৰিলে “সাহিত্যৰথী” (A chariot-borne warrior in the field of letters)। ড° চট্টোপাধ্যায়ে তেওঁক “অতুলনীয় বাংময়-দেশিক” (incomparable master and guide in letters) বা “অতুলনীয় বাংময় বিকাশ” (incomparable grace of letters) বুলি অভিহিত কৰিব খোজে। যি উপাধিৰেই তেওঁক অভিহিত কৰা নহওক, তেওঁ যে আধুনিক ভাৰতৰ সৃষ্টিশীল, বৌদ্ধিক জগতৰ এগৰাকী শক্তিশালী প্ৰতিনিধি সেই বিষয়ে কোনো সন্দেহ নাই। বেজবৰুৱাৰ যোগেদি আমি সমকালীন অসমীয়া মন আৰু তাৰ মাজেদি সমকালীন ভাৰতীয় মনৰ ওচৰ চাপিব পাৰোঁ।

(২)

নেশ্যনেল বুক ট্ৰাষ্ট, ইণ্ডিয়াই ভাৰতীয় ভাষাসমূহৰ মহৎ আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ লেখকসকলৰ ৰচনাৰ লগত প্ৰতিটো ভাৰতীয় ভাষাৰ পঢ়ুৱৈক পৰিচয় কৰাই দিয়াৰ বাবে লেখকসকলৰ নিৰ্বাচিত ৰচনাৰ সংকলনৰ সকলো ভাৰতীয় ভাষাত ক্ৰমান্বয়ে প্ৰকাশৰ বাবে যি আঁচনি লৈছে, সি যথার্থতে প্ৰশংসনীয়। ইয়াৰদ্বাৰা ভাৰতীয় মানুহ, বিচিত্ৰতাৰ মাজতো প্ৰৱাহিত হৈ থকা ভাৰতীয় মনটোৰ সম্যক পৰিচয় লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হ’ব। এই আঁচনিৰ ভিতৰুৱাকৈ গ্ৰহণ কৰা সাহিত্যৰথী লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ ৰচনাৰ নিৰ্বাচিত সংকলন এটি প্ৰস্তুত কৰি দিয়াৰ দায়িত্ব সতৰ্কতাৰে পালন কৰিবলৈ যত্ন কৰিছোঁ। বেজবৰুৱাৰ বিশাল ৰচনাৰাজিৰ মাজৰপৰা—আত্মজীৱনী, কবিতা, চুটিগল্প, সাধুকথা, উপন্যাস, লঘুৰচনা, নাটক, জীৱনী, সাহিত্য-বিষয়ক ৰচনা, তত্ত্বমূলক ৰচনা আৰু উপদেশাত্মক ৰচনা—এই এঘাৰটি ভাগৰ মুঠ আঠচল্লিশটি ৰচনা এই সংকলনত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। তাৰ ভিতৰত আত্মজীৱনী, উপন্যাস, জীৱনী, সাহিত্য-বিষয়ক ৰচনা, তত্ত্বমূলক ৰচনা আৰু উপদেশাত্মক ৰচনা—এই ৰচনাসমূহৰ কেৱল অংশবিশেষ উৎকলন কৰা হৈছে। সমগ্ৰৰ সোৱাদ দিয়া সম্ভৱ নহ’লেও এনে উৎকলিতাংশই যাতে পাঠকসকলক অংশসমূহৰ স্পষ্ট ধাৰণা একোটি দিব পাৰে, তালৈ চকু ৰখা হৈছে। বেজবৰুৱাৰ ভাষাৰ জুহুৱা চৰিত্ৰৰ বাবে তেওঁৰ ৰচনা অন্য ভাষা-ভাষীৰ বাবে বাছনি কৰা অত্যন্ত কঠিন হৈ পৰে। সেইবাবে, অসমীয়া পঢ়ুৱৈয়ে পঢ়ি আনন্দ পোৱা আৰু প্ৰশংসা কৰা অনেক ৰচনা বাছনিৰ পৰা বাদ দিবলগীয়া হৈছে। ৰচনাসমূহ বাছোঁতে ঘাইকৈ তিনিটা কথাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হৈছে : এক,

বেঙ্গবন্ধুৰ ব্যক্তিত্ব আৰু ৰচনাৰ ভাৱশক্তি যাতে প্ৰকাশ পায়; দুই, ৰচনাসমূহৰ যাতে সাহিত্য-গুণ থাকে; তিনি, ৰচনাসমূহৰ যাতে অনুবাদযোগ্যতা থাকে। বেঙ্গবন্ধুৰ স্বদেশ প্ৰেম, আদৰ্শবাদিতা আৰু মানৱিকতাবাদৰ উপৰিও আছিল এটি যুক্তিবাদী বৈজ্ঞানিক মন, নন্দনতাত্ত্বিক দৃষ্টিভংগী, তুলনামূলক বিচাৰ-ক্ষমতা আৰু জীৱন-সম্পৰ্কে এক সামগ্ৰিক দৃষ্টিভংগী। এই সংকলনত উৎকলিত ৰচনাসমূহে এই বৈশিষ্ট্যসমূহৰ আভাস দিব পাৰিব বুলি আশা ৰাখিছোঁ। যদি এনে এটি আভাস দিয়াত এই সংকলন ব্যৰ্থ হয়, তেনেহ'লে সেই দোষ সংকলকৰহে, বেঙ্গবন্ধুৰ নহয়।

নগেন শইকীয়া

ক. আত্মজীৱনী

মোৰ জীৱন সোঁৱৰণ

তৃতীয় আখ্যা

গুৱাহাটীৰ বিশাল ব্ৰহ্মপুত্ৰ, আৰু চাৰিওফালৰ পৰ্বত মালাৰে বিভূষিত মনোৰম দৃশ্যই মোৰ মন অনিৰ্বচনীয় আনন্দৰে পূৰাই পেলালে। সেই দৃশ্যৰ চিত্ৰপট মোৰ হৃদয়-চিত্ৰশালাত যাবজ্জীৱন থাকিব। অশ্বক্লান্ত, উমানন্দ, উৰ্বশী, নৱগ্ৰহ, শুক্ৰেশ্বৰ, বশিষ্ঠাশ্ৰম আদি তীৰ্থ স্থানলৈ পিতৃদেৱতাৰে সৈতে গৈ মই যে কি অপাৰ আনন্দ উপভোগ কৰিছিলোঁ, কৈ অঁতাব নোৱাৰোঁ। মাথোন কামাখ্যা আৰু হাজোঁলৈ মোক সৰু বুলি পিতৃদেৱতাই লগত নিয়া নাছিল।

গুৱাহাটীতে প্ৰথমতে মোৰ স্কুলত প্ৰবেশ ঘটে। সঁচাকৈ কবলৈ গ'লে, স্কুললৈ যোৱাটো মোৰ মনত বৰ ফাটেকলৈ যোৱা যেন লাগিছিল। মোৰ পক্ষে স্কুলত প্ৰবেশ মানে বন-বিহঙ্গৰ সজাত প্ৰবেশ; যদিও তাত অৱস্থিত চাৰি-পাঁচ ঘণ্টাৰ নিমিষ্টেহে। কিন্তু হ'লে কি হ'ব, সেই চাৰি-পাঁচ ঘণ্টাৰ পিছত মুকলি হৈ গৈ আকৌ যে কাইলৈ তেনেকৈ তাত পুনৰাবদ্ধ হোৱা অনিবাৰ্য্য, সেই চিন্তাৰ ভয়ে মোক খুলি খুলি খাইছিল। পিতৃদেৱতাৰ হুকুম, মই স্কুললৈ যাবই লাগিব; এতেকে যাবই লাগিব—তেহেঁলে মোৰ মনো ৰাজ্যত “বামুণেই মৰক বা লগুণেই ছিগক।”

স্কুলত সোমায়েই যেই দেখোঁ, কৰধৃত-ঘূৰ্ণিত-শোভিত-বেত্ৰং-মাষ্টাৰ মহাপ্ৰভু-সকলৰ বজ্জ-গম্ভীৰ নিনাদ ছাত্ৰসকলৰ সন্মিলিত সংযত কণ্ঠ নিসৃত মৃদু-মন্দ, গুৰু গুৰু ধ্বনিৰ কটাহ ভেদ কৰি স্কুল ঘৰৰ মুখচ পাইছেগৈ, মোৰ ধাতুটিও মূৰৰ মুখচত উঠিবলৈ লৰ ধৰে। মোৰ মূৰৰ ব্ৰহ্ম-বন্ধুৰ কাষতে ধাতুটিক এৰি থৈ মই বহি স্কুলত কিবা শিকা বুজাৰতো কথাই নাই, ঘৰত অলপ অচৰপ যি পঢ়ি শুনি শিকি বুজি আহোঁ, সিও পাহৰণিৰ পঞ্চবটীত সোমাই মায়া-মৃগ হৈ কৰবালৈ লৰি পলাই গুচি যায়। হায়! স্কুল মোৰ মনত ভয়ৰ ভৱন নহৈ যদি আনন্দভৱন হ'লহেঁতেন, আৰু মোৰে নিচিনা দুৰ্ভগীয়া, “স্কুলাতঙ্ক ৰোগগ্ৰস্ত” এশ এটা লৰাৰ পক্ষেও যদি তেনেকুৱাই হ'লহেঁতেন, তেন্তে আমাৰ দেশত কি সুস্থ সবল দেহৰ আৰু মনৰ এচাম প্ৰজাৰ (generation) সৃষ্টি হ'লহেঁতেন। স্কুলত শিক্ষা দিবৰ কঠোৰ নিৰ্মম নীৰস এটা মাথোন ব্যৱস্থাৰ সলনি যদি তাৰ ওলোটা অৱস্থাৰ প্ৰচলিত হ'লহেঁতেন, তেন্তে কেনে হাঁহিমুখীয়া কাৰ্য্যক্ষম, আৰু নিজৰ সাধ্যৰ সীমাত প্ৰফুল্লিত প্ৰজা চামে চামে বাঢ়ি আমাৰ জন্ম-ভূমিক উজ্জল আৰু মহিমান্বিত কৰিলেহেঁতেন। দেৱী সৰস্বতীৰ বছৰেকীয়া পূজাৰ উৎসৱ

ছাত্ৰসকলৰ পক্ষে কেনে আনন্দময় হয়;—তেওঁৰ দৈনিক পূজাও যদি ছাত্ৰসকলৰ পক্ষে তেনে আনন্দময় হ'লহেতেন, তেন্তে অক্ষয় জ্ঞান-ভাণ্ডাৰৰ পৰা জ্ঞান-ৰত্নৰ সম্ভাৰ হৰিষ মনেৰে সংগ্ৰহ কৰি কত লোক ধনী আৰু সুখী হ'ব পাৰিলেহেতেন।

স্কুলত আমাক অন্ধ শিকোৱা এজন মাষ্টৰ আছিল; তেওঁৰ নামটো (যদি মই পাহৰা নাই) চাখাৱত আলি। তেওঁক দেখিলেই মোৰ মূৰত থাকিব নোখোজা অন্ধৰ আকৃতি কেইটা বিকৃতি হৈ, মাতৃস্তন্যৰে সৈতে মাতৃদত্ত মাতৃ কেইটাক সিহঁতে লগতে লৈ মোক স্কুলৰ ক্লাছৰ কাঠৰ বেঞ্চৰ ওপৰতে নিৰুপায় কৰি অকলশৰীয়াকৈ এৰি, তাহানি নিষ্ঠুৰ নলে দময়ন্তীক হাবিৰ মাজত এৰি পলোৱাদি পলাইছিল। তাৰ পিছত কিন্তু মুখী চাহাবৰ ৰঙা চকু আৰু চোকা মুখৰ ব্যাকৰণ এই মৃতকৰ ভেলটোৰ ওপৰত যিমান কোবোৰে পৰিছিল, উত্তৰৰ আশাত নিৰাশ হৈ সিমান কোবোৰেই সেইবোৰ তেওঁৰ টোণলৈ উভতি গৈছিল। মুঠতে এই ফেৰা কলেই হ'ব যে গুৱাহাটীৰ স্কুল মোৰ পক্ষে আনন্দালয় নহৈ যমালয় হৈ উঠিছিল।

মনত আছে, স্কুলত মোৰ এনে বিদ্যাভ্যাসৰ সৰুটময় অৱস্থাতে এবাৰ কলিকতাৰ পৰা তেওঁলোকৰ কলেজৰ বন্ধত ককাইদেউসকল গুৱাহাটীলৈ আহিছিল। মোৰ কলিকতীয়া ককাইদেউসকল আজি আহি পাবহি, এই উৎসাহৰ আনন্দাতিশয্যত মোৰ মাটিত ভৰি পৰা নাই। ককাইদেউসকল আহিল; গুৰুজনসকলক তেওঁলোকে সেৱা কৰি আদৰ অভ্যর্থনা লাভ কৰিলে; সৰুবোৰক দুই-চাৰি আঘাৰ মিঠা কথাৰে আপ্যায়িত কৰি সেৱা নমস্কাৰ গ্ৰহণ কৰিলে। কিন্তু এই দুৰ্ভগীয়াৰ দুৰদৃষ্টৰ কথা কি কম। মোক দেখিয়েই ককাইদেৱে মাতৃ লগালে—“এইটো ইমান ডাঙৰ হ'লনে? হেৰ তই কি পঢ়িছ?” প্ৰশ্নটো শুনিয়েই মোৰ মনৰ আনন্দৰ বাণ একে হেচোকাতে হুইকি শুকাই গৈ তাৰ তলিৰ ওখোৰামোখোৰাবোৰ ওলাই পৰিল; মুখ শুকাই কৰাই-খোলা যেন হ'ল। ভাবিলোঁ, হৰি হৰি! মোক স্কুলৰ বৰ বাঘে খেদি আহি দেখোন আজিৰ নিচিনা এনে আনন্দৰ দিনতো ঘৰ পালেহি।

কিছুমান বেলিৰ পিছত ককাইদেৱে মোৰ পঢ়া কিতাপকেইটা মোৰ হতুৱাই অনাই, মোৰ পঢ়াৰ পৰীক্ষা কৰিবলৈ লাগি গ'ল; আৰু তেওঁৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত মোৰ পৰা তেওঁ একো একোটা ফোপোলা আলুগুটি পাবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ উঠিল খং। ধৰি কিল-কীৰ্তন দিবলৈ উঠি দিলে খেদা। মই মাৰিলোঁ লৰ। ক্ষুণ্ণকতে মই আমাৰ গোটেইখন বাৰীত; পচোৱা-বতাহৰ আগ উৰাদি উৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলোঁ, আৰু মোৰ পিছে পিছে তেওঁ লৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ অসার্থক খেদাত ক্লান্ত হৈ পৰিল, মোৰ বেগ কোবত কোবে চৰিল। সকলোৱে অৱাক হৈ এই বিপৰীত দৃশ্য চাবলৈ ধৰিলে। অস্তুত খেদা আৰু লৰাৰ ধুম যেতিয়া তমোময় হৈ উঠিলগৈ, মাতৃদেৱীয়ে বৰ পুতেকক এই wild goose chase অৰ্থাৎ পলৰীয়া ৰাজহাঁহ ধৰিবলৈ খেদি ফুৰি হায়ৰাণ হোৱাৰ পৰা নিবৃত্ত হবলৈ বৰকৈ কৈ, তেওঁক অলপ ভৰ্তসনা কৰি ক'লে,—“বাৰু হেৰ তই কলিকতাৰ পৰা আহিছ দেখি হেঁপাহ কৰি তোৰ সৰু ভায়েৰে তোক চাবলৈ আহিল; তই তাক ক'ত দুই চাৰিটা কথা কৈ পোনতে মৰম কৰিবি নাই; তাক আকৌ

এইদৰে মাৰিবলৈ চোৰ খেদাদি খেদি লৈ ফুৰিছ। লাহে ধীৰেও দেখোন তই তাৰ পঢ়া-শুনাৰ মহলা লব পাৰ।” আইৰ কথা শুনি যদিও ককাইদেউ স্কাণ্ড হ’ল; তথাপি আইক মৃদু-মন্দ প্ৰতি ভৰ্ৎসনা কৰিবলৈ নাপাহৰিলে যে “তোমালেকে তাক মৰম কৰি কৰি তাৰ মূৰ খলাইক। ইমানটো চোদোঙ্গা ল’ৰাই একো পঢ়া-শুনা নকৰে,— এটা big dunce হ’ল।” এই ঘটনাৰ পিছত ককাইদেউসকল থকা কেইটাদিন মই মন মাৰি আলেঙে আলেঙে ফুৰি কোনোমতে কটাই দিছিলোঁ। বোধকৰোঁ এই ঘটনা, পিতৃদেৱতাই গুৱাহাটীতে কামৰ পৰা অৱসৰ লৈ পেন্সন পাই শিৱসাগৰলৈ আহিবৰ কিছুদিনৰ আগতে ঘটিছিল; কাৰণ মোৰ মনত আছে, শিৱসাগৰলৈ আহিবলৈ যাত্ৰা কৰি গুৱাহাটীৰ ঘাটতে আমি সকলোটি নাৱত উঠি ৰাতি বালিত ভাত খাবৰ সময়ত, বৰ ডাঙৰ ধুমুহা বতাহ এটাই আমাৰ ৰন্ধা-বঢ়া ভাত বালিৰে পুতি পেলাইছিল, আৰু বালিত তৰা আঁৰ কাপোৰখন উৰাই নি ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ মাজত পেলাই দিছিল; আৰু সেই ৰাতিৰ সেই দুৰ্যোগৰ সময়ত দেউতা আৰু ককাইদেউসকলে আন আন মানুহ আৰু নাৱৰীয়াহঁতৰে সৈতে পানীত নামি কান্ধ পাতি আমৰ নাও দুখন ধৰি থাকি কোনোমতে ৰক্ষা কৰিছিল। মনত আছে, ধুমুহাৰ পিছত, সেই ৰাতিয়েই তেওঁলোক দুয়ো কলিকতালৈ উভতি যাবলৈ বুলি সদাগৰী জাহাজত উঠেগৈ, আৰু পিছ দিনা মাতৃদেৱীয়ে চকুৰ লো টুকি এই বুলি বেজাৰ কৰিছিল যে—“ল’ৰা দুটাই কালি ৰাতি ইমান দুখো পালে, আৰু যোৱাৰ আগেয়ে এসাজ ভাত খাবলৈ আহি খাবলৈকো নাপালে।”

ওপৰত উনুকিয়াইছোঁ, যে পিতৃদেৱতাই গুৱাহাটীত একষ্ট্ৰা এছিষ্টেণ্ট কামৰ পৰা অৱসৰ লৈ পেন্সন পায়। গুৱাহাটীৰ অনেক ভদ্ৰলোকে, ঘাইকৈ লক্ষ্মীনাথ গজপুৰীয়া বৰুৱা ডাঙৰীয়াই পিতৃদেৱতাক উজনিলাৈ উভতি নগৈ গুৱাহাটীতে ঘৰ-বাৰী কৰি থাকিবলৈ অনুৰোধ কৰে। কিন্তু পিতৃদেৱতাই নিজৰ পুৰণি ঠাই শিৱসাগৰলৈ উভতি যোৱাটোকে থিৰ কৰিলে।

গুৱাহাটীৰ ভদ্ৰলোকসকলৰ ভিতৰত উকীল শ্ৰীমন্ত সেন, যশোমন্ত সেন, এই দুজনৰ কথা আৰু গোবিন্দৰাম চৌধাৰীৰ কথা মোৰ মনত আছে। এওঁলোক আমাৰ ঘৰলৈ সততে আহিছিল আৰু দেউতাৰ আদৰৰ পাত্ৰ আছিল। গোবিন্দৰাম চৌধাৰী ওখ, ডাঙৰ আৰু দেখিবলৈ বৰ সভা-শুৱনী লোক আছিল। হেজাৰৰ ভিতৰত গোবিন্দৰাম চৌধাৰী চকুত পৰা “চেহেৰাৰ” মানুহ।

কমলানাথ ফুকনৰ কথা প্ৰথমতে কৈছোঁৱেই। ফুকন ডাঙৰীয়া ৰঙিয়াল, ৰসিক, witty আৰু কৌশল কৰি লোকক বিদ্ৰূপ কৰিব পৰা লোক আছিল। মোৰ শুনা এতিয়াও মনত আছে,—কোনোবা এজনে হেনো ডবা এটা কিনিবলৈ তেওঁৰ পৰা ধন ধাৰে নিছিল। ডবা কিনাও হ’ল আৰু দিনৌ তাৰ ব্যৱহাৰ কিনিোতাৰ ঘৰত হ’বলৈ ধৰিলে; কিন্তু ধাৰে দিয়া ধন অনেক দিনলৈকে সেইজন ফুকন ডাঙৰীয়াৰ ওভোতাই দিবৰ নাম নকৰে। ধৰুৱাৰ নিশ্চিন্ত গতি দেখি বাৰচোৰেক ফুকনে ধাৰ সাধিলে, কিন্তু ফল একো নফলিল। শেহত নিজৰ মনৰ সন্তোষৰ অৰ্থে, তেওঁ এই পদ্যটো ৰচনা কৰি সমাগত বন্ধুসকলৰ আগত সুৰ ধৰি গাবলৈ ধৰিলে; যথা—

দলৈ (অমুক) বে
 ডবা বাদ্য কৰে,
 তাৰ ধন আজিলৈকে বাকী।
 (অমুকৰ) কথা শুনি
 মৰোঁ টকা ভৰি,
 ইকি (অমুকৰ) ফাকি।।

এই lampoon অৰ্থাৎ বিদ্ৰূপাত্মক পদ্য কেইশাৰীয়ে ধৰুৱাৰ দ্বাৰাই ধাৰ শুজাব পাৰিছিলনে নাই ক'ব নোৱাৰোঁ। কিন্তু ই যে ফুকনৰ মনৰ খেদ অনেক পৰিমাণে কমাইছিল, তাৰ ভুল নাই; কাৰণ তেতিয়া প্ৰায় সকলো ৰসিক ভদ্ৰলোকৰ মুখে মুখে এই পদ্য কেশাৰী বাগৰি ফুৰি তাৰ উদ্দেশ্য (mission) এক প্ৰকাৰে সিদ্ধি কৰিছিল। গজপুৰীয়া বন্ধা ডাঙৰীয়াৰ সম্পৰ্কেও এটি ক্ষুদ্ৰ আমোদজনক কথা মোৰ মনত আছে। তেখেতৰ এটা ঘোঁৰা আছিল; ঘোঁৰাটো বেগ বা চোকা যে নাছিলেই, বৰং সি বটুৱা বদনামৰো হাত সাৰিব পৰা নহয়। ঘোঁৰাটোৰ মছৰ গতিত বা “বেগতিত” বন্ধা ডাঙৰীয়া বিৰক্ত হৈ, এদিন তাক প্ৰকাশ্যে এই বুলি ভৰ্ৎসনা কৰি লম্জা দিছিল—“ইস্ নেদেবিছা। জানিবা ইন্দৰ উচ্চৈশৱা ডোখৰহে? বোলোঁ তিওঁৰা বুটমাহ খোৱাহে খোৱা, খোজ কাঢ়িবৰ ফালে মন হ'লে নাই।”

দুখন ডাঙৰ শুৱালকুচীয়া হোলোং নাৱেৰে আমি গুৱাহাটীৰ পৰা শিৱসাগৰলৈ যাত্ৰা কৰিলোঁহঁক। গুৱাহাটীৰ পৰা শিৱসাগৰলৈ উজাই আহোঁতে আমাৰ ২২।২৪ দিন লাগিছিল। ব্ৰহ্মপুত্ৰইদি উজাই অহা এই কালডোখৰ মোৰ পক্ষে অপাৰ আনন্দৰ কাল। ফাগুনৰ শেষছোৱা আৰু চ'তৰ আগছোৱাত বোধকৰোঁ, এই নৌকাযাত্ৰা সংঘটিত হৈছিল। ষোঁতময় শুভ বালিৰে দুকাষে দুটা তিৰবিৰোৱা পাৰি দিয়া, নিশ্চল ব্ৰহ্মপুত্ৰখন মোৰ মনত ফটিকৰ সূতাৰে বোৱা এখন ডাঙৰ চেলেং কাপোৰ যেন লাগিছিল। আৰু তৰি থোৱা সেই বগা চেলেংখনত দুটা ক'লা টোকা পৰুৱা বগাই যোৱাৰ নিচিনাকৈ আমাৰ নাও দুখন চৰিব ঠেলাত যোৱা যেন লাগিছিল। একো একোটা বালিক দূৰৰ পৰা একো একোটা “দানাদাৰ দোবৰা” চেনিৰ পৰ্বত যেন, আৰু একো একোটা মটীয়া বৰণৰ কাশীৰ চেনিৰ দম যেন দেখিছিলোঁ; আৰু দুপৰীয়া টেঙা খাবৰ মন যোৱাৰ কালডোখৰত একো একোটা বালি লোণৰ পৰ্বত বুলি কল্পনা কৰিছিলোঁ। দুপৰীয়া আৰু গধূলি কোনো এটা বালিৰ কাষত নাও ৰাখিলেই, মই সকলোৰে আগেয়েই একেজাপেই নাৱৰ পৰা বালিত পৰি আনন্দত ম'ৰাচৰাইৰ পোৱালি লৰি ফুৰাদি ফুৰিছিলোঁ। মনত এনে ভাব, যেন চকুৰে দেখা দূৰলৈকে যত বালি দেখিবলৈ পোৱা গৈছে, এটাকো বাদ নিদি আটাইবোৰৰ ওপৰত জপিয়াই লৰি-ধাপৰি ভটা-গুটি বাগৰাদি বাগৰি ফুৰি শেষ কৰিহে এৰিম।

এদিন দুপৰীয়া ভাত ৰান্ধিবৰ নিমিত্তে এটা বালিত নাও ৰখা হ'ল। দেখিলোঁ, বহুত গঙ্গাচিলনী চাৰিওফালে উৰি ফুৰিছে। কোনোবাই মোক কৈ দিলে যে সেই বালিত নিশ্চয় গঙ্গাচিলনীৰ কণী পোৱা যাব। মই, মোৰ ককাইদেউ শ্ৰীনাথৰে সৈতে,

বিচাৰি বিচাৰি সঁচাকৈয়ে দুটা গঙ্গাচিলনীৰ কণী পাই আনি বুকু ফুলাই সকলোকে দেখুৱালোঁ। শুনিলো, গঙ্গাচিলনী যদিও নাখায়, কিন্তু তাৰ কণী হ'লে খায়। এই সম্ভোযজনক বিধান শ্ৰৱণ কৰি কণী দুটা ভজোৱাই দুই ভায়ে পৰম তৃপ্তিৰে সৈতে ভোজন কৰিলোঁ। এদিন আন এটা বালিত বিচাৰি বিচাৰি দুটা ঘৰিয়ালৰ কণী পাইছিলোঁ। প্ৰকাণ্ড কণী। কণী দুটা ফুটাই তাৰ ভিতৰৰ কুহ্মবোৰ দলিয়াই পেলাই, গোট খোলা দুটা বহুত দিনলৈকে নাৱৰ কুন্ধিৰ বাৰত আৰি থৈ দিছিলোঁ। ৰংপুৰ পাই নাৱৰ পৰা নামিবৰ সময়ত কিন্তু সেই দুটা মোৰ দৃষ্টিৰ বহিৰ্ভূত হ'ল। বোধকৰোঁ “ছুপৰভাইছৰ” ৰবিনাথ কাকাই দয়া পৰৱশ হৈ অস্তঃসাৰশূন্য অণু-যুগলক মাক ঘৰিয়ালৰ বুকুলৈ পানীয়েদি “চালান” দিলে।

এদিন আবেলি চাৰিমান বজাত এটা ঘূলিত আমাৰ নাও ৰখা হ'ল। সিমান সোনকালে সেইদিনা বন্ধাৰ কাৰণ,—ফেৰ্ফেৰীয়া বতাহ, সম্ভৱতঃ বতাহৰ কোব ৰাতিলৈ বাঢ়ি সেই বতাহ ধুমুহালৈ পৰিণত হ'বগৈ পাৰে, এই আশঙ্কা কৰি। ঘূলিটো ভাল, তাত নাও বান্ধি থাকিলে কোনো ভয় নাই, আৰু শীঘ্ৰে তেনে ঘূলি পোৱা নাযাবও পাৰে। নাও বন্ধাৰ পিছত দেখা গ'ল দূৰত বালিৰ ওপৰত দুটা কি তিনিটা ডাঙৰ কাছ বগাই গৈছে। নাৱৰীয়াহঁতে ক'লে, যে কাছ কেইটা কালুঢাপ কাছ। সিহঁতে এনে বতৰত বালিত কণী পাৰিবলৈ উঠে। আমাৰ লগুৱা ধনীয়ে এই খবৰ শুনিয়েই কাছৰ ফালে চোচা ল'লে। আমি লৰ দিলোঁ। মানুহ অহা গম পাই, কাছকেইটাই অভীক্ষিত কাৰ্য্য স্থগিত ৰাখি, উভতি নৈৰ ফালে প্ৰাণপণে লৰ দিলে। ধনীৰ বেগ অনুপাত কাছৰ বেগতকৈ বেছি হোৱাত, সি কাছ এটাক আগচি ধৰি ততালিকে লুটিয়াই পেলাই তাৰ বুকুত ডাঙৰ গোৰ এটা মাৰি দিলে, যাক চলিত ভাষাত কাছগোৰ বোলে। কাছটো একে গোৰতে অৱশ হৈ পৰিল। বাকী কেইটাই ইতিমধ্যে পানীত পৰি প্ৰাণ ৰক্ষা কৰিলে। কাছটো কাটিলত তাৰ পেটত দুকুৰিমান কণী ওলাল।

এদিন নাওখন পাৰৰ নল-খাগৰিৰ কাষে কাষে যাওঁতে নাৱৰীয়াহঁতে চৰিৰ ফেৰেকা মুখেৰে হেঁচা মাৰি ধৰি এটা দুৰা কাছ ধৰিছিল। কাছটোৰ পিঠিত এটা ভোটা কাঁইট বা খড়গৰ দৰে আছিল। সেই কাছটোক হেনো নল-দুৰা বোলে; আৰু সি হেনো অখাদ্য। নাৱৰীয়াহঁতে কাছটো কি কৰিলে কব নোৱাৰোঁ; সম্ভৱতঃ তাক খাদ্যৰ শ্ৰেণীভুক্ত কৰি ৰান্ধি বাঢ়ি পেটত ভৰাই থলে। আমাৰ ধনীয়ে কিন্তু কি কৰিছিল কব নোৱাৰিলোঁ; কাৰণ অখাদ্য বুলি শুনি সি দেউতাই নুশুনাকৈ আমাৰ আগত প্ৰতিবাদ কৰি তলত দিয়া শাস্ত্ৰৰ বচন মাতি তাৰ অদ্ভুত ব্যাখ্যা কৰি কৈছিল—“কীৰ্ত্তন-ঘোষাত এই দুৰা কাছ খাবলৈ কৈছে, যেনে, ‘দুৰাচাৰ মন মোৰ ৰাম হৰি বোলে’ অৰ্থাৎ মোৰ মনে তোক খাবলৈ কৈছে, তই মই খাব পোৱা হ'ব ?”

আমাৰ নাৱৰীয়া এটাই এদিন বালিত ফুৰি উভতি আহি তাৰ চুৰিয়াৰ কোঁচ উবুৰিয়াই আমাৰ আগত এৰোঁচ কাছ কণী বাকি দিলে, তাৰ কিছুমান সম্পূৰ্ণ ঘূৰণীয়া, কিছুমান দীঘলীয়া। ঘূৰণীয়াবোৰ বৰকাছৰ কণী, আৰু দীঘলীয়াবোৰ দুৰা কাছৰ কণী। পাঁচ-ছদিনলৈকে সেই কণী সিজাই নাইবা ভাতত দি আমি সকলোৱে খাই তৃপ্তি লভিছিলোঁ।

এদিন ৰাতি খাই-বৈ আমি নাৱত শুই আছোঁহঁক; এনেতে নাৱৰীয়াহঁতে দেউতাক ক'লে যে বৰ ধুমুহা বতাহ আহিব সম্ভৱ, কাৰণ কলা মেঘ এচটা পশ্চিমফালে আকাশত ওলাইছে। লৰালৰিকৈ দেউতাই সিহঁতৰ হতুৱাই নাও দুখনৰ গোজ কাচি মজপুতকৈ পোতাই বন্ধালে আৰু আন আন যি সতৰ্কতা অৱলম্বন কৰিব লাগিছিল, কৰালে। পোন্ধৰ মিনিট মানৰ পিছতে গোটেইখন আকাশ কলা মেঘে চাটি পেলালে; হৰ হৰ গিৰ গিৰ শব্দ হ'ল; বিজুলী মাৰিবলৈ ধৰিলে, আৰু লগে লগে ভয়ানক ধুমুহা আৰম্ভ হ'ল; আৰু আমাৰ নাও দুখনক ধুমুহাই পানীত পেলাই বোন্দা-থেকেচা দিবলৈ ধৰিলে। যাত্ৰা কৰি গুৱাহাটীৰ ঘাটত নাৱত উঠাৰ দিনাৰ দৰে সেইদিনাও দেউতাই নাৱৰীয়াহঁত আৰু চাকৰ-নাকৰবোৰেৰে সৈতে ৰাতি পানীত পৰি কান্ধ পাতি নাও দুখন কোনোমতে ৰক্ষা কৰিছিল। পিছদিনা উজাই যাওঁতে এঠাইত দেখিলোঁ, আমাৰ নাৱৰে নিচিনা নাও এখন উবুৰি হৈ এটা ডাঙৰ জাঁজিত লাগি আছে। পিছত শুনিবলৈ বোলে সেই নাৱৰ সকলো কেইটা আৰোহী গ'ল ৰাতিৰ সেই ধুমুহাত নাও বুৰি নৈৰ গৰ্ভত চিৰ কাললৈ বিলুপ্ত হ'ল। কৰাল কালে কোন দুৰ্ভাগীয়াক সপৰিবাৰে এইদৰে পানীৰ মৈদামত দিলে কোনে ক'ব।

যাওঁতে যাওঁতে এদিন পুৱা নল-খাগৰি আৰু কঁহুৱা থকা জেকা বালি এটাৰ ওপৰত এজাক বনৰীয়া ম'হ দেখিলোঁ। সশঙ্কিত হৈ নাৱৰীয়াহঁতে নৈৰ সিপাৰলৈ পাৰি দি যাবৰ মনোগত কৰোঁতেই, ম'হজাকেই আত্মশক্তি-বিস্মৃত হৈ, ভয় খাই টেটাই ঢপলিয়াই লৰ মাৰি হাবিত সোমাল। ডাঙৰবোৰৰ লগে লগে সমানে লৰিব নোৱাৰা চাৰি-পাঁচোটা সুন্দৰ ম'হ পোৱালি পিছ পৰি লৰি যোৱা দেখি এনে ভাল লাগিছিল। সিহঁতক পাৰিলে ধৰি মৰম কৰি পুহিবৰ মোৰ মন গৈছিল।

এদিন দেখা গ'ল, এজোপা ডাঙৰ গছত বহি এটা কুৰুৱা চৰায়ে এটা ডাঙৰ ৰৌমাছ খাবৰ দিহা কৰিছে। আমাৰ নাৱৰ আগোৱাল এটাই কুৰুৱাটোৰ ফালে কাঠখৰি এডাল ফৰ্মুটি মাৰি পঠিয়ালে। ভোজত বহা কুৰুৱাটোৱে ভোজনৰ আগেয়ে ভয় খাই উৰি লৰ মাৰিলে, আৰু মাছটো তাৰ নখৰ পৰা খহি ধূপুৰ কৰে গছৰ তলত পৰিল। ফৰ্মুটি মাৰোঁতা আগোৱালটোৱে একে জাপেই নাৱৰপৰা নামি বামত পৰি, লৰি গৈ মাছটো লৈ আহি আমাৰ আগত বুকু ফিন্দাই পেলাই দিলেহি। বৰ ডাঙৰ ৰৌ। কাটিলত পেটৰ ভিতৰত তিনি সেৰ মান কণী পোৱা গ'ল। ভোজত বহি বিফলমনোৰথ হৈ গুচি যোৱা কুৰুৱাটোৰ বাহিৰে, সকলোৱে সেই মাছ সেইদিনা ভোজন কৰি তৃপ্তি লভিলে।

এদিন দেখিলোঁ, পাৰৰ বালি এটাত থকা জুপুৰি এটাৰ পৰা জালোৱা বুঢ়া-বুঢ়ী দুটা আমাৰ নাৱৰ ফালে বেগাই আহিছে। দেখিলোঁ, বুঢ়াৰ হাতত কিবা এটা ওলমি আহিছে। “দেউতা এখন্তক নাও ৰাখক” বুলি কোৱা বুঢ়াৰ মাত শুনি আমাৰ নাও ৰখা হ'ল। দেউতাৰ আগত বৰকাছৰ পোৱালি এটা থৈ বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে সেৱা কৰি ক'লে, “দেউতা ঈশ্পৰে পেন্সন লৈ উজাই আহিছে বুলি শুনিছোঁ; সেই বাবে দেউতা ঈশ্পৰক সেৱা কৰিবলৈ আহিছোঁ।” দেউতাই মিঠা কথা কৈ বুঢ়া-বুঢ়ীক আপ্যায়িত কৰাৰ পিছত বুঢ়াই তাৰ ঘূংৰোগৰ বৃত্তান্ত কৈ দেউতাৰ পৰা দৰৱ লৈ সস্তীকে সেৱা

কৰি প্ৰস্থান কৰিলে। নিজান বালিৰ ওপৰত বুঢ়া-বুঢ়ীহালি সেইদৰে অকলে থকা দেখি মোৰ ল'ৰা মনলৈকো এটা উদাস ভাব আহিছিল। ভাবিছিলোঁ, মোক মোৰ অভিভাৱকসকলে যদি এৰি দিয়ে, ময়ো অকলৈ এইদৰে এনে এটা বালিৰ ওপৰত পঁজা এটা সাজি লৈ যাবজ্জীৱন থাকিম।

নল-খাগৰি থকা বালিৰ গৰাৰ পানীৰ যুঁৱলিত কাতি হৈ থকা নল-খাগৰিৰ ওপৰত সৰু সৰু কাছ-পোৱালিবোৰ উঠি থাকে; আৰু আমাৰ নাও কাষ পালেগৈয়ে টুপুং কৰে পানীত পৰি বুৰ মাৰে। এই দৃশ্যটো মোৰ বৰ ভাল লাগিছিল। ভাবিছিলোঁ, ময়ো যদি কাছ পোৱালি হলোহেঁতেন এইদৰে টুপুং কৰে বুৰ মাৰি কৰবালৈ গুচি গলোহেঁতেন। এনেকুৱা কাছ পোৱালি দেখিলে মই লেখি যাওঁ। এদিন এটাৰ পিছত এটাকৈ লেখোতে একুৰি তিনিটা হৈছিল।

ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দাঁতিত একো একো ঠাইত মাদুৰি বন হয়। বাকলি গুচাই মাদুৰিৰ শাহটো আৰু কেওঁটো খাবলৈ ভাল লাগে। দেউতাই কিন্তু আমাক মাদুৰি খাবলৈ নিদি কৈছিল, “এই মাদুৰিৰে কোবাই মৰিয়া-মৰি কৰি যদুবংশ ধ্বংস হৈছিল; এতেকে মাদুৰি খাব নেপায়।” এনে innocent মাদুৰিৰে সৈতে যে এনে ভীষণ স্মৃতি বিজড়িত হৈ আছে, জানিব পাৰি সেই দিনাৰ পৰা মাদুৰি ভোজনৰ পৰা প্ৰতিনিবৃত্ত হ'লোঁ।

একো একো ঠাইত বালিৰ গৰাত খহনীয়াই ধৰা বাবে, সেইপিনে উজাই যোৱাটো বিপদজনক। সেই দেখি সেই পাৰৰ পৰা সিপাৰলৈ পাৰি দিবলগীয়া হয়। চকুৰে ইপাৰ সিপাৰ মণিব নোৱাৰা ব্ৰহ্মপুত্ৰত এইদৰে আমাৰ অনেকবাৰ পাৰি দিবলগীয়া হৈছিল। পাৰি দিওঁতে নাৱৰ আগোৱাল কেইটাই নাৱৰ টিং আৰু গলত বহি প্ৰাণ পণে দাঁৰ মাৰি আৰু গুৰিয়ালে গুৰিৰপৰা গুৰি বঠাৰে চাব দি দি অতি কষ্টেৰে এই দুখৰ কাম সমাপন কৰিছিল। এনেকৈ পাৰি দিওঁতে আমি অনেকবাৰ পিতৃদেৱতাকে গুৰিয়ালৰ হাত; বঠা কাঢ়ি লৈ নিজে বঠা ধৰা দেখিছিলোঁ। নাও পাৰি দিওঁতে পিতৃদেৱতাই “ৰাম পাৰ কৰা, এ, বঘুনাথ সংসাৰ-সাগৰ।” এই ঘোষা লগাই পদ দিছিল, আৰু আমি সকলোৱে উচ্চৈশ্বৰে গাইছিলোঁহঁক। বাস্তৱিকতে এই নামৰ তালৰ লগত পানীত পৰা দাঁৰৰ ছেও মিলি নাৱৰীয়াইতৰ মনত এক অপূৰ্ব উৎসাহৰ সোঁত বোৱাইছিল; আৰু ফলত নাও হাফোলা-হাফোলে আগবাঢ়ি গৈছিল। এদিন এইদৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰত পাৰি দি যাওঁতে এবাৰ নৈৰ মাজতে আমাৰ নাওখন ঘপহু কৰে এটা চটত লাগিল। ততালিকে নাৱৰীয়াবোৰেৰে সৈতে পিতৃদেৱতাই চটৰ তৰাং পানীত নামি পৰি নাওখন বলেৰে টানি কোনোমতেহে সেই চোৰ বালিৰ চটৰ বিপদৰপৰা তাক ৰক্ষা কৰিলে।

এদিন পিতৃদেৱতাই আমাক দূৰৰপৰা আগুলিয়াই দেখুৱাই ক'লে, “সোঁৱা মোৰ আতাৰ থান ৬ কমলাবাৰী সত্ৰৰ গছ দেখা গৈছে।” পিতৃদেৱতাৰ আদেশ আৰু আৰ্হি অনুসৰণ কৰি আমি নাৱৰ চৰখত আঁঠু কাঢ়ি পৰি থানৰ উদ্দেশ্যে ভক্তিপূৰ্ণ সেৱা কৰিলোঁহঁক।

খ. কবিতা

অ' মোৰ আপোনাৰ দেশ

অ' মোৰ আপোনাৰ দেশ
অ' মোৰ চিকুনী দেশ
এনেখন শুৱলা এনেখন সুফলা
এনেখন মৰমৰ দেশ।

অ' মোৰ সুৰীয়া মাত
অসমৰ সুৰদী মাত
পৃথিৱীৰ ক'তো বিচাৰি জনমটো
নোপোৱা কৰিলেও পাত।

অ' মোৰ ওপজা ঠাই
অ' মোৰ অসমী আই
চাই লওঁ এবাৰ মুখনি তোমাৰ
হেঁপাহ মোৰ পলোৱা নাই।

প্রিয়তমা

(5)

প্রশ্ন। জনমৰে পৰা

শুনি আহি আছোঁ

মুকুতামালার কথা,

ক'ত পোয়া যায়

কেনেকুরা বস্তু

কিন্তু নাই পোরা দেখা।

উত্তর। “প্রিয়ে। শুনি যোব্বা”

বুলি দিলোঁ মাত

মাৰি হাঁহি মিচিকিয়া,

হাঁহিয়ে হঁহাই

উদঙালে দাঁত

কলৌ আঙুলিৰে “চোৱা”।

ভ্রম

কোনে ক'লে সেয়া বাঁহী বাজে বুলি ?
 বনদেৱী গীত গায়;
 শেৱালিৰ মালা নহয় এই ধাৰ
 তৰাৰে গুথিছে হায় !
 নহয় ফুলনি কুঁৱৰীসকল
 দঢ়াই দঢ়াই কণ্ঠ;
 গোলাপ নহয় প্ৰিয়াৰ নয়ন
 দেখি থৰ হৈ ৰঙ ।
 কোনে কয় সেইটি হৰিণা পোৱালি ?
 ইমান চেতনা নাই !
 বনৰ সৌন্দৰ্য্যই ৰূপ ধৰি আহি
 দেও দি দুবৰি খায় ।
 নহয় পুখুৰী প্ৰেমিকৰ হিয়া
 পানী নহয়, প্ৰেমৰস;
 নৈ নহয়, ঠিক প্ৰেমৰ প্ৰবাহ
 বিচাৰি প্ৰেম বিবশ ।
 বীণৰ আত্মাটি উৰি “গুণ” গায়
 কোনেনো ভোমোৰা বোলে ?
 খোপাৰ ফুলটি উৰিয়েই প্ৰিয়াৰ
 পখিলাৰ নাম পালে ।
 কৃষ্ণপখী বোলে নিকুঞ্জবনত
 “কৃষ্ণ কৃষ্ণ” ডাক দিছে ?
 পখী নহয়, জানা ব্ৰজৰ কান্দোন
 প্ৰতিধ্বনি ৰূপে আহে ।
 মলয়া নহয়, বিৰহী সৱৰ
 গোট খোৱা হুমুনিয়া,
 প্ৰিয়তমাৰ গাল ওফন্দি পৰিছে
 সেয়েহে জানা সন্ধিয়া ।

তৰা

অনন্ত আকাশে বহি কোন তোমালোক
 কি কাৰণে ধ্যানমগ্ন, কিবা দুখ-শোক?
 কি কামে নিবিষ্ট চিত্ত, কিবা ভাবে ভোৰ?
 সামান্য মানুহ মই নাই পোৱা ওৰ।

পাপ-তাপ, দুখ-ক্ৰেশ, দেখি পৃথিৱীৰ,
 হৃদয় ব্যথিত জানো, পৰে আখি নীৰ?
 শঠতা-বিদ্বেষ হিংসা বিষে জঞ্জৰিত
 আমাৰ অন্তৰ দেখি বিদৰিছে চিত?

টিপ্ টিপ্ চকুলো নিয়ৰৰ কণা
 পেলোৱা শোকত কিবা? একো নাই জনা।
 অথবা আকাশী ফুল স্বৰ্গ উপবনে
 ফুলি আছা নুশুকাই সদানন্দ মনে।

সুবিমল শুভ্ৰ জ্যোৎস্না সৌৰভ বিলাই,
 স্বৰগত প্ৰেম-হাঁহি, শোক-তাপ নাই।
 নতুবা অপূৰ্ব মণি মুকুতা উশ্বল,
 বিশ্বপতি বিশ্বগৃহে কৰে জলমল?

অথবা অযুত কৌটী চকু বিধাতাৰ
 চতুৰ্দ্দিশ অধঃ উৰ্দ্ধ ব্যাপ্ত চৰাচৰ।
 পাপ-পুণ্য সুকৃতি-দুষ্কৃতি নিৰন্তৰ
 দেখি বিধানিছে বঁটা, দণ্ড ঘোৰতৰ।

নাজানো একোকে মই নিঃকিন মানৱ,
 জ্ঞান দিয়াঁ অধমক দেৱ আদি দেৱ।

কবিতা

শোকৰ সঙ্গীত সিটি, বিষাদৰ সুৰ,
 আতুৰৰ হুমুনিয়া, লোতক চকুৰ।
 বেজাৰৰ ক'লা ৰেখা তৃষ্ণা তৃষিতৰ,
 বিধবাৰ বুক ফটা যাতনা কাতৰ।
 হুঁয়াময়া সুখৰ সি খন্তেকীয়া হাঁহি,
 সুৰভি বিলাই যোৱা গোলাপৰ পাহি।
 বিজুলীৰ চকামকা নিমিষ পোহৰ,
 জোনৰ কোমল কান্তি, পানীৰ লহৰ।
 বীণৰ আতমা সিটি উৰি “গুণ” গায়
 বাঁহীৰ জীৱন সি যে ডালত কুউৱায়।
 ৰমণীৰ কমণীয় মাধুৰী মধুৰ,
 আধাফুটা আধামাত সৰগ শিশুৰ।
 লাজেৰে তিওৱা মুখ সুন্দৰী-ৰূপহী,
 নিয়ৰৰ গা ধোৱা সেউতী সি বাহী।
 অনায়াত কেতেকীৰ সোণোৱালি ৰেণু,
 বৃন্দাবন মতলীয়া কলীয়াৰ বেণু।
 প্ৰকৃতিৰ কামনাৰ সৌন্দৰ্য্য ৰঞ্জিত,
 কবিতা কল্পনাময়ী কবিৰ বাঞ্ছিত।

অৱশেষ

ফুলিল মালতী, ফুলি সৰি পৰি গ'ল,
 বিলোৱা সৌৰভ মাত্ৰ জগতত ৰ'ল।
 ভাগি গ'ল বীণখনি ছিগি গ'ল তাঁৰ,
 ৰই গ'ল অৱশেষ অমিয়া জোকাৰ।

পঞ্চত্বত লীন হ'ল তৰুণী সুন্দৰী,
মধুৰ হাঁহিটি মাথোঁ থাকি গ'ল পৰি।
মাৰ গ'ল দ্বিতীয়াৰ জোনৰ জীৱন,
থাকি গ'ল মধুৰতা কিৰিশ কিৰণ।

সন্ধিয়াৰ ধীৰ বায়ু ধীৰে গ'ল বলি,
মৃদল হিম্মোল ৰ'ল হৃদয় আকুলি।
আকাশ্ৰাৰ অধীৰতা, উদ্বিগ্ন হিয়াৰ,
বাসনাৰ অভূতপূৰ্ণতা, আশাৰ নিকাৰ।

লাহে লাহে আঁতৰিল, ৰ'ল প্ৰতিধ্বনি
সুৰাগ সমল গ'ল, থাকিল বিননি।
ধন গ'ল, জন গ'ল, গ'ল কায় ক্ৰেশ,
সুখ্যাতি অখ্যাতি ৰ'ল, আত্মা অৱশেষ।

প্ৰেম

ব্ৰহ্মাণ্ডৰ সত্ত্ব যিটো পৰিছে নিজৰি
গিৰি-বন গছ-লতা সচেতন কৰি
অমৃত হাঁহিৰ ৰং ফুলত ফুলায়;
যি শক্তি প্ৰভাৱত মন্দাকিনী যায়;
অণু-পৰমাণু মিলে আকৰ্ষি অন্তৰ,
পৃথক আত্মা মিলি হয় একেশ্বৰ;
ব্যৱধান ক্ষয় হয়, ওচৰে আঁতৰ;
অব্যক্ত বেকত, গুচে আত্ম পৰ;
সৰ্ব্বাপেক্ষে সৰ্ব্বাপেক্ষ লয়; জীৱনে জীৱন;
আনন্দে আনন্দ, মহানন্দৰ স্ৰজন;
সংজ্ঞাৰ অতীত শক্তি, বিশ্বব্যাপী কায়
ক্ষণিক সন্তোগে যাৰ দেৱত্ব মিলায়
মৰু বুৰে, শিল পমে, বিন্দুৰ পৰশে
প্ৰেম আত্মা মহাশক্তি জগৎ প্ৰকাশে।

নিমাতী কন্যা

ৰতনপুৰৰ এজন ৰজাৰ আছিল একেটি কইনা,
 ৰূপহী জীয়াৰী ঘৰ আলো কৰি, নামটি নিমাতী মইনা।
 ওপজাৰে পৰা কথা ফুটা নাই, ফুটিছে মাথোন হাঁহি,
 পোহৰ সদায়, ৰোহ-ঠেহ নাই, যেন কেতেকীৰ পাহি।
 বুধিৰ জেউতি জ্ঞানৰ দীপতি দুচকু আৱৰি আছে,
 ভাবত অমিয়া, ৰূপত লবণু চাৰিফালে বিৰিঙিছে।
 বোবা কোনে বোলে? চিন নাই তাৰ, প্ৰতি অঙ্গতে মাত
 চলনে-ফুৰণে নিফুত বচন, শব্দৰ অভাৱহে তাত।
 বাপেক-মাকৰ মনত অসুখ, একেটি মাথোন জী,
 কিয়নো নামাতে কিনো কপাল হ'ল! ক'তনো কৰিব কি?
 বেজ-গিয়ানীৰ যতন বিফল, ৰজা ৰাণী বিকলীয়া,
 পূজা-সেৱা, দান-দক্ষিণা বিফল বেজাৰে দহে যে হিয়া।

(২)

পুৰিল যৌৱন, নিমাতীৰ ৰূপত ভৰি পোহৰিল ঘৰ,
 ৰজা-ৰাণী দুইৰো ভাবনা চৰিল—ক'ত পাওঁ এটি বৰ?
 দেশ বিদেশলৈ বাতৰি পঠালে, নিমাতী কন্যাক দিব,
 ডেকা যিজনাই নিমাতী মইনাক মতাই দিব পাৰিব।
 কন্যাৰ লোভত ৰজাৰ কোঁৱৰ ভোমোৰাজাক যেন হ'ল,
 নানা বৃদ্ধি কৰি মাত উলিয়াবৰ চেষ্টা কৰি হাৰি গ'ল।
 সকলো হুৰিল, ৰজাই আমনি, কন্যাই আমনি পালে,
 ঢোল পিটি ৰজাই আকৌ শুনাই দিলে, নোৱাৰাক পঠাব শালে।
 যেনে আহিছিল তেনেই ভাগিল, ৰজাৰ কোঁৱৰজাক,
 তাতো সাহ কৰি আহি হাৰে যি, পঠায় পোতাশালে তাক।

(৩)

কমতাপুৰৰ কোঁৱৰ এজন, আলসুৱা তেওঁৰ নাম,
 ওৰে দিনে-ৰাতি বীণ বায়, নিশিকে ৰজাৰ কাম।
 বাপেক হুৰিল, মন্ত্ৰীও হুৰিল, হুৰিল পঢ়াওঁতাজন,
 বীণ বাই মাথোঁ, সময় কটায়, নিদিয়ে একোতে মন।
 বলিয়াৰ দৰে বীণখনি বায়, নকয় সৰহ কথা,
 জীৱনৰ উদ্দেশ্য, সৃষ্টিৰ সন্তোষ, বীণতেহে যেন গোথা।

এৰিলে ৰজাই আশা কোঁৱৰৰ, পাত্ৰ-মন্ত্ৰী আশা এইলে,
পানী একেচলু দি থৈ মাকে, মাজুত আশা পাতিলে।
কোঁৱৰৰ সন্তোষ-জঞ্জাল শুচিল; দুগুণ উছাহ কৰি,
বাই ফুৰে বীণ, হিয়া তাতে লীন, সকলো গ'ল পাহৰি।

(৪)

কোৱা-চিলাৰ মুখে শুনিলে বাতৰি, নিমাতীৰ বাপেকৰ পণ;
কোনে জানে কিয়, কমতা কোঁৱৰৰ যাবৰ হ'ল তালৈ মন।
বীণখনি মাত্ৰ লগৰ লগৰী, কোঁৱৰ ওলাল গৈ তাত,
নমস্কাৰ কৰি ৰজাক জনালে—“মই উলিয়াম মাত।
হে নৃপমণি! এই বীণখনি, লাও-খোলা আৰু কাঠ,
শুকান-ছালেৰে সাজি ললৌ মই মাতিছে অমিয়া মাত।
আপোনাৰ জীয়াৰী অতুল সুন্দৰী, তেজ-মঙহেৰে গঢ়া,
মাত উলিয়াটো টান কাম নহয়, নাই কোৱা কথা বঢ়া।

(৫)

মূৰৰ পৰা ভৰি সকলো চাই ললে কোঁৱৰৰ নৃপমণি,
চেনেহ ৰসৰ হিয়া পমি গ'ল, চকুত ওলাল পানী।
ভাবিলে কিনো সুলক্ষণী ল'ৰা, দেখিলে চকু জুৰায়,
নোৱাৰিলে মাত উলিয়াব জীৰ, মিলিব বৰ অপায়।
নেলাগে বোপা মোৰ, এনে সাহ কৰিব, উভতি ঘৰলৈ যোৱা,
প্ৰতিজ্ঞা বেয়াকৈ কৰা আছে মোৰ, নোৱাৰিলে দুখ পোৱা।
যাওক মোৰ ছোৱালী, নেলাগে মাতিব, তোমাক নিদিওঁ দুখ,
নুশুনো শব্দ, তাইৰ মাত নুশুনো, চকুৰেই লভিম সুখ।

(৬)

কমতা কোঁৱৰে প্ৰণমি বুলিলে—“নিৰাশ নকৰিব মোক,
পৰীখোঁ কপাল বুলি আহিছিলোঁ, দিয়ক, নিদিব শোক।”
নিৰুপায় নূপে অনুমতি দিলে, কন্যাক অনালে মাতি,
দেখিয়ে কোঁৱৰে আঙুলি লগালে বীণখন কৰি কাতি।
সাৰেং, গান্ধাৰ, কামদ ৰাগিনী অমৃত বৰষি গ'ল,
নিমাতী কইনাৰ হৃদয় বুৰিল, সকলো তন্ত্ৰিত হ'ল।
ধ্বনি প্ৰতিধ্বনি ৰোল উঠি গ'ল, আনন্দত নাচিল জীৱ,
কোঁৱৰৰ ডিঙিত ওলমি মইনাই মাতিলে, “প্ৰাণপ্ৰিয়!”
ৰজা উঠি আহি দুইকো আঁকোৱালি, শুঙিলে দুইৰো মূৰ,
কন্যা দান কৰি বীণ কোঁৱৰক ৰঙত মজিল পুৰ।

বসন্ত

মালতী ফুলিল, সেউতী উঠিল,
কেতেকী গামুৰি দিলে;
সুৰীয়া কুলিয়ে গ'ল কঁপাই গাই
বননিৰ বাতৰি দিলে।

(২)

বকুল সিঁচিলে তৰা একোকণি
মঁদাৰে খেলিলে ফাঁকু,
যুতি ফুলজুপি নিশাহ এৰিলে
পদুমে মেলিলে চকু।

(৩)

থুৰিত কৰবীৰে সাঁচিলে মৌটুপি,
ভূমিয়ে মেলিলে চঁপা,
চৰাই হালধীয়া মৌ-মতলীয়া
উলটি কৰিলে কৃপা।

পদুম পাতৰ পানী

প্রথম আখ্যা

পদুমৰ পাততে মুকুতা গুটিদেক
তিৰবিৰ কৰিছে জুলি;
কাৰেনো মুকুতা, কোনে কৈ দিব
কোনেনো এৰি থৈ গলি?
দেবৰে জীয়ৰী, ৰূপৰে পোহাৰী
আহি ধুইছিল গা;
ডিঙিৰ মালাধাৰি সোলোকাই স্নানিলে
পাহৰি পেলাই গ'ল বা?

দ্বিতীয় আখ্যা

মলিয়ন হাতেৰে নুছুৰি মণিবোৰ,
মাটিৰ মানুহ যে তই!
দেওকন্যাটিয়ে সুঁৱৰি নিবহি,
বহি ৰখি থাকো মই।
তুলা যেন কুমল ঐ! দেৱৰে জীয়ৰী,
ধল যেন ডিঙিটি বগ।

বৰ আৰু সৰু

দুবৰি বনৰ পাতৰ আগত
নিয়ৰে মুকুতা আঁৰে,
ওখৰ মলয়াই মৰমৰ হাতেৰে
চোতালৰ ধূলিটি সাৰে।

(২)

বোকাৰ পদুমত পাহিটি জিলিকে
আকাশৰ হাঁহিটি পৰি,
কেতেকীৰ সোণালী ৰেণুটি উৰিল
চেনেহৰ চুমাটি ভৰি।

(৩)

পৰ্বতৰ টিঙতে অকণি নিজৰা
নামি ভুঁইৰ বুকুলৈ গ'ল,
চেনেহৰ হাতেৰে ভুঁয়ে সাৱটিলে
ৰঙতে বন্দী হৈ ৰ'ল।

(৪)

দুবৰি বনতকৈ সৰু তই লক্ষ্মীনাথ!
ধূলিৰো তলৰে ধূলি,
তোকো নেপাহৰে প্ৰিয়তকৈ প্ৰিয়ই তোৰ
আদৰি লবহি তুলি।

বীণ বৰাগী

দিন-দুপৰত

আগ-চোতালত

কোনেনো বাইছে বীণ?

কিনো গীত গায়,

কিনো কথা কয়,

উজাৰি লুকুৱা চিন?

বুজোঁ বুজোঁ কৰোঁ

বুজিব নোৱাৰোঁ,

কৰে ঐ বৰাগী তই।

কি দুখৰ কথা,

কি শোক বাৰতা,

কি কৈছ নুবুজোঁ মই।

সীতা আইৰ বাতৰি

যদিহে কৈছ,

নকবি আৰু ঐ মোক।

জনম দুখুনী

আই সীতা শান্তি

শুনিলে বাঢ়িব শোক।

যদিহে গাইছ

নলৰ কাহিনী

নাগাবি বৰাগী আৰু

দময়ন্তী-দুখে

হিয়া ভাঙি নিব,

নালাগে অলপো বাৰু।

চিন্তা-শ্ৰীবৎসৰ

নাগাবি কাহিনী,

দ্রৌপদীৰ নকবি কথা,

সতী জয়মতী

আয়তী দুখুনীৰ

দুখত লাগিব ব্যথা।

(২)

যদিহে গাইছ,
 বদন ফুকনে
 কেনেকৈ আনিলে মান,
 কেনেকৈ মৰাণে
 অসম ধ্বংসিলে,
 যদিহে গাইছ গান;
 মণিৰাম-পিয়লিৰ
 মৰণ-বাতৰি
 যদি তোৰ বীণে গায়,
 মানা কৰ তাক,
 বৰাগী ককাই ঐ!
 শোক মোৰ উথলায়
 একণি হৃদয়,
 এফেৰি সমল,
 কতনো সহিব খুন্দা।
 ভাগি-ছিগি যায়
 অলপ আঘাতে,
 কিয় তই মোক কন্দা?
 বেহুলা-শান্তিৰ
 নুশুনাৰি দুখ,
 চান্দোৰ নকৰি কথা,
 দুখৰ বোকোচা
 বব মই নোৱাৰোঁ,
 অন্তৰত পাওঁ ব্যথা।
 বিষাদ-বাতৰি
 কতনো শুনাৰি,
 মনৰ তৰণি নাই,
 কাবোঁকৈ মাতিছোঁ,
 বৰাগী ককাই ঐ!
 বীণে যেন নিবিনায়।

(৩)

শোকৰ সুৰটি
 নুশুনিও নোৱাৰোঁ,
 বাঘমোৰে ধৰে মোক,

আঁতৰি যাবৰ
 শকতি নাপাওঁ,
 বেজাৰে পীড়িছে বুক।
 শুনা ঐ বৰাগী!
 আনন্দ কাহিনী,
 অসমৰ যশৰাশি,
 হিয়া মোৰ হেৰ
 বলরন্ত হোক,
 পৰাণ উঠক উলাসি।
 বাণ, ভগদত্ত,
 নৰকাসুৰৰ,
 ভীষ্মকৰ গুণ গা,
 ভাস্কৰবৰ্মাৰ
 কীৰ্ত্তি সুন্দৰ
 শুনো হেৰ বীণ বা।
 শঙ্কলাদেবে
 কেদাৰ ৰজাক
 কেনেকৈ জিনিলে শুনা,
 পাৰস্যসম্রাট
 আফ্ৰিচিয়াবেৰে
 যুঁজিলে কেনেকৈ জনা।
 শঙ্কৰ, মাধৱ,
 কন্দলিসকলে,
 কি কৰিলে বীণ ক,
 ৰুদ্ৰসিংহ স্বৰ্গদেৱে
 কি কৰিলে
 ক বীণ! কিয় ৰ?
 বৰদৈচিলা হেন
 চিলাৰায় দেৱানে
 নৰনাৰায়ণ ৰজা,
 কি কীৰ্ত্তি ৰাখিলে,
 গা ঐ বৰাগী!
 বজা আৰু বাৰ ৰজা!

(৪)

বজা ঐ বৰাগী

সংসাৰৰ বিৰাগী !

সংসাৰৰ গুণ-গান,

সুৰদি শুৱলা

ৰেপটোৱে পতি

শীতল হওক প্ৰাণ।

কথাটি নুবুজোঁ,

সুৰটি বুজিছোঁ

জন্মজন্মান্তৰে শুনা,

সি জন্মৰ সৌৰৰণি

সোঁৱৰাইছ,

হেৰ আলসুৱা বীণা!

সৰগ বাতৰি

সৰগৰ বীণে

অবুজ ভাষাৰে গায়,

বুজিও নুবুজোঁ

বুজিম সকলো,

তেতিয়া সিপুৰী পাই।

সৰগৰ পৰা

নামি আহি বীণে

সৰগ বাতৰি দিলে—

“সৰগ এৰিছা,

আকৌ সৰগ

পাবাগৈ” বুলি সি ক'লে।

“সদায় নাথাকে

প্ৰবাসৰ দুখ”

বীণৰ সুৰে বিনায়,

আনন্দৰ কণা,

সৰগৰ আনি,

মৰ্ত্ত্যত মোক যোগায়।

(৫)

গা বীণ! গা,
 অমৃত-সঙ্গীত,
 শুকানে মেলক কুঁহি,
 প্রবাস-ভাগৰ
 আঁতৰি পলাওক,
 মুখত ওলাওক হাঁহি।
 বীণৰ বৰাগী!
 বৰাগী নহব,
 দুখীয়া নহব তই,
 আনন্দৰ কণা,
 বসৰ নিজৰা,
 বীণতে বান্ধিছ ঐ!
 নমা ঐ, নমা ঐ,
 আকাশী-অমিয়া,
 আকাশী গঙ্গাৰ দৰে,
 দে মোক, দে মোক,
 বৰাগী ককাই ঐ!
 পিওঁ মই নিছিগা ধাৰে।
 নতুন প্রাণৰ
 ন চকুযুৰি,
 দীপিতি ঢালি দে তাত,
 পূৰণি পৃথিৱী
 ন-কৈ চাই লওঁ
 হে বীণ! এযাৰি মাত।

ধনবৰ আৰু ৰতনী

উজায়ে আহিলে ভাটীৰে ৰতনী
 বুকুৰে মাধুৰী লৈ,
 ভটীয়াই গলে এ শাহটো সামৰি,
 মোলৈ খোলাটো থৈ।
 কৰে এ ৰতনী! কৰে এ শাখিনী!
 কিনো কুটেশালে তই!
 সকলো লুটিলি ধনাইকে বধিলি,
 কেনেকৈ জী থাকোঁ মই?
 পৰ্বতে পৰ্বতে বগাব পাৰোঁ মই
 লতা বগাবলৈ টান,
 ৰতনী সোণাইকে বৰাব পৰোঁ মই
 মাকক বুজাবলৈ টান।
 বগাকৈ বগলী উৰে কেনে কৰি
 পাখিতে পাখি লগাই,
 কাৰেনো উৰিব ধনবৰ দুখীয়া,
 ৰতনী লগতে নাই!
 ফেনে-ফোটাকাৰে বৰলুইত বৈছে,
 বুকুত লৈ খাগৰিৰ জাঁজি,
 বুকু উদং কৰি ৰতনী গলে মোৰ,
 কাকে লৈ বৈ যাম মই আজি?
 পূবৰে পচোৱা চাটি মাৰি গলে,
 ধানতে থৈ গ'ল ঠোক,
 ধনাইৰে মনাইকে চাটি মাৰি ৰতনী,
 মনতে দি গলে শোক।
 গঙাতে উৰিল এ গঙাৰে চিলনী,
 বালিতে উৰিল এ ঘোঁৰা,
 সেন্দুৰী টিঙতে * বহি উঠি গলে
 ৰতনী ধনাইৰ পৰা।
 চৰায়ে তুলিলে এ ছৰা পোৱালি,
 গছৰ ডাল শুৱনি কৰি।

* ৰতনী যোৱা নাগৰনৰ টিংটো সেন্দুৰেৰে বোলোৱা আছিল।

ৰতনীক তুলিলে মাকে-বাপেকে,
 ধনাইৰ কালশতৰু কৰি।
 লুইতৰ শিহু ঐ! টুপাই বুৰ মাৰিলি,
 আকৌচোন এটিবাৰ ওলা,
 ধনশিৰীৰ ৰতনী টুপাই বুৰ মাৰি গ'ল
 ভাঙি মোৰ কামিহাড়েচলা।
 বালিতে চৰিছে দুটি বালিমাহী,
 লগৰে লগৰী পাই,
 পাৰতে কান্দিছে ধনবৰ দুখীয়া,
 ৰতনী লগতে নাই।
 ফুটুকাৰ তলতে যথিনী ছোৱালী
 টুক্ টুক্ চাপৰি বায়,
 ধনাইৰে ছাঁতে ৰতনী নাই ঐ,
 কোনে তাৰ মুখলৈ চায়?
 নৈৰে পাৰতে কাৰে এৰাবাৰী,
 চপৰাচপৰে থহে।
 লুইতৰ পাৰতে কাৰে ধনবৰ
 ৰতনীৰ বেজাৰত জহে?
 যা গৈ ৰতনী! নাহিবি নাহিবি,
 বিচাৰি নাহিবি মোক!
 তোৰে ধনবৰ ভিকছৰ ভিকছ,
 পৃথিৱীত থৈ যাব শোক,
 বোপাই মোৰ লুইত ঐ! সামৰি লোৱা মোক,
 কোলাত থান এফেৰি দিয়া,
 ৰতনী হেৰাল মোৰ, সকলো পৰিল ওৰ,
 আৰু মোৰ একো নাইকিয়া।
 (নৈত পৰা শব্দ।)

ভদৰী

প্ৰথম আখ্যা

“ঐ অ! ভাত লৈ আহ!—শুনিছনে? বোলো ভাত লৈ আহ!” এইবুলি নাঙলটো চোতালতে থৈ শিশুৰামে লৰা-লৰিকৈ আঠমূৰীয়া তিতা চুৰিয়াখন সলাই ঘৈণীয়েক ভদৰীয়ে ভাত-ৰন্ধা খোটালি পাই দেখিলে, ভাতে ফুটহে কাঢ়িছে। আঞ্জাৰ ফালেও ততোধিক মলিয়াইছে বা কলিয়াইছে হে বুলিব লাগে। অৰ্থাৎ ঢেকীয়া শাকমুঠি মেলাহি-বাটিটোত বাছি থোৱা হৈছে, ধোৱাও হোৱা নাই; কলপাত এডোখৰৰ ওপৰত ওচৰতে মৈদাখন মৰা ম’ৰা চৰাইটো যেন কাতি হৈ পৰি আছে, আৰু ঠেতেলামূৰীয়া মাটি সনা কাৰে মাছকেইটাই, ভাং খাই টঙনাটঙনি কৰি মূৰ ফলাফলি কৰা ছাই সনা ফকিৰৰ দৰে, পৰি ছটফট কৰিব লাগিছে। সিফালে ভাতৰ চৰুৰ তলত গেৰেহা খৰি লৰালৰিকৈ সুমাই দি, ভদৰীয়ে কমাৰৰ ভাতীৰ নিচিনাকৈ ফোচ্-ফোচ্ কৰি ফুৰাইছেহে ফুৰাইছে কিন্তু খৰিৰ জাৰেই মৰা নাই, সোঁ-সোঁ-সোঁ কৰি খৰিয়ে কেকনি-গেথনিহে ধৰিছে। শিশুৰামৰ খং মূৰৰ চুলিৰ আগ পালেগৈ। কেইবাটাও কথাই আজি পুৱাৰ পৰা শিশুৰ খংজুই জ্বলাই থৈছিল; দুপৰীয়া হাল মেলি আহি ভাত নোপোৱা কথাটোৱে সেই জ্বলা জুইকুৰাত ঘিঁউ ঢালি দিলে মাথোন। প্ৰথম কাৰণ, আগদিনা শিশুক লমোণে থৈ আৰু তাৰ হাল খতি কৰি নিষ্ঠুৰ কৃষ্ণ একাদশী গুছি গ’ল। দ্বিতীয় কাৰণ, একাদশী কৰি গা-বহা গৰাকীৰ দৰে, গৰুহালেও হালত নেযাওঁ-নথওকৈ পুৱাৰে পৰা শিশুক আমনি কৰি আছিল। স্বৰূপতে পথাৰৰ এটাইখিনি কথা ভাঙি ছিঙি ক’ব লাগিলে, গৰু হালৰ গাত, কামৰ সময়ত “গাফিলি” কৰি কান্ধত যুৱলিৰেই শুই পৰা জগৰ পৰে; আৰু গৰুৰ গৰাকীৰ গাতো হিন্দুৰ পূজ্য গোজাতিৰ বিপক্ষে অতি অহিন্দু বাইক প্ৰয়োগ কৰা আদি ডাঙৰ জগৰ আহি পৰে। লোকে যিহকে কওক, আমি কিন্তু লগনীয়া স্বভাৱৰ লোক নহওঁ। সেইবিলাক টুটকীয়া কথা লগাই, একাদশী কৰি পেটে কঁকালে লগা বপুৰা শিশুৰামক আৰু লমোণে-ভোকে থবৰ আমাৰ ইচ্ছা নাই; আৰু গৰু হালৰ ওপৰত ভদৰীৰ শেলাই বন্ধ গৈ থকা ভাল মতটো ঘিহি-পিহি গুচাই দিবৰ অভিলাষো আমাৰ নাই। তৃতীয় কাৰণটো এইখিনিতে লগে ভাগে কৈ থোৱা ভাল, নাইবা ভদৰী-শিশুৰামৰ এই উপাখ্যানটো এই পৃথিৱীত অঙ্গহীন হৈ ৰ’ব। যথা, মাটিৰ সীমা ঠেলা বাবে বেথাই বহুৱাৰে সৈতে সেই পুৱাই পথাৰত শিশুৰামৰ অলপ থকা-

খুন্দা লাগি আহিছে। থকা-খুন্দাটো, তপত ঘিঁউত লুচি ওফন্দাদি ওফন্দি, ডাঙৰ হৈ উঠিছিল, কিন্তু গতি বিষম দেখি বহুৱা বেথায়ে খোচ মাৰি, ওফন্দি উঠা টোটো ফুটাই দি পলাল দেখি জানিবা সেই থকা-খুন্দা অৱস্থাতে ব'ল। এই বিচিত্ৰ সংসাৰত পূৰ্বাপৰ প্ৰচলিত নিয়ম আছে, যে বাহিৰত যতে যিহতে পুৰুষৰ খং উঠক, তাত সেই খঙৰ সদ্ব্যৱহাৰ বা অসদ্ব্যৱহাৰ তেওঁ কৰিব নোৱাৰিলে, ঘৰলৈ উভতি আহি ঘৈণীয়েকৰ ওপৰত, সঁচাই মিছাই সেই খং দপালি দি বৰ মতা ওলায়। আমাৰ সংসাৰী শিশুৰামো এই প্ৰচলিত নিয়মৰ বাহিৰ নহয়। ইয়াৰ আগেয়ে সি এদিন অঘাইটং বেথাই বহুৱাৰ পালতে পৰি নগুণ্ণগতি হৈ আহি, গোহালিত এতিয়ালৈকে জাকি দিয়া হোৱা নাই বুলি, ঘৰ সোমায়ৈই অনাহকতে ভদৰীৰ পিঠিত ওঁ পৰা কথাও আমি জানো।

গিৰীয়েকৰ এনে বৰ মতালিৰ মানে ভদৰীয়েও বঢ়িয়াকৈ বুজি, একো নেমতি আই বসুমতীৰ দৰে পিঠি পাতি দি সদায় সহি থাকে। বাস্তৱিক পক্ষতে ভদৰীৰ এনে বিশ্বাস হৈ গৈছিল যে ভুকুটো, ঢকাটো, চৰটো, গোৰটো আৰু কাঠখৰি আৰু ঢেকিঠোৰাৰ মাৰটো, উঠা-বহা, খোৱা-লোৱাৰ লগৰে বিবাহিত জীৱনৰ এটা অপৰিহাৰ্য্য অঙ্গ। কিন্তু সকলো কথাৰে এটা যুক্তি সঙ্গত সীমা আছে; মাৰ-কিলো যে অসীম ঈশ্বৰৰ লগতে এটা অসীম পদাৰ্থ এনে নহয়। সহন শিৰোমণি বসুমতীৰো কেতিয়াবা কেতিয়াবা শিল-মাটিৰ গা কঁপে। আমাৰ সৰু সহনীয়া ভদৰীৰ তেজ-মঙহৰ শৰীৰেও থাকি থাকি অসহ্য হ'লে কেতিয়াবা দুটা-এটা জিকাৰ মৰাটো কি টান কথা? কেঁচা খৰিৰ জুই ফুৰাই-ফুৰাই নাকৰ পানী আৰু চকুৰ পানীয়ে একে হোৱা ভদৰীয়ে দুৰ্ভাগ্যবশতঃ আজিও এটা অসঙ্গত আৰু অযুগুত জিকাৰ মাৰি দিলে।

শিশুৰাম—অমুকৰ জীয়েক, এই বেলি তিনি পৰীয়ালৈকে ভাত হোৱা নাই কিয়?

ভদৰী—মোৰ মূৰটোৰে ভাত ৰান্ধি দিম নেকি? খৰি এডাল বুলিবলৈ নাই! গেৰেহা কেঁচা খৰি ফুৰাওঁতে ফুওঁৱাতে হাৰাশাস্তি হৈছে। নুবুজা নেমেলাকৈ দুপদুপাই উঠিলেই হ'ল নেকি?

“বেটী কি বুলিলি?” এইবুলি জমদগ্নি শিশুৰামে, কাঁৱে মাছৰ তেজ পিবলৈ টোপালি পাৰি পৰি থকা মৈদাখনেৰে, ভদৰীৰ পিঠিত ওপৰা ওপৰিকৈ দোকোব মাৰিলে। তৃতীয় কোব মৰাৰ আগেয়ে, ভদৰীৰ চিঞৰ শুনি লৰি আহি, শিশুৰামৰ বেলেগতীয়া ভায়েক কিনাৰামে পিচ ফালৰ পৰা, “হে হে ককাই কি কৰা!” বুলি শিশুৰামক সাৱটমাৰি থাপমাৰি হাতৰ পৰা তেজেৰে ৰাঙলি মৈদাখন কাটি নিলে। ভদৰী তেজেৰে টুংৰলি হৈ মুচ্‌চ্‌ গৈ মাটিত পৰিল।

দ্বিতীয় আখ্যা

আস্পতালত থাকি তিনি দিনৰ মূৰত ভদৰীয়ে জ্ঞান পালে। জ্ঞান পায়ৈ প্ৰথমেই কাষত থকা ডেৰেচীক সুধিলে, “তেওঁ কলৈ গ’ল?”

ডেৰেচী—কোন “তেওঁ?”

ভদৰী—(অলপ অপ্ৰস্তুত হৈ) আমাৰ তেওঁ। মোৰ গিৰিহঁত।

ডেৰেচী —ও আদমী হাজোত মে আছে।

ভদৰী — তেওঁক মাতি পঠিয়াওক দেউতা।

ডেৰেচী — ক্যা মাতি পঠিয়াও গে; ও আদমি আভি আহিবে নাহি পাৰিবে। উচুকো তো হাজত মে দিছে। আচ্ছা তুমি ৰহ আভি। তোমাৰা আদমিকা বাত তুমি আভি নাহি ভাবিবে। ও বাত আভি ভাবিলে হামি জানিছে তোমাৰা বেমাৰ বহুং বেছি হ’ব।

আস্পতালৰ ডেৰেচীৰ কথা শুনিয়েই ভদৰী আকৌ অজ্ঞান হৈ পৰিল। এনেতে বৰ ডাক্তৰ আহি পালেহি। ডাক্তৰে কম্পাউণ্ডৰৰ মুখে ৰোগীৰ সকলো অৱস্থাৰ ভূপাই শিশু ৰামক হাজোতৰ পৰা আনি তাইৰ আগত নিদিলে তাইৰ সোনকালে আৰোগ্য হ’বৰ আশা নাই বুজি, তেতিয়াই তাৰ দিহা কৰিলে।

তৃতীয় আখ্যা

এইবাৰ জ্ঞান পাই ভদৰীয়ে চকু মেলিয়েই দেখিলে তাই পৰি থকা শয্যাৰ কাষত দুটা ৰঙা পাগুৰীয়া কনিষ্টবলৰ মাজত শিশুৰাম থিয় হৈ আছে। কাষতে ডাক্তৰ চাহাব।

ভদৰী—(শিশুৰামৰ ফালে চাই) তোমাৰ গা কেনে আছে? আজি ভাত খালানে? তোমাৰ ভাত পানী খোৱাত মহা দুখ হৈছে চাটগৈ?

উত্তৰ স্বৰূপে শিশুৰামৰ দুচকুৰে দুধাৰ লো বৈ গ’ল।

ভদৰী— (ডাক্তৰলৈ চাই হাত যোৰ কৰি) দেউতা ঈশ্বৰ! ধৰ্মৰতাৰ! এওঁৰ কোনো দোষ নাই, এওঁক এৰি দিয়ক। বেটী গোলামীয়ে চুলি ছিঙি কাতৰ কৰি মাতিছোঁ, মোৰ গিৰিহঁতক এৰি দিয়ক। মাছ বাছিবলৈ যাওঁতে উজুটি খাই পাতি থোৱা মৈদাত পৰি বেটী গোলামীৰ গা কাটিছে।

ভদৰীৰ সকৰুণ কথা শুনি ডাক্তৰ, ডেৰেচী, কনিষ্টবল আদি সকলো অবাক। শিশুৰামেও আৰু থাকিব নোৱাৰি হৌ হৌ কৰে কান্দিবলৈ ধৰিলে, “নহয় হজুৰ! মইহে এইক মৈদাৰে কুৰিয়ালো, মোক হজুৰ ফাঁচি দিয়ক। ধৰ্মৰতাৰ মই মহাপাপী; মই এনেজনী তিৰোতাৰ গাত অশ্লেষে কোব মাৰিলো।”

তাইৰে সৈতে সময়ৰ মঠেই মিল নাই; গছৰ তলত তাইৰ দৰে বহি কটাবলৈ

সময়ৰ ঘোৰ আপত্তি। সংসাৰত সময়-ঘোঁৰাৰে সৈতে চেকুৰিব নোৱাৰিলে সি মানুহক পিছ পেলাই গুচি যায়। কালক্ৰমত তহিলৈ দৰা আৰু বিয়া আহি উপস্থিত হ'ল। দৰা বাইচ বছৰীয়া, দেখিবলৈ ভাল, শুনিবলৈ ভাল, ভাল কুলীয়া। ছোৱালীৰ মাকৰো মত, বাপেকৰো মত, গতিকেই নিৰ্বিৰোধে বিয়াৰ ঠিক হ'ল। দৰা-ছোৱালীৰ দেখা-দেখি আলাপ পৰিচয় ঘটিল। বিয়ালৈ আছে সাত দিন। কিন্তু ছোৱালীৰ মনৰ টানটো হ'ব-খোজা দৰাৰ ফালতকৈ ৰূপহী নৈৰ ফাললৈহে প্ৰবল যেন দেখি। বিয়া পালেহি; তাৰ চিন্তা-চৰ্চা বা আন ভাৱনা একো নাই, এতিয়াও আগৰ দৰেই নিতৌ ৰূপহীৰ পাৰত তাই বহি কটায়। তাইৰ এনে স্বভাৱ লক্ষ্য কৰি দৰা অতি অসন্তুষ্ট।

এদিন তাই নৈৰ পাৰৰ পৰা গধূলি আহি শুনিলে, দৰাই তাইক বিয়া নকৰাই কহিলে বিদেশলৈ গুচি যাব খুজিছে। কথাটো কঁঠালৰ ডিলাত বাহৰ শাল সোমোৱাদি তাইৰ বুকুত সোমাল। তাই ভাবিলে, “যাওঁ, গৈ এই নিশাই তেওঁক হাতে ভৰিয়ে ধৰি নেযাবলৈ কওঁগৈ।” আকৌ ভাবিলে “লাজ পুৰি নেখালে মোৰ পক্ষে এনেকৈ কোৱাটো অসম্ভৱ।” ভাৱনাত ৰাতি তাইৰ টোপনি নাই। বাহিৰত ফৰিংফুটা জোনাক। শোৱা-পাটা এৰি মনে মনে তাই ৰূপহীৰ পাৰ ওলালগৈ। পাৰ পায়েই তাইৰ সকলো চিন্তা ভাৱনা ৰূপহীৰ সোঁতত মুহূৰ্ত্ততে কৰবালৈ উটি গ'ল। আকৌ তাই খাগৰি গোটাই আনি চাকনৈয়াত এডাল এডালকৈ পেলাবলৈ লাগিল।

এনেতে হঠাৎ পিছ ফালৰপৰা দুখন তপত হাতে তাইৰ চকু দুটা মুদাই ধৰিলে। তাই বলেৰে হাত দুখন এৰুৱাই উভতি চাই দেখিলে সেই হ'ব খোজা স্বামী। দুইৰো মাজত হাঁহিৰ ধুম পৰি গ'ল। ৰূপহীৰ সিপাৰৰ পৰা প্ৰতিধ্বনিয়েও সমান ভাৱে সেই হাঁহিত যোগ দিলে। জৰী গছৰ ওপৰত ফেঁচা-ফেঁচী আছিল, সিহঁতেও এই আনন্দত মনে মনে থাকিব নোৱাৰি কুৰুলিয়াই দিলে।

বাকী খাগৰি যি আছিল আটাই কেইডাল তাই গোটাই আনি একেবাৰেই চাকনৈয়াত পেলাই দি তিনিটা চাপৰি বজালে।

দৰা—“ কি কৰিলা?”

ছোৱালী—(হাঁহি-হাঁহি) “এই চাকনৈয়াত এজনী ছোৱালী এতিয়াই বুৰি মৰিল! মই মইনা চৰাই; মোক সজাত সুমাই থোৱা গৈ, লৈ বলা!”

সেউতী

প্ৰথম আখ্যা

সেউতী যে সেউতীয়েই। ৰোহ নাই, ঠেহ নাই, ধুন নাই, পেচ নাই, গোটেই দিপ্লিপ্ ছোৱালীটি। কথাত মানুহ ভোল যায়, মাত শুনি থাকিবৰ মন যায়, বুকুত ললে বুকু

জুৰায়, চাই থাকিলে চকু ৰয়, এনেটি ছোৱালী সেউতী। মাকৰ সোণৰ চেকুৰা, বাপেকৰ আলাসৰ লাড়ু, ককায়েকৰ দেহলাও আৰু উমলিবৰ লগ সেউতী। বয়স ন বছৰ।

মাক-বাপেকৰ চিন্তা হ'ল, কেনেকৈ সেউতীক বিয়া দিওঁ? ক'ত ভাল ল'ৰা এটা পাওঁ? কত ঠাইৰ পৰা কত ভাল ল'ৰাৰ সোঁৱৰণী আনি আনি চোৱা হ'ল, তেও একোটা ঠিক কৰিব পৰা নহ'ল। কাৰোৰে সৈতে যোৰা নাহে; কোনোৰ ঘৰখন ভাল নহয়—ভগাৰ লক্ষণ। কোনোৰ মাক নাই, মাহীমাক আছে; কোনোৰ ঘৰত বাদকুবাদ আদিৰ চেকা আছে; কোনোৰ খোৱা লোৱাৰ বৰ বিচাৰ নাই; কোনোটো ঠেঙা পিন্ধা; কোনোটো চুলি কটা; কোনোটো সন্ধ্যা নকৰা; কোনোটো পূজা-নকৰা; কোনোটো দাড়ি বা নুৰ ৰখা; কোনোটোৰ ৰক্ত পিন্ডৰ ব্যাধি; কোনোৰ আকৌ সঞ্চিত গ্ৰহণী; গতিকেই সেউতীলৈ দৰা নহ'ল জানিবা পৰ্বতৰ কাছ কণীহে হ'ল। যি হওক আৰু সৰহ দিন দৰাৰ একাল নেথাকিল; সেউতীয়ে যাৰ তিল খাই খাই আহিছিল তেওঁ ওলাল। সেউতীৰ দেউতাকে যেনে বিচাৰিছিল এওঁ তেনেই; যথা-সন্ধ্যা-পূজা কৰা, টিকনি ৰখা, নিৰুৰ নিৰোগী সন্ধান্ধা; লুকাই চলেউটো ধোৱাখোৱাটো খায় কিন্তু সি নধৰ্ঘব্যং; কাৰণ সি লুকাই। সৰব সুলক্ষণীয়াটি আকৌ বৈকুণ্ঠতহে মিলে। বৈকুণ্ঠতো নো সদায় মিলে ক'ত, তাতো ফাঁপৰে খোৱা আছে বুলি লোকে কয়, এতেকে এই দৰা “বাহল”।

দ্বিতীয় আধ্যা

বিয়াৰ দিন আদি সকলো ঠিক হ'ল; মাকে সেউতীক মাতি আনি কোলাত লৈ মূৰ শুঙি ক'লে—“আই, তোৰ অমুক দিনা বিয়া হ'ব নহয়।”

সেউতী “আই সঁচা নে? কি বিয়া? আমাৰ ‘দৰা কন্যা’ৰ বিয়াৰ নিচিনা বিয়ানে ওঁ আই?”

মাক—“এৰা, তেনেকুৱাই। তই কন্যা হ'ব লাগিব, আৰু এটা ল'ৰা আনি দৰা পাতি বিয়া দিম?”

সেউতী —“ঢোল বজাব নে আই?”

মাক—“ঢোল, খোল, মৃদং কালী পেঁপা এটাইবোৰ বজাব; পানী তুলিম, তোৰ গাত মাহ-হালধি ঘঁহি নোৱাম, নাম গাম।”

সেউতী—“আই, ময়ো নাম গাম আৰু নোৱাম দেই?”

মাক—“তই কি নোৱাবি, আমিহে তোক নোৱাম। বিয়া দি তোক উলিয়াই দিম, দৰাই তোক নিজৰ ঘৰলৈ লৈ যাবগৈ, আমাক এৰি আৰু তই যাবগৈ।”

সেউতী—“আকৌ পিছে তোৰ ওচৰলৈ উভতি আহিম, নহয় নে আই?”

মাক—উভতি আহিব কি? আমাক এৰি একেবেলিয়েই যাবগৈ। সেইখনহে তোৰ আপোন ঘৰ হ'ব।”

সেউতী—“আই তোক একেবেলিয়েই এৰি যাব লাগিব? তেনেকুৱা বিয়া তেস্তে মই নকৰাওঁ।”

এই বুলিয়েই সেউতীৰ চকু ঢুলঢুলীয়া হৈ গ'ল। মাকে আকৌ বুজাই-সুজাই কলত, সেউতীয়ে সৃধিলে, “আই তোৰো এনে বিয়া হৈছিল নে?”

মাক—“মোৰো হৈছিল।”

সেউতী—“মোৰ নহ'লে নহয় নে?”

মাক—“নহয়।”

সেউতী—“বাৰু তেনেহ'লে হওক, কি কৰিম।”

তৃতীয় আখ্যা

মহাসমারোহেৰে তলৰ মাটি ওপৰকৈ সেউতীৰ বিয়া হৈ গ'ল। বাহী বিয়াৰ পিছত দৰা-ঘৰলৈ ছোৱালী, এতিয়াই ওভোতাই পঠিয়াই দিয়া যাব বুলি, লৈ গ'ল। বেলি দুপৰ হৈ গ'ল, সেউতীৰ মাক-বাপেকে পানী এটোপাকে খোৱা নাই, ৰৈ আছে, ছোৱালীটি এতিয়াই আহিব, একেলগে খাম বুলি। কিন্তু ছোৱালীটি নাহিল। দুপৰৰ পাছত, তিনিপৰ আহিল, ছোৱালীটি নাহিল। সন্ধ্যা আহিল, মাকে খুদ-কশ এটিকে মুখত নিদিয়াকৈ পদূলি মূৰলৈ চাই আছে, ছোৱালীটি নুভতিল। অৱশেষত দৰা ঘৰলৈ মানুহ পঠিয়াই দিলে ছোৱালীটি লৈ আহিবলৈ। মানুহ উভতি আহি বতৰা ক'লে— “ছোৱালী নপঠিয়ায় আৰু।” মাক-বাপেকৰ মূৰত আকাশী সৰগ ভাগি পৰিল। আকৌ কাকুতি-মিনতি কৰি মাক-বাপেকে কৈ পঠিয়ালে, ছোৱালীটি পঠিয়াই দিয়ক, দিনৰ দিনটো তাই খাবলৈ নেপাই দুখ পাইছে। আকৌ উত্তৰ আহিল “ছোৱালী নপঠিয়াওঁ। আমি ছোৱালী শিকাই-বুজাই ভালকৈ লব লাগে। ছোৱালীৰ ওপৰত তোমালোকৰ এতিয়া কোনো অধিকাৰ নাই। সৰু মানুহৰ ছোৱালী আমি বিয়া কৰাইছো যেতিয়া আৰু মাক-বাপেকৰ ঘৰত ভাত খাবলৈ আমি পঠিয়াব নোৱাৰোঁ।

এই সমিধান পাই সেউতীৰ মাক-বাপেক কান্দি কাটি বিয়াকুল। শেষত আকৌ নানা প্ৰকাৰে কাবৌ-কোকালি কৰি দৰা-ঘৰলৈ মানুহ পঠিয়ালে; কিন্তু এইবাৰ উত্তৰত ফটা-জোতা এপাট আহিল।

চতুৰ্থ আখ্যা

মানুহে পাতে ঈশ্বৰে ভাঙে। বিয়াৰ এমাহ মানৰ পিছতে ঘুনুক-ঘানাক খবৰ ওলাল যে অমুকে সম্বন্ধ লগা ছোৱালীজনীক বিয়া কৰি আনিলে। আজি কালিকৈ সেই ঘুনুক-ঘানাক খবৰেই সঁচা-সঁচিকৈয়ে ডাঙৰ দীঘল শকত আবত হৈ ভীমাকাৰ হ'ল। এতিয়া আৰু কাৰ সাধ্য তাৰে সৈতে গদাযুদ্ধ কৰে? প্ৰমাণ হৈ গ'ল, যে সঁচা সঁচিকৈয়ে ছোৱালী সম্বন্ধ লগা। দৰা-ঘৰৰ মূৰতো বজ্জপাত, ছোৱালী ঘৰৰ মূৰতো বজ্জপাত। পণ্ডিতে মুঠিয়ে মুঠিয়ে টকা গঙ্গাজল যেনেকৈ গিলি শূলপাণি-গঙ্গাজল চাই, ব্যৱস্থা

দিলে, এইজনী ছোৱালী পৰিত্যাগ কৰি আকৌ নতুনকৈ ছোৱালী বিয়া কৰা বিধেয়। দৰাৰ ঘৰৰ পৰা ছোৱালী মাক-বাপেকৰ ঘৰলৈ পঠিয়াই দিয়া হ'ল। সম্প্ৰতি শাপেই বৰ হ'ল; বুকুৰ ছোৱালীটি বুকুত পাই, মাকৰ বুকু জুৰাল, সেউতীয়েও আকৌ মাকৰ কোলাত মুখখনি সুমাবলৈ পাই স্বৰ্গ ঢুকি পালে। তাইৰ গাত তত আহিল। সেউতীৰ খবৰেই নাই, কি কাল সাপে তাইক খোঁট মাৰিলে। বাপুৰীয়ে মাকৰ ওচৰ পায়ৈ জাপ মাৰি কোলাত উঠি কৈছে, “আই, তই কৈছিলি নহয়, মই একেবাৰেই তোক এৰি যাম বুলি, কতা মই দেখোন আকৌ তোৰ ওচৰলৈ আহিলোঁ?”

পঞ্চম আখ্যা

এই অৱস্থাতে এদিন দুদিনকৈ মাহেক গ'ল, এমাহ দুমাহ কৈ বছৰেক গ'ল, এবছৰ দুবছৰকৈ চাৰি বছৰ গৈ পাঁচ বছৰে কান পাতিলে। দৰাৰ মাক আৰু ঘৰতে বাঁৰী হৈ থকা বায়েকে দৰাক আকৌ নকৈ ছোৱালী বিয়া কৰাই দিলে। নকৈ ছোৱালী বিয়া কৰোৱা দেখি সেউতীৰ মাক-বাপেকৰ মনত যি এফেৰা আশাৰ ছাঁটু আছিল সেই ফেৰাও নাইকিয়া হ'ল। সেউতীয়েও এতিয়া বিয়া কি বস্তু, স্বামী কি বস্তু, আৰু নিজৰ কেনে ভয়ানক অৱস্থা ঘটিলে, লাহে লাহে সোপাকে বুজিব পাৰিলে। মাকৰ হতুৱাই সেউতীয়ে বাপেকক কোৱালে যে তেওঁ স্বামীৰ ঘৰলৈ যাব।

বাপেকে চকুলো টুকি ক'লে, “আই, তোকতো সিহঁতে এৰিলে; তই গৈ ক'ত থাকিব?”

সেউতী—“দেউতা, মই তেওঁৰ বেটী হৈ ঢেকীশালত পৰি থাকিম, মোক পঠিয়াই দিয়ক।”

এই কথা শুনি মাক-বাপেক দুয়ো হুক্ হুক্ কৰে কান্দিবলৈ ধৰিলে। সেউতী কিন্তু কামাখ্যাৰ ভুবনেশ্বৰীৰ মন্দিৰটিৰ নিচিনা গম্ভীৰ স্থিৰ আৰু অটল। দেউতাকে ছোৱালীৰ ইচ্ছা জনাই নানা ভুতি মিনতি কৰি এই কথা দৰা ঘৰলৈ কৈ পঠিয়ালে। দৰাৰ বাঁৰী বায়েকে উত্তৰ দি পঠিয়ালে—“কাৰবাৰ যদি কোনোবাটো গিৰীয়েকৰ ঘৰলৈ আহিবৰ মন হৈছে আহক, মোৰ ঘৰলৈ হ'লে আহিব নোৱাৰে।”

ইয়াৰ পাছত সেউতীৰ বাপেকে মনৰ দুখত নিকপায় হৈ জীয়েকে খোৰাকী পাবলৈ কাছাৰিত মকদ্দমা কৰিলে। দৰাই “জবানবন্দী” দিলে, মই ছোৱালী এৰা নাই, আজিয়েই আনিম।” মকদ্দমা একে ফুতে উৰি গ'ল।

ষষ্ঠ আখ্যা

সঁচাৰ্শচকৈ গিৰীয়েকৰ ঘৰলৈ আহি সেউতীৰ ঘৰ ঢেকীশালৰ চালিত, কাম—গোবৰ পেলোৱা, ছুৱা ধোৱা, লগ—বেটী বান্ধী হ'ল। বাইদেউৰ হুকুম : পাহৰিও হঠাৎ সেউতীয়ে স্বামীৰ ফালে চাব নেপায়, আৰু স্বামীৰ এশ হাতৰ ওচৰ চাপিব নেপায়।

হেজাৰ হওক স্বামীজন তেওঁ মানুহহে; আগেয়ে স্ত্ৰী চকুৰে নেদেখাত আছিল, মনত সিম্মান তেওঁৰ আঘাতো নেলাগিছিল, কিন্তু এতিয়া চকুৰ আগতে নন্দন কাননৰ সেউতী পুলিটীৰ এনে বুকু ফাটি যোৱা দুখ দেখি তেওঁ অস্থিৰ হৈ পৰিল। লাহে লাহে লুকাই চুবকৈ স্বামী-স্ত্ৰীৰ মিলন হৈ দুখ, বেজাৰ, প্ৰেম, স্নেহ, সহানুভূতি প্ৰভৃতি বিশ্ব-ব্ৰহ্মাণ্ডখনেও নধৰা মনৰ ভাববিলাক দুইৰো ভিতৰত জনোৱাজনি হবলৈ ধৰিলে। সেউতীৰ পক্ষে নৰকও স্বৰ্গ হ'ল।

দুৰ্দশীয়া মানুহৰ শত্ৰু গোটেই পৃথিৱী। আন কি ঢেকীশালৰ ভগা চাল-বেৰও শত্ৰুতাচৰণ কৰি যাকে লগ পায় তাকে কবলৈ ধৰিলে যে স্বামীয়ে নিতৌ লুকাই সেউতীৰ সৈতে সাক্ষাৎ কৰে। লাহে লাহে এই কথা ঘৰৰ সকলোৱে গম পালে। সহজেই বুজিব পৰি, যে ইয়াৰ বাবে দৰাৰ মাক, বিশেষকৈ আয়েকৰ হাতত সেউতীৰ কি লাঞ্ছনা ঘটিল। নিজৰ ল'ৰাক হাক দি ৰাখিব নোৱাৰি, পৰৰ দুখুনী ছোৱালীক, পিৰাচীহঁতে যি পাৰে কৰিবলৈ লাগিল। যমৰ যাতনা কাক কয় এই সংসাৰতে সেউতীৰ বোধগম্য হ'ল।

সপ্তম আখ্যা

মাক (দৰাৰ) —“কি হ'ব, মই বিচূৰ্ত্তি, গোৱে-পোৱে তল যোৱা কথা। এতিয়াই এটায়ে বি বি বা বা লগাইছে, আৰু ইকাণ সিকাণ সহস্ৰকাণ হৈ কথা বাঢ়ি গলেতো মানুহ ঘৰ জীয়ন্ততে মৰিলো!”

বায়েক (দৰাৰ)—“এই শাখিনী জনীৰ শিপা নুতুলিলে আমাৰ ৰক্ষা পৰিবৰ কোনো উপায় নাই। মই তাৰ উপায় উলিয়াইছোঁ, গোঁসানীৰ অনুগ্ৰহত সকলো সুকলমে হ'ব। আই, তুমি কালী পূজা এভাগলৈ আগ কৰা।”

মাক—“গোঁসানীলৈ মই এটা ম'হ বলি আগ কৰিছোঁ। আই মাতৃয়ে মোৰ ঘৰখন এই যাত্ৰাৰ পৰা ৰক্ষা কৰক। কিনো উপায় উলিয়াইছ মোক কচোন?”

বায়েক—“একেবেলিয়েই জানিবা, এতিয়া থাওক।”

ইয়াৰ পাছত সেই সিনা ৰাতিয়েই সকলোৰে চুৱা-পাতৰ পৰা চুছি-মেলি গোটাি দিয়া ভাতৰ পাতত বহি সেউতীয়ে প্ৰথম গৰাহ ভাত সানি মুখত দিয়েই জিভা কোঁচ খাই গৈ “স্বামী গুৰু” বুলি লুটি খাই পৰি একেবেলিয়েই “ঘৰখন ৰক্ষাৰ” উপায় কৰি শুলে। এই ঘটনা ঘটি অতোৱাৰ পাছত ওচৰ চুবুৰীয়া ভালেমান জনা-শুনা ধাৰ্মিক মানুহে, আপোন আপোন জুহালৰ কাষত বহি আপোন আপোন গধুৰ মতামত প্ৰকাশ কৰা শুনা গৈছিল, যে প্ৰকৃত পক্ষে ছোৱালী সম্বন্ধ লগা নহয়।

কন্যা

কাৰ্য্যগতিকে কিছুদিনৰ নিমিত্তে মোৰ প্ৰবাস ঘটিল। প্ৰবাস নুবুলি বনবাস বোলাই যুগুত। বাসস্থানৰ চাৰিওফালে প্ৰকাণ্ড গছ পৰ্ব্বত আৰু এঙাৰ বৰগীয়া কোলৰ ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ ঘৰ। ঘৰ বোলাত তোমাৰ আমাৰ ঘৰৰ নিচিনা ঘৰ বুলি নাভাবিবা। জুপুৰি বা পজা। সিও অসমৰ দুখীয়া মানুহৰ বা মগনীয়াৰ জুপুৰিৰ নিচিনা বুলি ভাবিলে ভুল হ'ব। গছৰ ঠেঙুলি গোটাচেৰেক দি, চাৰিহাত মান দীঘল দুখন চালৰ নিচিনা কৰি, তাৰ ওপৰত এসোপা ঘাঁহ চটিয়াই দিয়া; বেৰ নিদিয়া; দুই পানীপাহকে মাটিত লগাই দি বেৰৰ কাম কৰোৱা, মুখেদি বাটৰ ব্যৱস্থা কৰা। দেখিবা গিৰীয়েক ঘৈণীয়েক, পুতেক, বোৱাৰীয়েক, ল'ৰা-ছোৱালীৰে সৈতে এটা পৰিয়াল বাস কৰিব পৰা এটা কোল জুপুৰি ভূমি সাজি পেলালা।

আমাৰ ঘৰৰ কাষেদি এখন সৰু পৰ্ব্বতীয়া নৈ ৰুৱাই শিলৰ মাজেদি বৈ গৈছে। নৈ খনৰ নাম কন্যা। সোৱাদ নামটি। হয় কোনো কবিয়ে এই নামটি ৰাখিছিল, নহয়, নৈয়েই আপোন গুণেৰে সৰ্ব্বসাধাৰণ অকবিৰ হৃদয়ত কবিতা-নহৰি তুলি দি বলেৰে এই প্ৰাপ্য নামটি ললে। কন্যাৰ গৰ্ভত ডাঙৰ সৰু নানাবিধ শিল আছে। এই শিলবিলাকত পানী পৰি দিনে ৰাতিয়ে অবিশ্ৰাম ৰুৱনি উঠি থাকে। প্ৰায় আদ মাইল বাটৰ পৰা, কান্দোনৰ নিচিনা সেই বিষাদসূচক ৰুৱনি কাণত পৰে। শুনিবলৈ মন বনবৰাগী হৈ কৰবালৈ গুচি যাব খোজে। দুই পাৰৰ প্ৰকাণ্ড কোনোবা-কলিশ যুগীয়া দুশাৰি গছে নৈ খন সাৱট মাৰি ধৰি, সেই কান্দোন শুনি সমবেদনাজ্ঞাপক টোপালেৰে সেই শোকত সহানুভূতি প্ৰকাশ কৰিব লাগিছে যেন লাগে। বিশ্বনিয়ন্ত্ৰাৰ ৰাজ্যত এই মৰ্মভেদী শোক আৰু হৃদয়স্পৰ্শী সহানুভূতিৰ তাৎপৰ্য্য কি আমি কি বুজিম? কিন্তু এনে নিভাজ সহানুভূতি যত পোৱা যায় তাত কান্দিও সুখ আছে। পুৱা-গধূলিৰ আহৰি কালটো মই কন্যাৰ পাৰত কটোওঁ। বৰ ভাল লাগে। ঘাইকৈ তাত মোৰ দুটা সকাম। প্ৰথম—ৰঙা, বগা, ক'লা, হালধীয়া ইত্যাদি নানা বৰগীয়া শিলগুটি গোটোৱা। দ্বিতীয়—পাৰৰ গছ এজোপাৰ শিপাত অকলশৰীয়া হৈ বহি কন্যাৰ সেই কান্দোন শুনা। ইমান দিনৰ পিছত আজিও সেই দুটা কাম আৰু কন্যাৰ পাৰলৈ মনত পৰিলে বুকুখন হুম্‌হাই উঠে।

একো একো দিনা মোৰ উল্লিখিত দুই কাৰ্য্যত এজন বন্ধুৱে যোগ দিয়ে। বন্ধুবৰ কিছু সাংসাৰিক আৰু ৰঙীয়াল বিধৰ মানুহ। অৰ্থাৎ এই পৃথিৱীত খাই লৈ মানুহ মূৰা হৈ থাকিবলৈ হ'লে যেনে হোৱা আৱশ্যক, তেনে; কবিতাৰ ফেন খাই গোটেই জীৱনটো উস্‌ উস্‌ আস্‌ আস্‌ কৰি ফুৰা বিধৰ লোক নহয়। কাৰবাক কবিত্ব কৰিবৰ দেখিলে দুটা-এটা ধেমেলীয়া কথা প্ৰয়োগ কৰি হাস্যৰসৰ অৱতাৰণা নকৰি তেওঁ নেথাকে। কোনো এজোপা গছৰ সৌন্দৰ্য্য দেখুৱাই কোনো কথা তেওঁৰ আগত ক'লে তেওঁ উত্তৰত সেই জোপা গছ দীঘলে কেইহাত, বেৰে কেই হাত আৰু কাটিলে তাত কেইটা

খুটা, কেইটা চিত আৰু তাৰ মূল্য কিমান হ'ব, এনেবিলাক হিচাপ কৰি কাব্যৰসৰ দহাকাজ সোপাকে কৰি থয়। কলা শিলপুটি এটা বুটলি আনি “এইটি কেনে সুন্দৰ চোৰা” বুলি তেওঁক দেখুৱালে, সেইটো ভাঙি গলালে শতকৰা কিমান তাত লো বা আন ধাতু ওলাব তাৰ তেওঁ লেখ কৰি কথাৰ ওৰ পেলাই দিয়ে। এদিন এটি বঢ়িয়া চিকচিকীয়া কলা শিলপুটি আনি তেওঁক দেখুৱাই সুধিলে, “কেনেকৈ এনে দেখিবলৈ চিকুন কলা শিলপুটি হয়?” তেওঁ উত্তৰ দিলে, “এই যে কেতোৰ কলা মানুহবোৰ দেখিছা, ইহঁত মৰিলে ইহঁতৰ হাড় আৰু মঙহবোৰ ভাগি-ছিগি এই শিলপুটিবিলাক হয়। মই শিলপুটি বিচাৰি বুটলি ফুৰোঁ; তেওঁ মোৰ লগে লগে বিচাৰি ফুৰে, কিন্তু কয়, তেওঁৰ উদ্দেশ্য বেলেগ, তেওঁ শিলপুটি বিচৰা নাই, কৰবাত হীৰা বা আন বহুমূলীয়া শিল পায় বুলিহে বিচাৰিছো।

যি ডাল গছৰ শিপাত বহি মই দ্বিতীয়টি কাম কৰোঁ, তাৰ দহ বেও মান আঁতৰতে এটা ঘুলিত এটা কুৰি বছৰমান বয়সীয়া ডেকা কোল লৰাই আহি নিতৌ আবেলিপৰৰ পৰা গধূলিলৈকে বৰশী বায়, কিন্তু মই এদিনো তাক এটাও মাছ ধৰা নেদেখিলো। নৈত যে মাছ নাই এনে নহয় বা বৰশীত খোটা সিহঁতৰ অভ্যাস নাই এনেও নহয়। লোকৰ লৰাই বৰশী বাই সেই নৈৰে মাছ জোকাজোকে লৈ গৈ তিনিতেলনি মাৰি খায়। আচল কথা, আমাৰ লৰাই বৰশী থয় পানীত, আৰু চকু থয় নৈৰ সিপাৰত। মাছে নিজৰ অৱসৰ মতে আহি বৰশীত খুটিয়াই, পুঙা টনাটনি ব্যায়াম বা পৰিশ্ৰম কৰে, শেহত আকণ্ঠ পৰিপূৰ্ণ কৰি টোপ খাই ভোক গুচাই ঘৰাঘৰি গুচি যায়। বৰশী বাওঁতাৰ ভুৱেই নাই। বৰশীৰ গৰাকীয়ে কেৱল নৈৰ সিপাৰত চকু থৈ কোনোবা সপোন পূৰীত ঘূৰি ফুৰে।

সমুখতে সিপাৰে পানী নিয়া ঘাট। এজনী গাভৰু কৃষ্ণবৰ্ণ কোল ছোৱালী নিতৌ অকলৈ সেই সময়তে কাষত কলহ লৈ পানী নিবলৈ আহে। এই কলা চম্বক ডোখৰেই আমাৰ কলা লো কোল ডেকাৰ চকু দুটা সিপাৰলৈ টানি নি ধৰি ৰাখে। কোল সুন্দৰী পানী নিবলৈ আহে আবেলিতে, কিন্তু সন্ধ্যা লাগি ভাগি যায়, তথাপি কলহ ধোৱাই নহয়। তাইৰ মাটি কলহটোৰে সৈতে নো মলিৰ কিয় ইমানটো ডাঠ প্ৰণয় কব নোৱাৰে। তাই ঘঁহি-পিহি ধুই-পখালি দেখোন কোনো মতেই কলহৰ পৰা মলিৰ কামোৰ এক্সৰাব নোৱাৰে।

সি যি হওক, এই মাছ ধৰোঁতা আৰু পানী কঢ়িয়াওঁতা দুজনৰ ভিতৰত এষাৰ কথাও কেতিয়াও সাল-বদল হোৱা নেদেখিলো। দেখাৰ ভিতৰত মাত্ৰ এই ফেৰাই— ইফালে ইটোৰ হাতত বৰশীৰ ডাঁড়ি লৈ চৰগ পৰা মানুহটো যেন চকু থিৰ কৈ থাকে, সিফালে সিজনীয়ে বালি ঘঁহি ঘনে ঘনে কলহ ধুই কেঁৰা কেঁৰিকৈ ইয়াৰ ফালে চাই কাল কটায়। এনেৰূপে কিছুদিন গ'ল। এই লীলা দিনো হয়। কন্যাৰ পাৰলৈ যোৱা মোৰ সকাষৰ তালিকাৎ এই লীলা দৰ্শন কাৰ্য্যটিও তৃতীয় স্থান ভুক্ত হ'ল।

এদিন আমি তিনিও নিজ নিজ নিত্য কাৰ্য্যত নিমগ্ন আছোঁ; এনেতে দেখোন হঠাৎ কোল ডেকাই ভয়ানক উচপ খাই, বৰশীৰ ডাঁড়ি হাতৰ পৰা পেলাই জপং কৰে।

সেই ঘূলিত পৰিল। মই তাৰ একো অৰ্থ বুজিব নোৱাৰি এক মুহূৰ্তমান চাই আছোঁ, দেখিলোঁ, সি ঢোকাঢোকে পানী খাই বুৰ মাৰিব লগা হৈছে। লৰ মাৰি গৈ কাপোৰ কানিয়ে একে জাপেই পানীত পৰিলো। কিন্তু মই লৰি গৈ পানীত পৰোঁমানে সি তলেই গ'ল। দুই মিনিট মানৰ মূৰত তাক বিচাৰি পাই জোটাৰ-পোটাৰ কৈ অতি কষ্টে বামলৈ তুলিলো। উভতি চাই দেখোঁ চাৰি পাঁচোটা মানুহে মোক সেই কাৰ্য্যত সহায় কৰিবলৈ লৰি আহিছে। অলপমান পৰৰ মূৰতে ভালেমান মানুহ আহি সেই ঠাইত গোট খালে; আৰু লৰি-ঢাপৰি কান্দি-কাতি তাৰ মাক বাপেক ওলালহি। এখন ছৱা-দুৱা কোঢ়াল লাগি পৰিল।

কিন্তু কি শোকৰ কথা। সকলোৱে নানা প্ৰকাৰ চেষ্টা কৰিও তাৰ ধাতু আনিব নোৱাৰিলে। তাৰ শৰীৰ সজাৰ পৰা প্ৰাণ পথী উৰি পলাল।

কিয় সি হঠাৎ এনে উচপ খাই পানীত পৰিল, এই কথাৰ গুৰি বিচাৰি গৈ দেখা গ'ল যে, সি পাৰৰ যি খিনিতে দিনৌ বহি বৰশী বায়, সেই খিনিতে এটা ভয়ানক অজগৰ সাপ মাটিত পোত খাই আছে। সাপটোৰ গাৰ ওপৰত মাটি পৰি বন গজিছে। সি নিতৌ সেই সাপৰ ওপৰত বহি বৰশী বাইছিল, তেওঁ সাপ বুলি নেজানে। সেইদিনা সাপে অলপ লৰচৰ কৰিছিল; সি কি এইটো বুলি বৰ ভয় খাই পানীত পৰিল।

গাঁৱৰ ভালেমান মানুহ আহি মাটি খানি খুটি পুতি কুঠাৰেৰে কাটি সাপটো মাৰিলে। জুখি দেখা গ'ল, সি দীঘলে বাৰ হাত, বেৰে আঢ়ৈ হাত। সেই দিনাৰ পৰা কন্যাৰ পাৰৰ লীলা শেষ হ'ল। ভয়াতেই হওক বা! বেজাৰতেই হওক আৰু সেইফালে মই মুখ নকৰা হলো।

এই ঘটনাৰ তিনি দিনৰ পাছত পুৱাই পানী আনিবলৈ নোলে যোৱা মোৰ লগুৱা লৰাটো উধাতু খাই লৰি আহি মোক মাতিলে, 'দেউতা! দেউতা!' মই 'তামোলৰ চিকুণ গুৱা, টোপনিৰ চিকুণ পুৱা' বুলি কোৱা আগৰকলীয়া সেই বুঢ়ালোকজনক পেটে পেটে নতৈ শলাগি সুখেৰে দকচি গুই আছো। 'দেউতা! দেউতা' কৈ পুৱাৰ মোৰ টোপনি ভঙা বাবে কঠালগুটীয়া লগুৱা লৰাটোক মই ভেকাহি মাৰি দিলো; 'কি হেকেউতা, হেকেউতা কৰিবলৈ লাগিলিহি তই ৰাতি পুৱাই দিনটোলৈ, গুচ ইয়াৰ পৰা, মুখ ভাঙিম ধৰি।' সি ক'লে, 'দেউতা, আহকচোন চাওকহি সেই ঘূলিতে কিবা এটা ওপঙি আছে।' মই লৰালৰিকৈ উঠি চাবলৈ গৈ, মানুহৰ শ যেন দেখি তোলাই অনালো। দেখোন, নৈৰ সিপাৰে নিতৌ পানী নিবলৈ অহা সেই কোল ছোৱালীজনী!!!

মুক্তি

সুকুমাৰ ডাঙৰ মানুহৰ ল'ৰা। তাৰ খাব-পিন্ধিবৰ অভাৱ নাই। স্বভাৱতে সি বুদ্ধিমান, কিন্তু পঢ়া-শুনাত হ'লে তাৰ মন নাই। তাৰ চৌধ বছৰ বয়স হ'ল; তথাপি সি ইংৰাজী স্কুলৰ চতুৰ্থ শ্ৰেণীতে। দেউতাকে “পঢ় পঢ়” কৰে; সুকুমাৰে আগতে কিতাপ মেলি লৈ আকাশ-পাতাল ভাবে। ক'ত গছত পকা আম, দাঁহেচীয়া মধুৰি আম আছে, ক'ত ঘৰৰ পানীপাছৰ চুকত বৰলে বাহ সাজিছে, সেই বৰলৰ বাহ ভাঙি তাৰ টোপ লৈ ক'ৰ পুখুৰীত বৰশী বাই পুঠিমাছ ধৰা যাব; ক'ত গছৰ বাহৰ পৰা চৰাই-পোৱালি আনি পুহিব লাগিব; পোহনীয়া মেকুৰী, কুকুৰ, পহু পোৱালিৰে কেনেকৈ খেমাৰি কৰিব লাগিব, ইত্যাদি কথাৰে সুকুমাৰৰ মূৰ ভৰপূৰ; তাত স্কুলৰ পাঠ্য কিতাপৰ কথালৈ ঠাই তাকৰ। স্কুললৈ তপতে তপতে ভাত এগাল খাই সি যায় হয়। কিন্তু পঢ়াৰ মহলা দিব নোৱাৰি শিক্ষকৰ গালি খাই শাস্তি ভুগি ঘৰলৈ আহে, আৰু মাকে আতৌপুতৌকৈ দিয়া ম'হৰ এঠা গাখীৰেৰে কোমল চাউলৰ জলপান এটা খাই, স্কুলৰ সকলো ডাবি-শাস্তি পাহৰি পেলাই লগৰীয়া ল'ৰাৰে সৈতে খেমালিত পুৰ্ব্বৰতে মগন হয়। এদিন শিক্ষকে সুকুমাৰৰ পঢ়াত অমনোযোগিতাৰ বিষয়ে দেউতাকৰ আগত গোচৰ দিলত দেউতাকে ধৰি সুকুমাৰক চেকনিৰে নৈথৈ কোবালে। সি মাৰ খাই অভিমান কৰি পলাই কোনেও নেদেখাকৈ তেঁতেলী গছ এজোপাৰ ওপৰত উঠি তাৰ ফেৰেকা ডাল এটাত শুই থাকিল। ওৰে দিনটো ওৰে ৰাতিটো আৰু ঘৰলৈ নাহিল। মাকে বিচাৰি নাপাই, “মোৰ ল'ৰাটো ক'লৈ গ'ল” বুলি কান্দিবলৈ ধৰিলে; দেউতাকে মনত বৰ দুখ পাই অনুতাপ কৰি, “হেৰ সুকু, আহ, ক'ত আছ ওলাই আহ; আজিৰ পৰা আৰু তোক মই নামাৰোঁ” বুলি মাতি মাতি ভাগৰি চিন্তাকুল হৈ বিছনাত শুই পৰিল।

পিছদিনা পুৱা ভোকে-পিয়াহে লাল-কাল লগা সুকুমাৰ মাকৰ ওচৰত উপস্থিত হ'লত, মাকে পুতেকক সাৰট মাৰি ধৰি চকুলো টুকি আদৰেৰে সানমিহলি ভৰ্ৎসনা কৰি, গা-পা ধুৱাই ভালকৈ খাবলৈ দিলে; দেউতাকেও তাক দূৰৈৰপৰা মিঠা মাতোৰে সম্ভাষণ কৰি বৃজনি দি শান্তি লভিলে।

সুকুমাৰৰ দেউতাক পুৰণি ধৰণৰ মানুহ। কোন বাটেৰে পুতেকক সাৱধানে বলাই আনিলে তাৰ পঢ়া-শুনাত মন বহিব, সেইটোৰ উৱাদিহ তেওঁ ভালকৈ নাজানিছিল। তেওঁ জানিছিল যে, পুতেকক স্কুলত মাছুল দি পঢ়িবলৈ পঠিওৱা হৈছে যেতিয়া, স্কুলৰ অধ্যাপকে পুতেকক অচিৰতে সৰ্ব্ব বিদ্যা-বিশাৰদ কৰি তুলি তেওঁক শোধাই দিব। তেওঁ নাজানিছিল যে, আজিকালিৰ স্কুল আগৰ দিনৰ নিচিনা বিদ্যাৰ্থীৰ পৱিত্ৰ বিদ্যা দান দিয়া পঢ়াশালি নহয়। সি চকী, মেজ, বেঞ্চ, ঘড়ী, চকীদাৰ আদিৰে বিভূষিত আৰু গুৰু-শিষ্যৰ আন্তৰিকতা শূন্য ক্ষত্ৰেকীয়া সমন্ধেৰে সমন্ধ লগা নিৰ্মম মহলা নোৱা কাৰখানাহে। তাত ছাত্ৰৰ মানসিক সুবৃত্তিবোৰ পৰিৱৰ্ত্তিত নহৈ জাঁতত চাউল পিহ খোৱাদি পি খোৱাৰহে বন্দৱস্ত। সেই দেখি যেতিয়া তেওঁ এদিন সুকুমাৰৰ পঢ়া-শুনাৰ অভাৱ আৰু অমনোযোগিতাৰ বিষয়ে শিক্ষকৰ পৰা শুনিলে, তেতিয়া

হতাশ হৈ সকলো দোষৰ ভাগী সুকুমাৰকে কৰি সেইদৰে নিষ্ঠুৰ ভাৱে তাক প্ৰহাৰ কৰিছিল। দিন-ৰাতিৰ দোমোজা কালডোখৰ সকলোৰে পক্ষে ভয়ানক। দিন ৰাতিৰ সন্ধি-ক্ষণতে নৰসিংহৰ দ্বাৰায় হিৰণ্যকশিপুৰ বিনাশ ঘটছিল। পুৰণি সভ্যতা বা অসভ্যতা আৰু নতুন সভ্যতা বা অসভ্যতাৰ মাজৰ দুৰদৃষ্টিৰ নিমিত্তেই এই ভদ্ৰলোকজনৰ এনে মানসিক বিপদ ঘটছিল। সংক্ষেপতে এয়ে কথা।

তেওঁৰ দুটি পুতেক—সুকুমাৰ আৰু সুকুমাৰৰ ককায়েক দেৱকুমাৰ। দেৱকুমাৰে কলিকতাত পঢ়ি বি-এল পৰীক্ষাত উঠি ডিব্ৰুগড়ত ওকালতি কৰে। তেওঁ ভাল উকীল; গতিকে তেওঁৰ আয় আৰু সন্মানৰ ভাগো ভালৰ ফালে। দেউতাকে আৰু মাকে এই পুতেকৰ যশ আৰু প্ৰতিপত্তিত স্বভাৱতে নিজক নৈথ গৌৰৱান্বিত বিবেচনা কৰিছিল। কোনো ভদ্ৰলোকৰে সৈতে দেখা-শুনা হ'লে ক্ষন্তেকৰ পিছতে দেউতাকৰ মুখৰ পৰা বৰ পুতেকৰ যশস্যাৰ কথা ওলোৱাটো সূৰ্য্যোদয়ৰ নিচিনা নিশ্চয়। উকীল পুতেকৰো দেউতাক মাকৰ ওপৰত অশেষ প্ৰভাৱ; আৰু সেই প্ৰভাৱ বা প্ৰতাপ তেওঁ প্ৰতি কথাত্তেই প্ৰকাশ কৰিবলৈ কৃপণতা নকৰিছিল। তেওঁ ছমাহে বছৰেকৈ ঘাই ঘৰলৈ আহে; আৰু ককায়েক আহিবৰ আগ-বাতৰি শুনিলে সুকুমাৰে আনন্দতে জঁপিয়ায়; কিন্তু ককায়েক আহি পালে সুকুমাৰ তেওঁৰ সন্মুখত থিয় হ'ব নোৱাৰে। কাৰণ সি ককায়েকৰ পৰা গালি আৰু ককৰ্থনাৰেহে প্ৰথম সন্তাষণ পোৱাটো ধৰা-বন্ধা কথা। এবাৰ এনে ঘটনাত মাকে বৰ পুতেকক ক'লে, “তোৰ ভায়েৰে তই আহিবি বুলি শুনি ৰঙত জঁপিয়াই ফুৰিছিল আৰু তইনো তাক প্ৰথম আঘাৰ মাততে ইমানকৈ গালি পাৰিব আৰু কেটেকোটাব পাৰনে বাৰু?” মাকে বৰ-পুতেকৰ পৰা ইয়াৰ উত্তৰ পালে, “তোমালোকে সুকুমাৰৰ মূৰ খলাইক। তাক মৰম চেনাই-চেনাই গুচলাইক। ইমানটো ধোদোঙা ল'ৰা, সি পঢ়া-শুনা নকৰে। আৰু দিনদিয়েকৰ পিছত সি ম'হ-গোৱাল হ'ব লাগিব; নাইবা লোকৰ ঘৰত সিজি দিব লাগিব; নহ'লে ভাত খাব ক'ৰ পৰা?” মাকে বৰ পুতেকৰ মুখৰ পৰা এই কঠোৰ তৰ্জ্জন আৰু নিৰ্ম্মম মন্তব্য শুনি চকুৰ পানী টুকি অলপ আঁতৰি গৈ প্ৰকৃতিস্থ হৈ পুনৰায় পুতেকৰ কাষ পাবলৈ কিছু সময় লাগিছিল।

এবাৰ পূজাৰ বন্ধত উকীল পো ঘাই ঘৰলৈ আহোঁতে দেউতাক আৰু মাকক তেওঁ দৃঢ়ভাৱে ক'লে, “এইবাৰ মই এই গৰুটোক লগত লৈ যাম; মোৰ তত্ত্বাৱধানত ৰাখি পঢ়াম। তোমালোকে আৰু ইয়াক ইয়াত ৰাখি ইয়াৰ ইহকাল পৰকাল খাব নোৱাৰাইক। মই কাইলৈ যাম; ইয়াৰ কাপোৰ কানিৰ টোপোলাটো বান্ধি মোৰ লগত দিবা।” এই প্ৰচণ্ড আদেশ শুনি মাকে চকুৰ পানী টুকিলে; বাপেকে অনেক বিবেচনা কৰি অনেক থেৰো-গেৰোঁ কৰি সেই আদেশ মানিবলৈকে অস্তত থিৰ কৰিলে। এই অভাৱনীয় সিদ্ধান্ত শুনি সুকুমাৰৰ যদিও অৰ্থে-কৰ্থে শুকাই গৈছিল; তথাপি সি জানিলে যে, তাৰ আৰু অন্য পন্থা নাই; এইবাৰ ককায়েকৰ লগত ককায়েকৰ কঠোৰ শাসনৰ তলত থাকি সি লিখা-পঢ়া শিকিবলৈ যাবই লাগিব। গতিকে নিৰুপায় হৈ সিও এই নতুন অৱস্থাত আত্মসমৰ্পণ কৰাটোকেই থিৰ কৰিলে। তেতিয়াই সি তেঁতেলী গছ,

আম গছ, কঁঠাল গছ, বৰ পুখুৰী, ফুলনিবাৰী, মুকলি আকাশ, আহল-বহল পথাৰ, উৰি ফুৰা পখিলা আৰু পোহনীয়া চৰাই-পহু, চৰি ফুৰা গৰু-ঘোঁৰা, লৰি-ফুৰা লগৰীয়া সকলৰ পৰা শোকাবুল হৃদয়েৰে অথচ দৃঢ় মনেৰে বিদায় লৈ সেই পৰম আত্মীয়সকলক পৰিত্যাগ কৰি বিদেশলৈ যাবলৈ সাজু হ'ল।

সুকুমাৰক লগত লৈ দেৱকুমাৰে মাক-বাপেকক সেৱা কৰি বিদায় লবৰ সময়ত মাকে সুকুমাৰৰ মুখত এটা চুমা খাই ক'লে, “হেৰ”, তই ককাইদেৱেৰৰ হাক-বচন মানি চলিবি, মোৰ সোণাই। আৰু মন দি পঢ়িবি।” আৰু বৰপুতেকৰ মুখত হাত ফুৰাই তেওঁ ক'লে, “হেৰ বৰবোপা, তাক তই বৰকৈ তস্থি নকৰিবি, মোৰ মইনা; সি লাহে লাহে পঢ়িব; অজলা ল'ৰা, একেবাৰেই বৰকৈ টানি নধৰিবি।” এইবুলি নিজৰ আঁচলেৰে তেওঁ চকুৰ পানী মচিলে। বৰপুতেকে মাকৰ কথা শুনি মিচিকি কৰে হাঁহি ক'লে, “হৈছে, হৈছে; আৰু তাৰ বিষয়ে তোমাৰ ভাবিবৰ দৰ্কাৰ নাই, লেন দি দি তাক যি লাগে কৰিলাহঁক।”

সুকুমাৰক ডিবুৰুলৈ আনি ককায়েকে ইংৰাজী স্কুলত নাম লগাই দিলে আৰু পুৱা-গধূলি নিজে তাৰ পঢ়া-শুনাৰ তত্ত্বাৱধান কৰিবলৈ ধৰিলে। মুকলি আকাশত উৰি ফুৰা চৰাই লোৰ সজাত বান্ধ খালে। কঠোৰ শাসনৰ গধুৰ শিল সুকুমাৰৰ বুকুত বহিল। সুকুমাৰেও বিদ্ৰোহী নহৈ এই শাসন মানি ললে, কাৰণ তাৰ পঢ়া-শুনাত অপাৰগতাৰ নিমিত্তে এতিয়া নিজৰ মনতে ধিক্কাৰ উপস্থিত হৈছিল। ককায়েকো স্বভাৱতে যে বৰ নিষ্ঠুৰ প্ৰকৃতিৰ মানুহ আছিল এনে নহয়; কিন্তু ভাবিছিল, ভায়েকক কিছু দিন কঠোৰ শাসনৰ তলত ৰাখি অচিৰতে বিদ্বান কৰি দেউতাক-মাক আৰু আনকো তথা লগাই দিব। কিন্তু কঠোৰ আৰু অবিবেকী শাসনৰ ফল শীঘ্ৰে ফলিল; সুকুমাৰৰ স্ব-ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে স্বভাৱ বিদ্ৰোহী হৈ উঠিল; উদ্ভূত বুদ্ধিৰ সুকুমাৰৰ বুদ্ধি অচিৰতে ক্লান্ত হৈ অকৰ্মণ্য হৈ পৰিল। ওৰে দিনটো সুকুমাৰে কিতাপ আগত লৈ পঢ়েহে পঢ়ে, কিন্তু তাৰ পঢ়া আৰু আয়ত্ত নহয়। ফলত ককায়েকৰ শাসন, প্ৰহাৰ আৰু কটুক্তি দিনে দিনে যিমান কঠোৰৰ পৰা কঠোৰতৰ হবলৈ ধৰিলে, সুকুমাৰৰ বুদ্ধি-বৃত্তি, স্মৃতি আৰু পাঠ গ্ৰহণ কৰিবৰ ক্ষমতাও সিমানে কমিবলৈ ধৰিলে।

এদিন গধূলি ককায়েকে সুকুমাৰৰ পঢ়াৰ মহলা লবলৈ বহি দেখে যে সি একোৰে ভালকৈ উত্তৰ দিব নোৱাৰে; আন কি, সি আগেয়ে যিবোৰ শিকিছিল সেইবোৰা তাৰ মনত নাইকিয়া হ'ল। ২৭ উঠি তেওঁ তাক অত্যন্ত প্ৰহাৰ কৰি আৰু গালি-শপনি পাৰি, শেহত নিজেই ক্লান্ত হৈ এই বুলি উঠি গ'ল, “তই আমাৰ বংশৰ কলঙ্ক। তোক মোৰ ভাই বুলি মানুহৰ আগত চিনাকি দিবলৈ মোৰ লাজ লাগে। তোক আইৰ ওচৰলৈ শীঘ্ৰে পঠিয়াই দিম; তাত তোক আয়ে আদৰ দি ডাঙৰ-দীঘল কৰক, তাৰ পিছত লোকৰ ম'হ-গৰু ৰাখি বা ছুৱা-পাত পেলাই ভাত খাবি।” সুকুমাৰ নিৰ্বাক -নিষ্পন্দ হৈ ৰ'ল।

ৰাতি ন মান বজাত বোৱেকে সুকুমাৰক ভাত খাবলৈ মাতিলত সি বোৱেকক লাহেকৈ ক'লে—“বোদেউ, মই আজি ভাত নাখাওঁ, মোৰ গাটো বেয়া লাগিছে।”

সুকুমাৰ ভাত খাবলৈ অহা নাই বুলি শুনি ককায়েকে উঠি আহি তাক কটুক্তি কৰি ভাত খাবলৈ আহিবলৈ হুকুম দিলত সি কাতৰ কঠেৰে ক'লে, “ককাইদেউ, সঁচাকৈয়ে মোৰ গা-বেয়া কৰিছে, মই ভাত খাবলৈ যাব নোৱাৰোঁ।” ককায়েকে তাৰ গাত হাত দি চাই দেখিলে যে, সুকুমাৰৰ গা বৰ তপত।

* * *

আজি সাত দিন হ'ল, সুকুমাৰৰ নেৰানেপেৰা জ্বৰ। মাজে মাজে সি ভ্ৰম বকিছে। ককায়েকে জিলাৰ ডাক্তৰ লগাই তাৰ চিকিৎসা কৰাইছে হয়। কিন্তু দেউতাকলৈ সুকুমাৰৰ জ্বৰৰ একো খবৰ দিয়া নাই। আঠ দিনৰ দিনা ডাক্তৰৰ পৰামৰ্শমতে সুকুমাৰৰ জ্বৰৰ বাতৰি বিজুলী-ডাকেৰে ককায়েকে দেউতাকলৈ পঠিয়ালে। খবৰ পাই দেউতাক-মাক দুয়ো বিহুল হ'ল আৰু দিনে তিনি-চাৰিখনকৈ বিজুলী বাতৰি তেওঁলোকৰ ভিতৰত চলাচল কৰিবলৈ ধৰিলে।

বিকাৰ অৱস্থাতে সুকুমাৰৰ মুখৰপৰা এইকেইটা কথা শুনা হৈছিল; “আই, তুমি আহিছা? মই পোহা চৰাই আৰু আন জন্তুবোৰ কেনে আছে? সিহঁতে মোক বিচাৰেনে? মই গৈ সিহঁতৰে সৈতে উমলিম। মই পঢ়িম আই, তুমি নাভাবিবাঁ। ককাইদেৱে মই পঢ়া-শুনা নকৰাত বৰ বেয়া পাইছে। মই পঢ়িম, ডাঙৰ মানুহ হ'ম। উস ককাইদেউ, মোক আৰু নামাৰিবা, মই এইবাৰৰ পৰা পঢ়া ঠিক মনত ৰাখিম। মই ভাল ল'ৰা হ'ম। মোৰ বাবে তুমি আৰু লাজ নোপোৱা হ'বা।”

নৰিয়া পৰিবৰ দিনাৰে পৰা চৈধ্য দিনৰ দিনা সুকুমাৰৰ দেহ সজাৰ পৰা প্ৰাণ-পখী ওলাই গৈ চিৰকাললৈ মুক্তি লাভ কৰিলে।

নকণ্ড

মাহেকৰ আগৰে পৰা আমাৰ গাত উলাহ, ফাকুৱা আহিছে। তাতে ঘৰতে পূজা; উলাহৰ ওপৰত উলাহ পৰি আমাৰ ৰং ৰংপুৰৰ ৰংঘৰটাৰ সমান হৈছে। পূজালৈ বয়-বস্ত্ৰ নৈবেদ্য—উপকৰণ গোটাবলৈ আমি ল'ৰাবোৰে উঠি পৰি লাগিছেহঁক।

আজি অধিবাস। মেঘদাহ হ'ব। কি আনন্দ। ভৰি, তই মাটিত পৰ নে নপৰ কব পাৰ নে? ৰং তই থাকিবলৈ মোৰ বুকুত ঠায়ে নোজোৰাত পৰিল, কি কৰিম, নিজ গুণে ক্ষমা কৰিবি। আলিবাটেদি যোৱা সৌ কেটা মানুহলৈ চোৱা; গোটেইটো গাৰ ভৰ ভৰিত দি, আৰু ভৰিৰ গোটেইখন পতা মাটিত পেলাই কেনেকৈ লেহেমকৈ খোজ কাঢ়িছে। সোৰোপাহঁত! অলপো যদি তহঁতৰ গাত উছাহ আছে! এনে লেহেম খোজ

ফটুৱাই-ফটা ভৰিৰে দেখোন নিতৌ কাঢ়িব লাগিছে। তেওঁ আমনি লগা নাই নে? আজি ফাকুৱাৰ দিনাও মাটিত ফটা চৰণ কেইটা নেপেলোৱাকৈ খোজ কাঢ়িলে কিবা জগৰ লাগে নে? ৰঙে আমাৰ ভাবৰ গঢ় এনে বিলাক কৰিছিল। উৎসৱৰ দিনা ডেও দি দি খোজ কঢ়াটোহে আমাৰ মনত স্বাভাৱিক যেন লাগিছিল।

আমি ল'ৰাবোৰে গাইপতি একোটা কামত মহা উৎসাহেৰে লাগি গৈছোঁ। মোৰ হেঁপাহ, পূজাত ফুল সৰহকৈ গোট খাব কেনেকৈ। সেই দেখি ফুল তোলা বাবটো মই ললো। পুৱাৰ পৰা ফুলৰ কুকি হাতত লৈ, আঘোনমহীয়া পথাৰৰ পকা ধান দোৱাদি, আমাৰ ফুলনি বাৰীৰ আৰু লোকৰ ফুলনি বাৰীৰ ফুল অন্ত কৰিলোঁ। ফুলে গোসাঁই ঘৰ উপচি পৰিল, তেওঁ মোৰ হেঁপাহ পলোৱা নাই। পলাশৰ ওপৰত চকু আছে। লুকাই দুমুখীয়া দা এখন লৈ পলাশফুল পাৰিবৰ মনেৰে বিলৰ সিপাৰলৈ গলোঁ। লুকাই যাব লগীয়াত পৰিছিলোঁ, এই বাবে যে আমাৰ অভিভাৱকৰ হুকুম নাই, যে আমি গছত উঠো। আৰু হুকুম অমান্য কৰা বাতৰি যদি কেনেবাকৈ অভিভাৱকৰ কাণত উঠে তেন্তে আমাৰ পিঠিতো চেকনি উঠিবলৈ সৰহ পলম নহ'ব। তাতে বিলৰ পাৰত বাঘ-থকা হাবিৰ মাজত পলাশ গছ। এনে স্থলত চাৰি-ফিট-এঘাৰ ইঞ্চি দীঘল ল'ৰা এটাৰ সাধ্য কি যে ভৰ-দুপৰীয়া এনে এটা কাম দেখা-শুনাকৈ মৰসাহ দি কৰিবলৈ যায়? কিন্তু অভিভাৱকৰ যিমান কি কটকটীয়া হাক থাকক, সৰু কালত মই গছত উঠা, সাঁতোৰা আদি মুনিহ বিদ্যা লুকাই চুৰকৈ চৰ্চ্চা কৰি তাত অধ্যাপকৰো অধ্যাপক হৈ উঠিছিলো। ফাকুৱাৰ উলাহ আৰু বসন্তকালৰ ডাল-ডৰা পলাশ ফুলৰ মনমোহা কাস্তিয়ে জগাই দিয়া মোৰ মনৰ হেঁপাহক, অভিভাৱক আৰু হাবিৰ ভয়ে গছকি তল পেলাব নোৱাৰিলে। অকলৈ সুৰ সুৰ কৈ হাবিৰ মাজৰ পলাশৰ তল পালোঁগৈ।

ভৰ-দুপৰ। ৰ'দটো পকি পৰিছে। বেলিয়ে মূৰকে ভৰিকে ছাঁৰে লগ লগাই দিছে। চৰাই-চিৰিকতি নিমাত। চাৰিওফালে নিমাত। চাৰিওফাল নিজম। শব্দৰ ভিতৰত, পলাশৰ শুকান পাতত মোৰ ভৰি পৰি যি খৰ্খৰনি উঠিছে সেইয়েইহে। ইমান নিজম যে শুকান পাতৰ ওপৰত এখোজ দি আন খোজ দিবলৈ মোৰ মনত শঙ্কা হৈছে, পাছে সেই খৰ্খৰনি শুনি চাৰিওফালৰ গছ-গছনি বোৰে উচপ খাই উঠে। গছ-গছনিৰ কথাকে নেলাগে, প্ৰথম খোজত উঠা খৰ্খৰনিটোৱেই দ্বিতীয় খোজৰ খৰ্খৰনি শুনি উচাপ খাই উঠা যেন লাগিবলৈ ধৰিলে। মোৰ বুকুৰ ভিতৰৰ ঢপঢ়পনি স্পষ্টকৈ মোৰ কাণত পৰিল। ৰূপহ ৰঙা ফুলেৰে পলাশ জোপা ৰঙালি হৈ আছে। লোভত মুখত পানী ওলোৱাদি যদি চকুতো পানী ওলাবৰ নিয়ম থাকিলহেঁতেন তেন্তে সেই ফুল দেখি সৰু সৰু কৰে মোৰ চকুৰো পানী ওলাইছে বুলি কলোহেঁতেন।

এনেতে বিলৰ সিপাৰে এটা মহ-গুৱালে গালে :

“কেলৈ ফুলিলি ৰূপহী মদাৰ ঐ?

কেলৈ পেলালি কলি?

গুৰুতো নেলাগে ভকততো নেলাগে,

থাক তলে ভৰি সৰি।”

ৰিগিকি ৰিগিকি এই বনগীত ফাঁকি মোৰ কাণত পৰিল। ভাবিলো, মদাৰৰতো এই দশা, পলাশক কিন্তু আজি মই গুৰু-ভকতক নলগাই নেৰোঁ। কঁকালত দা খন গুজি লৈ পলাশ গছত উঠি গলোঁ। গছজোপা সৰু নহয়, দুই মুনহে আকোৱালি নোপোৱা। মই কিন্তু এটা লেখৰ গছোৱাই বুলি আগেয়েই উনুকিয়াই থৈছোঁ। অসুন্দ সুগ্ৰীৱ উঠাদি টপ্ টপ্ কৰে উঠি গৈ এটা খাঁকি পাবলৈ মোৰ বেছি প্ৰয়াস নেলাগিল। ল'ৰা মন, গছৰ খাঁকিত উঠি মোৰ ৰাজপাটত উঠা যেন লাগিল, নেলাগিবই বা কিয়; কেঁচা কলঠহুৰা এডালকে জৰিৰে লেকাম লগাই, যোঁৰা কৰি উঠি চকুৰি ফুৰি, যোঁৰাত উঠাৰ সুখ অনুভৱ কৰা কালটোক বিদায় দিবৰতো বহুদিন হোৱা নাছিল।

ফুলেৰে ভৰি থকা ডাল এটা কাটি তললৈ পেলাই দিওঁ বুলি, দাখন ডাঙি লৈছোঁ, এনেতে যেন কোনোবাই কিবা গুণ্-গুণাই কোৱা কথা মোৰ কাণত পৰিল। কোনে নো কি ক'লে এ? ইফালেও চাওঁ সিফালেও চাওঁ, কতো একো নেদেখোঁ। গছ জোপায়ে, তাৰ ডালত কোব নেমাৰিবলৈ মোক কাকুতি কৰি কিবা কৈছেনে কি? কবও পাৰে, কাৰণ মই যে আজি ৰাজসিংহাসনত উঠি ৰজা হৈছোঁ। গছেও সেইটো বুজ পাইছে যেন পাওঁ। ৰজাৰ আগত গোচৰ কৰিবলৈ অনেকৰ অনেক কথা থাকে। “ওৱেল্ গছ তোৰ কি কবলগা আছে, সোনকালে ক, ৰজাৰ আজি ফোৰছেদ বহুৎ কম আছে। তোৰ যদি ঘৈণীয়েৰে তোক এৰি গুচি গৈছে, তেন্তে মই এতিয়াই তাইক তোক ডিগিৰি দিম। কিন্তু যদিহে কব খুজিছ, তোৰ ডাল নেকাটিবলৈ, তেন্তে তোৰ গোচৰ ডিচমিচ্ বা ঘিচমিচ্।” এই বুলি আকৌ দাৰ নালটোৰ খামোচটো কটকটীয়াকৈ ধৰি ডালটো বলি দিব খোজোতেই আকৌ গুণ্গুণ কৰে কোনোবাই কিবা কোৱা যেন লাগিল। কোবটো “মলতবি” কৰি আকৌ চাৰিওফালে চকু ফুৰালো। এইবাৰ চকুত পৰিল, পলাশ গছৰ গুৰিৰ পৰা এবেওঁমান দূৰত পৰি থকা লাওখোলাৰে সৈতে মানুহৰ জকা এটা। এইবাৰ সাহেৰে বন্ধোৱা মোৰ বুকুখন অলপ লৰিল দেই। এই জকাটোৱেই মোক কিবা কৈছে নেকি? জকাটোৱে নো কি ক'ব পাৰে? সি মৰা মানুহৰ জকা। কিবা ভূতেই তাত লভিছে বা? কি ভূত লভিব? ভূত থকাটো তো মই বিশ্বাস নকৰোঁ। গবৰ্ণমেণ্ট হাইস্কুলৰ প্ৰথম শ্ৰেণীত পঢ়ি যদি আকৌ ভূত মানিব লাগিল, তেন্তে মোৰ জীৱনত ধিক্কাৰ; স্কুলৰো বদনাম; প্ৰথম শ্ৰেণীৰো হাঁহিয়াত আৰু আমাৰ হেড মাষ্টৰৰো অপযশ। নহয় নহয় ভূত নহয়; ভূত নাই। এতিয়া ঠিক বুজিলো, বতাহে সৌ শিমলু গছ জোপাৰ ঢোণ্ডত, ভাটোৰ অনুপস্থিতিত অনধিকাৰ প্ৰবেশ কৰি, ভাটোৱনীৰ কাণত মনোবেদনা জনাইছে। বাক, এই মানুহৰ জকাটোনো কৰপৰা আহি ইয়াত ওলালহি? অ' আৰু বেলি যে আমাৰ সেই লণ্ডৱাটো মৰিছিল, তাক এইখিনিতে কৰবাত পুতিছিল। শিয়ালে বোধকৰোঁ তাৰে জকাটো খানি উলিয়াই টানিটুনি আনি এইখিনিতে পেলালেহি।

এইবিলাক কথাৰ এটা সন্তোষজনক মানসিক সমালোচনা কৰি পলাশৰ ডালটোত দুমুখীয়া দাৰে আকৌ বাহ দাঙি কোব মাৰিব খোজোতেই, মোৰ পেটত এটা আমৰলি পৰুৱাই কৰবাৰ পৰা আহি কেটেৰ কৰে কামোৰ মাৰি দিলে। উস্ উস্ কৈ

পৰুৱাটো একুৱাই এচাৰ মাৰি পেলাই দিলে। ইমান বেগেৰে এচাৰ মাৰি তাক পেলাইছিলো, যে সি পৰুৱা নহৈ যদি এটা মথনা হাতীও হ'লহেঁতেন, মাটিত পৰি ঠেকেচা খাই সি ইমান গুড়ি হ'লহেঁতেন যে তাৰ হাড়-মূৰ কেইডোখৰ; বাহনি বা সোতাৰে সাৰি একেঠাই কৰিবলৈকো আমাৰ আমুকী বেটা “বুঢ়ী বায়ে” বিচাৰি নাপালেহেঁতেন। কামোৰা ঠাইডোখৰ ততালিকে ৰঙা পৰি উখহি বিষাবলৈ ধৰিলে। এই সমসাময়িক কালতে চিলনি এটাই চি হিঁ-হিঁ কৰি, মোৰ দুখত হাঁহিয়েই নে কব নোৱাৰোঁ, শিমলু জোপাৰ ফালে উৰি গ'ল। এইবাৰ কিন্তু সঁচাকৈয়ে মোৰ গাটো গম্ গম্ কৰিব লাগিল আৰু গাৰ নোমবোৰো কেঁটোলাপহৰ কাঁইটৰ নিচিনাকৈ থিয় হ'ল। একিল পাই এবুধি চাপিল। ভাবিলোঁ ভৰ-দুপৰীয়া অকলৈ এই হাবিৰ মাজৰ গছত উঠি ফুল পাৰিবলৈ আহি মই ভাল কৰা নাই। ফুল পৰা এৰি এতিয়া লাহেকৈ নামি ঘৰ পাবগৈ পাৰিলে বৰ্তো। মানুহে কিবা “পৰুৱাই পোৱা” বুলি ভুতে পোৱাৰ কথা কয়, মোক হ'লে আজি সঁচাসঁচিকৈয়ে ভূত পৰুৱাই পাওক নেপাওক আমৰলি পৰুৱাই পালে। বিষত তত একুৱাব লাগিছে।

এনেতে আকৌ আগৰ নিচিনা গুণগুণনি মোৰ কাণত পৰিল। ই কথাই কথা নহয়, সুত কৰে নামি পৰোঁ বুলি নামিবলৈ কাৰবাৰ কৰিলো। এথোপ নামিছোঁ, দুভাগ্যবশতঃ এনেতে মনত খেলালে, মোৰ আজি ইমান পৰিশ্ৰমটো এনেই গ'ল। অন্ততঃ গোটাচোৰেক মানো ফুল লৈ যাব পৰাহেঁতেন ভাল আছিল। ঈশ্বৰৰ পূজাৰ অৰ্থে ফুল নিবলৈ আহিছোঁ, আনটো একো অন্যায় কৰিবলৈ অহা নাই, এইবোৰ ভয়-ভ্ৰান্তি কৰি শুদাতে সময় নষ্ট কৰিছোঁ কিয়? যি থোপ নামিছিলো সেই থোপ দুনাই উঠি গৈ আগৰ আসন বা সিংহাসন গ্ৰহণ কৰিলো। তলত লিখা ঘোষা ফাকি নাকী সুৰেৰে গাই ভয় সৰকিব নোৱাৰাকৈ মনটো ললো।—

“হৰিৰ নামৰ ধ্বনি লাগি পলাই পাপ দশোদিশে ভাগি

হেৰ পাইলে বুলি ভয়ত ভিৰি লৰৰে।

এক ব্ৰহ্মাণ্ডত নেপাই ঠাই আৰ ব্ৰহ্মাণ্ডক পলাই যায়

নামে খেদি নেস্ত ব্ৰহ্মাণ্ডোপৰি বাগৰে।।”

ঘোষা ফাকিৰো অন্ত পৰিল, পলাশৰ ডালত পূৰ্ণহতীয়া কোবো পৰিল, কিন্তু মনৰ বেগত দুমুখীয়া দা খন ইমানকৈ দাঙি কোব মাৰিলো, যে তাৰ এমুখৰ কোব পলাশৰ ডালত, আৰু আন মুখৰ কোব মোৰ মূৰত বহিল। মূৰৰ পৰা তেজ ববলৈ ধৰিলে। অধৰমী দাখন তললৈ পেলাই দি সোঁ হাতে মূৰৰ ঘাত আৰু বাওঁ হাতে গছৰ গাত ধৰিলো। এনেতে কুৰি বেওঁ মান আঁতৰত থকা ওঁ গছ এজোপাৰ ডল ৰ পৰা এই কথাষাৰ আহি মোৰ কাণৰ বিক্ৰাত কাঁড় পৰাদি পৰিল,—“বোপাদেও, গছত ভালকৈ সাবাটি ধৰক; নেৰিব মই গৈছোঁ?” কটা ঘালে পাহৰি মই “খাই ওঁ” বুলি চিঞৰ মাৰি দিলো। “মই জ—হে ভয় নকৰিব” এই বুলি গোণামহে হাবি ভাঙি অহাদি হাবি ভাঙি লৰি জ—মোৰ আগত ওলালহি। চাকিৰ আগত এক্কাৰ যেনেকৈ পলায় তাৰ আগত মোৰ ভয় তেনেকৈ পলাল। মোৰ বুকুখন চাৰি আঙুলমান ডাঠ

হে পৰি মুখত এই প্ৰশ্ন ওলাল; ‘তই ইয়াত ক’ৰপৰা ওলালিহি জ—? আ-কলৈ গ’ল? তহঁতক পুলিচে বিচাৰি ফুৰিছে।’ সি মোৰ কথাৰ উত্তৰ দিবলৈ গৈ সময় নষ্ট নকৰি, মোক সাহায্য কৰি লাহে লাহে গছৰ পৰা নমাই লৰালৰিকৈ তাৰ গাৰ গামোছাখনেৰে মোৰ মূৰটো বান্ধি দি, ঠা গছজোপাৰ তললৈ লৈ গ’ল। ঠা গছৰ তলতে আ—ক দেখিলোঁ। “ইস্ বোপা; কিমান কাটিলে চাওঁ? আপুনিনো এই ভৰ দুপৰীয়া হাবিৰ ভিতৰত গছত উঠি ফুল পাৰিবলৈ আহিব পায় নে?” এইবুলি আ—ই বাঁহৰ চুঙা এটা আনি লৰালৰিকৈ মোৰ মূৰৰ ঘাত পানী ঢালি দিবলৈ ধৰিলে। সিহঁত দুইৰো যত্নত পাঁচ মিনিট মানৰ মূৰত মোৰ তেজ ব’ল। কিন্তু সুখৰ বিষয়, বেছি কটা নাছিল। কিবা এটা বন-পাত দৰব বিচাৰি আনি আ—ই চোবাই মোৰ মূৰৰ ঘাত দি ক’লে, “বোপা, এই দৰবটো তিনি দিনলৈ ঘা ডোখৰৰ পৰা নুগুচাব, আপোনাৰ ঘা নপকে আৰু শুকাই যাব।”

জ—ক সুধিলো, “পিছে জ—, কচোন তই আ—ক পলুৱাই আনি আজি সাত দিন ক’ত আহ? তোৰ হাকিম বৰুৱাই তোকে বিচাৰি গোটেইখনতে চলথ লগাইছে। তেওঁৰ ঘৰত পানী এটোপা আনি দিবলৈকো মানুহ এটা নাই; আমাৰ লগুৱাইহে পানী এভাৰ গৈ দি আহে। সিফালে মৌজাদাৰে তেওঁৰ এইক তই পলুৱাই অনা বাবে, তহঁত দুইকো গ্ৰেপ্তাৰ কৰাবৰ মনেৰে, দুইৰো নামে তেওঁৰ কিবাকিবি বস্তু চুৰ কৰি আনিছহঁক বুলি, পুলিচত সংবাদ দিছে; পুলিছে পিত-পিত কৈ তহঁতক বিচাৰি ফুৰিছে।

জ—“বোপা, তেওঁ কৰক পুলিচত মোকদ্দমা। মই তেওঁৰ লিগিৰীজনী আনিছোঁ হয়, কিন্তু তেওঁৰ কুটা এগছতো হাত দিয়া নাই। তাইও দিয়া নাই। আমি চোৰ নহওঁ।”

আ—“অত দিন তেওঁৰ ঘৰত কাম কৰিলো, এটা খুদ চাউল চুৰি কৰিছোঁ বুলি কোনেও কব নোৱাৰে। এতিয়া যদি তেওঁৰ বস্তু চুৰ কৰি আনিছোঁ বুলি, তেওঁ বামুণ ধৰ্ম্মীষ্ট আৰু ডাঙৰ মানুহ হৈ কৈছে, কণক গোৰ্ণায়ে দেখিব।”

মই—“বাৰ জ—তহঁত এই হাবিতে আছনে?”

জ—“ইয়াতে আছোঁ।”

মই—“ৰাতি হ’লে ইয়াত কেনেকৈ থাক?”

জ—“এই ঠা জোপাৰ ওপৰত উঠি থাকোঁহঁক।”

মই—“আ—কেনেকৈ গছত উঠে?”

জ—“তাইক মই তুলি নিওঁ।”

মই—“ৰাতি টোপনিয়াই দেখোঁ সৰি পৰিবৰ সম্ভৱ?”

জ—“পানী গামোচাৰে আমাৰ কঁকাল গছৰ ডালত বান্ধি থওঁ।”

এইবিলাক শুনি মোৰ ল’ৰা মন কেনে লাগিছিল কব নোৱাৰোঁ। “মই যাওঁ এতিয়া” বুলি বিদায় লৈ আহিবলৈ ধৰোঁতে, —আ—ই মোৰ ভৰিত দীঘল কৈ পৰি ক’লে, “বোপা দেউতা, মোৰ এটি কথা ৰাখিব লাগিব।” মই “ৰাখিম” বুলি উত্তৰ দিলত; তাই ক’লে, “আমি যে ইয়াতে পলাই আছোঁ এই কথা আপুনি কাকো

নকব।” মই “নকওঁ” বুলি ঘৰ-মুৱা হলো। অলপ মান দূৰ আহিছোঁ, এনেতে “বোপা; বোপা” কৈ জ—লৰি আহি মোক লগ ধৰিলে। মই “কি হ’ল” বুলি সুধিলত কি ক’লে, “আমাৰ তাই বৰকৈ কৈ পঠাইছে যেন আপুনি আপোনাৰ মূৰৰ সেই দৰবটো তিনি দিনলৈকে নেৰুৱায়।” মই “নেৰুৱাওঁ” বুলি কৈ গুচি আহিলো। প্রতিজ্ঞা পালন কৰি তিনি দিনলৈকে মই সেই দৰবটো ঘাৰ পৰা এৰুৱা নাছিলো। তিনি দিনৰ মূৰত দৰবটো এৰুৱাই দেখিলো, ঘা শুকাই গ’ল। সিটো প্রতিজ্ঞাও, প্ৰায় দহ বছৰ হ’ল, আজিলৈকে মই পালন কৰি আছোঁ। এই পৰ্য্যন্ত এটা কোৱাচিলাকো, সিহঁত সেই বিলৰ পাৰৰ হাবিত পলাই আছিল, সেই কথা মই কোৱা নাই, আৰু “নকওঁ।”

এবাবাৰী

মানুহে কয় বোলে ভাল আমৰ পুলিও বকৰাণিত পৰি অজাতৰীয়া হয়। লোকৰ কথা কব নোৱাৰো কিন্তু মোৰ গাত হ’লে এই আঘাৰ কথা ভালকৈ ফলিয়াইছিল। মই ভাল মানুহৰ ঘৰৰ লৰা। ৰজাৰ দিনৰপৰা আমাৰ ঘৰ মানুহ শিৰফুটা। মোৰ উপৰি পুৰুষ সকলে ৰজাৰ দিনত আৰু কুস্পানীৰ দিনতো ভাল ভাল বিষয় খাই গৈছে। কিন্তু মোৰ ভাগ্যৰ সীমা কাছাৰীঘৰৰ বৰ গছৰ তলতে অন্ত পৰিল। মই এজন “পিটিচন-ৰাইটৰ” মহৰী। কিন্তু এতিয়া মই ছালছিগা হলোঁৱেই বা মোৰ মক্‌মকনি মট্‌মটনি হ’লে এতিয়াও যোৱা নাই আৰু যাবৰ আগজ্ঞাকো নাই। পুৰণি বংশ গৌৰৱ ৰোগটো মোৰ পৈতৃক ব্যাধি; দুখ-দুৰৱস্থাৰ দৰবৰ পালিয়েও তাৰ জইন মাৰিব পৰা নাই। তাহানি দেউতাৰ দিনত আমাৰ হাতী মাউত এটা আছিল। তাৰ নাম জুৰমন। তাৰ এই নামটো কোনে দিছিল কব নোৱাৰোঁ; কাৰণ তাৰ মনটো ইমান তপত আছিল যে সি সততে উতলি থাকে বুলিলেই হয়। সেইদেখি তাৰ নামটো তপতমন হোৱাহেঁতেন তাৰ স্বভাৱেৰে সৈতে খাপ খালেহেঁতেন। সেইটো যি হওক সি খৰ নামৰ ব্যাধিত চিৰক্‌গীয়া আছিল। উলামুলা খৰ নহয়, তাৰ গাৰ গোটেইটো খৰেৰে চামনি মৰা। তাৰ বাপেককো আমি দেখিছিলো, বাপেকো পুতেকৰ নিচিনা খৰ ক্‌গীয়া আছিল। বাপেকে কৈছিল বোলে তাৰ বাপেকৰো (অৰ্থাৎ জুৰমনৰ ককাকৰো) খৰ আছিল হেনো। সেইদেখি সেইটো তাৰ বাপতী-সাহোন ৰোগ আৰু সেইদেখি জুৰমনে সেই ৰোগ খেদাবলৈ বৃথা চেষ্টা নকৰি তাৰে সৈতে মিত-মাত কৰি লৈ কোনোমতে জীৱন যাত্ৰা নিৰ্বাহ কৰি আছিল। তাৰ যেতিয়া খৰত খজুৱতি উঠে তেতিয়া তাৰ দুৰ্গতি দেখিলে চকুৰ পানী ওলায়। যিদিনা বাপেক-পুতেকৰ একেলগে খজুৱতি উঠে

সেইদিনাৰ দৃশ্য যে কি চমৎকাৰ তাক দেখোতাইহে বুজিব পাৰে। এদিন মোৰ মনত আছে, বাপেক পুতেক দুয়োৰো সমসাময়িক খজুৱতি উঠিলত খজুৱাবৰ যত ৰকম উপায় আছিল এটাইবোৰ বাপ-পো দুয়ো অৱলম্বন কৰি হৰি শেহত দুয়ো পিঠিয়াপিঠিকৈ বহি পিঠিত পিঠি ঘহাবলৈ ধৰিলে। সেইদেখি হে কওঁ যে মোৰ বংশ গোঁৰৱৰ মেটমটনিটোও দুৰাৰোগ্য পৈতৃক ব্যাধি, তাৰ খজুৱতি উঠিয়েই থাকে; আৰু উঠিলে মোৰ কাষত থকা সকল সাৱধান হোৱা উচিত।

সৰুতে ভালকৈ লিখা-পঢ়া নিশিকিলো যেতিয়া পিটিচন ৰাইটৰ নহৈ নো মই আৰু কি হ'ম? সেইদেখি শত্ৰুৰ মুখত ছাই দি বৰ কাছাৰীৰ দুৱাৰ-মুখৰ বৰ গছৰ তলত মই বৰ পিটিচন ৰাইটৰ বহিলো।

কু-সঙ্গত পৰা বাবে মোৰ গাত কু-অভ্যাস এটাই ধৰিলে—অৱশ্যে সেইটো খৰ-খজুৱা নহয়; কাৰণ মোৰ গাত খৰেই নাছিল। সেইটো হৈছে কানি খোৱা। ভাল মানুহৰ ল'ৰাৰ ভিতৰত আগৰ কালত এই অভ্যাসটো যে আছিল এনে নহয়, কিন্তু আজিকালি কানি খোৱাটো অপ্ৰচলিত (অৱচলিত obsolete) বুলিলেই হয়। আজিকালি, নিৰ্জু কানিক জীৱন যুঁজত হৰুৱাই তাৰ ঠাই উগ্ৰ ভাং আৰু বলী ফটিকাই লৈছে। যি কাৰণতেই হওক, মই কানি সেৱন কৰি কানিতে থাকি “কন্জৰ্ভেটিভ” (অনুদাৰ) কানীয়াৰ দলৰ যে শ্ৰীবৃদ্ধি কৰিলো তাত ভুল নাই। মই ওৰে দিনটো কাছাৰীঘৰৰ মুখৰ গছৰ তলত বহি টকাটো সিকিটো যি ঘটো তাক দায় ভাগৰ ব্যৱস্থা মতে সমানে দুভাগ কৰি এভাগ কানিৰ অৰ্থে আৰু এভাগ সপুত্ৰ-বান্ধৱে নিজৰ ভৰণ-পোষণৰ অৰ্থে ব্যয় কৰোঁ।

লাহে লাহে মোৰ কানিৰ পৰিমাণ যিমান বাঢ়ি আহিল গছতলীয়া উপাৰ্জ্জনো সিমান কমি আহিল। একৰ পিঠিত দুই অহাৰ দৰে তাৰ পিঠিত মোৰ ল'ৰা-তিৰোতাৰ হা-হা, কা-কা বোৰ আহিল, অৱশ্যে লগে লগে ঘৈণীৰ তিৰস্কাৰ আৰু কদৰ্খনাৰ পুৰস্কাৰ লৈ, গাত বেজেৰা মাতৰ চোক বেছি হ'লত, তাত সৰহকৈ কানিৰ চেচনি দিলো। মুঠতে মই মনৰ দুখ পাহৰিবৰ নিমিষ্টে সৰহকৈ কানি খাবলৈ ধৰিলো, এই খোলোচা কথা।

এদিন দুপৰীয়া খাই বৈ উঠি কাণত কলমটো গুজি আৰু হাতত মৈলামটো ওলমাই লৈ কাছাৰীৰ মুখৰ বৰগছৰ তললৈ যাবলৈ যাত্ৰা কৰি ওলাইছোঁ, এনেতে হঠাৎ এচাটি বৰটুপীয়া বৰষুণ আহি গা তিয়াই দিয়াৰ দৰে ঘৈণীজনীৰ মুখৰ পৰা কুবাক্য এচাটি আহি মোৰ মনটো তিয়াই পেলালে। “নেযাওঁ কাছাৰীলৈ” “নাথাকোঁ এইখন ঘৰত” বুলি খং কৰি ওলাই গুচি আহিলো। কিন্তু কলৈ যাওঁ, কি কৰোঁ, মনত একো ঠিক নাই, যাব লাগে ট-ট কৰে বাটে বাটে গৈ আছোঁ।

ভালেমান বাট গৈ আলিৰ কাষতে এখন এৰাবাৰী দেখিলো। কোনে বাৰীখন এৰি তাৰ গাত “এৰাবাৰী” এই বদনামৰ চেকা সানিলে কোনে জানে? দুপৰীয়াৰ ৰ'দ। বাৰীখনৰ ভিতৰত ওখ ঘৰৰ ভেটি এটাৰ কাষতে এজোপা থেৰেজু গছ দেখিলো। ভেটিটোত থেৰেজু গছজোপাৰ ছাঁ পৰিছে আৰু সেইখিনিতে ঘাঁহ বনো বৰ নাইকিয়া;

সেই দেখি তাতে জুৰ লৈ গাটো শতাই লবৰ মনেৰে সোমাই গৈ লাহেকৈ বহি পৰিলো।

বোপাটিহঁতৰ মাকৰ মুখৰ চোকা কথাৰ চেক্ চেকনি তেতিয়াও মোৰ মনৰ পৰা যে একেবাৰেই গৈছিল এনে নহয়; সেইদেখি চোলাৰ মোনাৰ পৰা কানিৰ টেমাটো উলিয়াই তাৰ পৰা কানিৰ বৰি এটা লৈ টিপামাৰি গিলি থলো। কানিৰ বৰিটো অলপ বৃজন আছিল দেই! ফলত বাগটোও আনদিনাতকৈ বৃজন হ'ল; আৰু সেইবাবে মোৰ সোনকালে চকু জাপ খাই গ'ল; আৰু দোপাত কানিয়াই যি জাতৰ টোপনি টোপনিয়ায় সেই জতুৱা টোপনিকে টোপনিয়াবলৈ ধৰিলো। এই টোপনিয়ে মোৰ বাহিৰৰ চকু দুটা মুদাই ধৰি ভিতৰৰ চকু দুটা মেলি দিলে; বাহিৰৰ কাণ দুখনত সোপা দি ভিতৰৰ কাণ দুখনৰ বিন্ধা খৰকিয়াই দিলে; ফলত, মই অমাতৰ মাত শুনিলো, অবুজৰ অৰ্থ বুজিলো, ছালৰ চকুৰে নেদেখা বস্তু দেখিলো, গছ গছনিৰ কথাৰ ভাগ লব পৰা হলো আৰু সিহঁতৰ সুখ দুখেৰে সৈতে নিজৰ সুখ দুখৰ জৰী পকাই দীঘলীয়াকৈ বাটি লৈ যাব পৰা হ'লো।

থেৰেজু জোপাৰ সমুখতে ভেটিটোৰ ইপাৰে এজোপা আম গছ আছিল। আমজোপাৰ ডালতে এটা হুদুৱে বাহ লৈছিল। থেৰেজুৱে আমলৈ চাই মাত লগালে—
“বোলো শুনিছা নে ভাইটি কিমান নো বোদ্বোদ্ব কৰে বহি থাকা দেও হে; কথাবাৰ্ত্তাকে একেধাৰ কোৱা। বতাহ কাষলৈ নাহিলে দেখোন তোমাৰ আমন জিমনেই নাভাগে; বোলো তোমাৰ কান্ধত উঠি টিঘিলঘিলোৱা সেইজন কলৈ গ'ল? আজি দেখা নাই চোন?”

আম।—“কাৰ কথা সুধিছা? অ' বুজিছো, আমাৰ হুদু গুদু ডাঙৰীয়া? ইয়াত দুপৰৰ ৰ'দ টানকৈ পৰিছে দেখি তেওঁ উৰি গৈ সেই ডাঠ ছাঁৰে বাঁহৰ ঢাৰিত লুকাই আছে গৈ। কিন্তু সঁচাকৈ কৈছো ককাই, মই লোক চিনিব নোৱাৰোঁ; আগেয়ে তাক এনে বুলি জনাইতেন মই মোৰ ইয়াত বাহ লবলৈ নিদিলোহেঁতেন।”

থেৰেজু।—“তুমি তো চিনিব নোৱাৰাই। মই কিন্তু তাক হাড়ে হাড়ে চিনি পাওঁ। সেইদেখি মোৰ ওচৰত সি সুখ নাপায়। একালত এই ঘৰ মানুহৰ পৰা সি কত উপকাৰ পাইছিল; এই ঘৰৰ যহতে যে সেই অগুণকাৰীয়ে কত খালে তাৰ সীমা সংখ্যা নাই; তথাপি মানুহ ঘৰ যেই মৰি-হাজি উছন হ'ল, তাৰ আহলাদ চাই কোনে? তাৰ উপৰি, সি সুবিধা পালেই যাৰে তাৰে আগত মানুহঘৰৰ বদনাম কয়। অতি ছোট লোক! বৰ নিমখ-হাৰাম!”

আম।—“ভাল কথাটো ওলাইছে; —ককাই তুমি ইয়াত অনেক কালৰ পৰা আছা; মোৰ তো বয়সৰ কথা তুমি জানাই। মোক এটা কথা কব পাৰা নে? মই দিনৌ সেৱা বুলি আছোঁ, সুধিবলৈ ছল পোৱা নাই।”

“বোলো এইঘৰ মানুহ নো এনেকৈ উছন হ'ল কিয়, তুমি কব পাৰা নে? তুমি ইয়াৰ থাট্টন বসিন্দা, তুমি নিশ্চয় জানা।”

থেৰেজুৰ গাতে কপৌফুল এজোপা আছিল। আমৰ কথা শুনি সিও মাত

লগালে,—“ময়ো এই কথাটো সদায় সোধো সোধো বুলি ভাবি আছোঁ। আজি ভালেই হ’ল আমাৰ আম ককায়েই সুধিলে। মোমাই কোৱাচোন কোঁৱা শুনো। সঁচা কথা কবলৈ গ’লে; এই ঘৰৰ পুৰণি ভেটিবোৰ দেখিলে মোৰ এনে বেয়া লাগে তাক কি কম! একো একো দিনা সঁচাকৈয়ে মনত কিবা লাগি মোৰ কান্দোন ওলায়। কিন্তু কিয় যে কান্দোন ওলায় ভালকৈ একোটো বুজিব নোৱাৰো।” এই কথাৰ ওৰ পৰিলত দেখা গ’ল, কপৌফুল জোপাৰ সৰু সৰু চকুবোৰ লোৰে ঢুলঢুলীয়া হৈছে। খেৰেজুৱে ক’লে; “শুনিব খুজিছা যদি শুনা; কিন্তু কবলৈ মোৰ বৰ বেজাৰ লাগে। সি আজি ভালেমান দিনৰ কথা। তেতিয়া মই ল’ৰা, পাঁচ কি ছবছৰীয়া। আম বোপাৰ জন্মই হোৱা নাই। এই ঘৰৰ গৰাকীজন বুঢ়া পকা থেকেৰাটো যেন আছিল। তেওঁৰ মুখখন পুণ্যৰ তেজত ফাটি যাওঁ ফাটি যাওঁ যেন দেখিবলৈ আছিল। তেওঁক সকলোৱে দেউতা বুলি মাতিছিল, মইও মাতিছিলো। অৱশ্যে এইটো নকলেও হ’ব যে মোৰ মাত তেওঁ নুশুনিছিল, নুবুজিছিল। আমাৰ জাতৰ প্ৰাণীৰ মাত মানুহ জাতৰ প্ৰাণীয়ে নুশুনে নুবুজে। আৰু গোলমালৰ গুৰিও সেইখিনিত হে। শুনাহেঁতেন, বুজাহেঁতেন এই পৃথিৱীত কত পাপ আৰু অধৰমৰ কাৰ্য্য কমি গ’লহেঁতেন। যাওক সেইবোৰ কথা।— দেউতাৰ পুণ্যৰ বলত ঘৰখনত ধন ধ্যানেৰে ওপচি খাই আছিল। বাৰীত শাক-পাচলি, আম, কঁঠাল, লেটেকু, পনিয়লেৰে উভয় নদী। দেউতাৰ লখিমী হাতেৰে তেওঁ যতে যিহকে ৰুইছিল; যতে যিহকে গুজিছিল, সিয়েই ঠন ধৰি বাঢ়ি লহুপহীয়া হৈছিল। মোকো দেউতায়ৈ তেওঁৰ ধৰম-হাতেৰেই তেওঁৰ বৰ ঘৰৰ পিৰালিৰ কাষতে ৰুইছিল আৰু নৈথে যত্ন কৰি বঢ়াইছিল। দেউতাৰ তিনিজন পো। ঘৰৰ ঘৈণীজনা আগেয়েই ঢুকাইছিল; মই দেখিবলৈ পোৱা নাছিলো। বৰ আৰু মাজু জন পুতেকলৈ আগেয়েই ছোৱালী বিয়া কৰোৱা হৈছিল; অৱশ্যে তেতিয়া মোৰ জন্মই হোৱা নাছিল। সৰু ককাইদেউলৈ হে বিয়া কৰোৱাৰ কথা মই কব পাৰোঁ। এইখিনিতে কওঁ যে দেউতাৰ তিনিজন পুতেককে মইও বৰ ককাইদেউ, মাজু ককাইদেউ, সৰু ককাইদেউ বুলিছিলো। কাৰ ঘৰৰ পৰা, এতিয়া মই পাহৰিলো, ৰূপহী ছোৱালী এজনী দেউতাই সৰু-ককাইদেউলৈ বিয়া কৰাই আনিলে। সেই বিয়াখন মোৰ আজিলৈকে মনত আছে। ঢোলে-ডগৰে খোলে-তালে, দোলাই হাতীয়ে যে কি এখন তমস্যাৰ বিয়া হৈছিল কি কম। সাদিনীয়াকৈ পানী তুলি বিয়াখন পাতিছিল। বোৱাৰীয়েকৰ ঘৰলৈ অনাৰ তিনি মাহৰ পিছত মাউৰত পৰি সৰু ককাইদেউৰ মৃত্যু হ’ল। অকস্মাৎ ঘটাই এই মহা বিপদ ঘৰখনত বজ্ৰ পৰাদি পৰিল। আহা দেউতাৰ কি শোক! কি বেজাৰ! কান্দোন চিঞৰে ঘৰখনত কোঢ়াল; কিন্তু দেউতাৰ চকু শুকান। একোটা ছমুনিয়াহ আৰু একাষাৰ আদ আষাৰ ঈশ্বৰৰ নামৰ বাহিৰে তেওঁৰ মুখত আন কথা নাই। তেওঁৰ ধীৰ অলৰ অচৰ মূৰ্তি যেন। আগতকৈ আৰু ধীৰ অলৰ অচৰ হ’ল। কিন্তু তেওঁৰ ফালে ভালকৈ নিৰীক্ষণ কৰি মই ফটফটীয়াকৈ দেখিবলৈ পালো যে মুখ খনত তেওঁৰ যিমনেই প্ৰশান্ত ভাব, বুকুৰ ভিতৰত সাতকুৰা অগণি। এদিন কিন্তু তেওঁ মোৰ ওচৰত ধৰা পৰিল দেই। সেই দিনা পুৱা মোৰ ঠিক মনত আছে, সৰু বিহুৰ দিনা সৰু বোৱাৰীয়েকৰ হিয়া ভাগি

যোৱা কান্দোন শুনি তেওঁ ঘৰৰ ভিতৰৰ পৰা ওলাই আহি মোৰ তলতে থিয় হ'লহি। ওচৰত আন কোনো নাছিল। দেখিলো দেউতাই উচুপি কান্দিছে; কিন্তু কোনোবাই দেখে বুলি ততালিকে তেওঁ চকুৰ পানী মচি থিৰ হৈ শাকনি-বাৰীত শাক-চাবলৈ সোমৱাদি সোমাল। মানুহে আমাক কাঠ কঠুৱা বোলে; কিন্তু আমাৰ কাঠ শৰীৰৰ ভিতৰত যে কি কোমল প্ৰাণ আছে মানুহে নাজানে। দেউতাৰ এই শোক দেখি সেই নিৰ্দোষী-আজলী ছোৱালী সৰু বোৰ মৰ্মভেদী কান্দোন শুনি, সত্যে কৈছোঁ, তেতিয়াই মোৰ আপোন ঘাটী হৈ মৰি যাবৰ মন গৈছিল; কিন্তু নোৱাৰিলো! বিধাতাই আমাক সেই ক্ষমতা নিদিলে। এই শোকৰ পিছত দেউতা আৰু সৰহ দিন জীয়াই নাথাকিল। বুকুৰ ভিতৰত জ্বলি থকা অগণিয়ে তেওঁক হুমাৰৰ ভিতৰতে দহি শেষ কৰিলে। সৰু বো এই ঘৰতে থাকিল; কাৰণ, তেওঁৰ বাপেক মাক নাছিল; মাথোন বেলেগতীয়া ককায়েক এটা আছিল যি কোনো জন্মত ভনীয়েকৰ ভূকে নলয়।

“প্ৰথম প্ৰবল শোকৰ ধল শুকাই গ'লত শোকৰ যন্ত্ৰণা সৰুবোৰ হৃদয়ত তুঁহজুই জ্বলাদি জ্বলিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ পোহৰ মুখৰ জেউতি মলিয়ন হ'ল, হাঁহি-মুখ বিষাদে আৱৰি ধৰিলে, চকুত বেজাৰৰ ক'লা ৰেখা পৰিল।

“কিন্তু ভাইটি, এই গৃথিত্ৰীত একো চিৰস্থায়ী নহয়। শোকতো সেই কথা খাটে দেখিছোঁ। এবছৰ মানৰ মূৰত সৰু বোৰ শোকৰও ভালেমান সলনি ঘটিল। জাৰকালিৰ শেহত আমাৰ ন কুঁহিপাত মেলাৰ দৰে তেওঁৰ মনতো দুই চাইটা আনন্দৰ কুঁহিপাতে দেখা দিয়া দেখিলো। বেন তেওঁৰ মুখত থকা বেজাৰৰ আঁকবোৰ ৰঙৰ আঙ্গুলিয়ে বৰ পুৰুষাৰ্থ কৰি মচি দিবলৈ চেষ্টা কৰি আছে। ঈশ্বৰৰ এই আশ্চৰ্য্য সৃষ্টিত দেখিছোঁ সকলোৰে লৰচৰ হয়। মই কিন্তু এইবাবে সৰুবোৰ গাত দোষ নিদিওঁ দেই; কাৰণ, গছৰ কুঁহিপাত আৰু ৰূপহ ফুল অকল গছৰ চেষ্টাতে নেমেলে নফুলে বুলি মোৰ বিশ্বাস, বসন্তৰো তাত সৰহখিনি হাত আছে। বসন্তৰ সুশীতল ফুলেহে ফুৰাই গছৰ কুঁহিপাত আৰু ৰূপহ ফুল ফুলাই দিয়ে বুলি মই ভাবো। এই ধৰ্ম্মী সত্য শাস্তিৰ মনত সাংসাৰিক সুখৰ অবৈধ স্পৃহা ওচৰ চুবুৰীয়া নামোদৰ বৰপূজাৰীৰ ডেকা পুতেক ভোগদত্তই হে যে জগালে এইটো ভালকৈয়ে দেখিবলৈ পোৱা গ'ল। ভোগদত্তক আমাৰ দেউতাই নিজৰ পুতেকৰ নিচিনাকৈ মৰম চেনেহ কৰিছিল। সি দিনে-ৰাতিয়ে আমাৰ ঘৰলৈ আহি থকা ঘৰুৱা মানুহতকৈ সাতছাৰ আছিল। কিন্তু শেহত যে সি আমাৰ ঘৰ মানুহৰ ধাৰ এনেকৈ শুজিব, কোনে জানিছিল? যাওক সেইবোৰ কলঙ্কৰ কথা বখানি আজি আৰু মোৰ মুখ ছুৱা কৰিবৰ মন নাই। সেইবোৰ কথা এতিয়া মনত পৰিলেও প্ৰাণ ফাটি যায়, আমঠু ক'লা পৰে। মুঠতে কওঁ যে পুহ মহীয়া পুৱা দুৱৰিপাতৰ আগৰ আগত থকা নিৰ্মল মুকুতা মণিটি যেন সৰুবোৰক পাপীষ্ঠ বিশ্বাসঘাতক ভোগদত্তই এদিন পাপৰ পাটনাদত পেলাই দি তেওঁৰ সৰ্বনাশ কৰিলে।

“মানুহ কি কঠোৰ। মানুহৰ অন্তৰ কি নিষ্ঠুৰ! মানুহৰ বিচাৰকি দুৰ্য্যোৰ! তাত দয়া নাই, চেনেহ নাই, বিবেচনা নাই, ধৰ্ম নাই! ইহঁত হেনো! আকৌ পশুতকৈও শ্ৰেষ্ঠ, আমাতকৈও ওখ শৰীৰ! ইহঁতে ঈশ্বৰৰ ওপৰত ন্যায্য বিচাৰ বিচাৰে, নিজৰ সকলো

দোষৰ ক্ষমা মাগে, কিন্তু ইটোৱে সিটোক বিচাৰৰ নামত অবিচাৰ অত্যাচাৰ কৰে, ক্ষমা কৰিব নোৱাৰে। দুৰ্বল সৰু বৌৰ পাপৰ ফল প্ৰকাশ হ'লত তেওঁক ঘৰৰ পৰা উলিয়াই খেদি দিয়া হ'ল। লাজ অপমান দুখৰ টোপোলা বান্ধি তেওঁ এইখন ঘৰৰ পৰা কেলেছৰা কুকুৰৰ দৰে পলাই গ'ল। কিন্তু ক'লৈ যাব? তেওঁৰ কোন আছে? মানুহৰ সমাজ তেওঁৰ নহয়। সকলোৱে হাজাৰখন হাতেৰে তেওঁক দূৰলৈ খেদাই দিছে, হাজাৰখন মুখেৰে ছেই ছেই কৰিছে। মাতিছে মাথোন একাৰে হাত বাউলি দি। যাওঁতে যাওঁতে বেছেৰীয়ে সৌ যে ৰিণিকি ৰিণিকি দেখা গৈছে সেই পুখুৰীটো দেখিলে,— একাৰে মতাদি পুখুৰীটোৱেও তেওঁক হাত বাউলি দি মাতিছে। পুখুৰীটোৱে দুখনীৰ কলঙ্ক ঢাকি দুখনীক আশ্ৰয় দিব খুজিছে। নিঃসহায়ক এনে সহায় দান, বন্ধুহীনক এনে আত্মৰিক আহান কোনে অস্বীকাৰ কৰিব পাৰে? নিমিষতে সৰুৰীৱে জাঁপ মাৰি পুখুৰীৰ বুকুত আশ্ৰয় ললে আৰু সেই পাৰ্থিৱ কলঙ্কিত জীৱনৰ ওৰ পেলালে আৰু তেওঁৰ সৰ্বনাশৰ মূল ভোগদণ্ডই”—

ওচৰতে থকা অশোকজুপিয়ে এই আখ্যানটো শুৰিৰেপৰা একান্তমনে শুনি আছিল যদিও অশোকে তেওঁলোকৰ কথাবাত্তাত তেতিয়ালৈকে যোগ দিয়া নাছিল। তথাপি এইবাৰ উত্তেজিত হৈ মাত লগালে,—“পাশও নিশ্চয় ডিঙিত চিপজৰী লগাই মৰিল।” এনেতে থেৰেজুৰ তলৰ শুকান পাতত টপ্ টপ্ কৰে কিবা পৰা যেন শুনি চাই দেখিলো থেৰেজু গছৰ গাত ওলমি থকা কপৌ ফুলজোপাৰ পৰা টোপ-টোপকৈ পানী পৰিছে। বুজিলো ব্যাপাৰটো কি। থেৰেজুৱে মাত লগালে,—“তেনে হোৱাহেঁতেন তো ঠিকেই হ'লহেঁতেন কিন্তু দুখৰ বিষয় নহ'ল। শুনিবা নে তাৰ কি হ'ল? সি নিৰ্দ্দোষী প্ৰমাণিত হ'ল। তাৰ গাৰ নোম এডালতো কোনেও হাত দিব নোৱাৰিলে। যাওক সেইবোৰ অনেক কথা। ইয়াৰ পিছত ভোগদণ্ডই ভাল কুলীয়া ভাল মানুহৰ ঘৰৰ ছোৱালী এজনী বিয়া কৰাই সমাজত এজন লেখৰ মানুহ হৈ খাই বৈ ফুৰিবলৈ ধৰিলে। সঁচাকৈয়ে কৈছোঁ, সেই দিনা ধৰি মানুহ জাতিটো মোৰ চকুৰ কুটা দাঁতৰ শাল হ'ল। মানুহৰ মতে মোৰ কাণত কোটকোৰা কাঁহিটে বিস্কাদি বিস্কে। হে ঈশ্বৰ! মোক যেন মোৰ জীৱনৰ বাকী কেইটা দিন মানুহৰ পৰা আঁতৰাই ৰাখা!” এনেতে অশোকজুপিয়ে চকু টিপিয়াই থেৰেজুক মোৰ ফাললৈ দেখুৱাই দিলত থেৰেজুৱে আত্মসংযম কৰি আকৌ আৰম্ভ কৰিলে,—“ইয়াৰ এবছৰৰ ভিতৰতে মাউৰে মানুহ ঘৰ মাৰি উছন কৰিলে। বাকী ৰ'ল,—ঘৰৰ সেই ভেটিটো, ছুটো আৰু মোকে আদি কৰি এই এৰা বাৰীৰ গছ-গছনিবোৰ।” আমজোপাই সিফালৰ পৰা মাত লগালে,—“ঈশ্বৰ আছে।” অশোকে মূৰ দুপিয়াই ক'লে,—“নিশ্চয়।”

এনেতে কোনোবাই মতা শুনিলো,—“দেউতা, আপুনি কেছাৰীলৈ নগৈ আইৰ ওপৰত খং কৰি এৰাবাৰীৰ গছৰ তলত মনে মনে শুই আছেহি। আপুনি খং কৈ গুচি অহা দেখি আয়ে মোক আপোনাক মাতি-বুলি লৈ যাবলৈ পঠিয়াই দিলে। আহক, আহক, ঘৰলৈ আহক, আৰু খং কৰিব নালাগে।”

চকু মেলি চাওঁ দেখোন মোৰ বৰটো ল'ৰা।

ৰতনমুণ্ডা

প্ৰথম আখ্যা

মাঘপৰবলৈ মাজতে তিনি দিন আছে। কামিনী, জুনজুনী আৰু বুধুনীকে আদি কৰি লগৰীয়া ছোৱালী এটাইবোৰে নিজৰ নিজৰ অলঙ্কাৰ পাতি উলিয়াই মেলি জাৰি-জোঁকাৰি ঠিক কৰিছে; জুমুৰীয়ে সেই কামত হাত দিয়া নাই। নিদিয়াৰ কাৰণ আছে। তাইৰ ভৰিৰ অলঙ্কাৰ ক'ত? লগৰ ছোৱালীয়ে নেপুৰ পিন্ধা ভৰিৰে নাচিব; আৰু তাই কোনটো লাজেৰে শুদা ভৰিৰে সিহঁতৰ লগত নাচিবলৈ যাব? “মহা ভাবনা” বুলি যে সংসাৰত এডোখৰ মহামক্ষিল পলবোকা আছে, হাতী পৰাদি জুমুৰী তাতে পৰি গ'ল। এই ভাবনাচিত্তাই জুমুৰীৰ ৰাতি টোপনি খেদিলে। “নেপুৰ এজোৰ কিনি দে” বুলি বাপেকক কবলৈকো, কোনখন মুখেৰে তাই সাহ কৰি সেই কথা কয়? তাইতো অবুজন ছোৱালী নহয়। চকুৰ আগতে সিদিনা তাই দেখিছিল, বজাৰ খাজনা ছমহা দিব নোৱাৰি টেকেলাৰ হাতত বাপেকৰ কি লঘু-লাঞ্ছনা ঘটিছিল! এনেস্থলত, বাপেকক টকাৰ নিমিত্তে আমনি কৰি কন্দুৱাটো জুমুৰীৰ পক্ষে সম্ভৱ নে? দুখৰ কথা ভাবি জুমুৰী আমন-জিমনকৈ বহি আছে, এনেতে জুনজুনী সখীৰ হাঁহি-মুখে এটা কোল গীত ওঠত তুলি লৈ, ডাৱৰৰ মাজৰ পৰা জোনে ভুমুকি মৰাদি, ভুমুকি মাৰিলেহি। গীতটো আমাৰ ভাষালৈ ভাঙনি এনেটো হয় :

গছৰ চৰাই জোৰ ডুকুঙাই উৰিল!

ঘৰত নাই থাকিবৰ মন।

মাঘৰ পৰব সখি নাচি আহিল;

মোৰনো লগৰীয়া কোন?

অৱশ্যে গীতটোৰ সুৰটো কাকতত প্ৰকাশ কৰিবৰ উপায় নাই। সি সাৰঙ্গো নহয়, গৌৰীও নহয়, সুহাইও নহয়, ধনশ্ৰীও নহয়, যে ইয়াত লেখি দিওঁ, গায়ন পাঠকে ধৰি টানি নিয়ক। সি সাত ৰাগ ছত্ৰিশ ৰাগিনীৰ ধাপৰো বাজ কুলৰো বাজ। সি বনৰীয়া কোলৰ বনৰীয়া সুৰ। গীতটোৰ শেহৰ ফাঁকি এধাডুখৰীয়াকৈয়ে এৰি জুনজুনীয়ে মাত লগালে—“সখি কি হ'ল হে তোমাৰ? আমন-জিমনকৈ বহি কি ভাবিব লাগিছা?”

জুমুৰী—“কি ভাবিম দেওহে, এনেয়েহে আছে বহি।”

জুনজুনী—“থোৱাহে; এনেই মানুহে এনেকৈ বহি থাকে? মোৰে শপত কোৱা কি ভাবিছা? হাঁহি আহিছিলো, কিন্তু তোমাৰ বেজাৰ মুখৰ তপত ভাপ লাগি মোৰ হাঁহিটো জয় পৰি গ'ল।”

জুমুৰী—“আৰু কি ভাবিম। ইয়াকে ভাবিছিলো, বোলো পণ্ডাইলৈ মাঘপৰব; মোৰ ভৰি উকা!”

জুনজুনী—“তোমাৰ ভৰি কিয় উকা হ'বলৈ দিম। বাপেৰাই কি কয়?”

জুমুৰী—“বোপায়ে কি ক’ব, তেওঁ ক’ব পৰাই বা দিব? মই তেওঁক কমেইবা কয়? সিদিনা বজাৰ খাজনাৰ বাবে কি হৈছিল নেদেখিছিল।”

জুনজুনী—“নেপুৰ এজোৰত কিমান বেচ ল’ব?”

জুমুৰী—“নোৱাৰো ক’ব দেওহে, মই কেতিয়াবা কিনিছো জানো?”

জুনজুনী—“মোৰ হাতত আঠোটা পইচা আছে; খৰি বেচি এটা এটাকৈ গোটাইছিলো। তাৰে যদি এজোৰ পায়; বলা সেই নেপুৰ বেচা দোকানখনলৈ যাওঁ।”

জুমুৰী—“এনে কথা কেলেই কোৱা দেওহে, তোমাৰ দুখৰ বিতৰ্ফৰা ভাঙিবলৈ মোৰ কি হৈছে।”

জুনজুনী—“মই তোমাক ধাৰেহে দিছোঁ; কি হ’ল খৰচ কৰিল। মানুহে জানো ধাৰ নকৰে; বজাৰপৰা প্ৰজালৈকে সকলোৱে ধাৰ কৰে। বলা বলা।”

দ্বিতীয় আখ্যা

বতনমুণ্ডা বেঙামুণ্ডা কোলৰ পুতেক; ওঠৰ বছৰ বয়সীয়া; ব্যৱসায়ত কঁহাৰ, বাপেকৰ দোকানতে কঁহাৰৰ কাম কৰে। কঁহাৰ নেপুৰ; থাক ইত্যাদি গঢ়ি কোল সুন্দৰীহঁতক হাত-ভৰি অলঙ্কৃত কৰি যি অলপ-অচৰপ উপাৰ্জন হয়, তাৰেই বাপ-পো উভয়ৰে সংসাৰ চলে।

বাপেক কিবা কামত কৰবালৈ গৈছিল; বতনমুণ্ডাই দোকানতে নিজৰ ক’লা শৰীৰটো, আলিবাটত বগা চকুজোৰ, আৰু কৰবাত তাজী ঘোঁৰা যেন মনটো থৈ বহি আছে; এনেতে জুমুৰী আৰু জুনজুনী হাতত ধৰাধৰিকৈ ওলালহি।

জুনজুনী—হেৰা ককই, আমাক এজোৰ সস্তা চাই ভাল নেপুৰ দিয়াছোন।

মুহূৰ্ত্ততে বতনে জুমুৰীৰ আপাদমস্তক নিৰীক্ষণ কৰিলে; কৰি ব লাগিল। জুনজুনীৰ কথাষাৰ তাৰ কাণত পৰি, তেল-সনা গাত পানী পৰি পিচলি যোৱা দি পিচলি গ’ল।

জুনজুনী—অ’, কিহে, একো নেমাতা দেখোন? আমাৰ সখীৰ ৰূপ দেখিয়েই ভোল গ’লা নে কি?

বতনমুণ্ডা—অ’, কি কৈছা? কি লাগে? বোপাইৰ কথা সুধিছা? তেওঁ কিবা কামত এতিয়াই ওলাই গৈছে।

তাৰ কথা শুনি দুয়োজনী ছোৱালীয়ে খিল খিল কৰে হাঁহিবলৈ ধৰিলে। বতন মহা অপ্রস্তুত। বেচেৰাৰ এলান্ধু কলীয়া মুখ যথাসাধ্য ৰঙা হৈ উঠিল।

জুনজুনী—বোলো, ককই খবৰ কি? তোমাৰ গা ভাল? এওঁৰ ভৰিৰ সস্তা চাই এজোৰ নেপুৰ দিয়া।

বতনে লৰালৰিকৈ উঠি জুমুৰীৰ ভৰিৰ জোখ লৈ এজোৰ ভাল চাই নেপুৰ উলিয়াই আনিলে।

জুনজুনী—ইয়াৰ বেচ কিমান?

ৰতন—বাৰ অনা।

বেচৰ দাম শুনি জুমুৰীয়ে, “বলা সখি যাওঁ” বুলি গিৰিষ কৰে উঠিল। “বহা বহা ইমান নো লৰালৰি লগাইছা কৈলৈ?” বুলি জুনজুনীয়ে জুমুৰীৰ শাৰীখনত অলপকৈ আজুৰি ধৰি তাইক বহুৱাই ৰতনৰ মুখলৈ চাই ক’লে, “ইমান বেচৰ নালাগে; সস্তা চাই এজোৰ দিব নোৱাৰানে হে? তোমাক কৈ দিওঁ; আমাৰ হাতত মুঠতে দু-অনা পইচাহে সমল।”

এইবাৰ দেৰটকা বেচৰ এজোৰ বঢ়িয়া নেপুৰ ৰতনে উলিয়াই আনি ক’লে, “এইজোৰ দু-অনাত পাৰা।” এই বুলিয়েই টপৰ কৰে বহি জুমুৰীৰ ভৰিত সি নেপুৰ পিন্ধাবলৈ লাগি গ’ল।

কোল ছোৱালীৰ নেপুৰ পিন্ধা এক ভয়ানক ব্যাপাৰ। নেপুৰ পিন্ধোতে একোজনীৰ ভৰিত ঘা লাগি তেজ ওলাই যায় আৰু কান্দোন-কাটোন, চিঞৰ-বাখৰ লাগি পৰে। কিন্তু পিন্ধা হৈ গলেই সেই কান্দোনৰ বতাহ বৰষুণ উৰি গৈ সিহঁতৰ মুখত হাঁহি নিৰ্মল আকাশে দেখা দিয়ে। ৰতনে যিমান পাৰে আলফুলকৈ নেপুৰজোৰ জুমুৰীৰ ভৰিত পিন্ধাবলৈ চেষ্টা কৰিছিল; তথাপি যন্ত্ৰণাত তাইৰ চকুৰ-লো ওলাবলৈ ধৰিলে। সি যিহওক, অলপ বেলিৰ ভিতৰতে জুমুৰী ভৰিৰে, নেপুৰেৰে, কান্দোনেৰে, হাঁহিৰে বিপৰীত সন্মিলনী হ’ল।

তৃতীয় আখ্যা

অতি হেঁপাহৰ মাঘপৰব আহিল। কোল ডেকা-ডেকেৰীৰ অন্তৰে বাহিৰে আনন্দৰ ঢোল বাজি উঠিল। মুকলি পথাৰৰ মুকলি বতাহ মুকলিমূৰীয়া কোল ডেকা-ডেকেৰীৰ নাচোন-বাগোন গীতবাদ্যত খলক লাগিল। সকলোৱে বছৰেকীয়া দুখ-ভাগৰ এলাহ-অনুৎসাহ, খিয়লা-খিয়লি, দন্দ-খৰিয়াল পুৰণি বছৰেৰে সৈতে বিদায় দি গা-মন পাতলাই লৈ ৰঙত উৰাও মাৰিলে। কিন্তু ৰবাচোন চাওঁ; হাতে থাকুৱে লগ-লগাদি লগ লাগি ডেও দি দি সৌ দুটি কোন নাচি ফুৰিছে? আমাৰ চিনাকী জুমুৰী আৰু ৰতন নেকি? হয়, থমকি থমকি দুয়ো দুয়োৰো মুখলৈ চাই ফুচ্-ফুচ্ কৰে কিবা কব লাগিছে। কি কৈছে? কোনে জানে কি কৈছে; কপৌৰে কপৌৰনীৰ মুখলৈ চাই কি কয়, ভাটোৱে ভাটৌৱনীৰ কাণত কি ফুচ্ফুচায় কোনে জানে? ঘূৰণীয়া পৃথিৱীত আমি নাচি ঘূৰি গৈ থাকো আহা, বাটতে উজুটি খাই ৰবৰ আমাৰ সকাম কি?

চতুৰ্থ আখ্যা

কোল নৰ নাৰীৰ মন-সমুদ্ৰত ক্ষন্তেকীয়া টো তুলি মাঘ পৰবৰ ধুমুহা বছৰেকলৈ গুচি গ’ল। কিন্তু এই ধুমুহাৰ চাটিটোৱে এই খন্তেকৰ ভিতৰতে কেইখন প্ৰেম-মাৰ নাও

ভাঙি গুটীয়া কৰিলে, কেইখন গুটীয়া নাও লগ লগাই মাৰ বান্ধিলে, কিমান বুৰালে, কিমান ফালিলে, কত আঁতৰি থকা আৰু ভঙা বুকু জোৰা লগালে, কত জোৰা- লগা বুকু ভাঙ্গিলে আৰু আঁতৰালে কোনে ক'ব পাৰে? আনৰ কথা আমাক নেলাগে; ৰতনমুণ্ডা আৰু জুমুৰী আঁতৰি থকা হৃদয় দুখন প্ৰেম সুৰগাৰে জালি একেবাৰেই নিৰহ নিপানীকৈ জোৰাই যে সি একেখন কৰি দি গ'ল, আন নহলেও, এই বাবেই আমি মাঘ পৰবৰ ওচৰত ধৰুৱা।

ৰতনমুণ্ডাৰ প্ৰাৰ্থনা মতে বাপেক বেঙামুণ্ডাই এদিন ভাল দিন বাৰ চাই পুতেকৰ বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ কৰি জুমুৰীৰ বাপেকৰ ঘৰলৈ মানুহ পঠিয়াই দিলে। ছোৱালীৰ বাপেকে প্ৰস্তাৱত সন্মতি প্ৰকাশ কৰাত “পানৰ” দিন ঠিক হ'ল; অৰ্থাৎ দৰাৰ বাপেক ছোৱালীৰ বাপেকৰ ঘৰলৈ গৈ তাৰে সৈতে মেল কৰি ঠিক কৰিবৰ দিন আহিল, যে ছোৱালী বিয়া দিয়াৰ বাবে ছোৱালীৰ বাপেকে দৰাৰ বাপেকৰ পৰা কিমান ধন বস্তু লব। পোন বাটে কবলৈ গ'লে, অৰ্থাৎ ছোৱালীজনী সি কিমান দৰত বেচিব।

ছোৱালীৰ বাপেকে এহাল বলধ গৰু, এজনী গাই, আৰু সাত টকা ৰূপৰ “দাওৱা” বা দৰ কৰি বহিল; দৰাৰ বাপেকে ইমান খিনি দিব নোৱাৰে বুলি অস্বীকাৰ কৰি উঠিল। দুয়োৰো বান্ধ দুয়ো আটি ধৰাত মাজতে বিয়াৰ বান্ধটো ডট্ৰ কৰি ছিগি থাকিল আৰু ৰতন-জুমুৰী নিৰাশা নাদৰ দ তলিত উফৰি পৰিল। দুই লুভীয়া আৰু কিপিণ মহৰ যুঁজত মাজতে নিৰ্দোষী বিৰিণাৰ মৰণ মিলিল।

পঞ্চম আধ্য

পৰ্ব্বতৰ পৰা নৈ কোবেৰে বৈ আহিছে, ভেটা দি ৰাখে কাৰ সাধ্য। এপিনে ভেটা দিলে সি আনপিনে দুগুণ কোবেৰে ভাঙিছিঙি বৈ আহি তাৰ হোৰ তুলিব। এদিন ৰতন-জুমুৰী অদৃশ্য হ'ল। কোনেও সিহঁতক বিচাৰি নেপালে।

ঘৰৰ পৰা পলাই আহোঁতে ৰতনৰ হাতত সমল ধেনু-কাড়, জুমুৰীৰ ভৰিত সমল সেই নেপুৰ আৰু দুইৰো—উমৈহতীয়া সমল দ প্ৰেম।

* * *

জুমুৰী—এই শিলটোৰ ওপৰতে অলপ বহি জিৰাওঁ আহা, গোটেইটো দিন খোজ কাঢ়ি কাঢ়ি মোৰ আৰু ভৰি নচলা হৈছেহি।

ৰতন—মোৰ ইয়াত বহিবলৈ ভয় লাগে; যদি কেনেবাকৈ সিহঁতে আমাক বিচাৰি আহি পায়হি! সোঁ যে ৰিগিকি ৰিগিকি দেখা গৈছে পৰ্ব্বতটো, সেইটো নেপাওঁ গৈ মানে আমি নিৰাপদ নহওঁ। আহা মোৰ বোকোছাতে উঠাহি, মই লৈ গৈ থাকোঁ।

ৰতনে জুমুৰীক বোকোছাত তুলি লৈ গৈ গধূলি এটা পৰ্ব্বতৰ গুহা পাই তাতে আশ্ৰয় ললেগৈ। গুহাৰ কাষেদি এটি সৰু পৰ্ব্বতীয়া জুৰি কুল কুল শব্দ কৰি কৰবালৈ বৈ গৈছে। চাৰিওফালে বনৰীয়া জন্তুৰে পৰিপূৰ্ণ অগাধ অৰণ্য।

ৰাতি পুৱাল। নিশাচৰ জন্তু নিশাৰে সৈতে পলাল, দিবাচৰ জন্তু দিনৰে সৈতে ওলাল। ৰতনে ধেনু-কাঁড় লৈ লৰালৰিকৈ এটা বনৰীয়া গাহৰি মাৰি আনি জুৰিৰ পাৰতে এধাপোৰা কৰিলে। তাৰেই দুয়োৰো আহাৰৰ কাৰ্য্য সমাপিত হ'ল। আবেলি ৰতনমুগুই গা-ধুবলৈ জুৰিত নামিল। জুমুৰী পাৰতে। ৰতনে পানীত বুৰ মাৰিলে। কিন্তু সেই বুৰ অনন্ত বুৰত পৰিণত হ'ল। ৰতন আৰু নোলাল।

গোটেইটো দিন জুমুৰীয়ে জুৰিৰ পাৰতে বহি বাট চাই কটালে, কিন্তু ৰতন আৰু নোলাল। ৰাতি হ'ল। ৰতনক হাততে হেৰুৱাই কান্দি কাটি তাই সেই গুহাতে পূৰ্বৱৰ্তে সোমাই নিদ্রাৰ হাতত আত্মসমৰ্পণ কৰিলে।

আকৌ ৰাতি পুৱাল, আকৌ জুৰিৰ পাৰতে জুমুৰী বহি ৰতনক মাতি বিনাই কান্দি কাল কটালে, কিন্তু ৰতন নোলাল। ৰতনৰ ধেনু-কাঁড় লৈ, ওচৰৰ পৰা জন্তু এটা মাৰি আনি পুৰি, দুভাগ কৰি, নিজে এভাগ খাই আৰু ৰতনলৈ এভাগ থৈ জুমুৰী বাট চাই আছে, হয়। তাইৰ ৰতন মণি আৰু নাই।

এইৰূপে সাদিন গ'ল। ৰতন পানীৰ পৰা ওলাব এই মিছা আশাৰ সূতাত ওলমি, দিনত জুৰিৰ পাৰত বহি আৰু ৰাতি হ'লে গুহাতে শুই জুমুৰীয়ে দিন কটাবলৈ ধৰিলে। এই নিঃসহায়, নিৰুপায়, অলপবুধীয়া, সৰল কোল ছোৱালীজনীৰ শোকৰ অৱস্থা বৰ্ণাব নোৱাৰি।

ষষ্ঠ আখ্যা

এদিন বনাইৰ ৰজা * ছহিবাচাৰ ডিপুটী কমিশ্যনৰে সৈতে হাতীৰে মুগয়া কৰিবলৈ গৈছিল। হাবিত পহু বিচাৰি ফুৰোঁতে হঠাৎ এবাৰ বহুত দূৰৰ পৰা কান্দোনৰ এটা ধ্বনি আহি তেওঁবিলাকৰ কাণত পৰিল।

ডি, কমিশ্যনৰ—“ওৱেল মহাৰজা, সেইটো কিহে কান্দিছে শুনিছে?”

ৰজা—“সেইটো হজুৰ, দেও অৰ্থাৎ ভূতে কান্দিছে।”

ডি, কমিশ্যনৰ—“নাহি নাহি কি ভূতে কান্দিছে, ভূত নাহি হয়। সেইটো আদমি কান্দিছে।”

ৰজা—“নহয় হজুৰ, এই জঙ্গলত বহুত ভূত আছে।”

ডি, কমিশ্যনৰ—“ওৱেল মাহুত, যো তৰফ মাতিছে, ওহি তৰফ চলাওঁ।”

ৰজা—“হজুৰ সেই তৰফ যাব নেলাগে; গ'লে সেই ভূতে হামিলোকক মাৰি ফেলাবে।”

কমিশ্যনৰ—“মহাৰাজ, তুমি ভয় নাহি কৰিবে, ভূত নাহি হয়।”

হাতী হাবি ভাঙি এখোজ-দোখোজকৈ সেই ফালে যাবলৈ ধৰিলে। ৰজা বাহাদুৰেও একো নেমাতি অদৃষ্টৰ আৰু হাতীৰ হাতত আপোন ৰাজ দেহটো সমৰ্পন কৰি, মনে মনে ইষ্টদেৱতাক সুমৰিবলৈ লাগিল।

বনাই— ছোটনাগপুৰৰ তলৰ এখন কৰতলীয়া ৰাজ্য।

কমিছ্যনৰ—“মহাৰাজ, তুমি এতনা কঁপিছে কৈলৈ? ভয় কৰিছে? মোৰ গাত নাহি ধৰিবে, হাতীকা হাওদামে ধৰিবে।”

ৰজা—“না-নাহি হুজুৰ হামি ভয় কৰা না-নাই।”

অলপ সময়ৰ ভিতৰতে সিবিলাক সেই কান্দোনৰ ঠাইত উপস্থিত হ'ল। দেখিলে, এজনী কোল ছোৱালীয়ে পানীৰ ফালে চাই, এটা জুৰিৰ পাৰতে শিল এডোখৰৰ ওপৰত বহি, আগতে পোৰা মঙহ ডোখৰ-চেৰেক লৈ বিনাই কান্দিব লাগিছে। নকলেও হ'ব যে, এই ছোৱালীজনীয়েই আমাৰ ৰতনমুণ্ডাৰ জুমুৰী।

ডিপুটা কমিছ্যনৰে লাহে লাহে জুমুৰীৰ মুখৰ পৰা, আগৰ পৰা গুৰিলৈকে গোটেই বৃত্তান্ত উলিয়াই লৈ তাইক বুজাই বৰাই আপোন হাতীত তুলি লৈ আহি, নিজে তাইৰ গাঁৱলৈ গৈ তাইক বাপেক মাকক শোধাই দিলে। কিন্তু কি দুখৰ কথা, বাপেক মাকে তাইক নিজৰ ছোৱালী বুলি সাৱটি লওক ছাৰি, ভূত বুলি টাঙোন লৈ মাৰিবলৈ উঠিল। সিহঁতে বোলে “হুজুৰ, আমাৰ ছোৱালী আজি সাদিন হ'ল এটা ডেকা ল'ৰাৰে সৈতে পলাই কৰবালৈ গ'ল। এইজনী নৈ পাৰৰ যক্ষিণী, আমাৰ ছোৱালীৰ ৰূপ ধৰি চলিবলৈ আহিছে!” কমিছ্যনৰে অনেক বুজাই সিহঁতৰ মনৰ ভ্ৰম গুচাব নোৱাৰি, আৰু বনাইক সিহঁতৰ মততে মত দিয়া দেখি, তাইৰ বিপদৰ আশঙ্কা কৰি, তাইক লগত লৈ আহি, ছাইবাচাৰ খ্ৰীষ্টান মিশ্যনেৰীৰ ব'ৰ্ডিঙত থৈ দিলে।

পৰিশিষ্ট

(১) মাঘ-পৰব কোলৰ এক মহোৎসৱ। বছৰেকত কোলৰ সাতোটা পৰব বা উৎসৱ; তাৰ ভিতৰত মাঘ পৰবেই ঘাই। বঙালীৰ ভিতৰত দুৰ্গোৎসৱ যেনেকুৱা, অসমীয়াৰ ভিতৰত বহাগৰ বিহু যেনেকুৱা, কোলৰ ভিতৰত মাঘ পৰব তেনেকুৱা। কোলৰ সকলো পৰবৰ প্ৰধান আৱশ্যকীয় বস্তু হৈছে “হাড়ীয়া” মদ। ভাত ৰান্ধি তাক বাহি কৰি থৈ গেলাই এই মদ প্ৰস্তুত কৰা হয়। এই মদ কৰিব পৰা বিদ্যাটো কোল কামিনীহঁতৰ এটা প্ৰধান আৱশ্যকীয় গুণৰ ভিতৰত। এই মদ কৰাত নিপুণতা দেখুৱাব পাৰিলে কোল ছোৱালীয়ে কাজী নাম পায়।

মাঘ পৰব মাঘ মহীয়া হয়। মাঘত কোলৰ উঁড়াল ধানেৰে পূৰ, আৰু মন আমোদেৰে পূৰ হয়। সিহঁতৰ ধাৰণা, মাঘ মাহত মানুহৰ মন কু-প্ৰবৃত্তিত ইমান উপচি পৰে যে তাক চৰিতাৰ্থ কৰি ক্ষয় নকৰিলে নহয়। এই পৰব তিনি দিন হয়। এইতিনি দিনত চাকৰে গৰাকীৰ প্ৰতি কৰ্তব্য, মুনিহ মানুহে তিৰোতা মানুহৰ প্ৰতি সন্মান, তিৰোতাই খ্ৰীসুলভ নম্ৰতা, গাভীৰ্য আৰু লাজ সমূলি পাহৰে।

পৰবৰ আৰম্ভতে কুকুৰা কাটি সিহঁতৰ দেৱতাৰ আগত বলি দিয়া হয়। পলাশ ফুল আৰু পিঠাৰ নৈবেদ্যৰে সৈতে এই বলি দি পুৰোহিত বা পুৰোহিতৰ অভাৱত গাঁৱৰ প্ৰধান মান্যৱন্ত জ্ঞানী বয়সীয়া কোলে প্ৰাৰ্থনা কৰে অহা বছৰলৈ যেন ল'ৰা-ছোৱালীৰে সৈতে সিহঁত নিৰাপদ হয়; আৰু যেন বতৰত বৰষুণ আৰু শস্য হয়।

এনেকৈ, কোলবিলাক শাস্ত আৰু গস্তীৰ প্ৰকৃতিৰ মানুহ। তিৰোতা মানুহৰ প্ৰতি সিহঁতে সদায় শিষ্ট আৰু কোমল ব্যৱহাৰ কৰে। কোল তিৰোতা বিলাক ৰঙীয়াল আৰু মুকলিমূৰীয়া। সিহঁতৰ গাত হিতাহিত আৰু কৰ্তব্য অকৰ্তব্য বিবেচনা কৰিব পৰা এটা জ্ঞান সদায় থাকে। আন দেশীয় সৰু মানুহৰ তিৰোতাবিলাকৰ মুখত যেনে অশ্লীল গালি বা মাত কথা শুনিবলৈ পোৱা যায়, কোলনীবিলাকৰ মুখত তেনে মাত কথা শুনিবলৈ পোৱা নেযায়। ইহঁতে পৰৰ টান মাত অলপো সহিব নোৱাৰে আৰু লোককো তেনে মাত নিদিয়। কিন্তু মাঘ পৰবত ইহঁতৰ ওপৰত কোৱা গুণ আৰু আচৰণ বিলাক সমূলি লোপ পায়। এই পৰবৰ কালত পুতেক জীয়েকে মাক-বাপেকক আৰু মাক-বাপেকে পো-জীক অশ্লীল কথাৰে গালি পাৰি আনন্দ অনুভৱ কৰে। ডেকা-ডেকেৰীয়ে কু-প্ৰবৃত্তিৰ বশবৰ্তী হৈ একে বাৰেই পশুৰ নিচিনা ব্যৱহাৰ কৰে; আৰু বাপেক মাকে নিজ নিজ কন্যাক যৎপৰোনাস্তি স্বাধীনতা দিয়ে। ডেকা-ডেকেৰীৰ ভিতৰত খুব নাচ হয়।

(২) পৰ্বতীয়া নদীত গা ধুবলৈ গৈ মাজে মাজে মানুহ অদৃশ্য হৈ কলৈ যায় কোনোও ক'ব নোৱাৰে; শৱটো পৰ্য্যন্ত পোৱা নেযায়। প্ৰবাদ আছে, নদীত ভয়ানক অজগৰ সাপ আছে; সেই সাপে মানুহ, গৰু প্ৰভৃতি জন্তুবোৰ পানীত নামিলে ধৰি গিলি থয়। প্ৰকৃত পক্ষে এনে নহয়; এই বিলাক পৰ্বতীয়া নদীৰ ঠায়ে ঠায়ে তললৈ পানী টানি নিয়া গাতৰ দৰে আছে। তাত যি বস্তুৱেই পৰে তৎক্ষণাতকৈ তললৈ সোঁতে টানি লৈ যায়।

লোভ

গছত উঠি চৰাইৰ বাহৰপৰা চৰাই পোৱালি পৰা, আম কঁঠাল গছত উঠি আম কঁঠাল পৰা আদি কাৰ্য্যৰ লগতে বৰশী বাই মাছ ধৰাটোও একালত মোৰ উৎসাহৰ কাম আছিল। আমাৰ পুখুৰীটোৱে মোৰ মনত জীৱ হিংসা প্ৰবৃত্তিৰ উদ্ৰেক কাৰ্য্যত যে নথৈ সহায়তা কৰিছিল, এই কথা কোৱা বাহুল্য মাথোন। কাৰণ মাগুৰ, কাৱৈ, শল, কাকুলি, শিঙৰা, পুঠি আদি মাছক সি নিজৰ গৰ্ভত সাদৰেৰে এনেকৈ ঠাই দিছিল যে, সেইবোৰ দেখিলে মোৰ নিচিনা তামসিক প্ৰকৃতিৰ মানুহৰতো কথাই নাই, সাত্ত্বিক প্ৰকৃতিৰ মানুহৰ স্বভাৱো প্ৰলোভনৰ দোলেৰে টান নাখাই নাথাকিছিল।

এদিন মই আমাৰ পুখুৰীত বৰশী বাই থাকোঁতে এবাহ পোনাৰে এটা শল মাছ দেখিলো। ৰঙচুৱা পোনাবাহ একে ঠাইতে থুপখাই এনেকৈ পানীৰ ওপৰলৈ উঠিছে আৰু তললৈ নামিছে যে, ঠিক যেন একঠা ৰঙা সৰিয়হ কিবা এক প্ৰকাৰে দীঘলীয়া হৈ পানীত সেইদৰে উঠা-নমা কৰি সাঁতুৰিব লাগিছে। ইঠাৎ সিহঁতক দেখিলে কোনোৰ

মনত খেলাব যেন এটা ফুলা পদুম ফুলৰ ভিতৰত চকাৰ চাৰিওফালৰ পাপৰিবোৰে চলিবৰ ক্ষমতা লভি সেইদৰে চলা-ফুৰা কৰিব লাগিছে। ক্ষত্ৰেকমান এক দৃষ্টিৰে চাই থাকি দেখিলো যে পোনাবাহৰ তলতে সন্তানবৎসল মাক শল মাছটোৱে সতৰ্কভাৱে থাকি সিহঁতক চলাই লৈ ফুৰিছে আৰু পোনাবোৰে মাতৃস্নেহ বসত আশ্লুত হৈ আনন্দত নাচি নাচি ওপৰৰ পৰা তললৈ গৈ মাকৰ ওচৰ পাইছে আৰু চঞ্চল স্বভাৱৰ গুণে ততালিকে তলৰপৰা নাচি নাচি ওপৰলৈ উঠিছে। সেই স্বৰ্গীয় দৃশ্য দেৱতাৰহে উপভোগ্য; লুভীয়া মানুহৰ নহয়।

নিমিষতে মোৰ হিংসাকুৰীয়া লুভীয়া স্বভাৱ উত্তেজিত হৈ উঠিল; আৰু পিছ নুগুণি নিকৰ্ণণভাৱে, বৰলৰ টোপেৰে গধুৰ বৰশীটো পোনাবাহৰ মাজত পেলাই দিলো। নিমিষতে পোনাবাহৰ মাকে মোৰ দৰেই পিছ নুগুণি লোভত, সম্ভৱতঃ খঙত, টোপে সৈতে সেই বৰশীতো গিলি পেলালে। মই চিপ মাৰি দিলো আৰু তাৰ পিছতে সেই শল মাছটো অজলা আৰু আত্মৰক্ষাৰ নিমিত্তে অসমৰ্থ পোনাবাহক অনাথ কৰি মোৰ বৰশীত লাগি বামত পৰিল। মাছটোৱে কষ্টত আৰু মৃত্যুকাল উপস্থিত ভাবি চটফটাবলৈ ধৰিলে, আৰু মোৰ মনেও সেইদিনৰ পৰিশ্ৰম আৰু চেষ্টা সফল হোৱা দেখি উত্তেজিত হৈ উলাহত নাচিবলৈ ধৰিলে। দীঘলীয়া কাম চমু কৰি থবৰ নিমিত্তে মই মাছটো ধৰি মাটিত ঠেকেচা মাৰি দিলো। তাৰ পিছত—তাৰ পিছত—ক্ষত্ৰেকীয়া নিষ্ঠুৰ উত্তেজনাৰ পিছত পানীত থকা অনাথ শিশু পোনাবিলাকলৈ চকু গ'ল। ভাল নালাগিল। পানীৰ পৰা মোৰ চকু তুলি আনি মাছটোত দিলো। দেখিলো, মাছটোৱে মুখেৰে কাপ কাপ কৰিব লাগিছে। ধিমিক-ধিমিক মাত্ৰ তাৰ ধাতু লৰিব লাগিছে। এই দুই দৃশ্যই মোৰ অন্তৰৰ নিভৃত খোটালিৰ নিভৃত চুক এটাত থকা কিবা এটা সচেতন বস্তুত অলপ খোচা বিস্কা কৰা যেন পালো। কিন্তু মই তালৈ বৰকৈ মন নিদি উলাহক সাৰথি কৰি লৈ মাছটো ঘৰলৈ লৈ আহিলো। সংসাৰৰ অলেখ কামৰ চিন্তাৰ চকোৱাই অলপ পিছতে সেই মাছ ধৰা বিষয়টো সেই দিনালৈ ঢাকি পেলালে। কিন্তু গধূলি আয়ে যেতিয়া পুৱাৰ সেই শল মাছত মূলা দি আঞ্জা ৰান্ধি মোক খাবলৈ দিছিল, মোৰ অন্তৰৰ সেই ঠাইত বেজিৰ ফুটনি বুজনকৈয়ে অনুভৱ কৰিছিলো, গতিকে ৰুচিৰে সৈতে সেই আঞ্জা মই খাব নোৱাৰিলো।

ৰাতি শুবলৈ বুলি শোৱাপাটীত পৰিলত অনাহুত অসংলগ্ন নানাভাৱে খেলিমেলি লগাই মোৰ মনটো অসুখীয়া কৰি পেলালে। তেনে অৱস্থাত মোৰ কেতিয়া টোপনি আহিল ক'ব নোৱাৰোঁ। টোপনিত এইটো সমাজিক দেখিলো : মোৰ শোৱাপাটীৰ চাৰিওফালে অসংখ্য কেঁচুৱা ল'ৰাই মোক বেড়ি কান্দিব লাগিছে। ইমানবোৰ কেঁচুৱা ল'ৰা ক'ৰপৰা কিয় আহি মোক বেড়ি ধৰি কান্দিছে মই বুজিব নোৱাৰি মাত লগালো “বোপাইহঁত! মোৰ চিকুণিহঁত! তহঁত ক'ৰপৰা আহিছ? তহঁতৰ কি হৈছে? কিয় কান্দিছ মোক কচোন?” মোৰ প্ৰশ্ন শুনি সিহঁতে সিহঁতৰ কণ কণ মুখবোৰেৰে মাত লগাই উত্তৰ দিলে;—“আমাক তই এতিয়া চিনিকে নোপোৱা হ'লি! আমি কিয় কান্দিছো নজনাই হ'লি! নিষ্ঠুৰ! তই আমাৰ আইক কিয় বধ কৰিলি? তেওঁ

তোৰ কি জগৰ কৰিছিল? তই আমাক মাউৰা কৰিলি কিয়? পপীয়া, লুভীয়া! তই আমাকো মাৰি পেলা! আমাকো মাৰি খাই পেলা! হায়! তই আমাক মাৰি দেখোন আমাৰ দুখীয়া আইক এৰি দিব পাৰিলিহেঁতেন। আমাকো তই আজি মাৰিব লাগিব, নহ'লে আমি তোক নেৰোঁ। তোৰ হাতত মৰিবলৈ বুলি ঠিক কৰিহে আমি আজি তোৰ গুৰিলৈ আহিছোহঁক। আমাক এতিয়াই মাৰ, মাৰ, মাৰ, নামাৰিলে তোক আমি নেৰোঁ!”

হঠাৎ চাট্‌কৰে মোৰ টোপনি ভাগিল। মই খপ্‌কৰে উঠি শোৱাপাটিতে বহিলোঁ। দুখ-শোক আৰু অনুতাপত মোৰ হৃদয় দগ্ধ হ'ল। সেই অৱস্থাতে মই ভালেখিনি পৰ থাকি; পূৰ্বেষণ দি আহিলত পাটীৰপৰা নামি গৈ, ঘৰৰ পানীপাছত আৰি থোৱা দাড়িয়ে সৈতে বৰশীটো ডোখৰ ডোখৰকৈ ভাঙি দলিয়াই পেলালোঁ আৰু তেতিয়াই শপত খালো যে “মোৰ জীৱদ্দশাত মই আৰু বৰশীত হাত নিদিওঁ।”

মোৰ সৈতে মনাইৰ দন্দ

কালি গধূলি ভাত-পানী খাই পাইপটো ছপি মোৰ ঘৰতে অকলৈ বহি আছিলো, এনেতে ভাল মানুহ এজন ঘপহ কৰে মোৰ আগত ওলালহি। মানুহজন ইমান দীঘল যে এই কলিকালত আমাৰ দেশত এনে দীঘল মানুহ এজন আছিল বুলি মই আগেয়ে নাজানিছিলো। মই নিজেই ইমান ডাঙৰ দীঘল মানুহটো; কিন্তু সেইজনৰ আগত দেখিবলৈ মই যেন এটা বাওনা হ'লো। ক'ৰ পৰা লেংলেং কৰে ইমান দীঘল কটাৰী-নলীয়া মানুহজন খামাখা মোৰ ওচৰত ওলালহি তাৰ একো উৰাদিহ নাপাই যদিও মই থৎমত খাই গৈছিলো, তথাপি অতিথিক সৎকাৰ কৰাটো গৃহস্থৰ কৰ্তব্য বুলি ভাবি, মোৰ সমুখত খালি হৈ পৰি থকা চকিখনত তেওঁক বহিবলৈ চিয়াৰ দিলো। তেওঁ মুখখন টিপা মাৰি হাঁহি লাহেকৈ চকিখনত তিনি পাক খাই বহি মোৰ মুখলৈ চাই এনেকৈ মিচিকীয়া হাঁহি এটা মাৰিলে যেন তেওঁ মোৰ কোনোবা কালৰ চিনাকি মানুহ জন হে। তেওঁ বহিয়েই মোক সুধিলে, “ডাঙৰীয়া, আপুনি কেনে আছে?” মই, “ভালে আছে” বুলি সমিধান দি উভতি তেওঁক সুধিলো, “আপোনাক মই চিনি পোৱা নাই দেখুন?” মোৰ প্ৰশ্নটো শুনি আলহীজনে ডাঙৰকৈ হাঁহি উত্তৰ দিলে, “কি আপুনি মোক চিনি নোপোৱাই হ'ল নে কি? আপুনি তো বঢ়িয়া মানুহ।” তেওঁৰ হাঁহি আৰু কথাত মই অপ্রতিভ হৈ ভাবিলো যে নিশ্চয় তেওঁ মোৰ কেতিয়াবাৰ চিনাকি মানুহ, মইহে তেওঁক চিনিব পৰা নাই। ইয়াকে ভাবি মই মাত লগালো, “মোৰ দায় মৰিষণ কৰিব, মই সঁচাকৈয়ে আপুনি কোন পাহৰিলো।” আলহীয়ে মোৰ কথাত আন একো উত্তৰ নিদি আকৌ এবাৰ হৌ-হৌ কৰে হাঁহিলে। তেওঁৰ এইবাৰৰ হাঁহিয়ে মোৰ মুখৰ

বৰণ এনেকৈ শুহিলে যে মই শেতা পৰি গ'লো। মই দেখিলো, মোৰ মহা মক্ষিল উপস্থিত। যি হওক, মোৰ মনৰ ভাৱ ততালিকে ঢাকি মই মাত লগালো “মোৰ ওচৰলৈ অহাৰ সকাম বা কি?”

আলহী। “সকাম আছে; নহ'লে কিয় আহি আপোনাক আমনি কৰিম? কম লাহে লাহে। তাৰ আগেয়ে কওঁ, আপুনি যে অকলৈ ফচ ফচ কৰে পাইপৰ ধোঁৱা উৰাব লাগিছে, আলহীকো তাৰ অলপ-অচৰপ ভাগ নিদিয় নে?”

“নিশ্চয় নিশ্চয় দিম” এই বুলি মই উঠি হাত মেলি আলমাৰিটো মেলি চলেউ দুটা উলিয়াই জিয়াচলি এটাৰেঁসেতে তেওঁৰ ফালে আগবঢ়াই দিলো। তেওঁ বিশেষ আড়ম্বৰ নকৰি জিয়াচলিৰ কাঠী এটা ভটুকৰে মাৰি চলেউটোত জুই লগাই লৈ নিঃশঙ্কচিত্তে হপিবলৈ ধৰিলে। ক্ষন্তেকৰ পিছতে দুইৰো মুখৰ ধোঁৱা গোটখাই আমি বহি থকা খোটালিটোৰ এখোটালি হ'ল আৰু ধুঁৱলি কুঁৱলিত চলেউ দুটাৰ জ্বলা মুখ দোডোখৰৰ বাহিৰে আন একো নেদেখা হ'ল।

তিনি মিনিট মান এইদৰে চলেউ আৰু পাইপৰ ধোঁৱাই যাগ দি থোৱাৰ পিছত কলা পকাদি দুয়ো পকি উঠিলো। মোতকৈ ক্ষন্তেকমানৰ আগেয়ে তেওঁ পকিছিল হবলা; সেই দেখি তেওঁ আগেয়ে মাত লগালে—“বৰুৱা ডাঙৰীয়া, আপোনাক এটা কথাৰ খাটনি ধৰোঁ, অনুগ্ৰহ কৰি খাটনিটো ৰাখিব নে?”

মই। “সাধ্য হ'লে ৰাখিম, অসাধ্য হ'লে কেনেকৈ ৰাখিম?”

আলহী। “সেইদৰে ক'লে নচলিব; আপুনি মোৰ খাটনিটো ৰাখিবই লাগিব, নিশ্চয় নিশ্চয়।”

মই। “কিনো খাটনিটো আগেয়ে শুনোৱেই চোন?”

আলহী। “শুনিবতো। শুনাম বুলিয়েই আহিছোঁ। অৱশ্যে আপুনি জানেই যে আলহী সোধাটো গৃহস্থৰ কৰ্তব্য কাম। সেইটো কথা আৰু আপোনাৰ নিচিনা বিজ্ঞলোকক কোৱাটো সৰহৰ ভাগ। অতিথিক বিমুখ কৰাটো যে পাপ সেইটোও আপোনাক সোঁৱৰাই দিবলৈ গ'লে অসম্মান কৰা হ'ব। অতিথি বিফল মনোৰথ হৈ উভতি গ'লে যে সেই পাপে গৃহস্থক ৰৌ ৰৌ নৰক পৰ্য্যন্ত “পছচাই” দিয়ে সেইটোও মই বিশেষকৈ আপোনাক সকিয়াব নোখোজো। সেই দেখিহে কৈছো, আপুনি মোক বিমুখ কৰিব নোৱাৰে।”

মই। “নোৱাৰিলে নকৰো, পাৰিলেও কৰিবৰ মোৰ ইচ্ছা নাই। সেইদেখি আপুনি কি ক'ব খুজিছে সোনকালে কওক, ইমান পাতনি কৰিবৰ সকাম বিশেষ মই দেখা পোৱা নাই। মই পোনপটীৰ ভোটা মানুহ। আপোনাক কি লাগে?”

আলহী। “ময়ো বেকা পতিৰ মানুহ নহওঁ; গতিকে পাতনিফাটনি একো নকৰাকৈয়ে কওঁ যে, মোক বৰকৈ লৰালৰিকৈ এগাল ৰূপ লগা হৈছে। কম পক্ষণ্ড চাৰি-পাঁচ লাখ। নহলেই নচলে। মই থাকিবলৈ ডাঙৰ টোলেৰে সৈতে ভাল পকী ঘৰ এটা মোক লাগে। ঘৰটোৰ সমুখত ফুলেৰে শুৱনি বাগিছা এখন থাকিব লাগিব। বাগিছাখনৰ ভিতৰত বগা শিলৰ খটখটিৰে ডাঙৰ সৰু মাছেৰে ভৰি থকা পুখুৰী এটা লাগিব। পিছফালে অলপ দূৰত নানাবিধ ফলৰ বাগিছা এখন লাগিব, যাৰ গছবোৰত

পকা সোৱাদ ফল দমাই ওলমি লাগি থাকিব লাগিব। দেখিবলৈ সুন্দৰ গাড়ীখন চেৰেক, ঘোঁৰাশালত একুৰিমান তাজী ঘোঁৰা, গোহালিত এগোহালি বীৰতী গাই—”

এইখিনিতে তেওঁৰ চেলেউটোৰ জুই নুমাই যোৱা দেখি তেওঁ অলপ বৈ আকৌ জিয়াচলিৰ কাঠী এটা মাৰি চেলেউটোত জুই লগাই ললে। তাৰ ভিতৰতে লাহেকৈ মই মাত লগালো,—“কৈ যাওক, কৈ যাওক, নৰব, শুনিবলৈ ভাল লাগিছে। এইবোৰৰ লগতে দিপ্লিপ্ ৰাজকন্যা এটিৰ ‘দাবিটো’ নাপাহৰিব।”

মোৰ কথাষাৰ শুনি আলহীয়ে টানকৈ চেলেউটোত হোপা মাৰি ধোঁৱা টানি লৈ সেই ধোঁৱা নাকেদি দীঘলীয়াকৈ উলিয়াই ক’লে, “কিয় পাহৰিম? দিপ্লিপ্ কন্যা তো লাগিবই। সেই কথালৈ যাব লাগিছোঁ।”

মই। “যাওক; বাটতে থমকি নৰব; সেইটোও কৈ পেলাওক, বাকী নথব।”

আলহী। “ক’লে কিবা নৰজিব বুলি ভাবিছে নে কি? কম; কৈছোঁ; কলো; এশবাৰ কম; হাজাৰবাৰ কম; পৰত কম; ঘৰত কম; লাগে যদি বৰ-ঘৰৰ চালৰ মুখত উঠি কম, যে মোক ৰজাৰ জীয়াৰীৰ নিচিনা বঢ়িয়া আৰু অপেচৰাৰ নিচিনা ধুনীয়া ছোৱালী এজনী এইবোৰৰ গৈতে লাগিবই লাগিব। নহ’লে, এনে ঘৰ-বাৰী বাগিছা টকা-পইচা কাৰে সৈতে মই ভোগ কৰিম? এই কথাটো কবলৈ যদিও মই পিচলৈ থৈছিলো, এইটো কিন্তু ঘাই কথা।”

মই। “জৰুৰ, জৰুৰ, অল্‌বৎ অল্‌বৎ।”

আলহী। “পেংলাই নকৰিব। ই পেংলাইৰ কথা নহয়। গধুৰ কথা ঠাট্টা কৰি উৰাই দিবলৈ যোৱাটো অভদ্ৰতা। আৰু সি কেতিয়াও নুৰেও। মানুহক টুটুৱাই থাকি সুখ উপভোগ কৰাটো কোনো কোনোৰ পক্ষে ৰঙৰ কথা হ’ব পাৰে, কিন্তু যাক টুটুৱাই থকা যায় তাৰ প্ৰতি সেইটো ভয়ঙ্কৰ নিষ্ঠুৰতা। আপুনি পাহৰিলে নে কি কত বাৰ কত দিন তেনে ছোৱালীৰ ফালে আকুল প্ৰাণেৰে হেঁপাহৰ চকুৰে লোভ টুকি টুকি চাবলৈ আপুনি মোক উচটাই দিছিল? সেইবোৰ কথা আজি পাহৰিলে বৰ দুখৰ কথা হ’ব। আন নহ’লে, আপোনাৰ নিজৰ সন্মান ৰক্ষাৰ নিমিত্তেও সেই কথা আপুনি পাহৰাটো উচিত নহয়। আপুনি ভদ্ৰলোক, ধাৰ্মিক, সত্যবাদী বুলি আপোনাৰ সুখ্যাতি আছে। এনে স্থলত বহু পৰিশ্ৰমেৰে উপাৰ্জিত সেইবোৰ থিতাতে আপুনি দলিয়াই পেলোৱাটো উচিত নে? আপুনি মোক গছত তুলি তাৰ গুৰিডাল কাটিবলৈ যোৱাটো যে অধৰ্মৰ কথা হ’ব, সেইটো আপোনাৰ মনত খেলোৱা নাই নে?”

মই। “আপুনি কি বলকিছে? কিবা ৰাগী টাগি লগাই আহিছে নেকি? মই আপোনাক তেনে কামলৈ কেতিয়া উচটাইছিলো? কি ভয়ানক মিছা কথা!”

আলহী। “অলপো মিছা নহয়। এধানমানো মিছা নহয়! উচটাইছিল! উচটাই মোক পাঁচি দিছিল! কত দিন কত বাৰ, তাৰ লেখ জোখ নাই। আপুনি এটাইবোৰ পাহৰিছে; পাহৰা উচিত নহয়। মই কেতিয়াও মিছা নকওঁ আৰু কোৱা নাই। মই মিছা কথাৰ মানুহ নহওঁ। আপুনি মিছা কৈছে বুলি মই নকওঁ; আপুনি মাথোন পাহৰিছে।

অকল সেইটোলৈ মোক উচটোৱাহে নালাগে, কত কামলৈ তেনেকুৱা আৰু আন কত বিধৰ কামলৈ আপুনি মোক সততে উচটাই পঠিয়াই আগবঢ়াই দি আঁতৰত থিয় হৈ ৰং চাইছিল তাৰ সীমা সংখ্যা নাই। সেইবোৰ এতিয়া কৈ কি লাভ? এই সামান্য কথাটোকে আপুনি সৈ কাটিবলৈ কেৰোজেকো কৰিছে যেতিয়া সেইবোৰ এটা এটাকৈ মই উলিয়াবলৈ গ'লে কিজানি আপুনি মোক কিলায়েই মাৰিব।”

মই। “চাওক, আপুনি মোৰ ঘৰলৈ আহি বৰ বেয়া-বেয়াকৈ মোৰ গাত বদনাম দি কিবা কথাবিলাক কবলৈ ধৰিছে। এইবোৰ ভাল কথা নহয়। লোকে শুনিলে কি বুলিব?”

আলহী। “লোকে কি বুলিব সেইটো মোক কৈলৈ লাগিছে। মোৰ কাম মই কৰিম; লোকৰ কাম লোকে কৰিব। সঁচা কথাত আপুনি অসন্তুষ্ট হ'বৰ কোনো কাৰণ নাই। কিবা বোলেনে, দেৱতাৰ উৎপত্তি ক'লে ৰং; মানুহৰ উৎপত্তি ক'লে খং।”

আলহীৰ এই গঢ়ৰ কথা আৰু মোৰ অসহ্য হৈ উঠিল। মোৰ ভয় সঙ্কোচ আদি ভাবৰ ঠাই খণ্ডে অধিকাৰ কৰিলে। মই কৰ্কশভাৱে তেওঁক সুধিলো, “তুমি কোন হে? মোৰ ঘৰলৈ আহি তুমি এইবোৰ মিছা কথা কবৰ কোন?”

আলহী। “মই ময়েই। এইবোৰৰ এতিলমানো মিছা নহয়, তেনেহ'লে আপুনি মানকেই বা নামানক, আপুনি বৰকৈ গপ নামাৰিব। আপোনাৰ বিষয়ে মোৰ একো অবিদিত নাই। মই আপোনাৰ পেটৰ কথা সোপাকে জানো। মোৰ আগত লুকুঢ়াক কৰাটো গোটেই মিছা; আৰু ফাইদাং মৰাটোও তথৈবচ।”

মই। “কি মই তোৰ আগত লুকুঢ়াক কৰিছো? তই কি মোৰ পেটৰ কথা জান হেৰ? তোক মই কোনো কালে দেখা নাই, নিচিনো নাজানো। তই হে মিছা কথা কৈছ, মই মিছলীয়া নহওঁ।”

আলহী। “মই মিছলীয়া নহওঁ; যদি কোনোবা সেইজন আপুনি হে হবৰ সম্ভৱ।”

মই। “চুপ ৰও! আকৌ তই সেইবোৰ কথা মুখত উলিয়ালে মোৰ ঘৰৰ পৰা তোক গতিয়াই উলিয়াই দিম। তই আলহী হলি বুলি মোৰ ঘৰলৈ আহি মোক গালি পাৰি যাবলৈ তোক নিদিওঁ।”

আলহী। “মই আপোনাক গালি পাৰিবলৈ অহা নাই। আপুনি একেবাৰেই সোপাকে অস্বীকাৰ কৰি টুপুংকৰে বুৰ মাৰিছে দেখি হে সেইবোৰ কথা মোৰ মুখত ওলাইছিল। আপোনাৰ পেটৰ কথা সোপাকে মই জানো; মোৰ আগত আপুনি সৈ নকঢ়াটো আপোনাৰ পক্ষে সুবিধাৰ কাম হোৱা নাই।”

মই। “তই ইমান গপ-গপাকৈ কথা কৈছ কি সাহেৰে?”

আলহী। “নিজৰ সাহেৰে। গপ-গপ কি? মই যি জানো তাকে কৈছোঁ। সঁচা কথা কবলৈ ভয় কি?”

মোৰ আৰু অসহ্য হ'ল। মই ঘপহকৰে উঠিলো। এহাতেৰে মই আলহীৰ টেটুটোত চেপামাৰি ধৰি, আনটো হাতেৰে, যিখন চকীত মই বহি আছিলোঁ সেইখন

চকীৰ খুৰা এটাত ধৰি চকীখন তুলি লৈ আলহীৰ মূৰৰ ওপৰত দি তাৰে তাক হেঁচা মাৰি ধৰিলো। কিন্তু মই দেখি আচৰিত মানিলো, যে সি চিঞৰ-বাখৰ বা সেই অৱস্থাৰ পৰা মুকলি হবলৈ বিশেষ একো চেষ্টা নকৰি মাথোন গোঁ গোঁ শব্দ কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই অদ্ভুত আলহীক সেইদৰে মই মোৰ আয়ত্তৰ ভিতৰলৈ আনি ডবিয়াই সুধিলো, “ক তই কোন? কিয় তই আহি মোক এইদৰে অপমান কৰিছিলি? নকলে তোক মই নেৰোঁ, মাৰি পোলাম।”

আলহীয়ে চকীৰ চেপাৰ তলৰ পৰা লাহেকৈ উত্তৰ দিলে, “আপুনি মোক মাৰিব নোৱাৰে; যিমান মন যায় সিমান চেপিবহে পাৰিব। আপুনি মোক যিমান চেপিব সিমান মই চেপা খাই সৰু হৈ চেপেটা হৈ যাম, চেপিবলৈ এৰি দিলেই আকৌ ৰবৰ এঠাৰ নিচিনাকৈ আগৰ দৰে হ'ম। আপুনি মোক মাৰিবলৈ চেষ্টা কৰা বৃথা। মই আপোনাৰ সৈতে একেলগেহে মৰিম, আপোনাৰ মৃত্যুৰ এক মুহূৰ্তৰ আগেয়েও নহয়। মই কোন যদি আপুনি জানিব খুজিছে, তেন্তে কওঁ শুনক,—মই আপোনাৰ মানস—পুত্ৰ। মোকে বোলে মন।”

পাতমুগী

আমাৰ ঘৰ ডবকা মৌজাত। জাতত আমি কুমাৰ। ডাঙৰকৈ টেকেলি, কলহ, চৰু আৰু সৰুকৈ জুনুকা, বানমলা সাজি সেইবোৰকে বেচি কৌটীকালৰ পৰা আমি খাই বৈ আছিলোঁ। কিন্তু এতিয়া আৰু আমাৰ ব্যৱসায় নচলা হ'ল। নানা তৰহৰ বিদেশী বস্তুৱে আমাৰ দেশ ওপচাই দিয়াৰ লগে লগে বিলাতী ‘খেলনাই’ আমাৰ জুনুকা, বানমলা আৰু ভুৰুকাক ভুৱা দি খেদিলে, বিদেশী এলুমিনিয়ামৰ, লোৰ আৰু চীনামাটিৰ বাচন-বৰ্তনে আমাৰ সামাতপুৰুষীয়া চৰু-কলহক বনবাস দিলে। আজি আমি নিৰুপায় হৈ বোপা-ককাৰ ব্যৱসায় এৰি এডৰা-আদুৰা মাটিৰ খেতিকে হাতত লৈ কোনো মতে পেট প্ৰৱৰ্তাই আছোঁ। তাতো বিদেশীয়ে হেতাওপৰা লগাই আমাক চুকলৈ ঠেলিব লাগিছে। আমাৰ গাত বল নাই, গাঁথিত পইচা নাই, যে সেই ঠেলাক ওলোটাই ঠেলাৰে সূতাৰ পাৰোঁ। তাৰ উপৰি, তেলেৰে জেকি থকা মূৰতহে তেল পৰে বুলি কয়। মাটি বন্দবস্ত কৰি দিয়া ৰজাঘৰীয়া বিষয়াক আমি সন্তোষ লগাব নোৱাৰোঁ। এইবোৰ কাৰণত এতিয়া আমাৰ নাজল-নাথল অৱস্থা। আলতী বাইহঁতো আমাৰ গাঁৱৰে। আমাৰ ওচৰ-চুবুৰীয়া আৰু আমাৰ জাতৰে। পাতমুগী আলতী বাইৰ জীয়েক। তাই মোক দদাই বুলি মাতে আৰু মোৰ আগতে উপজি ডাঙৰ দীঘল হৈ এতিয়া পাট-গাভৰু। ছোৱালীজনীক দেখিলে কোনে আমাৰ নিচিনা দুখীয়া ছাল ছিগা ভিকছ কুমাৰৰ ঘৰৰ ছোৱালী বুলিব? ঠিক তাই যেন সদৰামিনৰ ঘৰৰহে জীয়াৰী।

বকতা মৌজাৰ পৰা বামুণৰ ল'ৰা এটা আহি তাইত চকু দিলে। দৈশ্বৰ ইচ্ছাত তাইৰো তাতে মন খালে। তাইতে সি চাপি ব'ল। আমি আটায়ে পাতমুগীক কত বুজালো, তেনে কাম নকৰিবলৈ; কিন্তু তাইৰ মন ঘূৰাব নোৱাৰিলোঁ। মাকৰ হাকো তাই নুশুনিলে। যি হ'ল হ'ল বুলি আমি পঞ্চায়ত গোটালো। পঞ্চায়তৰ আগত লৰাজনে তাৰ লগুণত ধৰি শপত খাই, এখন কাকতত লেখি দিলে যে যাবজ্জীৱন সি পাতমুগীক নেৰে আৰু ক'লে, সি যেতিয়া তাইৰ নিমিত্তে নিজৰ জাতকে এৰি দিবলৈ গৈছে, তাই তাৰ কিমান চেনেহৰ বিত, পঞ্চায়তে ভাবিলেই বুজিব পাৰিব। আমিও ভাবিলোহঁক, দুৰ গাঁৱৰ নিছলা নিঠৰুৱা ল'ৰাটোক নিয়ন্ত্ৰাজনে কোবাই-ধৰিয়াই আনি যেতিয়া আমাৰ মাজত পেলাই দিছেহি, তাৰ এটা গতি আমি কৰিবই লাগে। থাওক সি আমাৰ জাতৰে এটা হৈ আমাৰ গাঁৱতে। অপুত্ৰকা বুঢ়ীজনীয়েও জানিবা পো এটা পালে।

কিন্তু আজিকালিৰ দিনকাল উলটিল। মিছা বেশ্যা আদি পাপ বলী হৈ উঠি পৃথিৱী গ্ৰাস কৰিলে। মানুহৰ কথাত সজ্ঞাত যাব নোৱাৰি। মুখৰ গঢ়, বাহিৰৰ কাম দেখি মানুহক বুজিবলৈ গ'লে খালত পৰিব লাগে। চপনীয়া ডেকা এবছৰৰ ছোৱালী জনীৰে সৈতে ঘৰ কৰি থাকি সিদিনা অফুট মাৰিলে। থিতাতে সি কলৈ গ'ল, কোনেও কবকে নোৱাৰিলে। ছোৱালীজনীয়ে তাক বিচাৰি নাপায় কান্দি কাটি বলীয়া হ'ল। আমিও চাৰিওফালে পাতপাতকৈ বিচাৰি তাৰ একো উৱাদিহ উলিয়াব নোৱাৰিলো। শেহত ভাগৰি ভাবিলোহঁক যে তাৰ কৰবাত অপঘাত মৃত্যু হ'ল; নহলে এনে বেঠা লগা বামুণৰ ল'ৰাটোৱে এনে হেন দিপ্লিপ ছোৱালীজনী এৰি কলৈ যাব। গিৰীয়েক ঘৈণীয়েকৰ ভিতৰত কেতিয়াও কোনো দন্দ-খৰিয়াল লাগিছিল বুলিও কোনেও কব নোৱাৰে। শাহুৱেকেও তাক আতোলতোলকৈ ৰাখিছিল। ৰাখিবৰ কথাও। তাক থিৰ-জুৰ দেখি আৰু তাৰ কথা-বাৰ্তা, চলন-ফুৰণ ভাল দেখি গাঁৱৰ সকলো তাৰ ওপৰত ডুট হৈ পৰিছিল। সকলোৱে কৈছিল, “পাতমুগীয়ে কপালৰ বলতহে এনেটো চিকুণ দৰা পালে।” কিন্তু, কিন্তু-কিন্তু-কিন্তু হ'ল, আৰু এনেবোৰ কথাই-বতৰাই দিনটো নোযোৱা হ'ল। কি কম কি শুনিবা! সিদিনা কোৱাৰ মুখে চিলাৰ মুখে বাতৰি ওলাল, সি হেনো তাৰ ঘৰ বকতা মৌজা পালেগৈ। গৈয়েই হেনো সি পা-পৰাচিত হৈ জাতত উঠি আকৌ বামুণী ছোৱালী এজনী বিয়া কৰিলে। আমাৰ পাতমুগীয়ে এই জনৰবটো কোনোবা শত্ৰুৱে মিছাকৈ তুলিছে বুলি বিশ্বাসকে নকৰে। মই বোলোঁ তেনেহ'লে চকু-কাণৰ বিবাদকে ভাঙি আপোন চকুৰেই চাই আহোঁগৈ। এইবুলি বোকাই-পানীয়ে খোজ কাঢ়ি গৈ ওলালোঁ বকতাত। তাত যি শুনিলা আৰু নিজৰ চকুৰে যি দেখিলো দেখি-শুনি মোৰ পেটতে হাত-ভৰি লুকাল। বতৰাটো গোটেই সঁচা। সি তেনেকুৱা গোবান্ধ কামকে কৰিলে হয়। তাক মই লগ ধৰি আষাৰচেৰেক কথা কব খুজিছিলো, কিন্তু তাৰ ওচৰ ধুকিবকে নোৱাৰিলো। সেই গাঁৱৰ মানুহবিলাকে তাক ঘৰ-বেৰা দি ৰাখিছে। মোক দেখি, সিহঁতে ধৰি তহিলং কৰি কিলাইকে দিব খুজিছিল। শেহত প্ৰাণটো লৈ পলাই আহিছে ৰক্ষা পৰিলোঁ।

পাতমুগীয়ে মোৰ মুখৰ কথাবোৰ শুনি হিয়া-মূৰ ভুকুৱাই কান্দিবলৈ ধৰিলে। মাকৰ অৱস্থা দেখিলে কান্দোন ওলায়। বুঢ়ীয়ে ভাত-পানী এৰি তিনি দিনলৈকে শোৱাপাটীত দীঘল দি পৰি আছিল। যি হ'বৰ হ'ল, এই বুলি সিহঁতক প্ৰথমতে বুজনি-চৈচনি দি সহি থকাই ভাল বুলি কৈছিলো। কিন্তু তাৰ পিছত ভাবিলো, ইমান বিশ্বাসঘাতকৰ এটা শাস্তি নহ'লে এই পৃথিৱীত আৰু ধৰ্ম নাথাকে। ইয়াকে ভাবি মই আলতীবাই আৰু পাতমুগীক লগত লৈ কাছাৰীত গোচৰ কৰিবলৈ ৰংপুৰলৈ বুলি খোজ ললোঁ।

চ'ত মাহ। টিকা-ফটা ৰ'দ। বাটত যাওঁতে যাওঁতে আমাৰ বৰ পিয়াহ লাগিল। বাটৰ কাষতে ওটেঙাৰ গছ পালোঁ। ওপৰলৈ চাই দেখিলো, তাত ভালেমান ওটেঙা লাগি পকি আছে। পাতমুগীয়ে ক'লে, “দদাই! বৰ পিয়াহ লাগিছে। পকা ওটেঙা এটাকে পাৰি আনা, খাওঁহঁক। পিয়াহত মোৰ অৰ্ঠে-কৰ্ঠে শুকাই গৈছে।” উঠিলো ওটেঙা গছত। পাৰিলো তিনিটা পকা ওটেঙা। তললৈ চাই নামি আহিছো, এনেতে ওপৰলৈ চাই থকা পাতমুগীৰ মুখখনত মোৰ চকু পৰিল। তাইৰ মুখখন ৰ'দত পকা থেকোৱা যেন হৈ পৰিছে। মুখখন সঁচাকৈয়ে কি ধুনীয়া দেখাইছে। আগৰে পৰা সদায় তাইৰ মুখ মই দেখি আহিছো, কিন্তু আজি দেখাখনৰ নিচিনা কেতিয়াও কস্মিনকালেও দেখা নাছিলোঁ। আৰু এখাপ নামিলতে তাইৰ দুচকুত মোৰ চকু দুটা পৰিল। মই ৰ লাগি ৰলোঁ। ভাবিলো দেহি ঐ! কি বিতোপন চকুযুৰি! তাৰ পিছৰ খাপত আৰু মোৰ চকু নপৰা হ'ল। পাতমুগীয়ে মোৰ গঢ় দেখি কি বুজিলে ক'ব নোৱাৰো, মিচিক কৰে হাঁহি মাৰি ক'লে, “দদাই! ৰ লাগি কি চাইছা? নামি আহা! পিচলি পৰিবা চাবা।” তাইৰ কথা শুনি মোৰ গাত গোসাঁই নাইকিয়া হ'ল। তাইৰ ডিঙিৰ পৰা যে এনে সুৰীয়া সোৱাদ মাত ওলায়, এইটো মই আগেয়ে নাজানিছিলোঁ। আগেয়ে তাইৰ মাতত এনে মৌ থকাটোৰো মই কেতিয়াও গম পোৱা নাছিলো। কিয় কব নোৱাৰো, মোৰ গাটো জ্বৰ-ঘামে ঘামিবলৈ ধৰিলে। মই কোনোমতে নিজক চম্ভালি লৈ পিচলি অহাদি আহি মাটিত ভৰি দিলোঁ। সেইদৰে আহোঁতে গছৰ গাত মোৰ বুকুখন লাগি ঘঁহনি খাই তাৰ মাখিছাল ছিগিল। দেখিলোঁ, অলপ আগলৈকে পানীৰ পিয়াহত পৰি থৰ যুগুতি এৰা পাতমুগী এতিয়া ঠন ধৰি উঠিল। মুখত তাইৰ মিচিক-মাচাক হাঁহি।

এইটো কি? মোক কিহে পালে? মোৰ কি হ'ল কোনোবাই ক'ব পাৰে নে? মই হ'লে তাৰ মোৰ উলিয়াব নোৱাৰি বিমোৰত পৰিলো। অলপপৰ আগলৈকে পিয়াহত লেবেলি থকা পাতমুগীৰ মুখতো দেখোন মিচিকিয়া হাঁহি। তাইৰ হাত-ভৰি কেইটাও দেখোন আগতকৈ চতৰ্ বতৰ। তাইৰ ভাগৰ-জোৰখন কলৈ গ'ল? পকা ওটেঙা মুখত নিদিয়াতে তাইৰ এই অৱস্থা; মুখত দিলে তাই তাইৰ দুখীয়া দদায়েকক উৰাই নি মানস সৰোবৰত পেলাই দিবগৈ নেকি? যিজনী ছোৱালী ক্ষত্ৰেকৰ আগলৈকে বামুণ গিৰীয়েকৰ প্ৰবঞ্চনা আৰু দুৰ্ব্যৱহাৰত আদমৰা হৈ আছিল, হঠাৎ কিহে তাইক বোলকণীয়া কৰিলে! মোৰ বা হঠাৎ এই খপ্ৰ-জপৰখন লাগিল কিয়? পাতমুগীকতো মই কাপোৰ নিপিন্ধা অৱস্থাতে পৰা দেখিছোঁ। তায়ো মোক সদায় দেখি আহিছে। আন

নেলাগে, তাইক কোলাত লৈ মই ডাঙৰ-দীঘল কৰিছো বুলিলেই হয়। আজি মোৰ এইখন কি হ'ল। তাইৰ বা কি হ'ল। এই ঠে গছত কোনোবা দেৱতা আছিল নেকি, যে আমাক দুইকো বান মাৰি এনেকুৱা শালিলে? মই আঢ়েকুৰি বছৰীয়া বুঢ়া। পাতমুগী সোতৰ বছৰীয়া ডেকেৰী ছোৱালী। তাই মোৰ জীৰ লগৰ। ছিঃ! মোৰ ভাবিবলৈকে লাজ লাগিছে। হে হৰি! মোক কি কৰিলা! মই যে তললৈ গলো! মোৰ ঘৰত ঘেণী আছে; ল'ৰা-ছোৱালী আছে। মোৰ গাৰ গোসাঁই আজি কলৈ গ'ল? গোসাঁইৰ ঠাইত ঠে গছৰ দেও আহি মোৰ গাত সোমালহি নেকি? ঠিক বুজিছো, মোৰ গাত দেও লঙিছে। ছোৱালীজনীৰ গাতো লঙিল হবলা! তাইৰ ভাগৰ কলৈ গ'ল? মাকে কাটি দিয়া ঠে বখলা তাই খাবলৈ পাহৰি হাতত লৈ মোলৈ চাই কি ভাবি ৰৈ আছে?

ৰেলৰ লাইনৰ ওপৰত ৰেলৰ ডাকগাড়ীখন উধাতু খাই যোৱাদি, এই ভাববোৰ বিজুলী সঞ্চাৰে মোৰ মনৰ ওপৰেদি লৰি গ'ল। পাতমুগীয়ে মাত লগালে—“দদাই! ওটেঙা খোৱা। মিছাকৈ কিবোৰ ভাবি আছা? চাওঁ তোমাৰ বুকুখন।” এইবুলি তাই উঠি মোৰ বুকুত হাত দিলে, মোৰ বুকুৰ টিপটিপনি নিশ্চয় তাইৰ কণত পৰিছিল। “ইস্! মাথিছাল ছিগি গৈছে। ওপৰে ওপৰেহে; ভিতৰলৈ সোমাব পৰা নাই।” তাইৰ কথাৰ শুনি মই লাজতে জঁয় পৰি গলোঁ। ভিতৰলৈ সোমোৱা নাই। এইবাৰ কথাৰ মানে কি? তাই দিয়া ওটেঙা বখলা লৈ মুখত সুমাবলৈ যাওঁতে, সি নাকত ঠেকিল। মোৰ সেই বিপৰ্য্যয়ৰ অৱস্থা দেখি পাতমুগীয়ে ঢেক্‌ঢেক্ কৰে হাঁহিবলৈ ধৰিলে। মোৰ নথৈ লাজ লাগিল। মই আলতী বাইক কলোঁ, “মোৰ গাটো দেখোন বৰ বেয়া লাগিছে বাই!”

বায়ে ক'লে,—“এই ভৰদুপৰীয়া ওটেঙা গছত উঠাটো ভাল হোৱা নাছিল। দেও, ভূত, জলশাই, থলশাই, দেৱতাসকলে এই সময়ত ক্ৰীড়া কৰি ফুৰে। ওটেঙা পৰ্ব্বৰ ওৰ পৰিলত আমি তিনিও আকৌ ৰংপুৰৰ ফালে খোজ ললোঁ। বাটত যাওঁতে মই এক প্ৰকাৰ নিমাত। কিন্তু পাতমুগীৰে মুখত আঁঠে ফুটা দেখি মাকে ক'লে,—“পাতমুগী! তোৰ হ'ল কি? আজিচোন বৰ উলাহ? তহঁত দুইৰো গঢ় দেখি মোৰ ভয় লাগিছে। ঘৰলৈ উভতি গৈ আমৰলীয়া হাঁহ এটা মাৰি ভকতক চাউল একঠা খুৱাবলৈ মই আগ কৰিছোঁ।”

যাওঁতে মই ভাবি গৈছোঁ, ক'তা পাতমুগীৰ প্ৰতি কোনো কালে কু-ভাব মোৰ মনত নাছিলতো! তাইৰোতো নাথাকিবৰেই কথা। তেন্তে মোৰ এনে বিসম্পত্তি হৈছে কিয়? তাইৰ মুখত ইমানকৈ মিচিকীয়া হাঁহিৰ মানেই বা কি? কেনেকৈ মোৰ অন্তৰৰ ভিতৰত তাইৰ চকু পৰিল নেকি? তাইৰ বুদ্ধিটো ইমান তীক্ষ্ণ নে? কেনেকৈ তাই বুজিলে? এতিয়া তাইৰ ফালে মোৰ মুখখন তুলি চাবলৈকে লাজ লাগিছে। মোৰ পৰাজয়ত তাইৰ এই উলাহ নেকি? তিবোতাৰ মনটো সঁচাকৈয়ে বিচিত্ৰ সমলেৰে গঢ়া। সেই কণমান ছোৱালীজনীয়ে এই পঞ্চাশ বছৰীয়া শুকান বুঢ়াটোক থিতাতে গৰকি পেলালে, আচৰিত কথা!

ইয়াৰ পিছত আমি ৰংপুৰ পালোঁগৈ। তাত এজন ডাঙৰ উকিলৰ কাষ চাপিলো।

প্ৰথমতে উকিলৰ মহৰীৰ হাতত পৰিলোঁ। মহৰীয়ে আমাক নগুৰ্ণাগতি কৰিলে। ইবাৰ এইটোৰ বাবে, সিবাৰ সেইটোৰ বাবে খৰচ দিব লাগে বুলি বাকুলেখ দি আমি লগত লৈ যোৱা ৰূপ কেইটকা আদৰ্শীয়া কৰিলে। শেহত আমি উকিলৰ কাষ পালত, উকিলৰ ফিজকে আদি কৰি যি খৰচৰ হিচাব ওলাল, সেইবোৰ শুনিয়েই আমাৰ মুখ শুকাই গ'ল। মই উকিলক ক'লো,—“দেউতা! আমাৰ হাতত এতিয়া ইমান টকা নাই।”

উকিলে ক'লে—“যি আছে তাকেই দিয়া। গোচৰ থিয় কৰিলে, পিছত ঘৰৰ পৰা বাকীখিনি আনি দিলেই হ'ব। মকদ্দমা তোমালোকৰ ফালে বৰ বলী। প্ৰৱঞ্চকক মই ঠিক শাস্তি দিয়াম। ছোৱালীয়েও ‘খেচাৰং’ পাব।”

উকিলক আমাৰ হাতত থকা বাকী কেইটকা ৰূপ দিয়াৰ পিছত হঠাৎ পাতমুগীয়ে উকিলক ক'লে,—“উকিল দেউতা! মই আৰু গোচৰ নচলাওঁ।”

উকিলে কিয় বুলি সোধাত তাই উত্তৰ দিলে, “যথেষ্ট হৈছে। মোৰ গিৰিহঁতক দণ্ড দিয়াৰ মোৰ মন নাই।”

“তেন্তে কিয় আহিছিলি?”

“গোটাদেক কথাৰ প্ৰমাণ চাবলৈ।”

“কি কথাৰ?”

“পুৰুষ জাতিৰ প্ৰৱঞ্চনা, নিষ্ঠুৰতা আৰু দুৰ্বলতাৰ।”

“প্ৰমাণ পালি নে?”

“পালোঁ।”

“ক'ত?”

“আগেয়েই পাইছিলো, এতিয়াও পালো। আৰু নালাগে। দেউতা! আপোনাক আমনি কৰাৰ বাবে যি কেইটা টকা দিয়া হ'ল, তাকে লৈয়েই সন্তুষ্ট হওক।” ইয়াকে কৈ তাই উকিলৰ কাষৰ পৰা ঘট্ ঘট্ কৰে ওলাই গ'ল।

উকিল স্তম্ভিত হৈ ৰ'ল। তাৰ পিছত উকিলে আমাক ক'লে—“এইজনী ছোৱালীতো কম নহয়। বৰ মইমতীয়াও।”

উকিলৰ কথাৰ উত্তৰ দিবলৈ আমি একো বিচাৰি নাপাই উকিলক সেৱা জনাই ওলাই গুচি আহি পাতমুগীৰ পাছে পাছে যাবলৈ ধৰিলো, উকিলৰ মহৰীয়ে ৰিঙিয়াই আমাক মাতিলে, “হেৰা! শুনি যোৱাহঁক, কথা আছে।”

পাতমুগীয়ে উভতি চাই উত্তৰ দিলে—“কথা যি থাকিল থাওক আৰু নুশুনো!”

উভতি আহোঁতেও পাতমুগীৰ সেই একেটা গঢ়েই —হাঁহি, উলাহ আৰু লচপচী। মই মৌন, মাকো মৌন। আকৌ বাটৰ কাষৰ সেই ওটেঙা জোপাৰ ওচৰ পালতে পাতমুগীয়ে মোক ক'লে—“দদাই! আৰু এটা ওটেঙা নাপাৰা নে? যদিও মোৰ এইবাৰ পিয়াহ লগা নাই, তথাপি তোমাৰ কিজানি লাগিছেই।”

মই তাইৰ কথাৰ একো উত্তৰ নিদি তললৈ মূৰকৈ বেগাবেগিকৈ যাবলৈ

ধৰিলো। পাতমুগী আৰু মাকক সিহঁতৰ ঘৰ পোৱাই দিলেই মই মোৰ ঘৰলৈ আহি, ভৰি-হাত ধুই আমাৰ নামঘৰলৈ গৈ থাপনাৰ ফালে মূৰ দি দীঘল হৈ পৰি, মোৰ মনত সেইদিনা ক্ষন্তেকৰ নিমিত্তে হোৱা বিকাৰৰ বাবে ঈশ্বৰৰ চৰণত কাকূতি কৰি ক্ষমা মাগিলো। তাৰ পিছত মই একেবাৰেই পূৰ্বৱস্থা লভিলো নে নলভিলো, কব নোৱাৰো; কিন্তু দিনচেৰেকলৈকে পাতমুগীহঁতৰ ঘৰৰ ফালে আৰু মুখ কৰা নাছিলো।

এদিন হঠাৎ পাতমুগী মোৰ ওচৰত ওলালহি। তাই মোক ক'লে—“দদাই! মোৰ দোষ মৰিষণ কৰক। তিৰোতাৰ স্বভাৱৰ বিষয়ে মতা মানুহে কেতিয়াও ভালকৈ নাজানে, আৰু জানিবও নোৱাৰে। মানুহে নজনাটোতো ঠিকেই। দেৱতাই নাজানে বুলি কয়। পুৰুষক হাতৰ মুঠিত লবলৈ পোৱাটোৱেই তিৰোতাৰ ডাঙৰ আশা। পুৰুষক জয় কৰাৰ আনন্দ তিৰোতাই লুকাব নোৱাৰে। তেহেলে পুৰুষজন যেনেই হওক। এইকেইটা দিনৰ ভিতৰতে মই অনেক দেখিলোঁ, অনেক শিকিলোঁ। সেই চপনীয়া বিটলীয়াক মোক আৰু নালাগে। কিন্তু সেই বুলি মই তেওঁৰ কোনো অনিষ্ট কৰিবও নোখোজো। সংসাৰত এক ঈশ্বৰৰ বাহিৰে সঁচা একো নাই। সঁচাই ঈশ্বৰ, ঈশ্বৰেই সঁচা। তেওঁৰ সেৱাৰ বাহিৰে মানুহৰ কাৰ্য্য নাই। ধৰ্ম ধৰ্ম কৰি ধৰ্মৰ নামত মানুহে যে দিনে-ৰাতিয়ে কত অধৰ্ম কৰি আছে, দেখিলে দুখ লাগে। ধৰ্ম কাক বোলে আমাক আমাৰ মহান গুৰু শ্রীমন্ত শঙ্কৰে তেওঁ কৰা কীৰ্ত্তনত কৈ দিছে :

সমস্ত ভূততে দেখিবেক নাৰায়ণ।

আত পৰে আন ধৰ্ম সবে বিড়ম্বন।।

ঈশ্বৰত ভক্তি কৰিলেই ঈশ্বৰক পোৱা যায়। কেনেকৈ ভক্তি কৰিব লাগে, তাকো শ্রীশঙ্কৰ গুৰুৱে আমাক কৈ দিছে :

শত্ৰু-মিত্ৰ সব কৰিয়ো সম।

এহিসে কৃষ্ণৰ ভক্তি পৰম।।

ঈশ্বৰক এই মাটিৰ চকুৰে কোনেও দেখিবলৈ নাপায়। কিন্তু তেওঁ চৰ্জা সংসাৰখনতো এই চকুৰ আগতে আছে। দুখীয়াৰ দুখ গুচাবলৈ, আৰু দৰিদ্ৰ নিমাখিত প্ৰাণীৰ ভালৰ অৰ্থে কাম কৰিলেই ঈশ্বৰ সন্তুষ্ট হয়। ভগৱন্ত শ্রীকৃষ্ণই কৈছে :

বিশেষত মনুষ্যগণত যিটো নৰে।

বিষ্ণু বুদ্ধি ভাৱে সৰ্ব্বদায় মান্য কৰে।।

ঈৰষ্যা অসূয়া তিৰস্কাৰ অহঙ্কাৰ।

সবে নষ্ট হোৱে তেবে তাৱক্ষণে তাৰ।।

মই মোৰ মনটো শিলৰ খুটি যেনকৈ বান্ধিলোঁ। মহাত্মা গান্ধীৰ বাক্য শিৰত লৈ মই স্বদেশ আৰু সকলোৰে হকে, আৰু ঘাইকৈ দুখীয়াৰ হকে মোৰ এই জীৱনটো উছৰ্গা কৰিলোঁ। কালিৰ পৰা কোনেও মোক আগৰ অৱস্থাত নেদেখে। “দদাই। তুমি তোমাৰ এই দুখুনী ভতিজা জীজনীক আশীৰ্বাদ কৰা যেন তাইৰ মনৰ বাঞ্ছা সিদ্ধি হয়।” ইয়াকে কৈ পাতমুগীয়ে মোক আঁঠুকাঢ়ি সেৱা এটা কৰি উঠি গ'ল। মই হাবাঙৰ দৰে তাইৰ ফালে চাই ৰ'লো।

এই গল্পটো লিখি মই মোৰ এজন বিশিষ্ট বন্ধুক দেখুৱালো। বন্ধুজন নিভীক আৰু বিচক্ষণ ‘কৃতিক্’ অৰ্থাৎ সমালোচক। তেওঁক গল্পটো চাবলৈ দি ক’লো— “গল্পটো বিষয়ে আপোনাৰ মতামত মোক লেখি দিয়ক।” মোৰ মনৰ ভাবটো এনে যে, গল্পটো তেওঁ ভালকে বুলিব। যদি নামজ্বলা ‘কৃতিক্’ সাহিত্যিক এজনে ভাল হৈছে বুলি লেখি দিয়ে, তেন্তে, বুকু ফিৰ্দাই তাক কাকতত ছপাবলৈ পঠিয়াই দিম। তেতিয়া ভয়তে আৰু তাক বেয়া বুলিব নোৱাৰিব। আৰু বুলিলেও, অস্ত্ৰ ধৰি লৈ আমাৰ ‘কৃতিক্’ আছে। মোৰ অনুৰোধ ৰক্ষা কৰি বন্ধুৱে যি মতামত লেখি দিলে, তাক তলত ছপালোঁ। পাঠকে পঢ়িলেই দেখিব যে মোৰ আশাৰ প্ৰসৱৰ ফল, অশ্চড়িশ্ব এটি :

“প্ৰিয়বৰেষু। তোমাৰ গল্পটো মই অতি মনোযোগ দি পঢ়িও তাৰ কোনো এটা পাৰত উঠিব নোৱাৰিলোঁ। এইটোক যদি গল্প বুলিব লাগে, তেন্তে পুৰাৰে পৰা গধূলিলৈকে তোমাৰ আৰু আমাৰ ঘৰত যিবোৰ শাক-ভাত খোৱা কথা চলে, সেইবোৰো গল্প। বোলোঁ, গল্পটোৰ ‘প্ৰট’ ক’ত? ইয়াত নাই ‘প্ৰট’ নাই ‘আৰ্ট’ নাই ‘বিউতী’ নাই নীতি, নাই ৰীতি, আছে মাথোন ফুটুকাৰ ফেনসোপা। আলতী বাইৰ বন্ধুজন পঞ্চাশ বছৰীয়া বুঢ়া আৰু গাঁৱৰ সম্বন্ধত পাতমুগীৰ দদায়েক। বুঢ়াৰ ঘৰত বুঢ়ী আছে, ল’ৰা-ছোৱালী আছে আৰু ধৰ্মজ্ঞান, কাণ্ডজ্ঞানো বুঢ়াৰ অলপ অচৰপ আছে যেন মনে ধৰিলে। বুঢ়াই সৰুৰে পৰা ডাঙৰলৈকে পাতমুগীক দেখিলে। ইমান কালৰ ভিতৰত এদিনো, বুঢ়াৰ মনৰ বিকাৰ নঘটিল; ঘটিল বুঢ়াই ঔটেঙা গছৰ পৰা চুচৰি নামি আহোঁতেহে? ‘ৰিদি কুলাছ’ বোলোঁ হাঁহি উঠা কথা। ই সম্ভৱ অসম্ভৱ, দুইখন ডেওনাকে ডেই পাৰ হৈ গৈছে। ছোৱালী জনীয়ে গিৰীয়েকক হেৰুৱাই আৰু তাৰ শঠতা, প্ৰৱঞ্চনাত মৰ্মাহত হৈ গোচৰ কৰিবলৈ ইমান হাবাথুৰি খাই ৰ’দত বাটকুৰি বাহি যাওঁতে লালকাল। এনে অৱস্থাত তাইৰ অভিভাৱক আৰু শ্ৰদ্ধাভাজন বুঢ়া মানুহজনৰ ভাব বিপৰ্য্যয় দেখি তাইৰ হেনো হাঁহি উঠিল, আৰু ভাগৰ পলাল। তাৰ পিছত সিহঁতৰ সাঁচতীয়া দুখৰ বিত ফেৰা ভগন হৈ ওৰ পৰিলতে, ছোৱালীজনীয়ে ক’লে, মই গোচৰ নকৰোঁ। আৰু সেই কথা তাইৰ মাকেও শুনিলে, আৰু বুদ্ধি পকা অভিভাৱক জনেও শুনিলে। ইয়াতকৈ ‘ৰিদি কুলাছ’ কথা আৰু কি হ’ব পাৰে? ছোৱালীজনীয়ে গোচৰ নকৰাৰ কাৰণ যি দিছিল, সিও অকিঞ্চিৎকৰ। তাৰ পিছত দেশসেৱাৰ নামত, গান্ধীৰ কংগ্ৰেছত তাইৰ যোগদান। এইটো তোমাৰ “Midsummer night’s dream” হ’ব পাৰে, কিন্তু গল্প নহয়। এই গল্প তুমি নছপাব। ছপালে হাঁহিয়াতৰ পাত্ৰ হ’বা নিশ্চয়কৈ কৈ থলোঁ। মোৰ স্পষ্ট কথাত বেয়া নাপাব। ইতি—

তোমাৰ বন্ধু
শ্ৰী.....”

* * *

‘কৃতিক্’ বন্ধুৰ কথা নুশুনি মই গল্পটো এইবাবে ছপালোঁ যে ‘কৃতিকেল ফেকালটি’ নথকা কোনোবাই যদি ইয়াত কিবা পায় পাওক। নাপায় যদিও হানি নাই।—অন্ততঃ

‘বাহী’ৰ পাত গোটাচেৰেক ইয়াৰে ভৰিবতো। আৰু বাঁহীত গল্প নাই; গল্প নাই বুলি আসোঁবাহ খৰি থকাসকলক গল্প এটা দিয়া গ’লতো। বাঘৰ ঠাইত ঘোং, মোৰ ঠাইত শুড়, মুকুতাৰ ঠাইত ই শোকোতা হবতো। নিতান্ত পক্ষে “হা গল্প। হা গল্প” কৰাসকলে দোলাৰ অভাৱত এইডাল শিকিয়াতে কিছুদূৰ উঠি যাব পাৰিব বুলিতো আশা কৰা যায়। আশা সফল হ’বনে? কৈ থলৌ যে দৈবাৎ শিকিয়াডাল ছিগি, উঠোতাজন বৰ ওখৰপৰা নপৰে। নিশ্চয়।

ধোঁৱাখোৱা

প্ৰথম আখ্যা

গঙ্গাবাম ডাঙৰীয়া কাছাৰীৰ পৰা আহি হাতমুখ ধুই আগচোতালতে হাত-ভগা মাচিয়া ডোখৰত দুইমোন-দুই-সেৰীয়া থলুস্তৰ গাটো থৈ গধূলি বেলিকা জ্বৰ লৈছে। ডাঙৰীয়াৰ হাত ৰূপৰ ধোঁৱাখোৱাই, ভৰি হাতী-দাঁতৰ চুলা-দিমা কঁঠাল কাঠৰ খৰমে, ডিঙি তুলসীৰ জগল্পখীয়া মলাই পোহৰাব লাগিছে। এনেতে, লৰফৰু কৰে টিকনি জোকাৰি তামোলৰ ৰাঙেৰে দেইপৰা, থুনু পাকৰ মুখ যেন ওঠ দুটা মিচিকীয়া হাঁহৰ চোচনি দোলেৰে দুফালে টানি, ঢুলীয়া, ফাপৰে-খোৱা, পেটু-ওলোৱা তালতলি চুটি জোতাৰে কটপ্ কটপ্ কৰে গোৰোৱাত মাৰি, আমুকা পণ্ডিত ওলালহি *।

গঙ্গাবাম—আহ পণ্ডিত আহ বহ, আজি তিনি চাৰি দিন তোৰে সৈতে দেখা সাক্ষাৎ নাই। কলৈ গৈছিলি?

পণ্ডিত—কলৈকো যোৱা নাছিলো দেউতা, কঁকালৰ বিষত এই তিন দিন ঘৰতেহে পৰি আছিলো।

গঙ্গাবাম—তহঁত ডেকা মানুহৰনো আকৌ কঁকালৰ বিষ কিহৰ? আমাৰ নিচিনা বয়সত তহঁতে শোৱাপাটীৰ পৰা উঠিবই নোৱাৰিবি কিজানি। হেৰ ৰাতিয়া, আমুকা পণ্ডিতলৈ ধপাত এচিলিম লৈ আহ।

পণ্ডিত—সৰুতে দেউতা অমৃত গছৰ পৰা পৰি মোৰ এই কঁকালৰ বিষটো হ’ল; থাকি থাকি মাজে মাজে উক দি উঠে। আৰু এটা কথা, দেউতা বোলোতে ভাগ্যবান পুৰুষ; আমিহো এনে শৰীৰ পামনে?

* এই পণ্ডিতৰ কোনেও নাম নেকাঢ়ে। সকলোৱে এওঁক আমুকা পণ্ডিত বুলি মাতে। এওঁ ইমান কিৰ্পিণ যে এওঁৰ নাম কাঢ়িলে হেনো নাম কাঢ়োতাজনৰ সেইদিনা ভাতচৰু লৈ জাল-নেয়ায়। আমিও এই ভয়তে নাম নেকাঢ়ি আমুকা বুলি গা সাৰিলো।

গদাৰাম—(মিচিকিয়াই) হেৰ ৰাভীয়া, তোৰ দেখোন ধপাত এচিলিমেই আজি অনা নহয়। বেগাই লৈ আহ। হেৰ ৰামেশ্বৰ! অ' ৰামেশ্বৰ! হেৰ ৰাভীয়া ৰামেশ্বৰ গ'ল ক'লৈ?

ৰাভীয়া—দেউতা ৰামেশ্বৰ বোপা নাই, কৰবাত ফুৰিবলৈ গৈছে।

গদাৰাম—তয়ে ভিতৰত ক'গৈ, গোহালি ঘৰৰ কাষৰ কঁঠাল জোপাৰ কঁঠালটো যে মই পৰাই শাল মৰাই থৈছিলো, পকিব পায়; পণ্ডিতক সেইটো তেনেকৈ খাবলৈ দিয়ক। ইনো ৰামেশ্বৰ গধূলি ফুৰিবলৈ যায় কলৈ? গোসাঁই ঘৰত চাকি-চুকা এটা দিবলৈ পাবলৈ নাই। ই সদায় সন্ধ্যা বেলিকা কাৰ ঘৰলৈ গৈ কি কৰে, কিবা কব পাৰ নে পণ্ডিত?

এনেতে পাঁচ বছৰীয়া মাহিন্দী ভিতৰৰ পৰা দলিটো অহাদি লৰি ক'লে, “দেউতা, ককাইদেৱে দিনো ফয়থলা নবিথৰ ঘৰত ধপাত খায়গৈ।” কথাষাৰ ডাঙৰীয়াৰ কাণত, তুলাত ফিৰিঙতি পৰাদি পৰিল।

গদাৰাম—সঁচা নে ই কুলাধমে ধপাত খাবলৈ শিকিলে?

মাহিন্দী—সঁঠা সঁঠা দেউতা, ককাইদেৱে খুব ধপাত খায়। তুমি কাছাৰীলৈ গ'লে, তোমাৰ হোকাৰ ককাইদেউ আৰু ৰাভীয়া দুয়ো ধপাত খায়। মই নিতৌ তোমাক কৈ দিম বুলি হুমিয়াই থাকো; তোমাক নকৰলৈ নিতৌ তেওঁ মোক পয়খা দিম বুলি টুটুৱাই থাকে, নিদিয়; সেই দেখি কৈ দিলো।

পণ্ডিত—হয় দেউতা ৰামেশ্বৰ বোপাই খুব ধপাত খাবলৈ শিকিলে। তেওঁৰ ধপাতৰ চাটি দেখিলে ভয় লাগে।

গদাৰাম—মোক ইমানদিনে তহঁতে কোৱা নাছিল কিয়? তহঁত এটায়ে মোক মৰিয়াই মাৰিবৰ কাৰবৰ কৰিছহঁক। যা যা পণ্ডিত তই এতিয়াই বৰ্হমূবধীক ফয়চলানবিচৰ ঘৰৰ পৰা ধৰি লৈ আহ গৈ। ৰাভীয়া গোলামক ধৰ! ধৰ! মোৰ হোকাৰত ধপাত খায়। কি বিষম সাহ। ই গোলামে মোৰ ল'ৰাটোক ধপাত খাবলৈ শিকালে! খালে।

দ্বিতীয় আধ্য

ডাঙৰীয়াৰ ধোঁৱাখোৱাত ধপাত খোৱা আৰু ধপাত খাবলৈ শিকাই ৰামেশ্বৰৰ মূৰ খোৱা অপৰাধত বহুদিনীয়া পুৰণি লগুৱা ৰাভীয়াৰ পিঠিৰ ছাল আৰু চাকৰি লগে ভাগে গ'ল। এই দণ্ডত ৰাভীয়াক আমি পুতৌ নকৰো, তাৰ দোষ চাই দণ্ড হ'ল। কিন্তু ঘাই জগৰীয়া কোন এই কথাৰ বুজ নহ'ল। ঘাই জগৰীয়া ৰাভীয়াও নহয়, ৰামেশ্বৰও নহয়, ফয়চলানবিচৰ পুতেক বা আন লগৰ লগৰীয়া ধপতুৱাহঁতও নহয়। তেস্তে নো কোন? ক'লেও লাগিব লেঠা, বুলিব গা পালিহি দেখোন। ফটামুখেৰে নকৈও নেদাৰি। ঘাই জগৰীয়া—ডাঙৰ পাগুৰী ডাঙৰ গাৰু আৰু ডাঙৰ গাৰে আমাৰ ডাঙৰীয়া ভেৰা গদাৰাম।

জ্ঞানীলোকে কয়, উপদেশতকৈ আৰ্হি ভাল। তেওঁৰ নিজ ধপতুৱা তেজ মঙহৰে গঠিত পাতল মনৰ পুতেকৰ আগত ধোঁৱাখোৱা লৈ দিনে-ৰাতিয়ে ধপাত খাই তেওঁৰ ঘৰ ধুঁৱলী-কুঁৱলি কৰি থাকিব, আৰু সেই পুতেকে সেই আৰ্হি নোলোৱাকৈ হাত সাৰটি বহি থাকিব, এনে আশা কৰাটোৱেই অযুগুত। এশৰ ভিতৰত দুই চাৰিটা লৰাইহে, ধপাত আদি ৰাগীয়াল বস্তু খোৱা বাপেকৰ অসজ্ঞ আৰ্হি লোৱা লোভৰ হাতৰ পৰা সাৰিব পৰা দেখা যায়। মানুহৰ মন, বিশেষকৈ ল'ৰাৰ মন তপতে তপতে আমোদ পোৱা পাপকাৰ্য্য কৰিবলৈ অলপতে ঢাল লয়। লোকৰ ঘাইকৈ মাক-বাপেকৰ আৰ্হি লোৱাটো ল'ৰাৰ স্বভাৱ। থিতাতে ৰং-লগোৱা ৰাগীয়াল বস্তু, ধপতুৱা বাপেকৰ আৰ্হি আৰু ৰাতিয়া লগুৱাৰ কু-সংগ, এই এটাই কেইটাই লগলাগি ৰামেশ্বৰক ধপাত গোসাঁনীৰ আগত বলি দিছিল। নেচাবি বোলা বস্তুটো বেছি দেখনিয়াৰ, আৰু নেখাবি বোলা বস্তুটো বৰ সোৱাদ যেন লাগে। আমাৰ ৰামেশ্বৰৰ মনতো খাবলৈ-হাক ধপাত, চেনিতকৈ সোৱাদ আৰু ধন-সোণতকৈ মূল্যবান হৈ উঠিল। দেখোঁতে দেখোঁতেই শ্ৰীলশ্ৰীযুক্ত গঙ্গাৰাম ডাঙৰীয়াৰ জল-পিণ্ডৰ আশা আমুকা পণ্ডিতৰ ভৰসা, ডাঙৰীয়াৰ আলসুৱা পুতেক শ্ৰীমান ৰামেশ্বৰ ডেকাডাঙৰীয়াৰ বৰ ধপতুৱা নাম যোৰহাট চহৰৰ পূবে কুমাৰগাওঁ, পশ্চিমে দামুৰিচোৰগাঁও, উত্তৰে ডোমগাঁও, দক্ষিণে হাজৰীগাঁও আৰু বন্দীগাঁও—এই চাৰি সীমা বিয়পি পৰিল।

তৃতীয় আখ্যা

কালক্ৰমত শ্ৰীযুত গঙ্গাৰাম ডাঙৰীয়াই নিজ নামৰ আগৰ পৰা “শ্ৰী”ক আসনচ্যুত কৰি সেই ঠাইত ৩ এই চিনটি বহুৱাই, আৰু নিজ বংশধৰ ৰামেশ্বৰক নিজ উত্তৰাধিকাৰীৰ আৰু প্ৰতিনিধিৰ আসন এৰি দি, বিষদ-বায়ু-বাৰি-বহ্নি-বসুন্ধৰীৰে মিলি গ'ল। ভূতপূৰ্ব ৰামেশ্বৰ বোপা, ওৰফে ৰামেশ্বৰ ডেকাডাঙৰীয়া, বৰ্তমান শ্ৰীযুত ৰামেশ্বৰ সম্পূৰ্ণ ডাঙৰীয়া, গতিকে এই পাঁচ দফা বস্ত্ৰৰ মালিক হ'ল :

(১) মাক আৰু ভনীয়েক।

(২) ঘৈণীয়েক।

(৩) ১০ জোপা বাঁহ, ১৭৫ জোপা তামোল, ২০ জোপ আম, ১৩ জোপা কঁঠাল আৰু সৰুসুৱা আন আন গছেৰে সৈতে বৰঘৰ, মাৰল-ঘৰ, চৰাঘৰ, গোসাঁই-ঘৰ আৰু গোহালি-ঘৰ বিশিষ্ট, যোৰহাট নগৰস্থ পৈতৃক সম্পত্তি।

(৪) ১৮৪২৬৪৯ টকা কেঞা মুদি দুই চাৰিজন সুতখোৱা লোকৰ ঘৰত পৈতৃক ধাৰ।

(৫) ৰূপৰ পৈতৃক ধোঁৱাখোৱা।

অচিৰতে উল্লিখিত সম্পত্তিৰ স্বত্বাধিকাৰী নতুন ডাঙৰীয়া ৰামেশ্বৰৰ গমন প্ৰজন্মৰ নিচিনা। বচন ভগা-ঢোলৰ নিচিনা আৰু গলধন মতা ম'হৰ নিচিনা হৈ পৰা দেখি আমি আচৰিত নমানিলো। ৰামেশ্বৰ পুৰা ডাঙৰীয়াৰ গাদিত উঠিবৰ দিনাৰ

পৰা ৰূপৰ ধোৱাখোৱাৰ ধোঁৱাই, তেওঁৰ জীৱনৰ একমাত্ৰ ওখ আশা পৰিপূৰ্ণ কৰি, বৰখুটা-বৰচতিৰে পৈতৃক চৰাঘৰটো, সকলোৰে দেখা শুনাকৈ ধূৱলী-কুৱলি কৰি থবলৈ ধৰিলে।

চতুৰ্থ আখ্যা

টকাই টকা আনে বুলি বুঢ়ালোকে কয়। বিয়োগ চিনৰ “—” কানমাৰি কান্ধত লৈ ১৮৪২৭৪৯ টকাই নিজৰ লগলৈ অতি অলপ দিনৰ ভিতৰতে ২৩১৩।১০ টকা ভাৰ বান্ধি আনিলে। ধাৰ দিওঁতা কে-এগমহাজন দোকানী পোহাৰীৰ ভিতৰত ৰামেশ্বৰ ডাঙৰীয়াক ভেট ভেট লাগি পৰিল। দলনিত নমা ম'হৰ ঠেঙত জোকা ওলোমাদি ৰামেশ্বৰ ডাঙৰীয়াৰ গাত জোকাজোকা মামলা-মোৰ্কদমা ডিক্ৰি ডিক্ৰিজিৰি ওলমি পৰিল। দেখোতে দেখোতেই বাপতীসাহোন মাটি-বাৰী, অলঙ্কাৰ-পাতি যি আছিল সকলোবোৰ, ফুটা পাচীৰ পৰা জুৰ-জুৰ কৰে বালি সৰি পৰাদি পৰি নাইকিয়া হ'ল। ৰামেশ্বৰ ডাঙৰীয়াৰ কিন্তু তাত বেজাৰ নাই। হৰিয়ে দিছিল, হৰিয়েই আকৌ হৰি নিলে। উপজি আহোঁতে তেওঁ ধন-সম্পত্তি একো লগত লৈ অনা নাই, এই পৃথিৱী এৰি যাওঁতেও সেইবিলাক একোকে তেওঁ লগত লৈ নেযায়। অৱশ্যে পৈতৃক ৰূপৰ ধোৱাখোৱাটো হাতৰ পৰা যাবৰ দিনা তেওঁৰ দুচকুৰে দুধাৰ লো বৈ গৈছিল; কিন্তু লো দুধাৰ তেওঁ সকলোৰে আগতে তেতিয়াই মছি পেলালে, তেতিয়াৰ পৰা তেওঁৰ চকুত পানী দেখিছো বুলি কোনোবাই শপত খাই কব পাৰে যদি কওকচোন? ৰুদাই গ'ল ভদাই আহিল; ৰূপ খটোৱা ধোৱাখোৱা গ'ল, তাৰ পিছ দিনাই নাৰিকলৰ উকা ধোৱাখোৱা আহিল। ৰূপৰ ধোৱাখোৱাইদি যেনে বৰণৰ যি পৰিমাণৰ ধোৱা তেওঁ উলিয়াইছিল, আজিৰ এই চৰতীয়া বেছৰ ধোৱাখোৱাতো তেওঁ তেনে বৰণীয়া আৰু সিমান পৰিমাণে ধোৱা উলিওৱাত কোনো ব্যাঘাত জন্মা নাই। তেন্তে তেওঁৰ নিচিনা জ্ঞানীলোকৰ তাত বেজাৰৰ কাৰণ কি আছে? আগেয়ে তেওঁ ঘৰ-দুৱাৰ আদি নানা বিষয়ৰ ভাৱনা জালত পৰি আছিল, এতিয়া সেই জালৰ পৰা এৰাই আহি এক ধোৱাখোৱাৰ চিন্তাত ৰ'লহি। শাপ নহ'ল তেওঁৰ পক্ষে ই বৰ, আৰু ‘বান্ধ নহ'ল পৰম প্ৰসাদ’ হে হ'ল, অন্ততঃ তেওঁৰ এনে বিশ্বাস। বোজা পেলাই এতিয়া ৰামেশ্বৰ ডাঙৰীয়াই গাটি ফুলৰ চাকি যেন লঘু পালে; আৰু ডাঙৰীয়াৰ লগে লগে আমি দৰ্শক সকলৰ গা কেইটিও লঘু লাগি পৰিল।

বহুতে ভাবি মুৰ ভপা কৰিছে, যে ৰামেশ্বৰ ডাঙৰীয়াৰ কিহত ইমান বিলাক ধাৰ লাগিল? তেওঁৰ দোষৰ ভিতৰত কেবল ধপাত খোৱাটোৰ বাহিৰে দেখোন একো গুনিবলৈ পোৱা নেযায়। ধোৱাখোৱাই দিনে ৰাতিয়ে মুৰিমুজি তোৰতোৰাইও যে এই অলপ কালৰ ভিতৰতে মাতি আদি, ইমান বিলাক ধাৰৰ বৰষুণ বৰষাবৰ সমৰ্থ হ'ব, এনে সম্ভৱ নহয়। সত্যৰ খাতিৰত সৈ কঢ়া উচিত যে ওপৰত কোৱা ‘বহুতৰ’ ভিতৰত আমাৰও আসন আছে। এই নিৰ্দোষী “বহুত” বেচেৰাইতৰ নিচিনাকৈ লোকৰ আপোন আপোন অৱস্থাদি সম্পৰ্কে গোপনীয় ঘৰুৱা কথা জ্ঞানিবৰ নিমিত্তে আকলুৱা হৈ শুঃ

বিচাৰি ফুৰা অভ্যাসটো আমাৰো নাই বুলি ধৰম চিয়াই ক'ব নোৱাৰোঁ। কিন্তু অহোপুৰুষাৰ্থ কৰিও এইবাৰ এই কথাৰ শুং বা পুং বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰিলো। এইবাবে শুং অন্বেষণকাৰী ভাতৃমণ্ডলীৰ ওচৰত আমাৰ গলবন্ধে ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা।

এইবিলাক যেই কিবা নহওক, এইটো ধুকপ যে পাঁচ দফা সম্পত্তিৰ মালিক ৰামেশ্বৰ ডাঙৰীয়া টুটি গৈ দুবছৰৰ ভিতৰতে মোটে এদফাৰ মালিকত ৰ'লগৈ। সেই দফাও আগৰ দফাৰ পাইকহে, যথা—নাৰিকলৰ কোৰোকাৰ উকা হোকা একগোট। অৰ্থাৎ আগৰ পৈতৃক ৰূপ-খটোৱা ধোঁৱাখোৱাৰ প্ৰত্যাহ্বা বা ভূত চাৰি পয়চীয়া হোকা এটা বিপদ নৈৰ ঢল অহাদি আহে। তেওঁৰ মাক ভনীয়েক আৰু ঘৈণীয়েককো বিপদৰ বানে এই সংসাৰৰ পৰা অলপ দিনৰ ভিতৰতে উটাই লৈ গুচি গ'ল। সকলোৱে চকুৰ আগতে ৰামেশ্বৰ ডাঙৰীয়া এই পৃথিৱীত অকলশৰীয়া হৈ পৰিল, বিপদৰ বন্ধু এক ধোঁৱাখোৱাত বাজে ইহ সংসাৰত তেওঁৰ সহায়-সাৰথি আৰু কোনো নৰ'ল। তাকে হাতত লৈ, পৰ্বত যেন মানুহ সেই ৳গঙ্গাৰাম ডাঙৰীয়াৰ পুতেক অকলশৰীয়া ৰামেশ্বৰ ডাঙৰীয়া, যোৰহাট নগৰৰ আলিবাটত টো টো ফুৰিবলৈ ধৰিলে।

পঞ্চম আখ্যা

জেঠৰ ৭ তাৰিখে দুপৰীয়া দিখৌমুখলৈ যোৱা বাটৰ গছ এজোপাৰ তলত এজন মানুহে হাতত ধোঁৱাখোৱা লৈ বহি জিৰাইছে। বৰ ৰ'দ কিন্তু গছৰ ছাঁত জ্বৰ। দূৰৰ গছ-গছনিত জিলীয়ে কেৰ-কেৰীয়া দীঘল সুৰীয়া, আমি বুজিব নোৱাৰা গীত গাইছে; আৰু আলিৰ কাষৰ গছজোপাৰ তলত সেই মানুহজনৰ হোকাই সেই গীতত আমি বুজিব পৰা চুটি আৰু দীঘল দুই ৰকমৰ গোৰগোৰীয়া সুৰ দিছে। এনে সময়তে টাপলি মৰা ছাতি এটা লৈ, আমাৰ চিনাকি টিকনি জোকাৰি, আৰু এজন মানুহ কাষ চাপি আহি মাত লগালে, “হ! এইটি আমাৰ ৰামেশ্বৰ বোপা ডাঙৰীয়া নে কি? কৰপৰা ওলালাহি?”

ৰামেশ্বৰ—তেৱেঁই। তুমি নো কৰপৰা ওলালাহি আগেয়ে কোৱাচোন?

আমুকা পণ্ডিত—মই এটা সকামত ৰংপুৰলৈ গৈছিলোঁ। দক্ষিণপতীয়া গোপাঁই দৈশ্বৰৰ কইলৈ শ্ৰাদ্ধ পাতিছে, তালৈকে যাবলৈ বুলি আহিছে, তুমিও সেই মুৱেইনে কি?

ৰামেশ্বৰ—এৰা, ঘূৰি-পকি আহি আমিও সেই মুৱেই। ভালেদিন গুৰু ঘৰলৈ যোৱা নাই, এই সময়ত গৈ সেৱা এটা কৰি আহোঁগৈ বুলি ওলাইছে। ভালেই হ'ল, দুয়ো একেলগে যাওঁহঁক। ধপাত এহোঁপা নোখোৱানে?

পণ্ডিত—কিয় নেখাম? দিয়া।

ৰামেশ্বৰ—এতিয়া আৰু তোমাৰ আগত মই তাহানিৰ নিচিনাকৈ ধোঁৱাখোৱা নুলুকাওঁ। হিঃ হিঃ হিঃ! মনত আছে নে?

পণ্ডিত—আছেতো! তুমি এতিয়া ডাঙৰ শাৰীলৈ ‘প্ৰমোচন’ পাল। তেতিয়া তুমি—‘পোৱালি’ আছিল। হিঃ— হিঃ— হিঃ—!

ষষ্ঠ আখ্যা

দিক্খোমুখত ধাপৰ নোহোৱা নাও এখন লৈ ৰামেশ্বৰ ডাঙৰীয়া আৰু আমুকা পণ্ডিতে দক্ষিণপাটলৈ পাৰি দিলে। গোসাঁইৰ শৰাধত কিমান দক্ষিণা আৰু কাপোৰকানি পাব, মনে মনে তাৰ লেখ কৰি আমুকা পণ্ডিত নাৱৰ চৰখতে বহি টলকা মাৰি যাব লাগিছে। ডাঙৰীয়া ৰামেশ্বৰেও কাষতে বহি মৌন হৈ, কি ভাবি কব নোৱাৰো, হোঁকা হুপি যাব লাগিছে।

গুৰিয়াল—দেউতা, সৌৱা ৰিণিকি ৰিণিকি দক্ষিণপাট সত্ৰৰ গছ দেখা পোৱা গৈছে।

“হয়নে ক’তা?” বুলি ৰামেশ্বৰ ডাঙৰীয়াই, বা ভূতপূৰ্ব ৰামেশ্বৰ ডাঙৰীয়াৰ অৱশিষ্টই, খচমচ্ কৰে উঠি সত্ৰৰ উদ্দেশ্যে সেৱা কৰিব খোজোতেই, কেনেবাকৈ হাতৰ পৰা সচিলিম ধোঁৱাখোৱাটো ব্ৰহ্মপুত্ৰত পৰিল। ডাঙৰীয়াই মুহূৰ্ত্ত মাত্ৰও অপেক্ষা নকৰাকৈ চৰতীয়া বেচৰ ধোঁৱাখোৱাটো ধৰি আনিবৰ মনেৰে নিজৰ বহুমূলীয়া শৰীৰটোক, নাৱৰীয়াহঁতৰ আৰু পণ্ডিতৰ “হে কি কৰা? কি কৰা?” চিঞৰলৈ আওকাণ কৰি, জপং কৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ মাজত পেলাই দিলে।

হয়! হোকাটো ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ টান সোঁতত ভালেমান দূৰলৈকে সোঁ-সোঁ কৰে উঠি যোৱা দেখা গ’ল। কিন্তু ডাঙৰীয়াৰ আৰু দেখা পোৱা নগ’ল। পণ্ডিত আৰু নাৱৰীয়াহঁতে মূৰে কপালে হাত দি, “হায়! হায়! কি হ’ল!” কৰিবলৈ ধৰিলে।

বিয়লি বেলিকা নাওখন আহি দক্ষিণপাটৰ ঘাট চাপিলহি। নাও ঘাট চপা দেখি পণ্ডিতে লাহেকৈ মাত লগালে, “নাৱৰীয়া ককাইহঁত এটা কথা; আদখিনি বাটলৈকেতো ৰামেশ্বৰ ডাঙৰীয়া নাৱত আহিছিল; সেইদেখি সেইডোখৰ বাটৰ বাবে আদখিনি কেৰেয়া তেওঁৰ গাত। মোৰ পৰা বাকী আদখিনিহে তহঁতে পাব লাগে।”

নাৱৰীয়াহঁত—বাপু দেউ, আপুনি যাওক, আমাক একো দিব নালাগে। আজি আমি এজন মানুহকে হেৰুৱালো, ধন লৈ আমি চহকী নহওঁ।

এই কথা শুনি “বাৰু বোপাইহঁত কুশলে থাক” বুলি পণ্ডিতে দুই হাত দাঙি নাৱৰীয়াহঁতক আশীৰ্বাদ কৰি নাৱৰ পৰা বামলৈ উঠিবলৈ কাৰবাৰ কৰিছে, এনেতে কাষতে জাজী এসোপাৰ মাজত লাগি থকা এটা ধোঁৱাখোৱাত তেওঁৰ চকু পৰিল। খাগৰি এডালেৰে হাকুতিয়াই পণ্ডিতে হোকাটো আনিলে। দেখোন ৰামেশ্বৰ ডাঙৰীয়াৰ সেই সাংঘাতিক ধোঁৱাখোৱাটো।

মিলাৰামৰ আত্ম-জীৱনী

এই কেইটা কাৰণৰ বাবে মোৰ জীৱন চৰিত মই নিজে লেখিলোঁ।

(১) মোৰ মিতিৰ বা কুটুম লেখত তিনিজন। পোন প্ৰথমতে ঘৈণীৰ ফালৰ, তাৰ পিছত আইৰ ফালৰ আৰু তাৰ পিছত সকলোৰে শেহত বোপাইৰ ফালৰ। তিনিওজনৰ পৰা তিনি দিনৰ অন্তৰে অন্তৰে তিনিখন তিনিতৰপীয়া সুকীয়া চিঠি পাইছোঁ। তাৰ মৰ্মটো এই : “আপুনি যদি আপোনাৰ অতি বিচিত্ৰ জীৱন চৰিত্ৰ স্ব-হস্তে লেখি মানুহৰ কুশলৰ অৰ্থে প্ৰকাশ কৰে, তেন্তে আপোনাৰ লেখা পঢ়িম।”

(২) মোৰ জীৱনৰ আৰ্হি লৈ বাট বুলি বহুতে মোৰ নিচিনা ডাং-ডাং-ডাং-অৰ হ'ব পাৰিব।

(৩) কলি-কলীয়া মানুহ যেনে অধৰমী, মোৰ জীৱন-চৰিত্ৰ মই নিজেই লেখি থৈ নগ'লে, কোনে নো ধৰ্মক লক্ষ্য কৰি পাছে লেখিব দেও হে?

(৪) পুণ্যবান মানুহৰ চৰিত্ৰ ভক্তি ভাৱে পাঠ কৰিলে “পুইণ” হয়। আৰু কব দিয়া যদি, বেয়া নোপোৱা যদি, কব পাৰো যে মোৰ এই জীৱন চৰিত্ৰ কণা মানুহৰ বিত চকু, খোৰাৰ কঠুৱা ভৰি, কুঁজাৰ পিঠিৰ থিয়াকিল, খহুৱাৰ খহৰ দৰব, খৰীয়াৰ খজুৱতি, নখ-চুকীয়াৰ বেতৰ বকটু আৰু আঙুলী পানীয়ে খোৱাৰ তুলা আৰু পাণ-জৈতুকা।

অসমত আমাৰ ঘৰ মানুহ, পাতকাই পৰ্ব্বতৰ সমান পুৰণি, জয়সাগৰৰ দ'লটোৰ সমান ওখ, শিৱসাগৰ পুখুৰীটোৰ সমান ডাঙৰ আৰু পপীয়াতৰাটোৰ সমান উজ্জ্বল।

আমাৰ উপৰি পুৰুষৰ নাম হয়বৰ। তেওঁ ১৬১৯ শকত কনৌজৰ পৰা, পাঁচজন তেওঁৰে নিচিনা সাধু পুৰুষৰে সৈতে, মানুহ মৰা টোকোনা, বাদুলীসঁচাৰ ভঙা অস্ত্ৰ আৰু সিন্ধি খনা চিপৰাং লৈ, লাহে লাহে দিগ্বিজয় কৰি আহি অসম দেশ পায়। গুণীৰ গুণ বুজোতা ৰুদ্ৰসিংহ স্বৰ্গদেৱে, তেওঁলোকক অভ্যর্থনা কৰি, যাউতী-যুগীয়াকৈ ৰাজ বন্দীশালৰ সুন্দৰ খোটালি এটা তেওঁলোকক দান কৰি, তেওঁলোকৰ পোহপালৰ ভাৰ নিজে গ্ৰহণ কৰিলে।

পোন্ধৰ বছৰৰ পিছত হয়বৰৰ বংশধৰ পুতেক হৰিবৰে, কনৌজৰ পৰা বাপেকক বিচাৰি আহি, পানীয়ে বামে ছমাহ বাটকুৰি বাই ৰংপুৰ পাই ওপৰত কোৱা ৰাজদত্ত বাহৰত পিতৃদেৱতাক দৰ্শন কৰি পিতৃৰ শ্ৰীচৰণ-কমলত মাথা দোৱালৈ। “দীৰ্ঘজীৱী হ” বুলি সকলোৱে শুনাকৈ হয়বৰে আশীৰ্বাদ কৰাৰ পিছত, হৰিবৰে, পিতৃচৰণাৰবিন্দ সততে নয়ন গোচৰ হ'ব ভাবি, সেই নগৰতে বসতি কৰিলে। বছেৰেক যাওঁতে নেযাওঁতেই হৰিবৰৰ যশস্যা সৌৰভ গুণগ্ৰাহী স্বৰ্গদেৱৰ নাক পালত দয়ালু স্বৰ্গদেৱে দয়া প্ৰকাশ কৰি বাপ-পোৰ মাজত বিচ্ছেদ নঘটাকৈ, সেই একে খোটালিতে তেওঁৰো থাকিবৰ দিহা কৰি দিলে।

হৰিবৰৰ পুতেক বিখ্যাত মনবৰ পণ্ডিতৰ নাম বুৰঞ্জীৰ পাতে পাতে অনুসন্ধান

কৰিলে পোৱা যায়। এওঁৰ বিদ্যাৰ সৌগন্ধই অসম দেশ মলমলাই আছিল। এওঁৰ এটা আচৰিত ক্ষমতা এই আছিল যে যাৰে তাৰে চহী এওঁ হবহ নকল কৰি দিব পাৰিছিল। ৰূপসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ পুতেক শিৱসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ ৰাজসভাত এওঁৰ এই বিচক্ষণ গুণৰ কথা গলাগপা হ'বলৈ ধৰিলে আৰু দেশদেশান্তৰৰ পৰা মানুহ পণ্ডিতক চাবলৈ ভাগি অহা দেখি স্বৰ্গদেৱে এই বিদ্যাৰত্নক অতি আগ্ৰহেৰে আহ্বান কৰি নি, সকলোৱে দেখি চকু জুৰাবলৈ, ছুটি ছুটি ঠেঙা পিন্ধাই সজাই-পৰাই ৰাজ-আলিত ঠাই দিলে। আৰু অনভ্যাসত কেনেকৈ বিদ্যা হত হয় বুলি আশঙ্কা কৰি, এওঁৰ হাত চৈ কৰি ৰাখিবৰ অভিপ্ৰায়ে বিদ্যানুৰাগী স্বৰ্গদেৱে এওঁৰ হাতত হাতুৰী দি আলিত শিল ভাঙিবলৈ লগাই দিছিল।

মনবৰ পণ্ডিতে ভৱলীলা সংবৰণ কৰাৰ পিছত এই পৃথিৱীত তেওঁৰ “ভবিৰ খোজ” পাঁচোটি পুতেক আৰু এজনী জীয়েক ৰ'ল। সিন্ধিৰাম, ৰাতিৰাম, বাতিৰাম, কাতিৰাম, চুৱাৰাম আৰু কপাহী লাহে লাহে ঈশ্বৰৰ ইচ্ছাত এই “ল'ৰা পোৱালী” পাঁচোটি আৰু কন্যাৰত্নফেৰি ডাঙৰ দীঘল হৈ খুটি খাব পৰা হ'ল। লোকে ল'ৰা কেইটিৰ নাম দিলে পাঁচ পাণ্ডব আৰু কপাহী বোলা ছোৱালীজনীৰ নাম দিলে জাম্বৱতী। কিন্তু কি সূত্ৰত আৰু কি মিল দেখি লোকে সিহঁতৰ নাম পাঁচ-পাণ্ডব আৰু ছোৱালীজনীৰ নাম জাম্বৱতী ৰাখিছিল বুজিব পৰা নগ'ল। পাঁচ পাণ্ডৱ ক'ত? আৰু পাঁচ-পাণ্ডৱৰ ভনীয়েক পাতি দিয়া জাম্বৱতী ক'ত? হোঃ হোঃ হোঃ হাঁহি উঠা কথা! ঋষি মুনি নামৰ বুঢ়াসকলে হিন্দু শাস্ত্ৰত কয় বোলে, নাম মানুহৰে সৈতে মিলে। এই কথা নেমানি প্ৰচণ্ড প্ৰতিবাদ কৰি কবলগীয়া যে, মানুহহে নামৰে সৈতে মিলে। হিন্দুশাস্ত্ৰ ঠেলি এইষাৰ কথা কোৱা বাবে তুমি লাগে যদি মোক খ্ৰীষ্টানকে বোলা, তাতো মান্তি আছে। সাঁচা কথাষাৰ মই নকওঁ বুলিলেও মোৰ হাড় নাইকিয়া জিভাই নকৈ নেৰে। তোমাক এটা কথা এই থিনিতে কৈ থওঁ নেপাহৰিবা দেই,—টং কৰি চালে দেখিবা যে ঋষি মুনিসকলৰ কথাবোৰৰ বৰ লাগবান্ধ নাই। তেওঁলোকৰ দিনৰ আমাৰ উপৰি পুৰুষসকলে যে তেওঁলোকৰ কথাত বৰ কাণ নেপাতিছিল, তাক তেওঁবিলাকেও যে বুজিব নোৱাৰিছিল এনে নহয়। তাৰ প্ৰমাণ, তেওঁলোকৰ কবলগীয়া কথাবোৰ আমাৰ উপৰিপুৰুষসকলৰ আগত তেওঁলোকে কবৰ সাহ নকৰি, সাঁচিপাত, তালপাত আৰু ভূজ্য পাতৰ আগত কৈ গ'ল। সাঁচিপাত প্ৰভৃতিয়েও সেই বেবেৰিবাং কথাৰ মৰ্ম বুজিব নোৱাৰি তাক উই-পৰুৱাক বিলাই দিলে। আৰু তাৰ পিছত সি উই-হাফলু। উই-হাফলুৰ পৰা বান্দীকি, বান্দীকিৰ পৰা ৰামায়ণ। এই গোপনীয় পৰমার্থৰ কথাষাৰ এইখিনিতে তোমাক কৈ থলো।

এইবিলাক যি হওক, অহঙ্কাৰেৰে সৈতে কোৱা উচিত, যে মোৰ উপৰিপুৰুষসকল নাম চাই মানুহ আছিল। লোকৰ ঘৰত সিন্ধি দিয়া বিদ্যাটো অমুকৰ ঘৰৰ ল'ৰা সিন্ধিৰামৰ যেনে আছিল আনৰ তেনে নাছিল। পালী-প্ৰহৰীয়ে বেটি থকা ডাঙৰ লোকৰ ঘৰত সিন্ধি দিব লাগিলে মহাত্মা সিন্ধিৰাম অধ্যাপক (Professor) নগ'লে নহৈছিল।

ৰাতিৰাম দৈবিক শক্তিৰ লোক আছিল। অন্ততঃ তেওঁৰ চকুঘোৰ। শিয়াল আৰু ফেঁচাৰ নিচিনাকৈ তেওঁ একাৰতো বয়-বস্ত্ৰ ফটু ফটু কৰে দেখিছিল। দিনতকৈ ৰাতিহে তেওঁৰ চলন ফুৰণ সবসৰীয়া হয়। পশুশ্ৰেষ্ঠ শিয়াল আৰু পক্ষীশ্ৰেষ্ঠ ফেঁচাৰ নিচিনাকৈ দিনটো তেওঁ জুপুকা মাৰি ঘৰৰ চুকত বহি কল-মটিয়াই কটায় আৰু সন্ধ্যা লাগি আহিলেই গা-মূৰ জোকাৰি পাখি কটালি থিয় হয়। তেওঁৰ এই দৈবিক শক্তি দেখি তবধ মানি অতি সন্তুষ্ট হৈ প্ৰমত্তসিংহ ৰজাই তেওঁক হাতে ভৰিয়ে পিন্ধিবলৈ দুডাল লোৰ শিকলি ৰাজ প্ৰসাদ স্বৰূপে বঁটা দিয়ে। এই শিকলিৰ আঙঠি এটা মোৰ ঘৰত এতিয়াও আছে। মোৰ উপৰি পুৰুষৰ সোঁৱৰণি স্বৰূপে তাক গোৰ্গাই ঘৰৰ টুপত থাপনা পাতি থৈ দিছোঁ। বিহুৱে সবাহে উলিয়াই সেৱা কৰো।

এই পৃথিৱীত পৰিশ্ৰমী আৰু অধ্যৱসায়ী মানুহৰ পক্ষে সৰু অৱস্থাৰ পৰা ডাঙৰ অৱস্থা পাবলৈ টান নহয়। বেঞ্জামিন ফ্ৰেঙ্কলিন ছাপাখানাৰ প্ৰিন্টাৰৰ অৱস্থাৰ পৰা এথোজ দুখোজকৈ নথৈ ডাঙৰ মানুহ হৈছিল বুলি শুনিছো। নেপ'লিয়ন বোনাপাৰ্ট এটা সামান্য চিপাহীৰ অৱস্থাৰ পৰা সম্ৰাট হৈছিল বুলি কয়। আমাৰ পূৰ্বপুৰুষ ৰাতিৰামো নিজৰ অদম্য পৰিশ্ৰম আৰু অধ্যৱসায়ৰ গুণত বৰ ডাঙৰ মানুহ হৈ উঠিছিল। ইংৰাজীত যাক “চেল্ফ-মে'ড্ মেন” বোলে ৰাতিৰাম তাৰ উদাহৰণ। প্ৰথমতে তেওঁ লোকৰ বাটিটো, তাৰ পিছত ঘটিটো, তাৰ পিছত লোটাটো, তাৰ পিছত ছাগলীটো, গৰুটো, মহটো, গৰাকীৰ বিনানুমতিত আৰু অজ্ঞাতসাৰে ইফাল সিফাল কৰি সৰুকাই, সেই মহাবিদ্যাত দিনক দিনে ওখ হৈ দ'লৰ কলচী ঢুকি পোৱা হৈছিলগৈ। অসমৰ বুৰঞ্জী পুৰি খোৱা আপোনপেটীয়া “জলমৰ্বটা” কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাই, ৰজাৰ খাটনিয়াৰ হৈ মাটিত ভৰি নোথোৱা হ'লত, বৰগোহাই প্ৰভৃতি ৰাজ্যৰ প্ৰধান প্ৰধান লোকসকলে যেতিয়া যড়যন্ত্ৰ কৰি এই কোটকোৰা কাঁইট উভালিবৰ থিৰ কৰিলে তেতিয়া সেই গুৰুতৰ কাৰ্য্যসিদ্ধিৰ নিমিত্তে, ডাঙৰীয়াসকলৰ কানি-খোৱা পিয়লাবাটি যেন ডাঙৰ ডাঙৰ চকু আমাৰ ৰাতিৰামৰ ওপৰত পৰিল। ৰাতিৰাম পিছ হুহুকিবৰ পদাৰ্থ নহয়। ১৬৮৫ শকত বৰবৰুৱা নগৰলৈ যাওঁতে এই ৰাতিৰামেই তেওঁক ভীমকলৰ গছত ঘৈৱাদি ঘৈয়ালে। অৱশ্যে কপালৰ বল বৰ বল। বৰবৰুৱা নমৰিল, মৰিল ৰাতিৰাম। ত'ত বিচাৰত কটা গ'ল।

ৰাতিৰ ভাই কাতিও কাতি হৈ পৰা বিধৰ লোক নাছিল। তেওঁ যথাসাধ্য আমাৰ বংশৰ নাম আৰু মান ৰাখিবলৈ ভ্ৰুটী কৰা নাছিল। মোৱামৰীয়াহঁতে লক্ষ্মীসিংহ স্বৰ্গদেৱক জয়সাগৰৰ দ'লত বন্দী কৰি থৈ, কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাক শালত দি, খোৰামৰাণৰ পুতেক ৰমাকান্তক ৰজা পতা কাৰ্য্যত, বাহুবলী কাতিৰামে মোৱামৰীয়াৰ লগ লাগি সিহঁতৰ দলত বল দি, ৰজাৰ বিপক্ষে, সেনাপতি খোৰামৰাণ আৰু ৰাঘমৰাণৰ ঘৈণীয়েকহঁতে সৈতে সমানে সমানে যুঁজত বিক্ৰম দেখুৱাইছিল। এই কাতিৰামেই সেই দিনা জয়সাগৰৰ দ'লত—লক্ষ্মীসিংহ ৰজাৰ পিঠিতে চমতাৰে তিনি কোব মাৰি, চমতাৰ সোৱাদ কেনে বুজাই, লোকক নচমতিয়াবলৈ স্বৰ্গদেৱক চিৰকাললৈ শিকনি দিছিল। আকৌ এই কাতিৰামেই কিছুদিনৰ পিছত ঘনশ্যামৰ (পাছে

বুঢ়াগোহাঁই) সতে ষড়যন্ত্ৰ কৰি, সেৱা কৰিবলৈ আহিছোঁ বুলি, দ্ৰোহী ৰমাকান্তৰ অন্ত কৰিলে। কবলৈ দুখ লাগে, অকৃতজ্ঞ ঘনশ্যাম বুঢ়াগোহাঁইয়ে, “নিমখ হাৰামি” কৰি ফাকি দি ভোজ খাবলৈ বুলি মাতি আনি আন আন মোৱামৰীয়াই সৈতে এই বীৰপুৰুষজনক খাল খনাই পোতাই মাৰিলে। নতুবা কিজানি উদ্ধব অশ্বথমা হনুমন্ত আৰু বিভীষণে সৈতে আজিও তেওঁ অমৰ হৈ বদৰিকাশ্ৰমত থাকিলহেঁতেন। সাঁচা-মিছা ভগৱন্ত বস্ত্ৰে জানে, তেওঁক পোতা ঠাইতে তেওঁৰ মূৰটোৰ পৰা গজালি মেলি এজোপা ডাঙৰ লাও গছ হৈছিল, এনে প্ৰবাদ প্ৰচলিত আছে।

সকলোতকৈ সৰু চুৱাৰামে উজুটিত পৰি মৰা নাছিল। তেৱেঁ “বাপকা বেটা লড়াই কা ঘোড়া” আছিল। ১৭০৪ শকৰ বহাগৰ ২ তাৰিখে ৰাতি জুই লগাই শিঙৰীঘৰ পোৰা মৰাণহঁতৰ এৱেঁই “কাপ্তান” আছিল। এওঁ অতি বুদ্ধিমান জ্ঞানী আৰু সৎস্বভাৱৰ পুৰুষ আছিল। লোকৰ বয়-বস্তু তদাৰক নোহোৱাকৈ আলৈ-আথানি হৈ পৰি থকাটো এওঁ সমূলি সহিব নোৱাৰিছিল। তেনে দেখিলে সেই বস্তু এখেতে স্বহস্তে লৈ আহি নিজৰ ঘৰত সাৱধানে থৈ দিছিল। মুখলোকে নিজৰ ইষ্টান্টিষ্ট নুবুজে। মুখই নিজৰ বস্তু নিজেও ভালকৈ ৰাখিব নাজানে পৰকে ৰাখিব নিদিয়। সেই দেখি পৰোপকাৰী চুৱাৰামে মুখ গৰাকীক জ্ঞানিবলৈ নিদিয়াকৈ তাৰ বস্তু আনি নিজৰ তত্ত্বাৱধানত সাৱধানে ৰাখিবলৈ বাধ্য হৈছিল। এওঁৰ বিষয়ে এটা ঘটনা আজিলৈকে প্ৰচলিত আছে। এক গৃহস্থৰ ঘৰত লোটা বাটি কাঁহী কলহ কিছু সৰহ আছিল। কিন্তু থাকিলে কি হ’ব, ওপৰত কোৱা সেই আলৈ আথানি। আমাৰ চুৱাৰামে সেই লোটা বাটি ৰক্ষণাবেক্ষণৰ ভাৰ দয়াপৰবশ হৈ নিজে লোৱাটো কৰ্তব্য বুলি ভাবি এদিন একাৰ ৰাতি গৃহস্থৰ পিৰালিত চোপা দি বহি গৃহস্থৰ ঘৰৰ মানুহ শুবলৈ বাট চাই আছিল। অসমীয়া মানুহৰ এটাইবিলাক কথাই বেবেৰিবাং। ঘৰ-দুৱাৰ একোৰে লাগবান্ধ নাই। পিৰালিৰ গাতে চুৱনিপাতখন। গিৰীহঁতনীয়ে ভাতপানী খাই একাৰে মুন্ধাৰে আহি, মুখ-ধোৱা চুৱাচৰীয়াৰ পানী চুৱনিপাতলৈ চাতি মাৰি পঠিয়াওঁতে, দুভাগ্যক্ৰমে গোটেই চৰিয়া পানী পিৰালিত একাৰে-মুধাৰে জুপুকা মাৰি বহি থকা আমাৰ উপৰি পুৰুষৰ গাতে পৰিল। ত’ত ততালিকে ‘ভাৰী অসভ্য তিৰোতা!’ বুলি গালি পাৰি খং কৰি ফো-ফো কৰে তাৰ পৰা উঠি গুচি আহিল। কবলৈ শোক লাগে পুহমহীয়া ৰাতিৰ সেই চুৱা-চৰিয়াৰ চোচা পানীত স্নান কৰি পানী লগা জ্বৰ হৈ আমাৰ উপৰি পুৰুষ দয়াশীল চুৱাৰাম শইকীয়া তিনি দিনৰ মূৰত বেকুঠলৈ প্ৰয়াণ কৰিলে।

কপাহীৰ বিষয়ে (যাক চকু-চৰহা সকলে অন্যাৱ্যকৈ জাম্ববতী বুলি মাতিছিল) অসম বুৰঞ্জীত বেছি কথা পোৱা নাযায়। কেৱলমাত্ৰ এই ফেৰা আছে যে, তেওঁ ৫ বছৰৰ ভিতৰত ৭ জন স্বামীৰ চাউল খাই শেহত বদনচন্দ্ৰ বৰফুকনক কাটোতা ৰূপসিং চুৱাদাৰত বিয়া সোমাল।

এইদৰেই আমাৰ বংশত ডাঙৰ মানুহৰ লানি-নিছিগা মুকুতাৰ মালা যেন হৈ চলি আহিছে। এটাইবিলাক জীৱনৰ ঘটনাবোৰ লেখিবলৈ গ’লে এখন মহাভাৰত হয় আৰু ময়ো দ্বিতীয় ব্যাস হওঁ। সেই দেখি জপিয়াই চমুকৈ দুজন এজনৰ নাম উল্লেখ কৰি একে হেচাকে ককাদেউতাৰ গুচৰ পামহি।

নগাঁৱলৈ আহঁহাতে গৌৰীনাথ সিংহ স্বৰ্গদেৱক মাৰিবলৈ পিছে পিছে মানুহ লৈ খেদি যোৱা ৰজাখেদা নগয়া সিদ্ধুৰা হাজৰিকাও আমাৰ আজু আইৰ ফালৰ কুটুম আছিল। বিখ্যাত পানীমুৱাও, যাৰ খবৰক আজিলৈকে “পানীমুৱাৰ খবৰ” বোলে, আমাৰ বংশৰে এটি ভোটাটৰা। ভূত কুকুৰাচোৱা বৰাৰ পুতেক সতৰাম চাৰিভীয়া-ফুকনৰ লীলাখেলাৰ ঘাই লগৰীয়া আৰু সোঁহাত জনও আমাৰ বঙহৰে আছিল। আৰু সেই জনেই আমাৰ এই প্ৰাচীন বংশৰ মৰ্যাদা ৰাখি শেহত সতৰাম ফুকনৰ বিপক্ষে সাক্ষী দিছিল।

আমাৰ ককাদেউতা অতি চোকাবুধীয়া আৰু দেশহিতৈষী লোক আছিল। ১৭৩৮ শকত মান আহিলত, মানেৰে সৈতে মিলি আমাৰ ককাদেউতাই অসমীয়া মানুহৰ বয়-বস্তু লুটি-পুটি নিয়াত বহু প্ৰতাপ দেখুৱাইছিল। গুনা কথা, সঁচা-মিছা কব নোৱাৰোঁ, আমাৰ ককাদেউতাই হেনো মানৰ নিচিনা সাজ পিন্ধি লুং-লাং-টুং-টাং মাত মাতি ৯ টা কেচুৰা ল'ৰা যাঠীৰে খুচি, আৰু তিনিজনী তিৰোতাক কাঁৱৈ মাছ কচাদি কাচি মাৰিছিল। সেই তিনিজনী তিৰোতাৰ ভিতৰত এজনী হেনো তেওঁৰ ভাই-বোৱাৰী। শেহত এজনী তিৰোতাৰ হাতত তেওঁৰ মৰণ মিলে। মোৰ ককাদেউতা বীৰৰ সাজেৰে, বীৰবাহুৰ নিচিনাকৈ সমুখ সমৰত পৰি স্বৰ্গপুৰীলৈ গ'ল।

মোৰ পিতৃদেউতা অতি ওখ খাপৰ মানুহ আছিল। তেওঁৰ নিচিনা সাহ-পিতৰ লোক অসমত আৰু এটি নাছিল। তেওঁ অকালত, অসমৰ বেলিক দিন-দুপৰতে ৰাহুৰ হাতত দি অক্ষয় স্বৰ্গলৈ গতি কৰিলে। (অলপ মান চকুৰ পানী ওলাইছে যেন পাওঁ, পাঠকসকল, আপোনাসকলৰ অনুমতি লৈ টুকি পেলোৱা যাওক)—মোৰ পিতৃ পুৰুষৰ বুদ্ধিটো অতি চোকা আছিল বুলি মই ওপৰত কৈ আহিব পাওঁ? নাই কোৱা যদি এইখিনিতে কওঁ। তেওঁৰ বুদ্ধিটো আইন কানুন গোচৰ ফৰিয়াদত বৰকৈ খেলিছিল। অৱশ্যে তেওঁৰ গাত উকিল-মুন্ডিয়াৰৰ বাব চাব যে কিবা আছিল এনে নহয়। তথাপি দিনটোত কুৰিছ'ৰা গোচৰ-ফৰিয়াদ তেওঁৰ গাৰপৰা নুঙচিছিল। অথচ ইফালে ব্ৰহ্মাক্ষৰ “ক” টোৰ চুক সাতোটা নে পাঁচোটা তেওঁৰ মৰিবৰ দিনালৈকে ভাবি একো এটা থিৰ মীমাংসা কৰিব নোৱাৰিছিল। মৰিবৰ সময়ত তেওঁ মোক ওচৰলৈ মাতি নি ক'লে, “বোপা মিলাই ও!” মই ওচৰ চাপি আহি উত্তৰ দিলো, “দেউতা কি কৈছে?” তেওঁ ক'লে “বোপা মোৰ এটা কথা মনত গ'ল।” মই কলো, “দেউতা সেইটো কি কথা কওক, মই তাক সিদ্ধি কৰিম।” তেওঁ ক'লে, “বোপাই মই ‘ক’টোৰ চুক সাতোটা নে পাঁচোটা গোটেইটো জীৱনত ভাবি থিৰ কৰিব নোৱাৰিলো।” মই ক'লোঁ, “দেউতা মই সেইটো থিৰ কৰিম।” দেউতাই ক'লে, “কৰিবি?” মই কলো, “কৰিম দেউতা।” দেউতাই আকৌ সুধিলে “কৰিবি?” মই কলো “কৰিম।” দেউতাই পুনৰ সুধিলে, “কৰিবি?” মইও বুকু ফিন্দাই পুনৰ কলো, “কৰিম দেউতা।” দেউতাই ক'লে “মই তেনেহলে এতিয়া নিশ্চিন্ত হৈ সুখেৰে মৰোঁ।” মই কলো, “দেউতা মৰিব পাৰে, মোৰ কোনো আপত্তি নাই।” এই কথা শুনি দেউতাই চকু মুদিলে। সেইদিনাৰ পৰা মই অলপ-অচৰপ লেখা-পঢ়াত মন দিলো।

গৰুৰ কাষৰ পৰা চিকৰা-খোৱা গৰু-বগ নুগুচাদি মোৰ দেউতাৰ কাষৰ পৰা গুচৰীয়া-পদকীয়া নুগুচিছিল। আৰু মোকদ্ৰমা সাজি দিছে, তাক জবাব চৰাল শিকাইছে, আৰু সাক্ষীক শিকনি দিছে, তাৰ হৈ উকিল-মুক্তিয়াৰ ধৰি দিছে, এনেবিলাক পৰোপকাৰ কৰিয়েই তেওঁ কাল কটাইছিল।

তেওঁৰ জীৱনৰ এটা ডাঙৰ ঘটনাৰ উল্লেখ কৰিয়েই আজিলৈ আমি মেলানি মাগিম। এবাৰ তেওঁৰে আৰু তেওঁৰ গোসাঁইৰে কিবা কথাত লাগি মনান্তৰ হয়। “বাক তুমি কেনে গোসাঁই মই দেখুৱাম” বুলি মোৰ পিতাল পিতাদেউতাই গোসাঁইৰ নামে এটা ফৌজদাৰী মোকদ্ৰমা গজগজীয়াকৈ থিয় কৰি দিলে। এদিন দেউতাই খবৰ পালে যে ওচৰৰে এখন গাঁৱত অমুক দিনা অমুকৰ ঘৰৰ এজনী মৰা ছোৱালী অমুক ঠাইতে পুতি থৈছে। ইন্দুদ্যুত ৰজাই জগন্নাথৰ প্ৰতিমা সাজিবলৈ নিমকাঠ বিচাৰি অকলৈ কান্ধত কুঠাৰ লৈ যোৱাদি, ৰাতিয়েই পিতাদেউৰে কান্ধত কোৰ লৈ অকলৈ সেই মৰা শটো খানি আনি, গোসাঁই প্ৰভুৰ ঘৰৰ ওচৰৰে এখন বিলৰ দলনিৰ তলত সুমাই থৈ, পুলিচত খবৰ দিলেগৈ, যে অমুক গোসাঁইয়ে এনেতেনে কথাত লাগি, মোৰ ভনী ছোৱালীজনী খুন কৰি “লাচটো” কৰবাত লুকাই পেলালে। এই বাতৰিত হলস্থুল কাণ লাগিল আৰু শুক হাজ্জোতলৈ গ’ল। দেউতাই পুলিচক লৈ গৈ দলনিৰ পৰা শটো উলিয়াই হিয়া-মূৰ ভুকুৱাই কান্দোন-কাটোন লগাই দিলে। শেহত বিচাৰত মকদ্ৰমা গোটেই মিছা প্ৰমাণ হ’লত গোসাঁই জানিবা মুকলি হ’ল। কিন্তু পিতাদেউৰ বিষয়ে দয়ালু হাকিমে গুণি গপি চাই ইয়াকে পালে, যে তেওঁৰ এটা দিহা নকৰিলে, হিংসক আৰু বলৱন্ত গোসাঁইয়ে সদাই তেওঁৰ নামে চৰকাৰৰ ঘৰত কূটনাট লগাই থাকিব। এই বিমৰ্ষ কৰি ধৰ্মাৱতাৰে পিতাদেউক অন্ততঃ তিনি বছৰৰ নিমিত্তে বৰফাটেকৰ ভিতৰত ঠাই দি নিৰাপদ কৰি থিয়লীয়া গোসাঁইক “জন্ম” কৰি থলে।

এই গ’ল পিতাদেউৰ চৰিত্ৰ। পিতাদেউৰ পাছত কোন?—কোন?—কোন? ময়েই হবলা? হয়। এইবাৰ বুঢ়াৰ গা পালেহি। অ’ মোৰ নিজৰ জীৱন চৰিত্ৰ লেখিবলৈহে আদিতো কাপ ধৰিছিলো? কি ভুল! মোৰ নিজৰ দেখোন একোকে লিখা নহ’ল! নহ’ল নাই, দিনো যোৱা নাই!

স্বৰ্গাৰোহণ

চ'তৰ “বাৰে খৰ” অসমত ন কথা নহয়। এই বাৰ খৰত অসমীয়া মানুহ চৈধ্য পুৰুষৰ পৰা খৰ খৰীয়া হৈ শুকাই আহিছে। কিন্তু পকা আঙ্গঠা-যেন এই বাৰ চৈধ্যটা দিন অসমীয়াই ৰঙালী ন বহাগৰ ন পানীৰ আশাত চকু-মূৰ মুদি যেনে তেনে মতে কটায়। বহাগৰ ন বৰষুণ গাত পৰিলেই অসমৰ পৃথি-খলিহাই সেন্দূৰ পিঙ্কি নাচোন-বাগোন ধৰে; আৰু লগে লগে ল'ৰা-ছোৱালী, ডেকা-গাভৰু, বুঢ়া-বুঢ়ীয়েও সেন্দূৰীয়া হৈ আপোন অবস্থানুযায়ী যথাবিহিত ৰং-ধেমালি কৰে। আমি কবি হোৱা হ'লে এইখিনিতে আমগছ, নাহৰ গছৰ নতুন কুঁহি পাত, ৰিব্ ৰিব্ কৰে বোৱা মলয়া বতাহ, কুলিৰ সুললিত কু-উ কু-উ আৰু ৰঙালী বহাগৰ বিহুৰ ৰং-ধেমালি আদি সুৱলা ভাবৰ কথাৰ ৰহণ সানি বৰ্ণাই নিদিয়াকৈ কেতিয়াও নেৰিলোহেঁতেন! কিন্তু!—দুখৰ কথা কিন্তুতেই অন্ত কৰা ভাল। আমি কবিত্ব কৰিবলৈ গলে, নিৰ্বলীৰ পৰা কাণ মলাটো, বলীৰ পৰা বাঘ-ঢকাটো, আৰু বলী নিৰ্বলীৰ মাজতে যি তেওঁৰ পৰা থকৰা মুকুটিটো খাব লাগিব। “লাইচেন্স” পোৱা বা “পট্টাদাৰ” কবিয়ে “আমৰ মল” আৰু “নাহৰৰ” কুঁহিপাত বুলি উকা কৈ বৰ্ণাই গলেও পাৰ পাই যাব; কিন্তু আমি “অকবি” মলমতিৰ মুখত আমৰ মল আৰু নাহৰৰ সলনি “আম মুকুল” আৰু “নাগেশ্বৰ” শব্দ সাজ পাৰ পিঙ্কি ওলালেও, বিনা সোধে বিনা আপিলে আমাৰ ৫০ টকা জৰিমাণা নহৈ নেযায়।

কলিকতাত চ'তৰ বাৰ খৰ বুলি কথা এটা নাই। বাৰ খৰৰ ঠাইত ছত্ৰিশ খৰ বুলিলেও কলিৰ চহৰ কলিকতাৰ ৰ'দৰ যথোচিত সন্মান ৰক্ষা কৰি নামাকৰণ কৰা নহয়। চ'তৰ কলিকতাৰ দিনততো জুয়েই, ৰাতিও জুহাল। এনে চ'ত মহীয়া এনিশাত, শোৱনীঘৰত শুব নোৱাৰি ভালকৈ বা-বলা বাহিৰৰ চৰাঘৰত আহি শুবৰ আয়োজন কৰা গ'ল। উপজিবৰে পৰা এই বয়সলৈকে টোপনিৰ আশয় পাব নোৱাৰিলো। কেতিয়াবা নেমাতিলেও আহি টোপনিৰে ধৰে, কেতিয়াবা আহিবলৈ কুতুৰি মাতি থাকিলেও টোপনিৰে সৈতে দেখা সাক্ষাৎ নহয়। আমাৰ সময় অসময়ৰ সুবিধা অসুবিধা বুজা অভ্যাস টোপনিৰ সমূলি নাই। সংক্ষেপতে কবলৈ গ'লে টোপনিৰে সৈতে আমাৰ সম্বন্ধটো প্ৰণয় বা সদ্ভাৱৰ সম্বন্ধ নহয়, “মামলা-মোকদ্দমা” বা “গোচৰ-ফৰিয়াদৰ” সম্বন্ধ। আদালতত গোচৰ কৰি বিবাহিতা তিৰোতা “ডিক্ৰি” পাই সেই তিৰোতাৰে সৈতে কৰা গৃহবাস যেনে, নাহোঁ বুলিলে, কানি-ভাং-ফটিকাৰ আদালতত ডিক্ৰি পাই অনা টোপনিৰে সৈতে কৰা গৃহবাসো তেনে।

শোৱা পাটীত পৰি বাট চাই আছোঁ, টোপনি আহিব, টোপনি আহিব—টোপনি নাই। “মোৰ সোণ, মোৰ মইনা টোপনি আহাঁ, কাবোঁ কৈ মাতিছোঁ” টোপনিৰ গায়েই নলৰে। হঠাৎ মনত পৰিল, তাহানি ছাতৰ অৱস্থাত পঢ়িবলৈ কিতাপ মেলিলেই টোপনিৰে দেখোঁ হেচা মাৰি ধৰেহি, এতিয়াও সেই বুধি নকৰোঁ কিয়? উঠি চাকিটো

বঢ়াই দি কিতাপ এটা মেলি ললো! হয়! সেই ৰামো গল, অযোধ্যাপুৰীও গল। সেই সুখৰ ছাত্ৰীয়া টোপনি আৰু নাই। কিতাপ মেলিলেই যে টোপনি আহে এই কথাটো সেই কালৰ মোৰ এনে ডাঠ বিশ্বাস আছিল যে কোনো বয়সীয়া মানুহক টোপনি নাহে বুলি কবৰ শুনিলে কিতাপ মেলি লবলৈ পৰামৰ্শ দিছিলো; আৰু নিদ্রাশূন্য দুৰ্ভাগীয়া সৰ্বসাধাৰণৰ উপকাৰৰ অৰ্থে “টোপনি অহাৰ অব্যৰ্থ ঔষধ” নাম দি এই বুধিটো বাতৰি কাকতত জ্ঞাননী দি দিওঁ বুলি কেইবাবাৰো গভীৰভাৱে ভাবিছিলো, কাৰ্য্যবশতঃ সি জ্ঞানিবা হৈ নুঠিল, গতিকে মোৰ জ্ঞাননীৰ খৰচৰ পইচা কেটাও ৰাহি হ’ল। কিতাপ জপাই চাকিটো নুমাই আকৌ একাগ্ৰচিত্তে টোপনিৰ তপস্যাত লাগি গ’লো। ঘড়ীত টং টং কৰে তিনি বাজিল। অনেক ভাবনা-ডাকিনী চিন্তা-যোগিনী আহিল, কিন্তু টোপনি দেৱী নাহিল। এই পৃথিৱীৰ ওপৰত বৰ বিৰক্তি ধৰিলে। ভাবিলো এই পৃথিৱীত সুখৰ লেশমাত্ৰ নাই; যিমান শীঘ্ৰে এই দুখৰ পৃথিৱী এৰি যোৱা যায় সিমান মঙ্গল। আজি কালিৰ আমি উঠি অহা ডেকাই যতে যিহতে, আপোন দোষতে বা পৰৰ দোষতে, ঠেকা গাওঁ, বিৰক্তিটো ধৰেহি এই পৃথিৱীখনৰ ওপৰত। ওপৰ-চকুৱা হৈ বাটত উজুটি খাই আমাৰ আঙ্গুলিৰ আগ ছিগিল, জগৰ লাগিল এই পৃথিৱীৰ গাত। আমাৰ পিঠি-ঢেকিত মৰে খালে, ফৰফৰণি উঠিল আহি এই উড়াল পৃথিৱীৰ গাত। আকাশৰ তৰাটো হাত মেলি ঢুকি নেপালো, দায় পৰিল এই পৃথিৱীৰ গাত। খৰি ভাৰীৰ ল’ৰা বা খৰি-ভাৰী হৈ ৰজাৰ জীয়াৰীক বিয়া কৰাবৰ মন গৈছিল, কৰাব নোৱাৰিলো, দোষ দিলো এই ঘূৰণীয়া পৃথিৱীৰ গাত, আৰু ৰাজ-কন্যাৰ উদ্দেশ্যে আত্মহত্যা কৰি এই পৃথিৱীৰ ওপৰত খং জাৰিলো! এই প্ৰচলিত প্ৰথা অনুসৰণ কৰি মোৰো টোপনি নহা বাবে এই পৃথিৱীৰ ওপৰত বিৰক্তি ধৰাটো অযুক্তিসঙ্গত নহয়। ভাবিলো এনেকুৱা এখন ঠাইলৈ যাব নোৱাৰি নে য’ত এই নিষ্ঠুৰ টোপনিৰ ভৰিত তেল-টেঙা নঘহাকৈ কাল কটাই থাকিব পাৰি? এনে ঠাই স্বৰ্গৰ বাহিৰে এই পৃথিৱীত কতা? আহা আজিয়েই মোক স্বৰ্গলৈ কোন গোপাঁয়ে লৈ যাব। ইত্যাদি কিবা আগ গুৰি নথকা কথা ভাবি থাকোঁতেই, কব নোৱাৰোঁ, কেতিয়া কলা-মলাকৈ মোৰ টোপনি আহিল।

মোৰ চৰাঘৰটো অনুষ্টুপীয়া ছন্দত ৰচিত। অৰ্থাৎ,—চকু দিলে চকুৰোৱা বা গেৰেকানিত চকু পৰা বিধৰ নহয়। মাজে মুখে এক ৰকম চলি যোৱাকৈ সজোৱা। কিহেৰে কেনেকৈ সজোৱা তাৰ বৰ্ণনা দি মোৰ বেচেৰা দুখীয়া চৰাঘৰ ফেৰাৰ সুখ্যাতি বা অখ্যাতি কৰিবৰ মোৰ মন নাই। এটা বস্ত্ৰৰ মাথোন উল্লেখ কৰিবৰ আৱশ্যক! চৰাঘৰৰ বেৰত কেইবাখনো পট বা “ছবি” অৰা আছে! তাৰে এখন ছবিৰ নাম প্ৰেমৰ বাতৰি (Message of Love)। ছবিখন ইংৰাজী ছবিৰ আৰ্হিত অকা। ছবিৰ বিষয়—এজনী সুন্দৰী গাভৰু ছোৱালীয়ে ৰাতিপুৱা ফুলনিবাৰীত সোমাই ফুল তুলি কোচত একোচাকৈ ভৰাইছে; তাৰে দুটা এটা ফুল কোচৰ পৰা সৰি মাটিত পৰিছে। মূৰৰ ওপৰত নিৰ্মল নীল আকাশত চিলনী বনাইছে। এনে সময়ত ল’ৰামতীয়া দুটো কামদেউ ক’ববাৰ পৰা অকলশৰীয়াকৈ ছোৱালীজনীক পাই তাইৰ কাণত ফুচ্ফুচ্ কৰে কিবাবোৰ কৈছে। কি কৈছে কি মেলিছে কোনে জানে? ফুচ্ফুচীয়া কথাৰ, বিশেষ

গাভৰু ছোৱালীৰ ফুচফুচীয়া কথাৰ আমি ধাৰ নাখাওঁ। অমুক তমুক কৈছে বুলি সাজি-পাতি কবলৈকো, আমি আগেয়ে সৈ কাটি থৈছো, কোনো বিধৰে কবি নহওঁ বুলি। ছবিখন দেখা মানুহে কয় বোলে কিবা হেনো প্ৰেমৰ বাতৰি কৈছে; অৰ্থাৎ কামদেউ নামৰ সেই থোপোৰা সৰু ল'ৰাটোৱে গাভৰু ছোৱালীজনীৰ কাণত কৈছে হেনো, “অমুকত তোমালৈ এনে ৰূপৰ এনে গুণৰ এটি সুন্দৰ দৰা আছে তোমাক লাগেনে?” আমি কিন্তু বোপাইহে, এনেই কলে নপতিয়াব যদি, ল'ৰাৰজা বা গোৰীনাথ ৰজাৰ শৰণ দি কৈছোঁ, এই ফুচফুচীয়া “প্ৰেমভেম” বৃজ নেপাওঁ, তেহেলৈ তইতে যিহকে বোল। খনিকৰৰ হাতৰ হেঙ্গুল-হাইতালেৰে অকা ৰমক-জমক নক্সা দহ চাৰিয়েও আকে, দহ চাৰিক দেখা-দেখি আমিও বেৰত আৰি থৈছোঁ। দোষৰ ভিতৰত আমাৰ গাত এই ফেৰাহে। আমি হোল-গোজ ভকত ইয়াকেহে বুজো, যে ছোৱালীলৈ যদি দৰা বিচাৰিব লাগে, সেই কাম মাক বাপেকৰ; কামদেউক সেই ভাৰ দিলে কোনে? আমি জানো, ল'ৰাৰ কাম হৈছে ওমলা, খোৱা শোৱা আৰু “স্কুলৰ লেচন” পঢ়া; দৰালৈ ছোৱালী, ছোৱালীলৈ দৰা বিচাৰি ঘৰপাতি ফুৰা নহয়। হাততে প্ৰমাণ ল'ৰাৰ ল'ৰাবুদ্ধি, চৰুক সুধি চাউল বহাবলৈ গৈছে, দৰাৰ বাতৰি বাপেক মাকক নকৈ ছোৱালীৰ আগত কৈছে গৈ। বাপেক-মাকৰ কাষলৈ বা এইবিলাক কথা লৈ এই বালক কামদেউ ঠোকে কেনেকৈ? মৰম-সাহ দি ঠুকিলেও “ল'ৰাৰ মুখত বুঢ়া-কথা! যা ইয়াৰ পৰা গুচি যা!” বুলি বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে একেটা ঢেকিঠোৰাৰ মাৰতে পেটুৱা কামদেউৰ পেটু উলিয়াব।

মোৰ চিলমিলকৈ টোপনি আহিল, লগে লগে টোপনিৰ সখী সমাজিকো আহিল। দেখিলো, ছবিখনৰ পৰা সেই উদং-মুদং ফুচফুচুৱা ল'ৰাটো আহি মোৰ কাণত ফুচফুচাবলৈ লাগিছে। ইকি “তামোচা”! মোৰ খঙে মূৰৰ চুলি পালেগৈ। “হেৰ, মোৰ দেখোন কেতিয়াবাই বিয়া হৈ গল, এতিয়া মোৰ কাণত কি ফুচফুচাবৰ দিন আহিছে? এনেই এই তিনিপৰীয়া ৰাতিলৈকে টোপনি নাই, ঘামত ছট্ফটাই আছে, তাৰ ওপৰত তই আহি লাগিছহি? কি ল'ৰাই চল পাই যায়, ডাঙৰে সৈতে চুপতি কৰিবলৈ আহিছ!” এই বুলি তাক থেকেচা মাৰি পেলাই দিব খোজোতেই “হে হে কি কৰে, খং কৰিছে নো কেলৈ? আগেয়ে শুনক মই কি কৰলৈ আহিছো, তাৰ পাছত মোৰ গাত দোষ পায় যদি খং কৰিব।” এই বুলি কামদেউ হাত যোৰ কৰি মোৰ আগত থিয় হল। ময়ো লেকাম টানি ধৰি খংটো ৰখাই সি নো কি বক্তৃতা কৰিব খুজিছে, শুনিবলৈ কাণ পাতিলো।

কামদেউ—ককাইদেউ, (ককাইদেউ বুলিয়েই আপোনাক সম্বন্ধ ধৰিলো, খং নকৰিব দেই) আপোনাৰ কণ্ঠ দেখি থাকিব নোৱাৰি বেৰৰ পৰা নামি ওচৰ চাপি আহিছো যদি মোৰ পৰা কিবা উপকাৰ হয়, এই ভাবি। ৰাতি তিনি বজালৈকে আপোনাৰ চকুত টোপনি নাই ছট্ফটাই আছে, মই চকুৰ আগতে দেখি আছো।

মই—মোৰ টোপনি নাছিল যদি নাছিল, তোৰ তাত কি হ'ল? কোনোবা ৰজাৰ জীয়েকৰ বাতৰি কৈ মোৰ চকুৰ পৰা টোপনি একেবাৰেই খেদিবৰ ফিকিৰ কৰি মোৰ ওচৰ চাপিছহি হবলা? সেই ফিকিৰ মোৰ ওচৰত নেখাটে। তই বেৰৰ ল'ৰা বেৰলৈ

উঠি যা, গৈ লোকৰ কুমলীয়া ছোৱালীৰ কাণত ফুচ্ফুচ-ফাচ্ফাচ্ কৰি তাইক বলিয়া কৰগৈ। তই মোৰ ভাই বা আন সম্বন্ধীয়া নহলি; নপাটি নুগুনি দুটালি কৰি এনেকৈ ফুৰা বাবে নিতৌ তোৰ পিঠিত মই সোকা মেলিবলৈ নেপালো। শুচ! যা। মোৰ বিয়া হৈ গৈছে, তই মোৰ ঘৰ পাতিব নেলাগে।

কামদেউ—আপোনাৰ বিয়া হৈ গৈছে বুলি মই জানো; মই সেই বাবে আপোনাৰ ওচৰলৈ অহা নাই।

মই—কি বাবে আহিছ বেগাই ক। মাঠি-মুঠি থাকিব নেলাগে। ৰাতি পুৱায়হে লাগে, পাৰোঁ যদি মই অলপ চকু মুদোঁ।

কামদেউ—আপুনি এই পৃথিৱী এৰি স্বৰ্গলৈ যাবলৈ ইচ্ছা কৰিছিল। মোৰ স্বৰ্গ-মৰ্ত্য-পাতাল তিনিও লোকত অব্যাহত গতি। বেছ কথা, আপুনি যদি স্বৰ্গলৈ যায়, তেস্তে বলক মই লৈ যাওঁ। এই কথা কবলৈহে মই আহিছোঁ।

মই—সঁচাকৈয়ে কৈছনে, নে মোৰ সৈতে চুপতিহে কৰিছ? চুপতি কৰিছ যদি সোকোতা পাবি, মই কেনে ভকত জনা নাই হবলা?

কামদেউ—ৰাম ৰাম! আপুনি মোৰ ককাইদেউ, আপোনাৰে সৈতে জানো মই চুপতি কৰিব পাৰোঁ? সঁচাকৈ কৈছো, যদি যায় ব'লক মই লৈ যাওঁ।

মই—যাওঁতো লৈ যাব পাৰ যদি। কিন্তু বৌৱেৰক হলে এৰি যাব নোৱাৰোঁ।

কাম—কিয় বৌক এৰি যাব লাগিছে, তেওঁকো লৈ যামহঁক। কিন্তু এজন এজনকৈহে মই লৈ যাব পৰিম। পলাই স্বৰ্গত সোমোৱা কথা, দুইকো একে বেলিয়েই লৈ গলে কৰবাত ধৰা পৰিম। পৰিলে আপোনালোকতো অজলা “নৰ মনিষ” বুলি সাৰিব, মইহে মৰা পৰিম। প্ৰথমতে দুৱৰীয়েই কোবাই মোৰ পিঠিৰ ছাল ছিঙিব; তাৰ পিছত ইন্দ্ৰৰ আগ পোৱালে নি কি হয় ইন্দ্ৰই হে জানে। আপোনাক আগেয়ে লৈ গৈ স্বৰ্গত থৈ আহোঁগৈ, তাৰ পাছত বৌক লৈ যামহি।

মই—বাক তেস্তে। কিন্তু সাৱধানে কৰিবি বোপাই। ভাল-মন্দ তইহে জান। অ' আৰু এটা কথা; মোৰ বয় বস্তু সোপা, কি কৰিম? এৰি থৈ যাব হলে নোৱাৰো। মই বোপাই বগা শিলৰ মেজখন কালি হে কিনি আনিছোঁ। মখমলৰ জোতাজোৰ সৰব ন।

কাম—আপোনাৰ বস্তু এটাইবোৰ কেনেকৈ লৈ যাব? ধৰা পৰি মৰিব দিয়েনে? আপুনি বলে পৰা এটামান টোপোলাৰ জোখাই বাক লয় যদি বান্ধি লওক। বগা শিলৰ মেজ-চেজ এৰক, সেইবোৰ লৈ যাব নোৱাৰে। স্বৰ্গত গৈ আপুনি ঠান-থিত লাগক গৈ, তাতে মই লাহে লাহে বগা শিলৰ মেজ এখনহে নেলাগে দহখন কিনি দিম। মখমলৰ জোতাজোৰ পিন্ধি লওক।

মই—(ভালেমান বেলি ভাবি) বাক মোৰ বোপাই তোৰ কথাই ৰওক। কিন্তু এদিন সময় দিব লাগিব; আজিয়ে মই যাব নোৱাৰো। কাইলৈ ৰাতিকৈ আমি ঠিক হৈ ওলাই থাকিমহঁক, তই আহি লৈ যাবিহি। মখমলৰ জোতাজোৰ নিপিন্ধো, টোপোলাত সুমাই লম, বাট বেয়া যদি পিন্ধি-খোজ কাঢ়িলে সি ফাটিব।

কাম— বাৰু তেস্তে কইলৈ ঠিক মাজনিশা আহি আগেয়ে আপোনাক লৈ যামহি, তাৰ পাছত বৌক।

মই—এৰা।

ইয়াৰ পিছত সমাজিকতে দেখিলো যেন “কইলৈ মাজনিশা” হল। যেন সকলো দিহা-পোহা কৰি নিব লগা বস্তু একেটা টোপোলাতে বান্ধি যাবলৈ দুয়ো সাজু হৈ ওলালোঁ। যেন কামদেউ আগৰ দৰেই ছবিটোৰ পৰা নামি আহি আগ ৰাতিৰ কথা মতে মোক আগেয়ে যাবলৈ কলে। যেন মই ধোবাই কাপোৰৰ টোপোলা লোৱাদি বস্ত্ৰৰ টোপোলাটো লৈ পিছে পিছে যাবলৈ ধৰিলো।

কিছুমান বেলিৰ মূৰত স্বৰ্গ পালো গৈ। কেনেকৈ কোন আৰু কেনেকুৱা বাটেদি গলো, আৰু যাওঁতে বাটত কি দেখিলো, কি শুনিলো, মোৰ একো মনত নাই। এটা মানুহ-দুনুহ নোহোৱা ঘৰত মোক সুমাই দি সি ক’লে, “আপোনাৰ এইটোৱেই বহা, ইয়াতে টোপোলাটো থওক।” তাৰ কথামতে মই টোপোলাটো মাটিত থৈ তাক কলো, “বাৰু মই টোপোলা থলো, তই লৰ মাৰি যা বৌৱেৰক লৈ আহগৈ, মোৰ মনটোৱে খু-দুৱাব লাগিছে।”

“মই যাওঁ লৰি গৈ আহোঁগৈ” বুলি কামদেউ নাইকিয়া হল।

কামদেউ যোৱাৰ পিছত, “এনেই বহিয়ে আছে, এটা কামকে কৰো” এই ভাবি লাহে লাহে টোপোলাটো মেলি এটা দুটাকৈ বস্তু উলিয়াই মাটিত থৈ যাবলৈ ধৰিলো। কিন্তু কি আচৰিত, বস্ত্ৰবোৰ টোপোলাৰ পৰা উলিয়াই থোৱা ঠাইতে কেয়া আদুলিটো সোমাব পৰা এটা ফুটা আছিল। মই ভাবিছিলো সেইটো পৰুৱাৰ গাঁত। সেই ফুটাইদি টলৰ টলৰ কৰে মোৰ বস্ত্ৰবোৰ এটা এটাকৈ সৰকি তলৰ পৃথিৱীলৈ পৰিব লাগিছে দেখোন! মই দেখিতো অবাক! স্বৰ্গখন এনে “বে মেৰামত” কিয়?

ইয়াত পাবলিক ওৱৰ্কচ্, লোকেলব’ৰ্ড আৰু মিউনিচিপেলিটি নাই নে কি? কিয় নহব অৱশ্যে আছে। ভাবিলো পাবলিক-ওৱৰ্কচ্, লোকেলব’ৰ্ড-মিউনিচিপেলিটি-ডেকিয়ে আমাৰ পৃথিৱীত যেনেকৈ ধান বানে, ইয়াতো সেই দৰেই বানে। তাতো ঢেঙ্কুৰ্চ্ ইয়াতো সেই ঢেঙ্কুৰ্চ্চেই। স্বৰ্গৰ ঢেকি বুলি ঢেঙ্কুৰ্চ্চৰ ঠাইত মুৰলিৰ মাত নেমাতে। অসমীয়া সংস্কৃতভ্ৰ “পণ্ডিতে” কবৰ নিচিনা “দুৰাং চ পৰ্বতা ৰম্যা ওচৰাং তু খলা বমা।” দুৰৰ পৰাহে স্বৰ্গ। এনেখন স্বৰ্গলৈকে আহিবলৈকে মানুহে দান-পুণ্য, হোম-যাগ আদি ইমানবিলাক কষ্ট-সাধ্য কাম কৰি হেপাহ কৰি মৰে। নেলাগে বোপাই মোক স্বৰ্গৰ সুখটো, কামদেউ আহিলে পৃথিৱীৰ ল’ৰা পৃথিৱীলৈ গুচি যামগৈ। তাত টোপনি নোহোৱাকৈ গোটেই ৰাতি খপো সিও ভাল, তেওঁ মই এনে ঢেকি-স্বৰ্গত নেথাকোঁ। —ইমান অকণমান বিস্কাটোৱেদি নো মোৰ ডাঙৰ ডাঙৰ বস্ত্ৰবোৰ কেনেকৈ তললৈ সৰকি পৰিছে এ? স্বৰ্গৰ দেখোঁ সকলো কথাই অদ্ভুত।

এই বিলাক ভাবি থাকোঁতেই দেখিলোঁ, মোৰ বস্তু সৰকি পৰি আদখিনীয়া হলেই! আপদকাল উপস্থিত হলে “অৰ্দ্ধং ভাজতি পণ্ডিতঃ, অৰ্দ্ধেন কৃষ্ণতে কাৰ্য্যঃ।” যি গ’ল গ’ল, যি পাৰো তাকে ৰাখো, ভাবি একে দোপেই উঠি ফুটাটোত কেয়া

আঙ্গুলি এটা সোমাই সোপা মাৰি ধৰিলো। অলপমান বেলি এই দৰেই ধৰি আছোঁ, কিন্তু ভাবি পোৱা নাই কিহেৰে ফুটাটো একে বেলিয়েই মাৰো। স্বৰ্গলৈ আহি মোৰ বুদ্ধিটোও আকোৱালি নোপোৱা হ'ল নে কি? এনেতে হঠাৎ কাণত পৰিল “লঙ্কা ক’ত ক’ত।” ভাবিলো, স্বৰ্গতো কুকুৰা চৰাই আছে; বেছ কথা সুবিধাই। এই কথা ভাবি থাকোঁতেই দুৱাৰত ঠক্ ঠক্ শব্দ শুনিলো। শুনি মনত হৰিষ মিলিল; ভাবিলো, কামদেউ বোৱেকে সৈতে উভতিল।

মই—(ৰিসিয়াই) দুৱাৰখন হেচা মাৰি দিলেই মেল খাব; ভিতৰৰ পৰাতো মই ডাং দিয়া নাই। মই মেলিবলৈ উঠি যাব নোৱাৰো, গলেই বাকী কেটা বস্তুও সৰকি পৰিব।

লগুৱা—(বাহিৰৰ পৰা) দেউতা চাহ আনিছোঁ।

মোৰ লগুৱাটোৰ মাত যেন শুনিলো। ভাবিলো ইনো স্বৰ্গলৈ আহিল কেনেকৈ? মোৰ দুখ হয় বুলি কামে ইয়াকো আনি থৈ গলহি হ’বলা। ভালেই হ’ল।

লগুৱা—(বাহিৰৰ পৰা) দেউতা, চাহ আনিছোঁ, ভালেমান বেলি হ’ল, উঠক।

মোৰ চকু দুটা চাঁট কৰে মেল খুলে। সাৰ পালো। সাৰ পাই দেখিলো মোৰ সোঁ কাণখনৰ বিন্ধাত সোঁ হাতৰ কেয়া আঙ্গুলিটো সোমাই আছে, আৰু মই মোৰ সেই চৰা-ঘৰতে শুই আছোঁ।

তেজীমলা

এক সাউদৰ দুজনী ঘৈণীয়েক আছিল। বৰজনীৰ এজনী মাথোন ছোৱালী আছিল, তাইৰ নাম তেজীমলা। সৰুজনীৰ কোনো ল'ৰা-ছোৱালী নাছিল। তেজীমলাৰ মাক তেজীমলাৰ কেঁচুৱা কালতে মৰিল, সেইদেখি তাইক মাহীয়েকে তুলি-তালি ডাঙৰ কৰিছিল। ঘৰখনত একেজনী ছোৱালী তেজীমলা বাপেকৰ বৰ চেনেহৰ আছিল; কিন্তু মাহীয়েকে হ'লে পেটে পেটে তেজীমলাক সমূলি দেখিব নোৱাৰিছিল; কেৱল গিৰীয়েকৰ ভয়তহে তাই তেজীমলাক প্ৰতিপাল কৰি ডাঙৰ দীঘল কৰিব লগীয়াত পৰিছিল।

আজি কালিকৈ তেজীমলা দহ-এঘাৰ বছৰীয়া হ'ল। সেই গাঁৱৰে ভাল মানুহ এঘৰৰ সমনীয়া ছোৱালী এজনীৰ সৈতে বাপেকে সখী বন্ধাই দিলে।

তেজীমলাৰ বাপেক বেপেকুৱা মানুহ; বেহা-বেপাৰলৈ নগলে নচলে। সেইদেখি সততে তেওঁ চাৰিওফালে বেহাই ফুৰিব লগীয়াত পৰে। এইবাৰ ৬।৭ মাহলৈকে তেওঁ বেপাৰৰ নিমিত্তে দূৰলৈ যাবলগীয়াত পৰিল। সেইদেখি তেওঁ যাবৰ সময়ত ঘৈণীয়েকক ওচৰলৈ মাতি আনি তেওঁৰ অতি আদৰুৱা তেজীমলাক ঘৈণীয়েকৰ হাতত গতাই দি ক'লে যে, “এইবাৰ মই ৬।৭ মাহলৈ বিদেশলৈ যাওঁ। তোৰ হাতত মোৰ তেজীমলাক গতালোঁ। তাই আদৰুৱা ছোৱালী; তাইক মৰম-বেথা কৰি ভালকৈ ৰাখিবি।”

সাউদনীয়ে ভাবিলে, “এইবাৰ মোৰ বেছ সুবিধা হৈছে, এই কেইমাহৰ ভিতৰতে মই মোৰ চকুৰ-কুটা, দাঁতৰ-শালটো গুচাব পাৰিম। তাইক ঠেকেচি ঠেকেচি মোৰ মনৰ হেঁপাহ পলুৱাম।” আৰু তাই ভাবিলে—“অকল ঠেকেচিয়েই নেৰোঁ, সেইদৰে এৰিলে, বাপেকে আহি সেই কথা কেনেকৈ বুজি পালে এখন হাই-উৰুমিৰহে বাহ হ'ব। এই আপদৰ একেবাৰেই জইন মাৰিম। এইক বিয়া দিওঁতে মোৰ ঘৰৰ আদখিনি বস্তু এইৰ লগত উলিয়াই দিব লাগিব। এই হ'ল মোৰ সতিনীৰ জী। মোৰ কপালততো কোনো ল'ৰা-ছোৱালী নহলেই, সতিনীৰ এইটোকনো পোহ-পাল কৰি নিৰ্বাহ দি মোৰ লাভ কি হ'ব? বাপেকে এইৰ লগত যিখিনি ধন-বস্তু উলিয়াই দিব, সেইখিনি মোৰ আইৰ ঘৰলৈ সৰকালে উপকাৰ দিব। হেনজানি এইৰ দেউতাক উভতি অহাৰ আগতেই এটা বৃদ্ধি কৰি এইৰ ওৰ পেলাব লাগিব।” ইয়াকে মাহীয়েকে ভাবি, সাউদে নাও মেলি যোৱাৰ দিনৰ পৰা তেজীমলাৰ দায়ৰ চেলু বিচাৰিবলৈ ধৰিলে আৰু যিমান পাৰিলে তেজীমলাক অকলৈ পাই দুখ দিবলৈ ধৰিলে।

ইতিমধ্যে তেজীমলাৰ সখীয়েকৰ বিয়া আহিল। পৰহিলৈ বিয়া। সখীয়েকৰ ঘৰৰ পৰা তেজীমলাক বিয়ালৈ মাতি পঠিয়ালে। বিয়াৰ তিনি চাৰি দিন সখীয়েকৰ ঘৰত থাকি তেজীমলাই ৰং-ধেমালি কৰি নোৱাই-ধোৱাই সখীয়েকক বিয়া দিব লাগে। তেজীমলাৰো হেঁপাহ যে বিয়াৰ কেইদিন সখীয়েকৰ ঘৰত থাকি ৰং ধেমালি কৰি তাই বিয়া খাব।

মাহীয়েকে অনেক দিনৰে পৰা আলচা কথা সিদ্ধি হ'বৰ আগন্তুক হৈছে ভাবি তেজীমলাক বিয়ালৈ যাবলৈ অনুমতি দি লোকক দেখুৱাই উৰুক-মুৰুক কৰি, তেজীমলাই বিয়াত পিন্ধিবলৈ কাপোৰ উলিয়াবলৈ ইটো জুপা মেলিছে, সিটো জুপা মেলিছে, ইটো পেৰা মেলিছে, সিটো পেৰা মেলিছে, “এইযোৰ কাপোৰ আমাৰ আইটি তোলৈ ভাল হ'বনে?” “এইখন ৰিহা সেইখন মেখেলাই তোক শুৱাবনে?” এনেবিলাক কথা কৈ মাহীয়েকে আড়ম্বৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। মাহীয়েকৰ ভাল পাটৰ ৰিহা-মেখেলা এযোৰ আৰু এখন উত্তম গুণাৰ পাৰি দিয়া খনীয়া কাপোৰ আছিল; শেষত তাকে মাহীয়েকে উলিয়াই তেজীমলাক বিয়াত পিন্ধিবলৈ দি ক'লে,—“আইটি এই কাপোৰযোৰ আৰু খনীয়াকাপোৰখনকে তোক পিন্ধিবলৈ টোপোলা বান্ধি দিওঁ। তই এতিয়া তোৰ গাত থকা কাপোৰ যোৰেৰেই সখীয়েকৰ ঘৰলৈ যা, সখীয়েকৰ ঘৰৰ ওচৰ পালেই টোপোলাত দিয়া ৰিহামেখেলা আৰু কাপোৰ পিন্ধিবি, ইয়াৰ পৰা সেই কাপোৰ পিন্ধি গ'লে খোজকাটি যাওঁতে বাটত ধূলি-মাকতি লাগি ক'লা হ'ব।” ইয়াকে কৈ মাহীয়েকে পাটৰ ৰিহা-মেখেলাযোৰৰ ভিতৰত মনে মনে এটা নিগনি সুমাই দি আৰু পাৰিদিয়া খনীয়াকাপোৰখনৰ ভিতৰত এটা আঙঠা বান্ধি দি টোপোলা এটা কৰি তেজীমলাৰ হাতত দিলে।

সখীয়েকৰ ঘৰ পাওঁ পাওঁ হওঁতেই তেজীমলাই মাহীয়েকৰ কথা মতে পাটৰ ৰিহা-মেখেলা আৰু পাৰিদিয়া কাপোৰ পিন্ধিবৰ মনেৰে টোপোলা মেলিলতে কাপোৰযোৰৰ ভিতৰৰ পৰা এটা নিগনি ওলাই লৰ মাৰিলে আৰু কাপোৰযোৰৰ ভিতৰৰ পৰা এটা আঙঠা সৰকি পৰিল। তেজীমলাই দেখি বিচুৰ্ত্তি হ'ল যে ৰিহা-মেখেলাযোৰ নিগনিয়ৈ কুটি ঠকাসৰকা কৰিলে আৰু পাৰিদিয়া কাপোৰখন ঠায়ে ঠায়ে পুৰিলে। ভয়ত তেজীমলাৰ মুখ শুকাই গ'ল, তাই ঠক্ ঠক্ কৰে কঁপি ফেকুৰি ফেকুৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে। লগত যোৱা মানুহেও এই কাণ্ড দেখি আচৰিত হৈ, শেহত তেজীমলাক অনেক বুজাই-বৰাই নিচুকাই সখীয়েকৰ ঘৰলৈ লৈ গৈ তাৰ পৰা এযোৰ ৰিহা-মেখেলা আৰু এখন কাপোৰ খুজি তাইক পিন্ধাই বিয়া চাবলৈ দিলে। বিয়াৰ পিছত তেজীমলা নিজৰ ঘৰলৈ উভতি আহিলত, মাহীয়েকে তাইক কাপোৰৰ কথা সুধিলত তাই ভয়ত কঁপি কঁপি সেই পোৰা আৰু কুটা কাপোৰৰ টোপোলা মাহীয়েকৰ আগত পেলাই দিলে। মাহীয়েকে কুটা আৰু পোৰা কাপোৰ দেখি কৃত্ৰিম খঙত জ্বলি-পকি তেজীমলাক নৈথ গালি-শপনি পাৰি মাৰি তাও কৰিলে। ইমান মাৰিও মাহীয়েকৰ হেঁপাহ নপলাল। পিছত তেজীমলাক টানি আনি মাহীয়েকে ঢেঁকীৰ আগত বহুৱাই ধান বঢ়াবলৈ লগাই, নিজে ধুম ধুম কৰে ঢেঁকী দিবলৈ লাগিল। মাহীয়েকে ঢেঁকী দি

থাকোঁতে এবাৰ হঠাৎ চাব মাৰি ঢেঁকীটো পেলাই দি তেজীমলাৰ সোঁ হাতখন খুন্দি পেলালে। সোঁহাতখন খুন্দিলত তেজীমলাই যন্ত্ৰণাত চিঞৰি কান্দিবলৈ ধৰিলত, বাঢ়নি মাৰিডালেৰে মাহীয়েকে তেজীমলাৰ পিঠিত কোবাবলৈ ধৰি, তেজীমলাক বাওঁ হাতেৰে খুবলিত ধান বঢ়াই দিবলৈ হুকুম দিলে। বাওঁহাতেৰে তেজীমলাই খুবলিত ধান বঢ়াই থাকোঁতে মাহীয়েকে সোঁহাতৰ দৰে তেজীমলাৰ বাওঁ হাতখনো খুন্দিলে, বাওঁহাত খুন্দি তাৰ পিছত মাহীয়েকে তেজীমলাক সোঁ ভৰিৰে ধান বঢ়াবলৈ কৈ সোঁভৰিখনো খুন্দিলে আৰু তাৰ পিছত সেইদৰে বাওঁভৰিখনো খুন্দিলে। শেহত মাহীয়েকে তেজীমলাক মূৰেৰে ধান বঢ়াবলৈ কৈ তেজীমলাৰ মূৰটোও খুন্দি পেলালে। তেজীমলা মৰিল।

এইদৰে গিৰীয়েকৰ আলাসৰ লাডু চেনেহৰ তেজীমলাক মাৰি সাউদনীয়ে কোনেও নেদেখাকৈ লৰালৰিকৈ নি ঢেঁকীশালৰ পানীপোতাতে গাঁত এটা খান্দি পুতি থলে।

তেজীমলাক পোতা ঠাই ডোখৰত কিছুমান দিনৰ মূৰত এজোপা লাওগছ গজি লহ-পহ কৰে ডাঙৰ হ'ল আৰু গছ ভৰি বঢ়িয়া বঢ়িয়া একোটা লাও লাগিল। ইফালে ওচৰ-চুবুৰীয়া মানুহে ভালেমান দিন তেজীমলাক দেখিবলৈ নেপাই, মাহীয়েকক তাইৰ বাতৰি সুধিলত মাহীয়েকে উত্তৰ দিলে, “তেজীমলা সখীয়েকৰ ঘৰৰপৰা অহাই নাই।”

এদিন মাগনী বুঢ়ী এজনীয়ে সাউদনীৰ ঘৰৰ ঢেঁকীশালৰ ছালত লাওবোৰ লাগি থকা দেখি সাউদনীৰ ওচৰলৈ আহি ক'লে, “আই মোক লাও এটা দিয়ক।” তেজীমলাক মৰাৰ দিনৰ পৰাই মাহীয়েকে ঢেঁকীশালৰ ফালে যোৱা নাছিল দেখি লাওজোপা তাইৰ চকুত পৰাই নাছিল। সেই দেখি তাই মাগনী বুঢ়ীক উত্তৰ দিলে, “মই তোকে লাও দিবলৈ ক'ত পাম? নিজেই আজি ভালেমান দিন লাও খোৱা নাই।” মাগনীয়ে ক'লে, “কিয় আই এনেকৈ কয়, আপোনাৰ ঢেঁকীশালৰ চালতে দেখোন লাও ভৰি লাগি আছে।” বুঢ়ীৰ কথা শুনি সাউদনীয়ে আচৰিত মানি ক'লে, “মই হ'লে দেখা নাই, তই দেখিছ যদি কেইটা লাগে ছিঙি নে গৈ।” বুঢ়ীয়ে এই কথা শুনি লাওগছৰ ওচৰলৈ আহি লাও এটা ছিঙিবলৈ হাত মেলোঁতেই লাওজোপাই বিনাই মাত লগালে—

“হাতো নেমেলিবি, লাৱো নিছিঙিবি,

ক'ৰে মগনীয়া তই।

পাট-কাপোৰৰ লগতে মাহীআই খুন্দিলে

তেজীমলাহে মই।”

লাওগছে মতা শুনি বুঢ়ীয়ে ভয় খাই লাও নিছিঙি গুচি আহি সাউদনীক ক'লে, “আই, লাও ছিঙিবলৈ হাত মেলোঁতেই মোক এইদৰে লাওজোপাই মাত লগালে। মোক আৰু লাও নেলাগে আই, মই গুচি যাওঁ।” এইবুলি মাগনী বুঢ়ী গুচি গ'ল। তেতিয়া সাউদনীয়ে কথাটোৰ আচল মানে ভালকৈ বুজিব পৰি, কটাৰী এখন লৈ লাওগছজোপা কাটি টানি নি বাৰীৰ পিছফালে পেলাই দি গুচি আহিল।

লাওজোপা কাটি যতেই পেলাই দিছিল সেইখিনিতে কিছুদিনৰ মূৰত এজোপা জৰাটেঙা হৈ ডালভৰি জৰাটেঙা লাগিল। গছজোপাত জৰাটেঙা ইমানকৈ লাগিছিল যে তাৰ ভৰত গছজোপা দোঁ-খাই পৰিছিল। এদিন কিছুমান গৰখীয়া ল'ৰাই গৰু চৰাওঁতে সেই জৰাগছত জৰাটেঙা দেখি খাবলৈ মন কৰি সাউদনীৰ ওচৰলৈ আহি ক'লে, "আই, আমাক গোটাচেৰেক জৰাটেঙা খাবলৈ দিবনে?" সাউদনীয়ে "মই ক'ত জৰা পাম?" বুলি কলত সিহঁতে ক'লে, "কিয় আই, আপোনাৰ বাৰীৰ পিছফালে এজোপা জৰাগছত জৰাটেঙা দেখোন ভৰি লাগি আছে।" সিহঁতৰ কথা শুনি সাউদনীয়ে আচৰিত মানি ক'লে, "মই হ'লে ক'ত জৰাটেঙা লাগিছে দেখা নাই, তইতে দেখিছ যদি কিমান লাগে পাৰি নে গৈ।"

সাউদনীৰ হুকুম পাই গৰখীয়া ল'ৰা কেইটা জৰাটেঙাৰ কাষলৈ গৈ জৰাটেঙা পাৰিব খোজোতেই গছজোপাই বিনাই মাত লগালে—

“ভাইও বোলোঁ মই ককাইও বোলোঁ মই,
গাঁৱৰে গৰখীয়া।

হাতো নেমেলিবা, জৰাও নিছিঙিবা,
ঘৰলৈ উভতি যা।।

পাট-কাপোৰৰ লগতে মাহী আই খুন্দিলে,
মইহে তেজীমলা।।”

গৰখীয়া ল'ৰাহঁতে এই বিননি শুনি কিবা দেওভূত গছজোপাত আছে বুলি জৰাটেঙা নিছিঙি তাৰ পৰা আহি সাউদনীক এই কথা কৈ গুচি গ'ল। সাউদনীৰ ছাঁটুকেৰে মনত পৰিল যে তাই লাওগছজোপা কাটি সেইখিনিতে পেলাইছিল। এই কথা মনত পৰিলত তাই বুজিব পাৰিলে যে তেজীমলাইহে জৰা হৈ আছে। ইয়াকে ভাবি সাউদনীয়ে জৰাগছজোপা কাটি নৈত উটাই দিলে।

জৰাগছজোপা নৈত উটি গৈ ওচৰৰে ঘূলি এটাত বৈ এজোপা পদুম হৈ এটা সুন্দৰ ফুলেৰে জক্‌মকীয়া হ'ল। কিছুদিনৰ মূৰত বেহাবোপাৰ কৰি সেই নৈয়েদিয়েই তেজীমলাৰ বাপেক নাৱেৰে উভতি আহোঁতে নৈৰ ঘূলিত গছজোপাত সুন্দৰ পদুম ফুল এটা ফুলি থকা দেখি তেজীমলালৈ সেই ফুলটো লৈ যাওঁ বুলি ভাবি নাৱৰীয়া এটাক সেই ফুলটো ছিঙি আনিবলৈ ক'লে। নাৱৰীয়াটোৱে ফুলটো ছিঙিবলৈ হাত মোলোঁতেই পদুমে বিনাই গালে—

“হাতো নেমেলিবি, ফুলো নিছিঙিবি,
ক'ৰে নাৱৰীয়া তই।

পাট-কাপোৰৰ লগতে মাহী আই খুন্দিলে,
তেজীমলাহে মই।।”

ফুলে বিনোৱা দেখি নাৱৰীয়াটোৱে ভয় খাই সাউদক ক'লত, সাউদে সেইটো কিনো চাওঁ বুলি ওচৰ চাপি গৈ ফুলটো ছিঙিবলৈ হাত মেলিলতে ফুলে বিনাই মাতিলে—

“হাতো নেমেলিবা, ফুলো নিছিঙিবা,
 চেনেহৰ পিতাদেউ এ।
 পাট-কাপোৰৰ লগতে মাহী আই খুন্দিলে,
 তেজীমলাহে মই।”

বাপেকে তেজীমলাৰ মাহীয়েকৰ স্বভাৱৰ কথা আগৰেপৰা জানি থৈছিল, সেই কাৰণে ভাবিলে যে, “এইজনী নিশ্চয় মোৰ তেজীমলা।” ইয়াকে মুদৈয়ে ভাবি তেওঁৰ বাওঁহাতত তেওঁৰ মুখৰ তামোলৰ এখন চোবা আৰু সোঁহাতত এটা লাডু লৈ ক’লে যে, “যদি তই মোৰ তেজীমলাহে হয়, তেন্তে নিশ্চয় তই শালিকাটি হৈ উৰি আহি মোৰ হাতত পৰি এই চোবাটি খাবি; আৰু যদিহে নহয়, আন কোনোবাহে হয় তেন্তে লাডুটো নিবি। এইবুলি তেওঁ ক’লতে পদুম ফুলটি শালিকা এটি হৈ উৰি আহি তেওঁৰ হাতত পৰি চোবাটি খালে। বাপেকে ভেতিয়া তেজীমলা বুলি নিশ্চয়কৈ জানি শালিকাটি এটা সজাত সুমাই লৈ আহিল।

ঙ. উপন্যাস

পদুমৰ কি হৈছে? [‘পদুমকুঁৱৰী’ উপন্যাসৰ পৰা]

দ্বিতীয় আখ্যা

“Why so pale and, fond lover ? Prythee, why so pale?”

—Sir J. Suckling.

‘পদুমৰ কি হৈছে?’ এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ আমি দিবলৈ কাৰবাৰ কৰোঁ।

হৰদন্ত যদিও এজন সৎস্বভাৱৰ আৰু স্বদেশহিতৈষী লোক, তথাপি তেওঁৰ অন্তৰত অতি উচ্চ আশা সদায় অতিপাত ৰূপে আছিল বুলি আমি আগেয়ে কৈছোঁ। তেওঁৰ এই আশা বহিত কনকনীয়া শুকান খৰি পেলাই দিওঁতা হৈছে তেওঁৰ ভায়েক বীৰদত্ত। হৰদন্তই যেই কামকে কৰিম বুলি ভাবিব, বীৰদন্তই তাকেই সিংহ বিক্ৰমেৰে সমৰ্থন কৰি তেওঁক সেই কাম কৰিবলৈ দুগুণ উৎসাহী কৰিব। আন কি, কেতিয়াবা হৰদন্তই কৰিব নোখোজা কোনো কোনো কামো বীৰদন্তৰ উদগণিত কৰিবলৈ বাধ্য হয়। চমুকৈ কবলৈ গ’লে হৰদন্ত মুৰ, বীৰদন্ত হাত। আৰু মুৰে হাতক চলাব লাগে দেখি হাতৰ ওপৰত মূৰো কেতিয়াবা সেও হ’ব লগাত পৰে।

মোৱামৰীয়াবিলাকে আসাম উপাস্ত কৰিলে, দেশত হলস্থূল, প্ৰজাৰ সুখ-শান্তি নাই, ধন-প্ৰাণ সকলো সঙ্কট জালেৰে মেৰখোৱা, কতলোক ভাগি দেশ-দেশান্তৰে গ’ল; মানুহৰ পথাৰৰ পকাধান পথাৰত গুচিল, ভঁৰালৰ ধান ভঁৰালতে এন্দুৰ, শলীয়া, চোৰ, ডকাইতৰ ভোজ হ’ল; বাৰীৰ তামোল-পাণ জয়পাতেক্ষয় আৰু গাওঁ-ভুঁইত মহাপ্ৰলয় উপস্থিত; চাৰিওফালে হাহাকাৰ! অৱশেষত প্ৰজাৰ আৰ্ত্তনাদৰ ধ্বনি পৰমেশ্বৰৰ সিংহাসন পালেগৈ। ইশ্বৰৰ মন কুমলিল; আৰু তেওঁৰ ইচ্ছামতে ইংৰাজ সিংহই নিৰ্ভয়-হাত দুখুনী আসামৰ ফালে দাঙ্গিলে। মহাৰাজ গৌৰীনাথ সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ প্ৰাৰ্থনা মতে, মহামতি লৰ্ড কৰ্ণওৱালিচ্ বাহাদুৰ গৱৰ্ণৰ জেনেৰেল চাহাবৰ আজ্ঞাত ১৭৯২ খ্ৰীষ্টাব্দত কাপ্তান ওৱেলেচ্ চাহাব আসামলৈ আহি মোৱামৰীয়া বিদ্ৰোহ দমন কৰে। কিন্তু পৰ ৰাজ্যত হস্তক্ষেপ নকৰা নীতি প্ৰবৰ্ত্তক গৱৰ্ণৰ জেনেৰেল স্যাৰ জন স্যাৰ বাহাদুৰে ভাৰতবৰ্ষৰ শাসনদণ্ড গ্ৰহণ কৰিলত ১৭৯৪ খ্ৰীষ্টাব্দত কাপ্তান চাহাব দুখুনী আসামক আকৌ দুখৰ এক্সাৰ গাঁতত পেলাই কলিকতালৈ গুচি গ’ল। ওৱেলেচ্ আসামলৈ অহাৰ অলপ আগেয়ে দৰঙ্গৰ কৃষ্ণনাৰায়ণ ৰজাৰে সৈতে মিল হৈ হৰদন্তই

মোৱামৰীয়াবিলাকৰ হাতৰ পৰা কামৰূপ ৰক্ষা কৰিবলৈ প্ৰাণপণে চেষ্টা কৰিছিল। তেওঁৰ প্ৰধান ইচ্ছা এইটো আছিল যে এই সুযোগতে ঢেকেৰী বিদ্বেষী অত্যাচাৰী আহোম বিলাকৰ হাতৰ পৰা স্বদেশ উদ্ধাৰ কৰি সুশাসনৰ নিমিত্তে কোচবেহাৰৰ মহাৰাজক বা কৃষ্ণনাৰায়ণ ৰজাক দিয়ে নাইবা তেওঁ নিজে ৰাখে। পাছে কাপ্তান চাহাব আহি কৃষ্ণনাৰায়ণক কৈ ৫৮০০০ টকা কৰ বহুৰি তেওঁ আহোম ৰজাক দিবলৈ নিৰ্ব্বন্ধ কৰি সন্ধি কৰাই দিলত হৰদত্তই থেকু ছিগি কিছুদিনৰ নিমিত্তে শান্ত ভাব ধাৰণ কৰিলে। কিন্তু ঢেকেৰী মানুহৰ প্ৰতি আহোমবিলাকৰ তুচ্ছ-তাচ্ছিল্য ভাৱ, অমানুষিক ঘৃণা, অতি কুৎসিত ব্যৱহাৰ-বিষে তেওঁৰ অন্তৰ বিষাক্ত কৰি থৈছিল। তেওঁৰ নিচিনা উন্নত মনা আৰু স্বদেশপ্ৰেমী লোকৰ পক্ষে আপোন দেশৰ লোক আৰু জাতি, কুটুম্ব প্ৰভৃতিৰ লাঞ্ছনা নিজ চকুৰ আগত দীৰ্ঘকাল চাই থকা অসম্ভৱ কথা। কতদিন কতবাৰ আপোনদেশী লোকৰ আহোমবিলাকৰ হাতত অপমান অমৰ্য্যাত দেখি তেওঁ চকুলো টুকিছে। পৰাক্ৰমী ইংৰাজ সৈন্য আসামৰ পৰা উভতি গ'লত আকৌ হৰদত্ত অত্যাচাৰী আহোম ৰজাৰ বিপক্ষে সিংহবিক্ৰমে উঠিল। আকৌ তেওঁ বহুনিৰ্যোষ স্বৰে স্বদেশীয়সকলক আহোমৰ বিপক্ষে উত্তেজিত কৰিবলৈ ধৰিলে। আকৌ তেওঁ “কাৰ্য্য বা সাধয়েৎ শৰীৰাং বা পাতয়েৎ” মহামন্ত্ৰেৰে জাতি-ভাইসকলৰ হিয়াত আহুতি দিবলৈ ধৰিলে। আকৌ তেওঁৰ শক্তি-সামৰ্থ্য, তেওঁৰ অদম্য উৎসাহেৰে যুদ্ধৰ আয়োজনত প্ৰয়োগ কৰিবলৈ ধৰিলে।

মোৱামৰীয়া বিদ্ৰোহ দমন হোৱাৰ পাছত মহামন্ত্ৰী পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঁইদেৱে ভগা দেশ ন-কৈ পাতিবলৈ লাগিল। তেওঁৰ গোটেই যত্ন উজনি খণ্ডতে ব্যয়িত হৈছিল; গুৱাহাটীৰ ফালে তেওঁ বিশেষ মন দিব নোৱাৰিছিল। বিশেষতঃ গন্ধেল্লা ৰাজখোৱা বৰফুকনে (কলীয়াভোমোৰা বৰফুকন) ন-কৈ কামৰূপৰ শাসনকৰ্ত্তা হৈ অহা বাবে তাৰ অৱস্থা ভালকৈ জানিব নোৱাৰিছিল। সেই দেখি কামৰূপত নানা অন্যায অত্যাচাৰাদি হৈছিল।

হৰদত্তই কোচবেহাৰৰ মহাৰাজলৈ এখন চিঠি লেখিলে, যে কামৰূপ, চিলাৰায় আৰু ৰঘুদেৱ ৰজাৰ দিনৰে পৰা কোচবেহাৰৰ ৰজাসকলৰ সম্পত্তি; শ্যাম শ্যান দেশৰ মেলেচ আহোমবিলাকৰ গৰাহৰ পৰা কামৰূপ ৰক্ষা কৰি সুশাসন কৰাটো তেওঁবিলাকৰ নিতান্ত কৰ্ত্তব্য। আৰু এই কাৰ্য্যত তেওঁ মহাৰাজক প্ৰাণপৰ্য্যন্ত দি সাহায্য কৰিবলৈ সাজু আছে। সম্প্ৰতি এই কথাৰ স্থিৰতাৰ নিমিত্তে তেওঁৰ সৰ্বসুলক্ষণী আৰু ৰাজযোগ্য সুন্দৰী কন্যা পদুম কুঁৱৰীক মহাৰাজৰ কোঁৱৰক সমৰ্পণ কৰিছে। পত্ন-প্ৰাপ্ত মাত্ৰকে যেন কোঁৱৰ আহি পদুম কুঁৱৰীক শুভবিবাহ কৰি লৈ যায়।

পদুমকুঁৱৰীৰ অপাৰ্থিৱ ৰূপ-গুণৰ কথা কোচবেহাৰে বহুদিনৰ আগৰে পৰা শুনি লুভীয়া হৈ আছিল, বিশেষতঃ হৰদত্তৰ নিচিনা ক্ষমতাশালী মানুহ এজনৰ সাহায্যত কামৰূপ লাভ, ৰাস্তত ৰূপ চৰোৱাৰ দৰে। চিঠি পোৱা মাত্ৰকে পদুমকুঁৱৰীক বিয়া কৰাবলৈ মহাৰাজে কোঁৱৰক দোলাই-ঘোড়াই হাতীয়ে-মানুহে দি মহা সমাৰোহেৰে পঠাই দিলে।

সূৰ্য্যকুমাৰ বন্ধৰা নামে এটি ল'ৰা, পাঁচ বছৰ বয়সতে হৰদত্তই তেওঁৰ ঘৰলৈ আনি তুলি তালি ডাঙৰ-দীঘল কৰিছিল। পাঁচ বছৰতে সূৰ্য্যৰ বাপেক-মাক মৰিল। বাপেক-মাকৰ অভাৱত তেওঁক পোহপাল কৰোঁতা কোনো নাছিল দেখি দয়ালু হৰদত্তই আনি তেওঁক প্ৰতিপাল কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ বাপেক যদিও দুখীয়া আছিল, তথাপি ভাল মানুহৰ ঘৰৰ; আৰু হৰদত্তৰ ঘৰত সদাই উপাসা-ভৰসা কৰি থকা মানুহ। সেইবাবে হৰদত্তই কেওঁ কিছু নাইকিয়া সেই মাউৰা ল'ৰাটিক বৰ মৰম কৰি অতি আদৰেৰে তুলিছিল। সূৰ্য্যয়ো হৰদত্ত আৰু তেওঁৰ পত্নীৰ ওচৰত সেই বাবে বৰ কৃতজ্ঞ আছিল আৰু আপোনাৰ ঘৰত থকাতকৈও বৰ সুখেৰে আছিল। সূৰ্য্য দেখিবলৈ বগা আৰু ধুনীয়া আছিল। তেতিয়াৰেপৰা সূৰ্য্যৰ খোৱা, থকা, ধেমালি কৰা, ফুৰা, কথা কোৱাৰ লগৰীয়াণী পদুম। পদুম য'ত সূৰ্য্য ত'ত, সূৰ্য্য য'ত পদুম ত'ত। পদুমে ধেমালি নকৰিলে সূৰ্য্যই ধেমালি নকৰে, পদুমে বেজাৰ কৰিলে সূৰ্য্যই বেজাৰ কৰে, পদুমে ভাত নেখালে সূৰ্য্যই ভাত নেখায়। মুঠতে কবলৈ গ'লে ৰাতিৰ ৬।৭ ঘণ্টাৰ বাহিৰে পদুম আৰু সূৰ্য্যৰ এৰা এৰি নাই। পদুমৰ মনটো সদায় কেনেকৈ আনন্দত ফুলি থাকিব সূৰ্য্যৰ এই চেষ্টা আৰু সূৰ্য্যৰ মনটো সদায় কেনেকৈ ভালে থাকিব পদুমৰ এই চেষ্টা। দুইৰো ভিতৰত এনে নিৰ্মল ভালপোৱাৰ দৃশ্য অতি সুন্দৰ, অতি মোহলগা। হৰদত্ত আৰু তেওঁৰ স্ত্ৰীয়ে পদুম আৰু সূৰ্য্যৰ সজ্ঞ স্বভাৱ আৰু ব্যৱহাৰত সদাই পৰম আনন্দ লাভ কৰি আছিল।

এইদৰে কিছুকাল গ'ল। পদুম আৰু সূৰ্য্য লাহে লাহে ডাঙৰ হৈ আহিল। বয়সৰ লগে লগে তেওঁবিলাকৰ ভিতৰত মৰমো বাঢ়ি আহিল। পদুমৰ বয়স এতিয়া চৈধ্য বছৰত আৰু সূৰ্য্যৰ ১৭ বছৰত সোমাল। কিন্তু স্বাভাৱিক পৰিবৰ্ত্তনত কোনে বাধা দিব পাৰে? তেওঁলোকৰ ভিতৰত ল'ৰাকালিৰ মৰমেই ক্ৰমে এটা অভিনৱ আকৃতি ধৰিলে। আগেয়ে দুয়ো হিয়া উবুৰিয়াই কথা নেপাতিলে নহৈছিল; এতিয়া দুয়ো একেফাৰ বা দুৱেফাৰ কথাতকৈ সবহকৈ পাতিব নোৱাৰে। আগেয়ে দুয়ো মুখলৈ চোৱা-চুই কৰি দিনটো থাকিলেও মুখৰ ভাৱ নলৰিছিল, এতিয়া চকুৱে চকুৱে এবাৰ পৰিলেই দুইৰো মুখ ৰঙা লাভুৰমণিৰ নিচিনা হৈ যায়, আৰু মূৰ তললৈ দৌ খাই পৰে। একৰামকালি এজনে এজনক ওচৰত আগত দেখিলেহে হেপাহ পলুৱাই চাব পৰিছিল, এতিয়া এজনে এজনক আঁতৰৰ পৰা চালেহে মনৰ সুখেৰে হেপাহ পলুৱাই চাব পাৰে। আগেয়ে এজনে এজনক আগত থাকে মানে মনত ৰাখিছিল আৰু তেওঁৰ আগৰ পৰা নাইকিয়া হ'লে পাহৰিছিল, এতিয়া সেইজন আগৰ পৰা নাইকিয়া হ'লেহে তেওঁৰ তেওঁলৈ বেছিকৈ মনত পৰা হ'ল। আগৰ ভালপোৱা আৰু মৰম মুখৰ কথা-বাৰ্ত্তাই জনাইছিল, এতিয়াৰ ভালপোৱা আৰু মৰম স্থিৰ চকু আৰু মুখৰ বৰণ সলনিয়াে জনায়।

পদুমৰ আৰু সূৰ্য্যৰ মাজত এতিয়া ল'ৰাকলীয়া ভালপোৱা গৈ যৌৱনসুলভ ভালপোৱাৰ উদ্ভৱ। পদুমৰ ইচ্ছা, তেওঁ যেন চিৰকালৰ নিমিত্তে সূৰ্য্যৰ হাতত তেওঁৰ মন-প্ৰাণ সমৰ্পণ কৰিব। সূৰ্য্যৰ মনতো এনে ভাব হ'ল যে তেওঁৰ হিয়া যেন

একেবাৰেই পদুমক বিলাব। পদুমক যেন তেওঁৰ চিৰ দুখ-সুখৰ ভাগিনী আৰু চিৰসঙ্গিনী কৰিব। এই ইচ্ছাৰ বশৱৰ্ত্তী হৈ উভয়ে উভয়ক মনতে বৰণ কৰিলে। কিন্তু প্ৰেম, সংকল্প আৰু কাৰ্য্য এইবিলাকৰ ওপৰত এজন নপতা-ফুকন আছে। শদিয়াত থাকি ধুবুৰীত প্ৰেম কৰিব পাৰি। ব্ৰহ্মকুণ্ডৰ পৰা সংকল্প-ব্ৰহ্মপুত্ৰত উটি আহি উমানন্দত লাগিব পাৰি, সাতেটা নগা পৰ্বত বগাই ওচৰ চাঙৰ নগাৰ কাষ পাবগৈ পাৰি। কিন্তু এই নপতা ফুকন জনৰ তাপত চাৰি আঙুল আঁতৰত থকা এজনক এজনে পাব নোৱাৰে। এইজন নপতা ফুকনৰ নাম লাজ। সময় নাই, অসময় নাই, ঠাই নাই, অঠাই নাই, এওঁ সদাই সকলোতে ডাঙৰ। এওঁৰ অশেষ কীৰ্ত্তি। সঁচাই মিছাই, হকত অনাহকত, লোকৰ বিশেষকৈ অলপ বয়সীয়া মানুহৰ ওপৰত বৰ মতা ওলোৱাত এওঁ বৰ কাজী। চুকৰ বোৱাৰী ক'ত চেপেটা লাগি পৰি আছে, এওঁ তাতে ভুমুকিয়ালেগৈ। ন-দৰা ক'ত বিয়া কৰাবলৈ গ'ল এওঁ গৈ তাত উপস্থিত হ'ল; কতকালৰ মূৰত গিৰীয়েক ঘৰলৈ উভতি আহিল, ঘৈণীয়েক আনন্দত উৎফুল্ল; কিন্তু ইমান ষাউতিৰ বস্তু গিৰীয়েক যেতিয়া আগত উপস্থিত হৈ মৰমৰ মাতেৰে ঘৈণীয়েকক মাতিলে ততালিকে আমাৰ লাজ ডাঙৰীয়া কৰবাৰ পৰা আহি থিয় হ'ল আৰু ঘৈণীয়েকৰ মূৰ পোঁ খাই গ'ল। হিমালয় পৰ্বতৰ কাঞ্চনজংঘা টিঙ্গক কাপ কৰি লোণসাগৰক মই কৰি লেখিবলৈ ধৰিলেও এই মহাপুৰুষৰ গুণশীল নুঢ়কায়। এই লাজৰ তলতীয়া হৈয়েই পদুমে সূৰ্য্যক আৰু সূৰ্য্যই পদুমক এতিয়ালৈ তেওঁবিলাকৰ এই নতুন মনৰ ভাব ব্যক্ত কৰিব পৰা নাই, কিন্তু এই ভাব আন সাধাৰণ ভাবৰ নিচিনা নহয়। সেই দেখি, তেওঁবিলাকৰ মুখ জাপ খাই থকাতো, এই ভাব অন্তৰে অন্তৰে দুয়ো কোৱাকুই কৰিব পাৰিছিল।

এই বিলাক সুখ সমাজিকৰ মাজতে হঠাৎ পদুমৰ চেতনা হ'ল; অকস্মাৎ তেওঁৰ মূৰত আকাশী চৰণ ভাগি পৰিল। তেওঁৰ সখীয়েক আহি হঠাতে এটা আমঠু কলা পৰি যোৱা বাতৰি তেওঁক দিলে। বাতৰি শুনি চৰণ-পৰা যেন হৈ অলপ মান থৰ হৈ থাকি তেওঁ লুটি খাই পৰিল। সখীয়েকে তেল পানী আনি মূৰত থপিয়াই দি বিচি বিচি পদুমৰ চেতনা আনিলে। জ্ঞান পাই তৰা যেন চকু দুটি মেলি লাহেকৈ পদুমে সুধিলে, “সখি, তুমি ধেমালি কৰিছাঁ নেকি? ধেমালি কৰিছোঁ বুলি কোৱা সখি।”

“মইনো এনেবোৰ কথালৈ তোমাৰে সৈতে ধেমালি কৰোনে সখি?” এই বুলি সখীয়েকে ৰিহাৰ আঁচলেৰে নিজৰ চকুলো টুকিবলৈ ধৰিলে। পদুমে আকৌ সুধিলে— “একেবাৰে বিয়াৰ ঠিক কৰি চিঠি দিলেনে?” সখীয়েকে উত্তৰ দিলে— “এৰা ঠিক কৰি চিঠি দিলে। আকৌ শুনিছোঁ বোলে ৰাজকোঁৱৰ বিয়াৰ নিমিত্তে তাৰ পৰা আহিলেই, কালি আজিতে পাবহি।”

সখীয়েকৰ কথাৰ অন্তত পদুমে “সূৰ্য্য। সূৰ্য্য।” বুলি দুবাৰ মাতি আকৌ মুচ্কচ্ গ'ল। সখীয়েকে বৰ যতনে আকৌ পদুমৰ চেতনা আনি ক'লে, “সখি। বিপদকালত ধৈৰ্য্য ধৰিব লাগে, অস্থিৰ হ'লে কি হ'ব? লাজ কৰি থাকোঁতে থাকোঁতে জোৰ পুৰি হাত পালেহি। আইক মই সকলো কথা ভাঙি-চিঙি কওঁ, বোলো সূৰ্য্যইহে পদুমৰ স্বামী,

সূৰ্য্যৰ বাহিৰে পদুমে কাকো নাজানে। আয়ে দেউতাৰ আগত কৈ বিয়া ভাঙি দিয়ক।”

পদুম—আৰু কবী, “সূৰ্য্য নহ’লে পদুম জীয়াই থাকিব নো—।” এই বুলিয়েই পদুমৰ কণ্ঠ ৰোধ হ’ল। ফটিকৰ ধাৰ যেন দুধাৰা লো চকুৰ পৰা বৈ আহিল আৰু একো কব নোৱাৰিলে। সখীয়েকে আপোনাৰ ৰিহাৰ আঁচলেৰে পদুমৰ চকুলো টুকি দি পদুমক ক’লে, “সখি, এই কথাত পলম কৰি থাকিলে কাৰ্য্য নাশ; সেই দেখি মই এতিয়াই আইৰ ওচৰলৈ যাওঁ।” এই বুলি সখীয়েক উঠি আহি দুৱাৰ মুখ পাইছেহি, এনেত পদুমে মিহিকৈ ক’লে, “আইক কবা, এই বিয়া জীয়া পদুমে সৈতে নহয়!”

পদুমৰ সখীয়েকে এইবিলাক সকলো কথা পদুমৰ মাকৰ আগত কলত তেওঁ স্বামীৰ আগত এটাইবিলাক জনাই মৰমৰ জীয়েকৰ হকে স্বামীক কাকূতি-মিনতি কৰিবলৈ ধৰিলে। হৰদত্তই এই কথা শুনি খঙত ঘৃতাৱ্তি হৈ জীয়েকৰ ফলীয়া হৈ কথা কোৱাত ঘৈণীয়েকক তিৰস্কাৰ কৰিলে আৰু তৎক্ষণাত মানুহ পঠিয়াই বীৰদত্তক মতাই আনি স্বপ্নৰ অগোচৰ এই নতুন কথা বৰ্ণনা কৰিলে :

হৰদত্ত।—“শুনিছ নে বীৰ, আমাৰ বংশধৰী জীয়াৰীৰ কীৰ্ত্তি-কলাপ! আমি চাই দিয়া দৰা তইক নেলাগে হেনো, তই নিজে দৰা বাচি লৈছে। চুকতে থাকি বুকতে কামোৰা এইটো সূৰ্য্য নে কি তাতহে হেনো তই বিয়া সোমায়। তাকে আকৌ এই মাক জনীয়ে মোক কবলৈ আহিছে। ইমান সাহ ছিকৰা যেন ছোৱালী এজনীৰ। বাপেক-মাকে দৰা বিচাৰি দিব নোৱাৰে, তই নিজে দৰা বাচিছে। ওঁ-বাৰু অ, বেছ কথা শুনিলো! শলাগোঁতে শলাগোঁতে শলাগাথি লাগিল। দিনে-ৰাতিয়ে ঘোষা পুথি পঢ়া, নাম গোৱা, বাপেক-মাকৰ ভক্তি কৰাৰ এই ফল! এই বন্ধুৰা ঘৰৰ ল’ৰাটো কণমানৰে পৰা তুলি তালি ডাঙৰ দীঘল কৰিলো, ই যে এনেটো কৰিব তাক কোনে জানিছিল? স্বভাৱ-চৰিত্ৰ ভাল বুলি জানিলে আৰু বাহিৰে দেখিব শুনিব ভাল হলেও যে মানুহক চিনা টান এতিয়াহে বুজিলো।”

বীৰদত্ত।—“হে, হে, বুজিলে নে এতিয়া? ইমান সোনকালে যে বুজিব আশা নাছিল। আপুনিয়ৈ গুচালে সেইজনী ছোৱালী। সুন্দৰ হৈছে এতিয়া। মৰম দেখুৱাবহে দেখুৱাব; মোৰ পদুমহে, মোৰ মইনাহে, মোৰ অমুকহে, মোৰ ভুচুকহে, ভেচুলিৰ ছালহে। ল’ৰা-ছোৱালীক বাঘৰ চকুৰে চাব দিছে। ওলাওঁতে এভুকু, সোমাওঁতে এভুকু—তেহে ল’ৰা-ছোৱালী ল’ৰা-ছোৱালী হৈ থাকে। আপোনাৰ আৰু বৌৰ মুখতহে ‘পদুম ভাল, পদুম ভাল’, আমি হ’লে যে ‘পদুম নহয় যমকাল’ তাক কেতিয়াবাৰ পৰা জানো। বৌক কওক, যাওক লৰ মাৰি গৈ পদুমীক নাল লগা চুমা এটা দি আহক গৈ। আপোনাৰ সূৰ্য্য কুমাৰ এতিয়া বেয়া হ’লনে? কিয় বেয়া হ’ব? এনে কথা ক’ত আছে? এনে সৎ স্বভাৱৰ, এনে সুন্দৰ ল’ৰা ক’ত আছে দেখি? আৰু কৰবাৰ লৰা-লুৰা এই দেশত আজিকালি পাবলৈ নাই নে? গোটাচেৰেকমান আনি তুলি লৈ পদুমেৰে সৈতে ধেমালি-ধুমুলা কৰিবলৈ লগ লগাই দিয়ক।”

হৰদত্ত।—“সেইবোৰ কথা ক’লে কি হ’ব? এতিয়া কি কৰিম, সেইটোৰ হে

বুদ্ধি দিব লাগিব। যি হ'ল হ'ল। সিফালে কোচবেহাৰৰ ৰাজকোঁৱৰ আহিব। কাইলৈ আহি পাবহি; এইখন গোলমাল শুনি তেওঁ বা কি বুলিব, আৰু আন মানুহে বা কি বুলিব? মোৰ বাৰেপাচি শত্ৰু, সেইবিলাকেতো মোৰ ছোৱালীৰ মিছাই-সঁচাই বদনাম ৰটিব।”

বীৰদত্ত।—“কি কৰিম, কি কৰিম; এইটো কথালৈকে নো ইমানকৈ ভাবিব লাগিছে নে? লালুকীলৈ আকৌ তপত পানী লাগিছে। কাণখনত ধৰি সূৰ্য্য নে সূৰ্য্য সেইটোক আপোনাৰ ঘৰৰ পৰা উলিয়াই দিয়ক, পদুমক ভালকৈ দাবি গোটাচেৰেক লগাই দিয়ক, সকলো ঠিক হৈ যাব।”

এই কথা শুনি হৰদত্তৰ ঘৈণীয়েকে চকুলো টুকি ক'লে, “সূৰ্য্যক খেদিলে মোৰ পদুমীক আৰু নাপাওঁ।”

হৰদত্ত।—“তই ইয়াৰ পৰা গুচ। মোৰ যি মন যায় তাকে কৰিম। ‘পদুমীক নেপাওঁ’ পদুমী কলৈ যাব? বাক কলৈ যায় যাওকচোন চাওঁ।”

স্বামীৰ এই কথা শুনি পদুমৰ মাক কান্দি লাহে লাহে ভিতৰলৈ গুচি গ'ল। হৰদত্তই সেই দিনাৰ ভিতৰতে সূৰ্য্যক তেওঁৰ ঘৰৰ পৰা ওলাই যাবলৈ আৰু পদুমেৰে সৈতে কেতিয়াও দেখা নকৰিবলৈ আজ্ঞা দিলে। অনামেঘত বজ্জাঘাতৰ নিচিনা এই নিষ্ঠুৰ কথা কাণত পৰিহে আজি পদুম ইমান ব্যাকুল, অস্থিৰ, চিন্তাত নিমগ্ন আৰু টোপনি নাইকিয়া।

চ. লঘু ৰচনা

সমাজিক

উস্ কি ভয়ানক সমাজিক! সাতশতৰূবেও যেন এনে সমাজিক নেদেখে। এনে সপোন ৰাৱণে নেদেখক, দুৰ্য্যোধনে নেদেখক, অঘসুৰে নেদেখক, বঘাসুৰে নেদেখক, আনকি এনেবিধ সপোন কৃপাবৰ বৰবৰুৱালৈ যি সাতপুৰুষৰ পৰা ভৰিত বেত বান্ধি আহিছে, যেন তাৰ কপালতো নঘটক। কিৰিপৰ যি শ্ৰী সহিব নোৱাৰে, কিৰিপ যাৰ চকুৰ কুটা দাঁতৰ শাল, “কিৰিপৰ নামে যিটো জুইতো নেদে খেৰ” কিৰিপলৈ যাৰ হাতত সদায় দুহতীয়া খাপৰ, মুঠতে, কৃপাচাৰ্য্যৰ গোকুল পালে, যি নাক কোঁচাই তিনিদেও মাৰে, এনে অজীণপাতকীৰো যেন এনে সমাজিকৰে সৈতে কোনো জন্মত, কোনো পুৰুষত, কোনো কালত, কোনো ক্ষেণত, ভেটাভেটি নহওক। এই সমাজিক শুনিব পৰা, শুনি ভাবিব পৰা, ভাবি চৰ্চিব পৰা আৰু তাৰ খুন্দা সহিব পৰা লোক এই অসম দেশত নাই। গতিকেই বৰবৰুৱাই তাক কাৰো আগত কবলৈ ৰাজি নহয়। কিন্তু এনে একুৰা ধুমধুমীয়া জুই তেওঁৰ বুকুৰ ভিতৰত তেওঁ কেতিয়াও সুমাই থব নোৱাৰে দেখি, বৈজ্ঞানিক উপায়েৰে তাক তাৰ পৰা উলিয়াই এই জুইশলি বা জিয়াচলিত সুমাই থবলৈ তেওঁ বাধ্য হ’ল অৰ্থাৎ তাকে লেখি তেওঁ তেওঁৰ এই কাকতৰ টোপোলাত সুমাই থলে, ইতি গুঢ়াৰ্থ :

সমাজিক : গ’ল ৰাতি এতোলা কানি পাণৰ টিকিৰা দস্তৰমতে পুৰি, জঁটীয়া মোহনী ডাঙৰ কলি এটি এঠা যেনকৈ মলি চিলিমত ভৰাই লৈ মনৰ সুখেৰে এহোপা মাৰিছোঁ, এনেতে কৰ পৰা ক’ব নোৱাৰোঁ, “কৃষ্ণবৰ্ণ কায়, দেখি ধাতু যায়, হাতত লোহাৰ ডাঙ্গ। হাতে পাশ জৰি, চক্ষুটোৰ কৰি, থল স্তৰ তাৰ জাঙ্গ।।” এনে এটা ভয়ঙ্কৰ মানুহ আগতে থিয় হ’লহি। তাৰ মূৰ্তি দেখিয়েই মোৰ চুৰ্তি হেৰাল। হাতৰ পৰা ডাঙৰ চিলিম সৰি পৰিল। ‘সৰুবিধ’ পালে আৰু মুখ কড়াই খোলা যেন হ’ল। লাহেকৈ থৰক্‌বৰককৈ উঠিলোঁকি, সি থাপ মাৰি মোৰ হাতত ধৰি বোলে, “কলৈ যাতা হেঁয়?” মই অজ্ঞান হৈ তাৰ গাতে কি মাটিতে কৰবাত পৰিলোঁ। কিছুমান সময়ৰ মূৰত জ্ঞান পাই তাক কাওবাওকৈ কলৌ, “মই আপোনালৈ ভাং এচিলিম আনিবলৈহে উঠিব খুজিছিলোঁ, পলাব খোজা নাই। মোক খং নকৰিব।” এই কথা শুনি সি চকু পকাই ক’লে “হেই ঐ ফকিদাৰ! পলাব নাহি খোজ্তা তো ক্যা কৰিব খোজ্তা? হাম তোমাকু নাহি এৰেঙ্গা।” এইবাৰ মোৰ ধাতু চুলিৰ আগ যদিও পালেগৈ, তথাপি মৰোঁ-জীওঁ-সোঁ আধিকৈ বুকুখন ডাঠ কৰি কলৌ—“আপুনি যদি মহাদেউৰ প্ৰসাদ

নেখায়, তেস্তে বাক মই নেয়াওঁ উঠি। বহক এই পীৰাতে। দুখীয়াৰ ঘৰত কৃপা কৰি ধূলা দিলেহি যেতিয়া এখন্তেক নবহাকৈ কয় যাব? মই দুখীৰ দুখী অৱস্থাবে যি পাৰোঁ হাত মুখ ধুবাব কাৰবাৰ কৰোঁ।” এই কথা শুনি দেখোন তাৰ মুখখন অলপ পোহৰ হ’ল। ডাৱৰৰ মাজেদি ৰ’দে ৰেঙোৱাদি অলপ হাঁহিয়ে ৰেঙালে। মোৰ হাতখন এৰি দি থপ্ৰ কৰে সি পীৰাখনতে বহি পৰিল। ইয়াকে দেখি মোৰ বুকুত অলপ সাহ হ’ল দেই। কুঁহিয়াৰ এপাব আছিল, মই লৰালৰিকৈ তাকে কাটিবলৈ লাগিলোঁ আৰু কাটি অতাওঁ মানে ভজা বুট-মাহ এগাল আছিল তাকে বাটি এটাত আগবঢ়াই দি কৰমোৰকৈ সুধিলোঁ—টিকিৰা এটি আছে, পুৰিব নে? মোৰ কথা শুনি অলপকৈ মুৰটো জোকাৰি সি ক’লে, “টিকিৰা পোৰনেকু হামাৰা সহজ নাই হেঁয়, লেकिन তোম দিছা যেতিয়া বাক খোৰাখুৰি পোৰনে পাৰতা হয়।” ততালিকে মই বাঁহৰ চুঙাৰ ধোঁৱাখোৱা এটা আনি তাৰ আগত দিলোঁ। দুটামান টিকিৰা পুৰি এটি দুটিকৈ বুটমাহ আৰু এচকল দুচকলকৈ কুঁহিয়াৰ যেতিয়া সি মুখত দিবলৈ ধৰিলে, লাহেকৈ সুধিলোঁ—“আপুনিনো কোন? ইমান ৰাতি দুখীয়াৰ ঘৰলৈ কয়বা আহিছিল? কৃপা কৰি দুখীয়াক ক’লে দুখীয়া ৰক্ষা পৰে।” সি উত্তৰ দিলে, “হামি যমদূত বুলিকে তোক বুজ পাও। তোমাৰাকু যম ৰাজা লৈ যানেকু হামকু পঠিয়াইছে। তোম ওলাও এতিয়া।” এই কথা শুনি মোৰ মনত কেনে লাগিল তাক নকলেও বুজিব পাৰি। কিন্তু বিবুদ্ধি সাগৰত পৰিছোঁ বুলি যে হাত ভৰি লৰাই ওপঙিবলৈ অলপো কাৰবাৰ নকৰিম, এনে কেনেকৈ হ’ব। মৰসাহ দি বুধি সাজিলোঁ। ভাবিলোঁ খাবলৈ পালে দেউ ব্ৰহ্মা, ৰজা, প্ৰজা, সন্ত, মহন্ত, চোৰ, ডকাইত সকলো বশ। এইফাঁকি সৰ্বটাক মন্ত্ৰেৰে ইয়াৰ বিষ ননমালে আৰু একোৰে নমাব নোৱাৰি। ইয়াকে শুনি গাঠি পাঁচ টকা চিকাৰুপ আৰু তিন টকা বাৰীকানি আনি তাৰ ওচৰত থৈ কাবৌকোকালি কৰি কান্দি কবলৈ ধৰিলোঁ—“প্ৰভু ঈশ্বৰ মোক এইবাবলৈ এৰি যাওক। মোৰ কেও কিছু নাই। মই দুখীত প্ৰাণী। মোৰ কি আছে, কি দিম? আপোনাৰ সুখানি পাৱত পৰি চুলি ছিঙি কাতৰ কৰি মাতিছোঁ, বন্দীক এইবাবলৈ এৰি থৈ যাওক।” এই কথা শুনি দেখোন সি একেচাবেই উঠি হাতত বাঁহৰ ধোঁৱাখোৱা লৈ জপিয়াই নাচিবলৈ ধৰি ক’লে,—“হামি বহুত খুচি হামি বহুত খুচি। তোম ভয় নাই কৰেঙ্গা। ভয় নাই কৰেঙ্গা। আজিস্যে তোমাৰা হামৰা-মিতা হুৱা। তোমাৰা হামাৰা মাত নাই বুজতা হেঁয়তো হামি তোমাৰা অসমীয়া মাত মাতেঙ্গা।” এইবুলি সি বহি কবলৈ ধৰিলে, “ৰজাই মোক তোমাক লৈ যাবলৈ পাচি দিছে। তোমাৰ আৰু আয়ুস নাইকিয়া। কিন্তু তুমি মোৰ বৰ সেৱা-শুশ্ৰূষা কৰিছা, সেইদেখি তোমাক ৰাখিবলৈ মই এটা বুদ্ধি উলিয়াইছোঁ। তোমাক মই এতিয়া বান্ধি চাটি যম ৰজাৰ ওচৰলৈ লৈ যাম। কিন্তু সেই বান্ধত এনে কিমত কৰি থম যে যেতিয়া তুমি ৰজাৰ ওচৰ পাওঁ পাওঁ হ’বা, তেতিয়াই তুমি আজোৰ মাৰি দোল ছিঙি পলায়ুৰ্দ্ধং কৰিবা। মই তেতিয়া তোমাৰ পাছে পাছে ৰজাক দেখুৱাই অলপমান খেদি গৈ উভতি আহি তেওঁক ক’ম, “মহাৰাজ! কয়দী পাকোৰনে নাই পৰতা হেঁয়” বুলি। তেনে হলেই তুমি সাৰিবা। তাৰ পিছত পাক মাৰি তোমাক ইয়াত থৈ যামহি। এইদৰে মোৰ দুজন এজন মিতাক আগেয়েও মই যমৰ

হাতৰ পৰা ৰাখিছোঁ।” এই কথা শুনি মই তাৰ ভৰিত দীঘলহৈ পৰি ক’লোঁ—
 “আপুনি মোৰ কোনোবা জন্মত আই বোপাই আছিল, নাইবা মই পাপীৰ প্ৰতি ইমান
 মৰম কিয় হ’ব?” সি হাতেৰে মোৰ মূৰটো দাঙি ধৰি ক’লে, “উঠা, উঠা। তোমাৰে
 সৈতে মই বান্ধ বন্ধাইছোঁ। তুমি মোক আৰু ‘আপুনি’ ‘আপুনি’ বুলি কথা নকবা। সি
 জন্মত মই তোমাৰ কোনো নাছিলোঁ। মই যমৰ টেকেলা হোৱাৰ আগেয়ে সি জন্মত
 এজন বামুণৰ লিটিকাই আছিলোঁ। মৰিলত পাপ-পুণ্যৰ বিচাৰ কৰিবলৈ যমদূতে
 চিত্ৰগুপ্তৰ আগত থিয় কৰিলত, চিত্ৰগুপ্তই বহি মেলি পাপৰ ঘৰত ষোল অনা আৰু
 পুণ্যৰ ঘৰত শূন পাই মোক দোষী ‘সাব্যস্ত’ কৰি যম ৰজাৰ আগলৈ ‘চালান’ কৰিলে।
 যমৰ কেছাৰিত মিথ্যাকুমাৰ ঘোৰ নামে এজন উকিলৰ বৰ নাম। তেওঁ বৰ কথকী।
 মিছাকে সঁচা, ৰাতিকে হাতী কৰিব পাৰে; বাঘকে ছাগকে একে ঘাটতে পানী খোৱা
 কৰিব পাৰে আৰু সাপৰ মূৰত ভেকুলী নচুৱাব পাৰে। কিন্তু সেই কামৰ জোখাই
 ‘অৱশ্যে মজুৰি চাই’ তেওঁকে মই দীঘল হৈ পৰি ক’লোঁ—মোক দেউতা এই বাৰলৈ
 ৰাখক। মই আপোনাৰ ঘৰত তিনি বছৰলৈ বৈ দিম বুলি ‘গিৰমিত’ লেখি দিওঁ।
 সোলাৰ মুখত মাখি পৰে সিও লাভৰ ভিতৰ।। ইয়াকে ভাবি তেওঁ মোৰ ওকালত নামা
 ললে—লৈ যে যমৰ কেছাৰিত মোৰ হকে তেওঁ ঠকাঠকে মাৰিবলৈ ধৰিলে, তাক
 কবলৈ মোক আৰু সাতখনমান মুখ লাগিব। মোৰ কথা লৈ তেওঁ সাতদিন, সাতৰাতি
 ‘বক্তা’ কৰি অৱশেষত মোক সভাসদসকলৰ আগত—“দুতী প্ৰহ্লাদ” কৰিহে এৰিলে।
 মোৰ বিষয়েনো তেওঁ অভ্যন্তৰ কথা কৰ পৰা পাইছিল কব নোৱাৰে। মোৰ কিন্তু
 সেইবোৰ নাভূত নাশ্ৰুত। তেওঁৰ ‘বক্তা’ৰ অন্ত পৰিলত সভাসদসকলে চাপৰি বজাই
 জয়ধ্বনি কৰিবলৈ ধৰিলে। মই একেবেলিয়েই সন্মানেৰে সৈতে ‘খালাচ’। তুলসী পাত
 যেন মই নিষ্পাপী পুৰুষটোক পানী বুলি ‘চালান’ দিয়া বাবে সভাসদ সকলৰ
 চিত্ৰগুপ্তৰ ওপৰত ইমান খং উঠিছিল যে তেতিয়াই তেওঁক ‘গিলিপদাৰ’ কৰি ধৰি
 আনি দণ্ড কৰিবলৈ যম ৰজাত তেওঁবিলাকে গোহাৰি কৰিছিল। পিছে ৰজাই জানিবা
 তেওঁ বিলাকক বুজাই বঢ়াই টোকা কৰি চিত্ৰগুপ্তক সেইবাৰলৈ ক্ষেমিবলৈ ক’লে। সেই
 উকিলেৰে সৈতে যম ৰজাৰ বন্ধুত্বা কিছু ডাঠ। দুই ঘৰৰ প্ৰায় খোৱা বোৱা আৰু অহা
 যোৱা আছে। সেই লেচুতে ময়ো ৰজাৰ ভিতৰে সৈতে চিনাকি হলোঁ। কালক্ৰমত সেই
 চিনাকি ইমান ঘন হ’লগৈ যে যম ৰজাৰ জীয়েক চিত্তামণিয়ে মোক মাতিবলৈ দিনটোত
 কুৰিবাৰ মানুহ পঠিয়ায়। (ইস কি কথা যাৰ মুখৰপৰা ওলাল) শেহত দেউতাকক কৈ
 উকিলৰ ঘৰৰ পৰা তেওঁবিলাকৰ ঘৰলৈ একেবেলিয়েই অনাই তেওঁ মোক এই
 টেকেলা কাম দিয়ায়। যাওক, সেইটো কথা এতিয়া কবৰ কাল নাই। বান্ধ! উঠা
 যাওঁহক। মই আৰু সৰহ পৰ থাকিব নোৱাৰোঁ। বাটে বাটে কথা হৈ যায়।

পিছে লৰালৰিকৈ পিন্ধি উৰি দুৱাৰ ঘৰ মাৰি ওলাই দুয়ো দক্ষিণমুৱা হৈ গৈ
 আছে। এনেতে এটা গাঁত পালোঁ। গাঁতটোৰ মুখখন থুনপাকৰ মুখৰ নিচিনা। আমি
 মুখৰ ওচৰত থিয় হোৱা মাত্ৰকে সি আপুনি মেল খালে আৰু আমি তাত সোমোৱা
 মাত্ৰকে সি আপুনি জাপ গ’ল। ভিতৰ সোমায়েই এনে ঘোপমৰা একাৰ পালোঁ, তাক

আৰু কবলৈ নাটে। আনকি চোৰে সেৱা কৰিছিল যদিও তাক আশীৰ্বাদ এষাৰ দিবলৈ নেদেখিলোঁ বুলি মোৰ মনত আপুঢ়োচ্ হবলৈ ধৰিলে। টেকেলাই মোক হাতত ধৰি নিনিয়াহেঁতেন সেইখিনিতে মোৰ আখ্যা পৰিলহেঁতেন। যি হওক, কিছুমান সময়ৰ পিছত পোহৰ পালোঁগৈ। আগতে দেখিলোঁ এখন ইপাৰ সিপাৰ নেদেখা ভয়ানক নৈ ফেনেফোটাকাৰে ভৰি সাপৰ নেণ্ডৰ ছিগা বেগ দি কৰবালৈ বৈ গৈছে। ঘাটতে থকা এখন ভাপনাও বা জাহাজ দেখোন ৰিঙত বসুমতী ফাটিব লাগিছে। আমি ল'ৰালিকৈ উঠিলতে সি ৰিঙিয়াবলৈ এৰি যাবলৈ ধৰিলে। তেতিয়াহে বুজিলোঁ যে দামুৰী হেৰোৱা গৰুৰ নিচিনাকৈ সি আমালৈহে হেৰেলিয়াই আছিল। জাহাজখন আমাৰ অসমৰ ডাকজাহাজ চালে চাবই নালাগে। তাৰে সৈতে প্ৰায় সকলো প্ৰকাৰে মিলে। সেই ডাক্তৰ, সেই চাৰেং, সেই খালাচী, সেই 'ফাছেপ্পৰ'। সত্যে কৈছোঁ, জাহাজত উঠি মোৰ আগৰ ভয় সমূলি নাইকিয়া হ'ল, কি বাবে ক'ব নোৱাৰোঁ, বোধকৰোঁ কানি টিকিৰাৰ জাল অলপ বুজন হোৱা বাবেই নেকি, যমদূত জাহাজত উঠিয়েই লালকাল দি শুলে। কৃপাবৰ বৰুৱাক কিন্তু তেনে উলামূলা বস্ত্ৰে বলে নোৱাৰে। তেওঁ জাহাজ গোটেইখন ইতিমধ্যে তলে ওপৰে পিয়ল কৰি তাৰ বস্তি, ফৰিঙতি, চুৰি চাপাছি সোপাকে ঠিকনা কৰি পেলালে। ডাক্তৰ জন বঙ্গজ। চাৰেঙো তথৈবচ। 'খালাচী বাই'ৰতো কথাই নাই, যেই দেখিছো সেই। ডাক্তৰ বাবুৱে কেই শিকি দৰমহা পায় ক'ব নোৱাৰোঁ, কিন্তু তেওঁৰ ভীমটোকা গপৰ ভৰত জাহাজখনে মাজে মাজে মাত লগায়—“বুৰু” “বুৰু”। সৰ্বনাশৰ আয়োজন দেখি মই কওঁ “সহি থাক, নুবুৰিবি, নুবুৰিবি। তোৰ কোলাত কৃপাবৰ আছে।” ধৰ্ম্মত কবলৈ গ'লে তেওঁক পৰোপকাৰী ভাল মানুহকে বুলিব লাগে। শাস্ত্ৰতো কৈছে বোলে Give the devil his due. অৰ্থাৎ ভৃতক তাৰ দিবলগীয়াখিনি দি লেঠামাৰি দিবা। সেই দেখি ময়ো তেওঁক তেওঁৰ পাওনা 'ভদ্ৰলোক' নামটো দি একেবেলিয়েই তেওঁৰ লেঠাটো মাৰি দিলোঁ। তেওঁক পৰোপকাৰী ভদ্ৰলোক বুলিছোঁনো কিয় : তেওঁ এইটোৰ বঢ়িয়া গম ৰাখিছে যে তেওঁ তাৰ লোণ খাইছে, সেই গৰাকী ধন সাগৰ আৰু সাগৰৰ পানী তেওঁৰ নিচিনা বান্দৰে খাই অস্ত কৰিব নোৱাৰে।

এতদ্ব্যতীত দুখীয়া ভোদা যাত্ৰীৰ উপকাৰ সাধি সিহঁতক 'টিকিছ' নিদি বা এডোখৰ বাটৰ বাবে দি বাকী ডোখৰ বিনা 'টিকিছে' যাবলৈ দি, যদি তেওঁ গল মেলি লোণৰ গৰাকীৰ গুণকীৰ্ত্তণ কৰে, তেন্তেনো তেওঁক কিয় ভদ্ৰলোক নুবুলিবা? বস্তুতঃ তেওঁ ভদ্ৰলোক।

যাওক সেই কথা। অলপমান বেলি আছে। এনেতে হঠাৎ জাহাজখনৰ ভিতৰৰ দুটি যাত্ৰী মোৰ চকুত পৰিল। সিহঁতক দেখা মাত্ৰকে মোৰ গাৰ নোম এটাই কেডাল থিয় হৈ কেঁটেলা পহৰ কাঁইট যেন হ'ল। দুখৰ কথা কি কম, দুইটা টিকনি লগা টিমক অসমীয়া। কি আপদ। টিকনি লগা মানুহৰ তাপত দেশ এৰি ৰসাতললৈ পলালেও ৰাইখ নাই। খাওঁতে টিকনি, উঠোতে টিকনি, বহোঁতে টিকনি আকৌ বিদেশলৈ আহোতেও পাছে পাছে টিকনি!! হে প্ৰভু! মোক টিকনি অসুৰৰ পৰা ৰাখা! নিগনিয়ো মেকুৰী দেখি ফিৰিঙতি ভগা দি ভাগি পলাই ফাট মৰাদি ময়ো পলাই ফাট মাৰি

জাহাজৰ তল পালোঁগৈ। মোৰ গাটো জ্বৰ ঘামে ঘামিবলৈ ধৰিলে। মুঠতে ভকতীয়া মাত পদেৰে কবলৈ গ'লৈ :

শ্রান্ত ভৈলোঁ মহা দুখে।

নিশ্বাস বজাইলোঁ মুখে॥

ভাগে যেন কটি স্কন্ধ।

শৰীৰৰ ছিন্দে বান্ধ ॥

গোৰ ঘামে যাই বহি।

ক্ষণেক স্তম্ভিলোঁ বহি॥

পিছে অলপ থিৰ হৈ ভাবিবলৈ ধৰিলোঁ, বোলোঁ মৰোঁ-জীওঁ-সোঁ আধিকৈ দুইৰো টিকনি দুডালত ধৰি, পোহাৰৰ দাঙত আঁৰি থোৱা শুকান নাৰিকলৰ নিচিনাকৈ মুৰে মুৰে কাটি দাঙি লৈ দুইকো জাহাজৰ বাৰত আঁৰি থওঁ। আকৌ এক মনে বোলোঁ, আচহুৱা ঠাই। কৰবাত আকৌ কি দায় জগৰ লাগে? কিন্তু খঙত মোৰ মূৰটো ইমানকৈ উতলিছিল যে মোৰ একো নাভাবি মই সেই জন্তু দুটাৰ ফালে চোচা ললোঁ। ঈশ্বৰ আছে, সিহঁতৰ কপালেই ভালনে মোৰ কপালেই বেয়া কব নোৱাৰোঁ। বেগত জাহাজৰ খুটা এটাত এনে খুন্দা খালোঁ যে সেই বিলাই বিপত্তিৰ কথা শুনিলে ডালৰ হনুমন্তৰো কান্দেন ওলাব। ভাবিলোঁ, এই কামত খুটাৰো আপত্তি গতিকে তং পৰিবৰ্জিয়েৎ। টিকনিকপী ৰাৱণক ইংৰাজ ৰূপী ৰামেহে সংহাৰ কৰিব পাৰিব। টেকেলি পেটীয়া গোবিন্দাইৰূপী কৃপাবৰৰ সি কৰ্ম নহয়। কিন্তু কি হ'ব, মনে নেমানে। হাবিত নেউলে মূৰ দাঙি মানুহ চোৱা দি ঘণ্টাত ডেৰ কুৰিবাৰ সিহঁতক আঁতৰৰ পৰা মই চাবলৈ ধৰিলোঁ। সিহঁতৰ গতি কি, গোত্র কি, কুত্ৰ গমনং, কুত্ৰ শয়নং, এবং কুত্ৰইবা ভোজনং, এইবোৰ সাৱধানে নিৰীক্ষণ কৰিবলৈ ধৰিলোঁ। নদীৰ গৰ্ভত আছে বুলিয়েই নেকি, সেই যুগল মূৰ্ত্তিয়ে গা ধোৱাটি সংক্ষেপকৈ ঘটক কৰাদি কৰিলে। তাকে দেখি কৃপাবৰ বৰ বন্ধুৰ ভয় দূৰলৈ গ'ল আৰু মন ফৰকাল হ'ল। কিন্তু তেওঁলোকৰ ভোজন ব্যৱহাৰটিনো কেনেকাপে চলিল, তাক বৰবন্ধুৰাই অতি যতনেৰে চাইও গম ধৰিব নোৱাৰিলে। দুইৰো মাজত মুঠেই একটা কোমল চাউল তিন দিনেও সি নুঢ়াকায়হে নুঢ়াকায়। সি যি হওক, তেওঁবিলাক বৰ নিৰ্জুঁ মানুহ; কৃপাবৰৰ নিচিনা ঘৰ-চেঙেলি নহয়। জাহাজৰ খোৱা বস্ত্ৰৰ ভঁৰাল দুৱাৰমুখত দিনে দুবাৰকৈ খোজ চলোৱাত বাজে তেওঁবিলাকে তেওঁবিলাকৰ শোৱাপাটী নেৰে। বেছ কথা, নেলাগে এৰিব। কিন্তু বৰবন্ধুৰাৰ আগত টিপটাপখন নকৰি, তেওঁকো দেখোন একে গুৰুঘৰতে গুৰু-বাইক শুনিবলৈ দি তেওঁৰো “শৰীলটো শুখ” কৰিবলৈ সুচল দিলেই লেঠা মৰে? তিনিদিন, তিনি ৰাতিৰ মূৰত জাহাজ এডোখৰ ঠাইত লাগিলগৈ। তাৰ পৰা নামি যমদূত আৰু মই এদিন এবেলাই এখন গৰুৰ গাড়ীৰে গৈ যম ৰজাৰ নগৰ পালোঁগৈ। এইডোখৰ বাটত আগেয়ে নেদেখা-নুশুনা ভালেমান কথা দেখিলোঁ কিন্তু “নকহিৰোঁ সিটো কথা বাহুল্যক ভয়ে।” যমৰ নগৰ, কেনে মনোহৰ, তাক কোৱা কাম নাই। অসমীয়া কবিসকলে তাহা বিস্তাৰি আছে বৰ্ণাই। সেইদেখি মই তাৰ আগৰ পৰা শুৰিলৈকে

বিস্তাৰিত বিৱৰণ নিদিওঁ। কিন্তু গোটাচেষ্টাক কথা সেই কবিসকলৰ বৰ্ণনাৰ গোহালিত বিচাৰি পোৱা নগ'ল। বোধকৰোঁ, তেওঁবিলাকে সেই কেটা উদজীয়া কথা চপাব নোৱাৰিলে, কিন্তু কৃপাবৰ বৰবৰুৱাৰ আগত সিহঁত সাৰিব পৰা বস্তু নহয়। দেখা পোৱা মাত্ৰকে আগুৰি আনি সিহঁতক তেওঁ গোহালিত সুমাই পথা লগালে।

নগৰ সোমাই অলপমান গৈয়েই এটা অপূৰ্ব বস্তু মোৰ চকুত পৰিল। ফলে-ফলে সুশোভিত, নানা প্ৰকাৰৰ চৰাই চিৰিকতিৰে ভৰা এখন উপবনৰ মাজত এজনী ষোলবছৰীয়া দিপলিপ্ ছোৱালীয়ে এটা বান্দৰৰ ভৰিত ধৰি কান্দি-কাতি কাকূতি-মিনতি কৰি কতকি কৈ ফুৰিছে; বান্দৰটোৱে কিন্তু তাইৰ ফাললৈ পিঠি দি আৰু তাইৰ কথালৈ কাণ নকৰি আন কিবা কথা ভাবি আছে। এই হেন ৰূপৱতী ছোৱালীজনীৰ এনে দুৰৱস্থা দেখি মোৰ নৈথে বেজাৰ লাগিল। দূতক এইটো কথাৰ অৰ্থ সুধিলত সি ক'লে, “এই ছোৱালীজনীক এটা মানুহে সিজন্মত বৰ ভাল পাইছিল। সি এইৰ নিমিত্তে বলিয়া হোৱাৰ নিচিনা হৈছিল। দিনে ৰাতিয়ে এইক কেনেকৈ দেখা পাই থাকোঁ, কেনেকৈ দেখা পাই থাকোঁ, এইহে তাৰ চিন্তা আছিল। কিন্তু এই হ'লে তাক দেখিবই নোৱৰা আছিল। এইৰ কৃপাদৃষ্টি পাবলৈ সি যত কাবোঁ কোকালি কৰিছিল তত এই তাৰ প্ৰতি ঘৃণা প্ৰকাশ কৰিছিল। এই পাপৰ ফলত এই মৰি এতিয়া জ্ঞানশূন্য এই বান্দৰটোৰ মৰমৰ পাত্ৰ হবলৈ দিনে ৰাতিয়ে কান্দি-কাতি বিয়াকুল হৈছে।” এই কথা শুনি বৰবৰুৱাই অতি সন্তোষ লভিলে; কিয়নো এনেকুৱা ভালেমান সুন্দৰীৰ কথা বৰবৰুৱাৰ মনত পৰিল। যি তেওঁক দেখিব নোৱৰা পাপত পাপী। আৰু গতিকে এই গপাল সুন্দৰীসকলৰ এনে দশাই লগ লব,—হেকাই।

ইয়াৰ পিছত আৰু এটা কথা দেখি অলপ থমক খাই ৰলোঁ : এমখা মানুহে এঠাইত বেঢ়ি বহি, মাৰোৱাৰী আখৰেৰে লেখা এখন বাতৰি কাকত বৰ বৰকৈ অতি কষ্টেৰে পঢ়িবলৈ লাগিছে। এজন ওজা বা অধ্যাপকে হাতত ভলুকা বাঁহৰ চেকনি এডাল লৈ ভালকৈ পঢ়িব নোৱাৰা বাবে সিহঁতৰ পিঠিত সাবাটি যোৱাকৈ সাৰোঁপ সাৰোঁপ কৰে কোবাইছে। এই কথা দেখি মই তথা। দূতক ইটো কথাৰ ৰহস্য পুছিবে লাগিলোঁ। দূতেও কহিবে লাগিলা : “এইমখা পঢ়িব-শুনিব জনা অসমীয়া মানুহ। অসমত যত বাতৰি কাকত ওলাইছিল, ইহঁতে তাৰ এখনো নপঢ়িছিল। সেই পাপৰ ফলত ইহঁত এতিয়া মাৰোৱাৰী আখৰেৰে লিখা বাতৰি কাকত পঢ়িব লগাত পৰিছে আৰু পঢ়োতে ভুল হোৱাত সেই ওজাই কোবত সিহঁতৰ পিঠিৰ ছাল ছিঙিছে। ইহঁতৰ ভিতৰত বৰকৈ কোবখোৱা সৌ মানুহটোক কালিহে ইয়ালৈ অনা হৈছে। সি ‘জোনাকী’ বুলি ন-কৈ ওলোৱা কাকতখন এদিনো পঢ়া নাছিল আৰু লোকে পঢ়া দেখিলে ইহিছিল।” এই কথা শুনি কৃপাবৰ বৰবৰুৱাৰ বুকুৱে ধান বানিবলৈ ধৰিলে; কাৰণ তেওঁ সেই তাৰিখলৈকে জোনাকী পঢ়া কথা ক'ব নোৱাৰে। সি যি হওক, এই যাত্ৰাত ৰক্ষা পালে তেওঁ গ্ৰাহক হৈ জোনাকীৰূপী ছাগলীৰ কৃপাবৰুৱাপী কুকুৰনেচীয়া অৱতাৰ হবলৈ লগুণত ধৰি শপত খালে।

এই ঠাই এৰি দুয়ো টুকুটুক কৰে গৈ আৰু এডোখৰ ঠাই পালোঁগৈ। কিন্তু কি

কপাল! ইয়াত যেনে কাণ্ড দেখিলোঁ, তেনে কাণ্ড ঈশ্বৰে মোক জন্মজন্মান্তৰতো যেন নেদেখুৱাওক! —এটা বিকটমূৰ্ত্তি যমদূতে জুই যেন তপত বালিৰ এটা ওখ ভেটি কৰি আৰু সেই বালিৰেই এটা ডাঙৰ গাৰুৰ নিচিনা কৰি, হুণ্ট-পুণ্ট লোক এজনক বহুৱাইছে। লোকজনৰ টকাৰ ছাল তপত বালিত লাগি বখলাবখলে গৈছে। আৰু তেওঁৰ আৰ্ত্তনাদত পশু-পক্ষী-তৃণ-তৰু পৰ্য্যন্তই চকুলো টুকিছে! কিন্তু কি আশ্চৰ্য্য! সেই ভেটিটোৰ চাৰিওফালে কিছুমান মানুহে সেই লোকজনলৈ আঁঠু লৈ বহি আছে অথচ সিহঁতৰ মুখত অলপো বেজাৰৰ চিন নাই বৰং সেই লোকজনৰ হৃদয়বিদাৰক কান্দোনত সিহঁতে আনন্দ প্ৰকাশ কৰা যেনহে দেখি। কৃপাবৰে কি কৰে, নিৰুপায়! তেওঁৰ লগৰ টেকেলাত এই কাণ্ডৰ অৰ্থৰ অৰ্থে প্ৰশ্ন প্ৰয়োগ কৰিবলৈ তেওঁ বাধ্য হ'ল। টেকেলা বদতি : “ইটো কথা পৰম গুপ্ত। কহিবাক নুহিকে যুগুত।।” তথাপি তুমি যে সুধিলা, তেওঁ বাক। এই লোকজন এজন অসমৰ গোসাঁই। আৰু চাৰিওফালে এইবোৰ তেওঁৰ শিষ্য। এই গোসাঁয়ে আগেয়ে মহাসুখে চাৰিখনীয়া পাৰি বহি সেই শিষ্যবিলাকক তেওঁৰ আগত জেকা চেঁচা মাটিত বহুৱাই সিহঁতৰ টপিনা গেলাইছিল। সেই পাপৰ ফলত তেওঁৰ এই দশা হৈছে। আৰু সেইদেখি শিষ্যবিলাকে গোসাঁইৰ দুৰ্গতিত আনন্দ প্ৰকাশ কৰি এতিয়া পূৰ্বৰ প্ৰতিশোধ লৈছে। এই কথা কেয়াৰ শ্ৰীযুক্ত কৃপাবৰৰ কৰ্ণ-কুহৰত যাঠিৰ খোচ পৰাদি পৰিল। কি! গুৰুৰ এই অৱস্থা! বৰবৰুৱাই এই মুহূৰ্ত্ততে গুৰুৰ অৰ্থে প্ৰাণ পৰ্য্যন্ত দিব, তেওঁ গুৰুক ৰক্ষা কৰিব! গুৰুক আকৌ কি পাপে পৰ্শিব পাৰে?” সৰ্বভক্ষ বহি সবাকো লোঘে। তাক কি কৰিব ইসব দোষে।” আৰু ই দোষেই নহয়। কটা শিচ্ কোন—গোসাঁইৰ আগত আসনত বহিবলৈ? কিন্তু কি হ'ব? পৰদেশত মৰভেশ! ভগদত্ত ফেঁটীসাপৰ দৰে ফোপাই জোপাই বৰুৱাই ক্ৰোধ সম্বৰণ কৰিলে। এইবিলাক কথা ভাবি ভাবি এখনমান তামোল খোৱাৰ বেলি গৈ, এটি আদহীয়া বামুণৰ বিলাই মোৰ চকুত পৰি, গাৰ নোম কেঁটেলাৰ কাঁইট যেন হ'ল—এজোপা গছৰ তলত বামুণটিক বান্ধি লৰ-চৰ কৰিব নোৱাৰাকৈ বহুৱাই থৈছে। চাইটা ধূৰ্ত্ত পাতি কাউৰী আৰু চাইটা চোৰাকোৱাই উটা পুটাকৈ তেওঁৰ খৰুৱা টকলা মূৰত পুৰীষোৎসৰ্গ কৰিছে আৰু বাটৰুৱা মানুহে দেউৰ এই অৱস্থা দেখি ঢেকঢেকনি মাৰি হাঁহি গুচি গৈছে! দুনাই টেকেলাক এই কথাৰ মৰ্ম পুছিবে লেলোঁ। টেকেলা বোল : “ইয়াৰ নাম গোদেউ শৰ্মা পণ্ডিত। ই পৃথিৱীত থাকোঁতে টকা খাই, মানুহক শাস্ত্ৰৰ বুলি দেখবমানে মিছা ব্যৱস্থা উলিয়াই দি, ছুৱাক নিছুৱা, নিছুৱাক ছুৱা কৰাত বৰ কাজী আছিল,। সেই পাপৰ ফলত ইয়াৰ মূৰত এতিয়া বাহ কোৱাই ধৰি ভৰিছে! এয়া কি দেখিছা? সোঁটো বাট যে দেখিছা, সেই পিনে গ'লে এই বিধ পাপৰ বাবে যে এজন গোসাঁই প্ৰভুৰ দুৰ্গতি হোৱা দেখিবা, তাক আৰু কি কম! তেওঁ পৃথিৱীত থাকোঁতে তেওঁৰ খৰমলৈ টোৱাই শপত খুৱাই আৰু কলা-গুটি, বগা-গুটি আদিৰে পৰীক্ষা পাতি বদীয়াক নিবদীয়া আৰু নিবদীয়াক বদীয়া কৰি ভালেমান মানুহক টকাৰ লোভত পইমাল কৰা বাবে দুৰ্য্যোৰ যাতনা আৰু লাঞ্ছনা পাইছে। তেওঁক চোৱা যদি বলা মিতা!” —ব্ৰাহ্মি! ব্ৰাহ্মি!! বৰবৰুৱা গুৰুৰ অপমান আৰু কষ্ট দেখিবলৈ এথোজ

আগবাড়িৰ? হৰে! হৰে! এতিয়াই মহাপ্ৰলয় হোৱা নাই কিয়? সি যি হওক গোদেউ পণ্ডিতৰ নিচিনা বৰবৰুৱাৰ চিনাকি পণ্ডিত জনচেৰেকৰ নো মৰিলে কি দশা হ'ব, এই কথা দকৈ গপি গপি কৃপাবৰ বৰুৱা কিছু বিমৰ্ষ হৈ সেই ঠাইৰ পৰা চৰণ চলাবলৈ ধৰিলে। কিন্তু কৃপাবৰ। তোমাৰ কপালত সম্প্ৰতি মনুষ্যৰ দুৰ্গতি দেখিবলৈ লেখিছে। তুমি হেজাৰ তাক দেখাৰ পৰা হাত সাৰিবলৈ চেষ্টা কৰা, তথাপি সি তোমাৰ চকুত পৰিবই। আকৌ তোমাৰ চকুত কি পৰিছে চোৱাঁ : এটা যমদূতে হাত দীঘল সৌকা এডাল লৈ এজাক মানুহৰ কান্ধত গাখীৰৰ টেকেলি, মিঠৈৰ ভাৰপাচি আৰু কল-কুঁহিয়াৰ, তামোল পাণ আদি দি বাটে বাটে ঘূৰাই লৈ ফুৰাইছে। দুখ ভাগৰত সিহঁত লালকাল হৈছে, তথাপি সিহঁতে কান্ধৰ পৰা ভাৰ খব পৰা নাই। থব খুজিলেও দূতে সাৰোপু সাৰোপু কৰে সিহঁতৰ পিঠিত সেই দীঘল সৌকা মেলি দিয়ে। দুৰ্ভাগীয়াহঁতৰ দুখত শিলো পমি পানী হৈ গৈছে। মোক দেখি সিহঁতে এই বাৰলৈ যমদূতৰ এই যন্ত্ৰণাৰ পৰা সিহঁতক ৰাখিবলৈ কাভুৰ্বাদ কৰিবলৈ ধৰিলে। কৃপাবৰৰ কৃপাময় হৃদয় কৃপা প্ৰকাশ কৰিবলৈ কৃতসংকল্প হ'ল। সিহঁতক এই অৱস্থা কৰি লৈ ফুৰুৱাৰ কাৰণ তেওঁ সেই ২ নং যমদূতক সুধিলে। যমদূত উবাচ : “বাবু” (মই খং কৈ ‘কি বাবু বাবু?— এনেতে মোৰ লগৰীয়া যমদূতে তাক কৈ দিলে, মই অসমীয়া বুলি) “ডাঙৰীয়া! এই মানুহ কেটা অসমৰ এডোখৰ ঠাইৰ এটা ৰাজহুৱা বৰ সবাহ আৰু পূজাৰ কাৰবাবী আৰু বিলনীয়া আছিল। সেই সবাহ আৰু পূজালৈ অনা গাখীৰ, গুড়, কল, কুঁহিয়াৰ আৰু মিঠৈ প্ৰসাদ আদিৰ ইহঁতে ‘ইতস্ততঃ’ কৰিছিল। সেই পাপৰ ফলত ইহঁত এতিয়া এই দৰে দিনে ৰাতিয়ে গাখীৰ-গুড় আদিৰ ভাৰ বৈ লৈ ফুৰিব লগাত পৰিছে। মই সুধিলোঁ : ‘ইতস্ততঃ’ মানে কি? সি উত্তৰ দিলে, ‘ইতস্ততঃ’ মানে ইয়াৰ পৰা ‘তাত’। এই মানুহকেইটাই সেই সবাহৰ বস্ত্ৰবিলাকৰ ভালেখিনি বস্ত্ৰ ইয়াৰ পৰা’ অৰ্থাৎ সবাহ ঘৰৰ পৰা নি ‘তাত’ অৰ্থাৎ সিহঁতৰ ঘৰত চুৰ কৰি থৈছিল।”

এই কথা শুনা মাত্ৰকে বৰবৰুৱা একে চাটিয়েই তাৰ পৰা প্ৰস্থান কৰিলে। কিয়নো, যি পাষণ্ড আৰু বিশ্বাসঘাতকীয়ে দেৱস্ব আৰু ভক্তস্বৰ ওপৰত নথ বহুৱায় সেই মহাপাপীৰ তেওঁ কস্মিন কালেও বদন দৰ্শন নকৰে আৰু তেনে লোকৰ প্ৰতি তেওঁ এক ধনিষ্টামানো অনুকম্পা প্ৰদৰ্শন কৰিব নোৱাৰে। ইয়াৰ পিছত মই মোৰ মিতা টেকেলাক সুধিলোঁ, “মিতা, আসামত তিনিবিধ মানুহ আছে, যম ৰজাই সিহঁতক শাস্তি নকৰে নে? (১) এবিধ আছে, যাক অসমত ‘ভালমানুহ’ বোলে, যি আপোনা আপুনি ওফন্দি গঙাটোপ; যি স্বজাতীয় আৰু স্বদেশীয় মানুহৰ উন্নতি দেখিলে বৰপুতেকৰ মূৰ খোৱা যেন শোক পায় আৰু যাৰ লোকৰ দোষ বিচাৰি ফুৰাই কাম। (২) এবিধ আছে, যাক দক্ষিণা লোৱা বামুণ বোলে; যি শগুণৰ দৰে মৰা বিচাৰি এটা চৰতীয়া আৰু এথোল মাটিমাহৰ লোভত সাতদিনৰ বাট গৈ শৰাধ কৰোঁতাৰ পৰা জলপানকৈ জলপান, পইচাকৈ পয়চা দাঁড়ি লৈ দাতাবেই শৰাধৰ দিহা কৰে। (৩) আৰু এবিধ আছে, যি ‘দুখীয়া মহন্ত’ বা ‘কেও-কিছু নাইকিয়া মাউৰা ব্ৰাহ্মণৰ ল’ৰা’ বুলি বিয়া কৰিবৰ নিমিত্তে পইচা মাগি ফুৰে। এই কেবিধ মানুহ—বাঘ বা নৰ-শিয়াললৈ

যম ৰজাৰ আইনত বাঘ-ধেনু বা শিয়াল জাঁপ নাইনে?” টেকেলাই এই কথাৰ উত্তৰ দিবলৈ নৌ পাওঁতেই আগতে এটা অপূৰ্ব কাণ্ড হঠাৎ দেখি থমক খাই ৰলোঁ। এটা জন্তুক (ডিঙিৰ পৰা মূৰডোখৰ মতা মানুহৰ, বাকী ডোখৰ ম'হ) এজনী সুন্দৰী কন্যাই নাকী লগাই টানি লৈ গৈছে। এজনী অবলাৰ হাতত বলৱান মহিষাসূৰ এটাৰ এই দশা দেখি মই হৰি হৰি কৰিবলৈ ধৰিলোঁ। মিতা টেকেলাই মোৰ মনৰ দুখ বুজি মোক শান্তনা কৰি সেই কথাৰ কাৰণ কবলৈ ধৰিলে। ‘এই পুৰুষটো আগেয়ে মহাবলী আৰু পৰাক্ৰমী লোক আছিল, যাৰ দপ্দ্ৰপনিত পৃথিৱী তল-ওপৰ হৈ আছিল, কিন্তু এই তিৰোতাজনীৰ (তাৰ ঘৈণীয়েক) ই ইমান বশ আৰু সেকুৱা আছিল যে তাই মাটিকে সোণ বুলিলে সেয়ে সোণ হৈছিল আৰু ক'লা কাউৰীজনীকে বগা বুলি ক'লে সেয়ে বগা হৈছিল। সেই বাবে মৰিলত ইয়াৰ এতিয়া এই গতি হৈছে।’ এই কথাত বা এনে বিধৰ কোনো কথাত কৃপাবৰ বৰবৰুৱাৰ কিন্তু কোনো সংশয় আৰু মতামত নাই দোঁ। কাৰণ, তেওঁ “স্বী হস্ত সহস্ৰা নাং” অৰ্থাৎ তিক্ততা জাতিৰ পৰা এশ হাতৰ ‘অন্তৰি পলায়’ আৰু সেই জাতিৰ আগত তেওঁ ভয়ে চপৰাই মুণ্ড। বিশেষত তেওঁ সেই জাতি লোকৰ অৰুণচৰণৰ বাহিৰে মুখকমলত বা আন কোনো ঠাইত কেতিয়াও দৃষ্টিপাত নকৰে বুলি তেওঁৰ শিখাত ধৰি শপত খাই থৈছে।

ইয়াৰ পিছত আমি কিছুমান বাট গৈ সোণ ৰূপেৰে উপচি থকা এটা ডাঙৰ পাটনাদ পালোঁগৈ। পাটনাদৰ পাৰতে আকৌ এটা অপৰূপ জন্তু দেখিলোঁ। জন্তুটো “নোহে ভেক নোহে সিটো মনুষ্যৰ ৰূপ” অৰ্থাৎ এডোখৰ ভেকুলী, এডোখৰ মানুহ। ভৰিৰ ফালৰ পৰা তাৰ অলপ-অলপকৈ ভেকুলীৰ নিচিনা হৈ আহিছে। এই কাণ্ড দেখি মই চৰগ পৰা মানুহ যেন হলোঁ। টেকেলা নিগদতি—“মিতা! কিয় বিচুৰ্তি হৈছা? এই কথাৰ অৰ্থ মই তোমাক কওঁ শুনা। ভেকুলী হৈ অহা এই মানুহটি অসমৰ এজন গোসাঁই প্ৰভু। শিষ্যক দাঁড়ি ইবাই কৰ, সিবাই তমুক বুলি সিহঁতৰ ছাল বাকলি টানি ধন গোটাই মাটিত পুতি সাঁচি থোৱাই তেওঁৰ কাম আছিল। ধৰ্ম-কৰ্ম আৰু ঈশ্বৰৰ মলাগুটি জপাতকৈ ধন-সোণ আৰু টকাৰ মলাগুটি জপাত তেওঁ কায়-বাক্যে মনে লাগিছিল। দেশহিতকৰ, প্ৰজাৰ মঙ্গলজনক বা আপোন শিষ্যৰ কুশলদায়ক কোনো সং কাৰ্য্যলৈ বিস্তৃত ব্যয় কৰাটো তেওঁ সাত সুৰাৰ লগৰ এক সুৰা বুলি ধৰা যেন দেখা গৈছিল। এনেবিলাক “অক্ষয় পুণ্যৰ বলত পৰ্ভু ইম্পৰ এতিয়া এই ভেকুল্যাবয়বেৰে অবয়বিত” হবৰ উপক্ৰম হৈছে। সম্পূৰ্ণ ভেকুলী হৈ আঁতালেই তেওঁ এই পাটনাদত চিৰকাল পৰি থাকিব লাগিব।”—শ্ৰীবিষ্ণু! শ্ৰীবিষ্ণু! আকৌ গুৰুৰ অপমান। কাণত আঙুলি দি বৰবৰুৱাই ততালিকে সেই ঠাই পৰিত্যাগ কৰিলে। আৰু বাটে বাটে ভাবি গ'ল যেন আকৌ যদি তেওঁ গুৰুৰ এনে কথা দেখে, তেন্তে সেই মুহূৰ্ত্ততে তেওঁ চক্ষুৰু পাটন কৰি অগ্নিকুণ্ড জ্বালি জম্প প্ৰদান কৰিব। এইভাবে বৰবৰুৱাৰ মনত ইমান বেজাৰ আৰু কষ্টৰ ধুমুহা মৰাই দিছিল যে তেওঁ বাকী ডোখৰ বাটৰ আৰু আন একো কথালৈ কাণ বা চক্ষু নিদি একে কোবেই যমৰ চৰাৰ দুৱাৰমুখ উঠিলগৈ। যমদূতে তেওঁক ৰজাৰ আগ কৰি দিয়া মাত্ৰকে পূৰ্বৰ কথা মতে বৰুৱাই তৰানৰাছিঙি ‘পলায়

বাসৰ পাছক নেচাই' কৰিলে। যমদূতেও সেইদৰে 'খেদি নিলা তাক গোৰত গোৰে।' বাটত যন্ত্ৰণাত কাতৰ কত পাপীয়ে বৰবৰুৱাক 'সম্বুদ্ধি বচন বুলি' পৃথিৱীত থকা সিহঁতৰ ল'ৰা তিক্ততা আদিলৈ বই-বতৰা কৈছিল বৰবৰুৱাদেউৰ কিন্তু সেইবিলাকলৈ কৰ্পপাত কৰিবলৈ তেতিয়া গাত তৎ নাছিল। কেৱল দুয়াৰ কথা লৰালৰি বেলিকা তেওঁৰ কাণৰ বিদ্ৰুত পশি সোমাই ৰ'ল : (১) জোনাকী কাকতৰ বেচ নিদিয়াকৈ মৰা বাবে মোৰ ইয়াত যাতনাত প্ৰাণ যায়। হেৰি বৰুৱাদেও! লওক এই পাঁচ শিকি ৰূপ লৈ যাওক। কাকতৰ সম্পাদকক দিবগৈ!" (২) "হেৰি বৰবৰুৱা! জীয়াই থাকোঁতে আপোনাক মই দেখিব নোৱাৰি হিংসা, ঠাট্টা, অসূয়া আদি কৰিছিলোঁ। সেই মহাপাপৰ ফলত মই ৰৌ ৰৌ নৰকত পচিছোঁ। কাতৰ কৰি মাতিছোঁ, পাপীক ক্ষমা কৰক!" এই কথাষাৰত মোৰ কৃপাময় হৃদয় যদিও পমিছিল, তথাপি তালৈ মই ভালকৈ কাণ দিবলৈ তৎ নেপালোঁ; কাৰণ পাছত যমদূতৰ খেদা। সি যি হওক যমৰ নগৰ বাজ হৈছে মই উশাহ লৈছিলোঁ। সেই মিতা টেকেলাই আগৰ কথামতে কিছুমান পৰৰ মূৰত আহি মোক আকৌ মোৰ এই ভগা বহাত আনি থৈ গ'লহি। এনেতে মই সাৰ পালোঁ।

কবিতা

কাব্যং ৰসাত্মকং বাক্যং অৰ্থাৎ ৰসাত্মকং বাক্যং কাব্যং। ৰসাত্মকং বাক্যং যদি কাব্যং হৈছে তেন্তে কাব্যং বৰবৰুৱায়াং বাক্যং। আৰু বৰ বৰুৱায়াং বাক্যং সংস্কৃতং কিয়নো বৰবৰুৱাই প্ৰমাণ কৰিব পাৰে যে কাঁহ, ঘণ্টা খোল আৰু মৃদঙ্গৰ মাতং সংস্কৃতং।

বোলে কাব্যৰ ৰস ৯টা। ভুল। ১৮টা যথা :— বীৰ, ৰৌদ্ৰ, ভয়, কৰুণা, বিভৎস শাস্তি প্ৰভৃতি ৯টা ৰস; আৰু পানৰ ৰস, মাটি কাঁদুৰীৰ ৰস, নেমুটেঙাৰ ৰস, মৌ ৰস প্ৰভৃতি ৯টা। বীৰ ৰস প্ৰভৃতিৰ কথা এটাইয়ে জানে। সেইদেখি তাত বাক্যব্যয় বা কাব্যক্ষয় নকৰি বাকী ৯টাৰ ভিতৰৰ দুটা এটাৰ বিষয়ে কিঞ্চিৎ কওঁ। কাৰবাক ভাবি চিন্তি যদি ৰাতি তোমাৰ টোপনি নাহি পিছদিনা পেটৰ অসুখ কৰে তেনেহলে পানৰ ৰসত দুফাঁকিমান কবিতামাৰি "অচ্যুতানন্দগোবিন্দং নামোচ্চাৰণ ভেষজা। নশ্যন্তি সকলান ৰোগান সত্যং সত্যং বদাম্যহং।।" এই মন্ত্ৰ মাতি খাবা। তোমাৰ পেটৰ অসুখ ভাল হ'ব, মূৰফুৰণি গুচিব আৰু ভাত পানীত ৰুচি জন্মিব।

ভোকত ভাত, পিয়াহত পানী নেপালা। তুমি পিতাল মানুহ। তোমাৰ পিত উজাৰ খালে। লৰা-লৰিকৈ মাটি কাঁদুৰীৰ ৰস বা পটলৰ পাতৰ ৰসত দুগৰাহমান জহাটালৰ ভাতৰ কবিতা সানি ভোজন কৰিবা তেতিয়াই অলপ সকাহ পাবা। খোৱাৰ আগেয়ে নাগকুৰ্মাদিক দিয়া আৰু পঞ্চগ্ৰাস কৰা তোমাৰ পক্ষে অপথ্য; কাৰণ তুমি পিতাল মানুহ, তুমি বুজিবাজি চলিব লাগে।

কোনো লোকৰ গাত, কোনো সমাজৰ গাত বা কোনো জাতিৰ গাত যদি তুমি ঘা দেখিলা, তেন্তে ততালিকে নেমুটেঙাৰ ৰসত বিদুপাত্মক বা ব্যঙ্গসূচক কবিতা লৰাই তাত চতিয়াই দিব পাৰা। এই ঔষধ প্ৰয়োগ কৰা বাবে যদি ৰোগীয়ে বৰকৈ চেঙালুটি পাৰে, তেনেহ'লে তেওঁৰ কাণৰ ওচৰত সহিলে সম্পদক পায় আৰু ধৈৰ্য্য গুণ বৰ গুণ সোৱৰাই তুমি ঠাইতে আতৰ হ'বা নাইবা তেওঁক কান্ধত লব লাগিব জানিবা।

মৌ-ৰসত মাৰি সকলো ৰকমৰ কবিতা সকলোকে সেৱন কৰাব পাৰি। ই সৰ্ব্বটোক। বাতৰি কাকত। মাহেকীয়া কাকত যতে ততেই প্ৰাপ্তব্য। কেতিয়াবা মৌ নোপোৱা যদি মধুৰভাবে গুড়ং দদ্যাং বাক্যং বা কাব্যমস্তি।

আৰু সৰহ বেলি আমি কাব্যৰসত জোবোৱা নেযাওঁ, ৰসৰ পৰা বগাই উঠি পাখি ৰদোৱা যাওক। কবি যিমান বিধ, কবিও সিমান বিধ। কথাটো অলপ বিয়লাই কওঁ অৰ্থাৎ কবি শাক যত প্ৰকাৰৰ কবিও তত প্ৰকাৰৰ আছে। চুটিকৈ দুবিধ। এবিধৰ কথা কোৱা যাওক। এবিধ কবি আছে, তাক বন্ধা-কবি বোলে। এইবিধ কবিৰে আমাৰ বঘাসুৰ বধ, কুলাচল বধ ৰচোঁতা কবিৰ তুলনা হয়। বন্ধা-কবি, যাক ইংৰাজীত ড্ৰম্‌হেড বোলে, দুটা দুফালে দিলে এখন মেটমৰা ভাৰ হয়। বঘাসুৰ বধ আৰু কুলাচল বধ পুথি দুখন দুফালে কোনোমতে ভাৰখন দাঙিব পাৰেহে। ড্ৰম্‌হেড কবিৰ ভিতৰে পাতহে পাত মেৰহে মেৰ, তাৰ অন্ত নাই। বঘাসুৰবধ আৰু কুলাচল বধ পুথি ৰচোঁতাৰ পেটতনো কিমান পাত, কিমান মেৰ, বঘাসুৰ আৰু কুলাচল পুথিয়েই তাৰ সাক্ষী।

আৰু এবিধ কবি আছে, যাক ফুলকবি বুলিব পাৰি। আজি এপাহি, কাইলৈ দুপাহি, অত এপাহি তত এপাহি, আজি এটি কবিতা, কাইলৈ দুটি কবিতা, আজি বাতৰি কাকতত বাৰ ফাকি। গুৰিৰ ফালে যেই কিবা নহওক ফুলৰ ফালে ঠিক আছে। ইফালে ভাবিব নেলাগে, চিন্তিব নেলাগে, মুঠেই লেখিবা আৰু ছপাবা।

ওল-কবিৰ শ্ৰেণীৰ এবিধ কবি আছে। তাৰ ওপৰফালে চোৱা যদি একোৱেই নাই, কেৱল জুটুলা পুতুলা; কিন্তু তল মন কৰোঁ গোট কবি তাৰ লাৰুটো। এই বিধৰ বিষয়ে কাকতে-পত্ৰই এফাঁকি কবিতা লেখা দেখা নেযায়; কিন্তু ভিতৰি তেওঁ কবিতাৰ কোঁহটো। মস্ত কবি। ভইব কবি। আকোঁৱালে নোপোৱা কবি। এই শ্ৰেণীৰ কবিৰ প্ৰতি বৰ বৰুৱাৰ বৰ ভক্তি, বৰ প্ৰীতি। তেওঁবিলাক অগাধ জল সঞ্চাৰি ৰোহিত।” ৰৌমাছৰ মূৰ এৰি পুঠী মাছৰ কাঁইট চোবাই মৰিবলৈ বৰবৰুৱাৰ একো আপদত পৰা নাই।

তলে তলে বৰবৰুৱা যে ভয়ঙ্কৰ কবি এই কথা কোনেও নেজানে। নেজানে নেজানক, তাত বৰবৰুৱাৰ অনুমাত্ৰকো হানি নাই। লোকে শুই থাওক তলে তলে বৰবৰুৱাৰ কবিতাৰ বৰ আলু বাঢ়ি যাওক। আঙঠা এডোখৰ কাপোৰ দি ঢাকি কোনেও ৰাখিব নোৱাৰে। বৰবৰুৱাৰ কবিতাৰ আঙঠা আজি নহয় কাইলৈ, কালিলৈ নহয় পৰহিলৈ ওলাবই ওলাব, তাৰ ভুল নাই। আজি কালি কাকত কিতাপত কবিতা নেলেখিলে মানুহে কবি বুলি স্বীকাৰ নকৰে। দুৱাৰ চুকে পানীপোতাই খেৰতলে

বাঁহতলে যে কত কালিদাস ভৱভূতি আছে তাক কোনেও নেজানে। মনুষ্য সমাজৰ ইমান দূৰ অধোগতি দেখি বৰবৰুৱা অবাক। বৰবৰুৱাই জানো মন কৰিলে বাতৰি-কাকতত কবিতা লেখি বিখ্যাত হৈ যাব নোৱাৰে? অমুকাৰ পক্ষে তেনেবিলাক ক্ষুদ্ৰাদপি ক্ষুদ্ৰ কাম। কিন্তু বৰবৰুৱাৰতো আত্ম সন্মানৰ জ্ঞান নাইকীয়া হোৱা নাই। তেওঁ তেওঁৰ আত্ম সন্মান সোপাকে কলঙৰ সোঁতত উটাই দি বজৰুৱা কাকতত লেখি বজৰুৱা কবি হ'ব লাগিব নে? কি ইম্পছিবোল!" অসম্ভৱ! লোকে বৰবৰুৱাক মান কৰক নকৰক, তেওঁ যে নিজে নিজক মান কৰে তাৰ সন্দেহ নাই।

আজি কালি কবি আপোনগুণে কবি হয় নে বিষয় গুণে কবি হয়? বিষয় গুণে ফুল ফুলনি, কুলি, ময়লা, কপৌ, চন্দ্ৰ পদুম, ভেট, হাঁহি, বিলাপ প্রভৃতি কিছুমান কথা আৰু বিষয় আছে, যিবিলাক গঞা মানুহে পাতক নেপাতক আপুনি গাওঁবুঢ়া, অৰ্থাৎ যিবিলাক নিজ গুণেই কবিতা। কবিয়ে অৰ্থাৎ আজি কালিৰ নামধাৰী কবিয়ে সেইবিলাককে ইফাল, সিফাল কৰি কচুপুটি খেলি কবিতা লেখাৰ বাহাদুৰী লয় মাত্ৰ অৰ্থাৎ জানিবা শ্ৰীযুত কপৌ ডেকা মহাজনক যোঁৰামৰা সত্ৰৰ পৰা ভেচেলিমৰা সত্ৰলৈ অধিকাৰ পাতি পঠিয়ালে; চন্দ্ৰবাবু চতুৰ্থ শিক্ষকক তেজপুৰৰ স্কুলৰ পৰা যোৰহাটৰ স্কুললৈ বদলি কৰি তেওঁৰ ঠাইত যোৰহাটৰপৰা শ্ৰীযুত হামিৰাম হাজৰিকাক আনি খাজিলে; ডিব্ৰুৰ ছোৱালী-ইস্কুলৰ মাষ্টৰণী মিছ মলয়া দাসক ধুবুৰীলৈ পঠিয়াই তাৰ পৰা শ্ৰীমতী বিলাপবালা বাগচীক নি ডিব্ৰুত দিলে; কুলি কানুনগুৰ ৰঙামাটিৰ পৰা গুৱাহাটী বদলি কৰি ভেট উঁৰালী বৰুৱা পেস্কাৰক গুৱাহাটীৰ পৰা ৰঙামাটীলৈ পঠিয়ালে; এনে বিধৰ ব্যৱস্থা। এই বিলাক বিষয়ে কবিতাৰ মলা-চকলৈ মথুৰা পাগমাৰি আদি কবি বান্ধীকিৰ দিনৰে পৰা কবিতা গাওঁবুঢ়া বা কবিতা বৰ মেধি হৈ আছে। তাক আৰু তুমি-কবি আমি-কবিয়ে নিমন্ত্ৰণ কৰি “ৰসায়কং বাক্যং”— বৰ সবাহৰ আগশাৰীত বহুৱাত যশস্যা ক'ত? বাক তুমি যদি সঁচাসঁচিকৈয়েই কবি, তেন্তে বিলাতী কবি পোপৰ দৰে তিহঁ শহাপহৰ বিষয়ে কবিতা লেখি ওপৰত কোৱা ১৮টা ৰসৰ নিচিনা ৰস বোওৱাঁচোন চাওঁ। সৰু কথাৰ ডাঙৰ ভাবৰ পয়দা কৰিব যি সিহে কবি। বৰবৰুৱাৰ পৰামৰ্শ এই :— অসমত এণ্টেন্স পৰীক্ষাৰ লগতে বছৰি বছৰি কবিতাৰ পৰীক্ষা হওক। বাঢ়নি, সোতা, টেকী উৰাল, শোৱাপাটী, ভাত-চৰু, গা টোকা গামোছা, তামোলৰ বঁটা, সেন্দুৰৰ টেমা, কেটেলা পহৰ কাইট, গোবৰ, ব-চুঙা, তাঁতশাল, তেলপেৰা ঘানি, খলিহৈ, ইত্যাদি বিষয়ৰ উৎকৃষ্ট ডাঙৰ ডাঙৰ ভাবৰ পয়দা হোৱা কবিতা লেখিবলৈ চৰ্কাৰৰ ঘৰৰ পৰা প্ৰশ্ন দিয়া হওক। এই পৰীক্ষাত যি যি উল্লীৰ্ণ হয়, তেওঁবিলাকক যোগ্যতানুসাৰে, কবি-টেকী, কবি চুঙা, কবি-টেমা, কবি খলিহৈ, কবি-গোবৰ বা কবি-গোবৰ্দ্ধন উপাধি দি চিহ্নিত বা ছাব-মৰা কবি পতা হওক। এনে উপায় অৱলম্বন নকৰিলে ধানপুৰীয়া প্রকৃত কবি পাতৰ তলতে লুকাব আৰু ফুতে উৰা মেমেৰা কবি ভোটাতৰা জ্বলাদি জ্বলিব। আৰু এনে এটা কিবাকিবি নহলে বৰবৰুৱাই সত্যে কৈছে কবিতা নেলেখে।

গুৱিয়াল নহলে নাৱৰ মৰণ। বৰবৰুৱা নহলেও অসমীয়া কবিতাৰ মৰণ

(খ)

গৈছিলোঁ এদিন গধূলি সখি ঐ নেপালোঁ দেখা
 কত দুখ-বেজাৰে মৰোঁ সখি,
 নেৰানেপেৰা সখি হৃদয়পটত লেখা।
 ভাল পোৱা নাই সংসাৰত, কলৈ যাম,
 কি কৰিম, তপত খোলাত ভৰোঁ চেঙালুটি
 দিনৰাতি নেযাই নুপুৰায় তোমাতে ধাউতি।

(গ)

চিকুণ তৰাটি
 চিকুণ লতাটি
 চেনেহ চুমা,
 সাবতি উমা।

(ঘ)

উঠা অসমীয়া।
 উঠা কানীয়া।
 আত্মোৎসৰ্গ কৰাঁ।
 জাতীয়-পতাকা ধৰাঁ।
 বেলিদূপৰ হল,
 হালোৱা পথাৰলৈ গল।
 জাতীয়-সঙ্গীত গোৱাঁ,
 এলাহ-টোপনি থোৱাঁ।
 কু-সংস্কাৰ এৰাঁ।
 ধোৱাখোৱা ধৰাঁ।
 নুঠিলি নে অসমীয়া?
 সঁচাই বুলিছ নে কানীয়া?
 ওচৰ চাপি যাব দিছ নে ভঙুৱা?
 এখুন্দা দিম নে বৰিয়া?
 চকুমেলি চা,
 কুঁহিয়াৰ এচকল খা।
 পূবে পশ্চিমে

উত্তৰে-দক্ষিণে।
 মাদ্ৰাজী বঙালী।
 পঞ্জাবী ওখালী,
 পটুগীজ মাৰ্কিন,
 ইংৰাজ চীন,
 উঠ অসমীয়া।
 কটা বৰ কানীয়া।
 কাণত দিম পানী বাকি
 মুখত ল পাণৰ চাকি।।

লোকে কবিতাক কাব্যং ৰসায়কং বাক্যকেই বোলক বা লাই শাকৰ জোলকেই বোলক, বৰবৰুৱাই হলে তাক পঁচি খেলা কড়ি নুবুলি কোনোমতেই থাকিব নোৱাৰিলে। ওপৰত লেখ দিয়া ‘বসন্ত’ ‘কুলি’ প্ৰকৃতি কথাবিলাক ডাঙৰ সৰু অনুসাৰে বামুণ কড়ি আৰু গাঁথি কড়ি নহয় কি? তুমি ডেকা মানুহ, তোমাৰ হাত ডাঙৰ হৈছে, তুমি দীঘলকৈ ঢাল পাতি, বসন্ত, ময়লা, কুলি, ফুল, পদুম, চন্দ্ৰ এই ছটা ডাঙৰ বামুণ কড়ি লৈ উখলি এটা কাণ তাল মৰা এটাহ লগাই পঁচি মাৰি দিয়াঁ। দেখিবাঁ, সুন্দৰ কবিতাখন খাই পৰিল। তোমাৰ কবিতা পঢ়ি তাৰ গুণত মোহ গৈ ভাবত জোল হৈ কত অমুক পাঠক, তমুক পাঠিকা, ভচুক লেখক আৰু তহুক লেখিকা বলিয়া হৈ ফুৰিছে। তুমি স্কুলীয়া ল’ৰা বয়স ১৫/১৬ ইউক্লিডৰ ডিয়েমেট্ৰিৰ পঞ্চম আৰু চতুৰ্থ প্ৰতিভাৰূপী ভলুকা বাঁহৰ টোকোনৰ প্ৰহাৰত স্কুল তোমাৰ পক্ষে যমৰ দক্ষিণ দুৱাৰ হৈছে। বাক একো কথা নাই, চিন্তা নকৰিবা। ভেট, হাঁহি, বিলাপ (বিধবাৰে বা সধবাৰে, তেও বিধবাৰ হলে ভাল) মন, সখি আৰু কপৌ এই কেটা গাঁথি-কড়ি লৈ যোৱাঁ। মুঠি মাৰি ধৰি ঢালত ঠেকেছা মাৰি দহ বুলি পেলাই দিয়াঁ। দহ নেথায় যদি তেওঁ কবিতাৰ ছয়খন খাবহে। বিশেষ সাহিত্য বজাৰত যদি কিবা সস্তা শাক পাচলি আছে, তেস্তে সি কবিতাৰ বৰ বেঙেনা। ভাবিব নেলাগে, চিন্তিব নেলাগে, শ্ৰীদামচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ পৰা ভোকোন্দ চন্দ্ৰ কলিতালৈকে সকলো কবিয়ে এপইচা পেলাই দিলেই এজোকা পাব।

বৰবৰুৱাই আজি এথা পইচা এটা ভাঙি এইজোকা কবিতা বৰবেঙেনা কিনি আনিছে। কাৰবাক লাগিলে দুটা এটা নিব পাৰে। কিন্তু শাস্ত্ৰত কৈছে “বতৰা এটি কৈ যোৱাঁ। ঢেকীঠোৰাটি লৈ যোৱাঁ।” সেইদেখি বৰবৰুৱাইও কয়— ‘কবিতা বৰবেঙেনা এটি লৈ যোৱাঁ। কিন্তু গোটেই জোকা বেঙেনা জাত লগাই এবাৰ পঢ়ি যোৱা।

শুনা হেৰাঁ ককাই।
 হাতত লৈ কাৰফাই।
 মাৰাঁ বালি চৰাই।
 বাগৰি-দগৰি আহিল কাহ,
 ভাগৰি-জুগৰি বাৰ মাহ।

কবিতা

কেনে ছন্দ

লগু-ভগু।

হল মন্দ

থগু থগু।

কবিতাৰ কথা অতি অমৃত-সমান। কিৰিপ আচাৰ্য্যে কয় শুনে পুণ্যবান।

ইতি।

স্তিতি॥

কবিবৰ।

কৃপাবৰ॥

বৰবৰুৱাৰ বিয়া

বৰবৰুৱাৰ বৰ বিয়া। চৰাই-চিৰিকতি, পহু-পতং প্রভৃতি যত যি আছাইক সকলোৱে চাপি কুঁচি আহি উৰুলি দিয়া। আমুকা বৰবৰুৱাৰ বৰ বিয়া। অসমৰ ইমূৰৰ পৰা সিমূৰলৈকে যত যি ঢুলীয়া, খুলীয়া, চমুৱা, মচুৱা আছাইক মানে সকলো সমূহ বাপু মিলি এক চিন্তমনে ধুম্ বাই দিয়া। বৰবৰুৱা কৃপাবৰ কবিবৰৰ বৰ বিয়া। অসমীয়া ভাইহঁত। পাৰা যদি তোমালোকৰ শোৱনি-ঘৰবোৰৰ চালত ধানখেৰৰ জুই লগাই দি ওলাই আহি টিকা চপৰিয়াই হেপোৰপিটি ডেঞ্চ দিয়া। ভীমৰ প্রতিজ্ঞা ভাগিল। বৰবৰুৱা ডাঙৰীয়াৰো বিয়া কৰিবৰ মন হ'ল। কিয় হ'ল, ঈশ্বৰে জানে। কিন্তু বৰবৰুৱাই ইয়াকে মাত্ৰ জানে যে বাঁহৰ আগত বগলী নাচে, বৰবৰুৱাৰ বিয়ালৈ আৰু নকুৰি নদিন আছে।

ডাঙৰীয়াৰ মন-খোঁৰা ছুটিলেই আৰু ছুটিল, ধৰিবৰ কস্য সাধ্য? এতদ্ব্যতীত বিয়াৰ আয়োজনং এবং যদৰ্থে চণ্ডীকা পাঠঃ তদৰ্থে এই বিজ্ঞাপনম ইতি ভাৰঃ।

বৰবৰুৱাক ছোৱালী বিয়া দিওঁতা অসমত কোন কোন আছে, তেওঁ বিলাক আগবাঢ়ি ওলাই আহক। আহি কিমান দিনত আৰু কিমান টকাত বৰবৰুৱাৰে বিয়া দিবলৈ এজনী উপযুক্তা দিপ্লিপ্ কন্যা তেওঁলোকে ছাপ্লাই কৰিব পাৰিব তাৰ কন্ট্ৰেক্ট বা ঠিকা লওক। বৰবৰুৱাই তেওঁবিলাকৰ পৰা 'টেণ্ডৰ ইনভাইট' কৰিছে। আৰু টেণ্ডৰৰ লগে লগে কন্ট্ৰেক্টৰ বা ঠিকাদাৰসকলে ৫০০ কৈ টকা 'আৰ্নেছ মণি' বৰবৰুৱাৰ হাতনি পেৰাত জমা থওক।

৫০০ তকৈ বেছি ডাঙৰীয়াই নোখোজে কাৰণ অসমীয়া নিচেই দুখীয়া। দুখীয়াক

কৃপা কৰা কৃপাবৰৰ স্বভাৱসিদ্ধ। কোৱা বাহুল্য যে বৰবন্ধৰাই কম বা বেছি নিৰিখৰ টেণ্ডাৰ মঞ্জুৰ নিজ ইচ্ছা মতে কৰিব।

তলত লিখা বন্ধবস্ত্ত কণ্ঠছন বৰবন্ধৰাই বিয়া কৰাব। তাৰ ভিতৰত এটা এডোখৰ লৰচৰ হ'লেও টেণ্ডাৰ নামঞ্জুৰ—

(১) জোৰোণ পিন্ধাবৰ দিনাৰে পৰা চন্দ্ৰ-দিবাকৰ থাকে মানে শহুৰৰ ঘৰেৰে সৈতে মোৰ ঘৰ অশ্ব-মহিষ হ'ব লাগিব। কাৰণ বিয়াৰ উদ্দেশ্যই সংসাৰ বঢ়োৱা। এধামৰা মৰচেৰেলা মানুহৰ পৰা কোনো কালেও সংসাৰ নেবাঢ়ে। তালৈ তেজী জঁকাল ধৰফৰ ধাৰফাৰ কৰি ফুৰা টিঙত খীৰোৱা তীখামোখৰা মানুহ লাগে। বন্ধু-কুটুম্বৰ কামেই পৰস্পৰ সাহায্য কৰা। শহুৰ জোঁৱাইৰ বন্ধুত্ব সকলো বন্ধুত্বৰ শিৰোমণি। তেওঁবিলাক পৰস্পৰৰ ঠকাঠকীয়া সাহায্যত যে তেজী, সজীৱ, গতিকে সংসাৰ বঢ়োৱা উন্নতিশীল মানুহ হ'ব লাগে, তাক ভেবা আঁকৰা পৰ্য্যন্ত সকলোৱে স্বীকাৰ কৰিব। সেইদেখি শহুৰ জোঁৱাইৰ কন্দল অত্যাৱশ্যকীয়। এই কাৰণতহে দূৰদৰ্শী আমাৰ পূৰ্বপুৰুষসকলে এই সনাতন প্ৰথা অসমত চলাই থৈ গৈছে।

(২) জোঁৱাই শহুৰৰ মাজত কেতিয়াও কোনো কালে ভাত বা আন সিদ্ধান্ন পৰ্কান্নৰ চলাচল নহ'ব কিয়নো সিদ্ধান্ন-পৰ্কান্নৰ তপত ভাপত জাতটি ঘিউ উতলাদি উতলি বৈ গৈ নাইকিয়া হ'বৰ সম্ভৱ। অধিক কি কোমল চাউল আৰু ভোট-মনোহৰ কলো আমাৰ ভিতৰত লাহে ধীৰে আগপিছ চাইহে চলিব কিয়নো আহুদি বুলি যি এটি ভীষণ পদাৰ্থ আছে, তাৰ আগত দ্বাৰকাৰ কৃষ্ণ আৰু কৈলাশৰ শিৱও থৰহৰি কম্পমান।

(৩) শহুৰৰ টিকনি থাকিব লাগিব কাৰণ, বৰ্তমান কালৰ জাতটি আৰু বামুণৰ ব্ৰাহ্মণ্যটি তলফালৰ পৰা উজাই গৈ টিকনিতহে ৰৈছে। টিকনিৰ আগৰ গাঁঠিটিয়ে অনুগ্ৰহকৈ ধৰণী ধৰি আছে দেখিহে নতুবা জাতি আৰু ব্ৰাহ্মণ্যৰ ফালে সাঙেই। বিশেষতঃ জোঁৱাই-শহুৰৰ চুলিয়াচুলিৰ সময়ত টিকনিয়ে বৰ গুণ দিব। (৪) ঘৈণীৰ বাপেক-মাক সাতোপুৰুষক ধৰি নিতৌ দুপৰীয়া গধূলি পুৱা তিনিও প্ৰসঙ্গত মই গালি পাৰি উদ্ধাৰ কৰিবলৈ পাব লাগিব। কাৰণ ছোৱালী দিলেই শহুৰৰ ঘৰ মোৰ গোলামৰ দৰে হ'ল। নহলে ছোৱালী দিবলৈ মোৰ ভৰিৰ তলুৱাৰ ছাল সিহঁতে কেতিয়াও নেকামুৰিলেহেঁতেন। গোলামৰ সাতোপুৰুষক গালিৰ তপত পিড়েৰে উদ্ধাৰ কৰি দিয়া শাস্ত্ৰসম্মত। হোলগোজ বৰবন্ধৰাইতো মোটামুটি ইয়াকে বুজো, আনে কি বুজে তেওঁ নেজানে আৰু জানিবও নোখোজে।

(৫) জীয়েকৰ সতি সন্ততি নোহোৱালৈকে শাহু-শাহুৰে মোৰ ঘৰত জল গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰে; কাৰণ তেতিয়ালৈকে বিহৰ ভয় ৰোলকলা। মানুহৰ চঞ্চল মন কেতিয়া কি হয় কোনে জানে ?

(৬) ছোৱালী শান্তি বিয়া হোৱাত পলম হলে বা হৈও কিছু দিন যদি বাপেকৰ ঘৰতে থাকে অথচ বাপেকে শান্তি দি উলিয়াই নিদিয় বা মই কৰি দিয়া দিনৰো আজি দিম কালিলৈ দিমকৈ মাকৰ নৰিয়াহে, ছোৱালীৰ গা ভাল নহয়হে, ইত্যাদি নানা ৰকমৰ

ওজৰ আপত্তি উলিয়াই হোঁহোকা পিছলা কৰে তেস্তে মই হলে কিন্তু মিঠাকৈ এই শহুৰলৈ চিঠি লেখিম :— “আপোনাৰ জীয়েককনো আপোনাৰ ঘৰৰ কোনটো ল’ৰালৈ ৰাখিব খুজিছে? মোক অনুগ্ৰহকৈ জানিবলৈ দিব।” তেতিয়া কিন্তু মোৰ এই স্পষ্ট ভদ্ৰ ব্যৱহাৰত কোনেও মোক দুষিব নোৱাৰিব। এই দেখি মই এই কথা আগেয়েই কৈ থৈছোঁ।

(৭) বিয়া কৰাই মোৰ ঘৰলৈ মোৰ ঘৈণীক আনিলে আৰু পৰাপক্ষত চন্দ্ৰ, সূৰ্য্যত গ্ৰহণ লাগিলেও, আনকি মাক-বাপেক মৰিলেও, মাক-বাপেকৰ ঘৰলৈ নপঠিয়াও। তেওঁ যদি কেতিয়াবা কিবা স্বৰূপে যায়ও, এৰাতিতকৈ তাত বেছিকৈ থাকিব নোৱাৰে। আৰু চৰুখুটি মাৰি বেলেগে ভাত খাব লাগিব। এই কথাত ফাঁকি ফুকা চলাব নোৱাৰাকৈ ঘৈণীৰ লগত মোৰ সঁজাতি যাব। যদি সিমানতো প্ৰবঞ্চনা আদি চলে অৰ্থাৎ মিছাকৈয়ে বেলেগে চৰু জুৰি দেখুৱাই মাকৰ হাতে ভাত খায়, তেনেহলে সেই কথা মোৰ কাণত যদি পৰে, তেস্তে তাইৰ পিঠিত চোৰাত মেলি পানী ঢালিম আৰু ৰাইডাঙেৰে তাইৰ পিঠিৰ ছাল নাইকিয়া কৰিম। এই মোৰ খাটাং কথা।

(৮) অলঙ্কাৰপাতি নিদিয়াকৈ বিয়া কৰাম; কাৰণ অলঙ্কাৰ গৰুৰ হাড়, গতিকে সি অস্পৃশ্য আৰু আমুকা নিজেই কেঁচা সোণ ডোখৰ নিজেই সাতেশৰী হাব। এই কথাৰ সাক্ষী মই বিয়াৰ দিনা দিম। আপত্তিকাৰীসকলক মই তেতিয়া শুনাই দিম যে সুন্দৰীসকলে “আমাৰে দেউতা হীৰা-মুকুতা জ্বলে কি ৰাম ৰাম” বুলি মোৰ ৰূপ বৰ্ণাই নাম গোৱা।

(৯) ছোৱালী বেছি সুন্দৰী হ’ব নালাগে; কাৰণ যিমান সুন্দৰী সিমান ভয়ৰ স্থল। মুৰকত মই সকলো কাম এৰি টোকোন লৈ দিনে ৰাতিয়ে পহৰীয়া হ’ব নোৱাৰোঁ। সীতা ৰাৱণৰ কথাই আমাৰ মনত যি চিন্তা লগাই দিছে, তাৰ প্ৰভাৱতে পেটৰ ভাত সদায় এধা ফুটাকৈ থাকে। আৰু ফটা কঁথাতহে সোণ থাকে, বুঢ়ালোকৰ বচন।

(১০) বিয়াৰ আগেয়ে ছোৱালী নেচাওঁ। মোৰ ওচৰ চুবুৰীয়া অমুক বৰাই বা অতি টানে মোৰ টোলৰ ভিতৰত থকা তমুক মাউতনীয়ে চাই আহি ভাল বুলিলেই সকলো হ’ব। আজি কালি আকৌ দৰাই নিজে ছোৱালী চোৱা নিয়ম লাহে লাহে কৰবাৰ পৰা আমাৰ দেশত ওলাইছেহি। মানুহ হৈনো কেনেকৈ লাজটো পুৰি পাতত দি খাই এনে কাম কৰিব পাৰে, এই কথা বৰবৰুৱাই ভাবোঁতে ভাবোঁতে তেওঁৰ হাত ভৰি আটাইকেইটা পেটত সোমাই লুকাই ফাট মাৰিবলৈ উদ্যোগ কৰাত তেওঁ পথালি কোমোৰাটি যেন হব লগা হ’ল।

(১১) বিয়াৰ পিছতো মোৰ ঘৰলৈ আহিলেও তিনিটামান ল’ৰা-ছোৱালীৰ মাক নোহোৱালৈকে ঘৈণীৰে মোৰ চকু একে নহয়, কাৰণ গিৰীয়েকৰ মুখলৈ চাই ঘৈণীয়েকে কথা ক’লে, আকৌ সেই কথাত লাইপাই কেনেকৈ হাঁহিলে, সেইজনী মানুহ নিশ্চয় নিশ্চয় বেয়া হোৱাৰ লক্ষণ। দিনৰ পোহৰত আৰু ৰাতিৰো আদখিনিটালৈকে নিজৰ শোৱনি ঘৰত বৰবৰুৱা নোসোমায়। তেনে কাম যি কৰে। ছিঃ! লাজ! লাজ! লাজ! টোপনিৰ পাকে যেনেকৈ কুকুৰ আমাৰ আৰ্হি, শোৱনিঘৰত সোমোৱা পাকেও চোৰ আমাৰ আৰ্হি।

(১২) আৰু নিতৌ তিৰুতাক ভুকু, ঢকা, গোৰ প্ৰদান কৰা যাব; “যে হেতু”ই অতি পুৰণি অৰ্থাৎ পুৰণি প্ৰথা। তিৰুতাক বশত ৰাখিব খুজিলে “এইস্যা মাফিক চলেনই হোগা”। টাঙোনে কুকুৰে মেও আৰু গোৰে তিৰুতা সেও, হাতিলৈ লাংচিং, তিৰুতালৈ বাঘ-ঢকা। যি এইবিলাক নকৰে তাক বুঢ়ালোকৰ বাক্যত তিৰুতা সেকুৱা বোলে। এনে আশৈ নোপোৱা জাতিৰ বৰবন্ধৰাই কি মুখলৈ চাব? তেওঁ টেটুৰ গুৰিলৈকে এপেটকৈ শপত খাই কৈছে যে তেওঁ তেওঁৰ তিৰুতাক ধৰি পুহমহীয়া জাৰত নিতৌ সেৰেলা কৰিব আৰু দুৱাৰ চুকত বহি বোন্দা মহৰ মাজত বহুৱাই থব।

(১৩) ছোৱালীক কেতিয়াও পঢ়িব-শুনিব নিদিওঁ, মাক-বাপেকেও নিদিব। পঢ়িলে শুনিলে কেৱল গুচে, কেৱল গুচে আৰু প্ৰেম-পত্ৰিকাৰ সম্পাদিকা হৈ যালৈকে পায় তালৈকে তলে তলে কাকত ‘ভৈজে’। এই কথাত মইহে নেলাগে, আন সকলো লোকে খুব সতৰ্ক থকা উচিত।

(১৪) শাহুৱে মোৰ আগত কেতিয়াও ওলাব নোৱাৰে ময়ো শাহুৰ আগত তথৈবচ; কাৰণ ই যে বৰা চৰম কা বাত। তেওঁ যদি শাহুৱে মোক চাব খোজে, বাৰৰ জনঙা আছে চিন্তা কি? মোৰ হলে শাহুক চাবৰ কোনো সকাম নাই আৰু সেইবাবে খেদো নাই। শাহু-বাঘ নেচাই তেওঁৰ জীয়েক বোন্দাকে চালেই আমাৰ শাহুৰ আৰ্থ্যা পোৱা যাব। আমুকা বৰবন্ধৰা অতি উদাৰ, অতি খোলা, অতি ভোলোঙা মানুহ। তেওঁৰ মুখে এটা পেটে এটা নাই। সেইদেখি পোনপটিয়ে তেওঁ মনৰ কথা ভাঙি বিয়াৰ আগেয়ে শাহু শহুৰবন্দক কৈ দিছে। দৰে-ভাৱে আহে যদি খপৰ, বহাই দিলৌ, বহাই দিলে; নাহে যদি ‘কুচপৰোৱা’ নাই, বৰলা ভাতক খাই থাকিলোৱেই বা?

কাপ আৰু কাকতৰ কথোপকথন

বৰবন্ধৰাৰ বস্ত্ৰ এটাইবিলাক জীয়া। ধোৱা খোৱা হোকাৰ পৰা সেই পনীয়া বিধ খোৱা গিলাছলৈকে। কাকতে-কাপে ফুফুফা-ফাকৈ কি মেলখন পাতিছে শুনা :

“কাকত। কাপ-কাই। মুখ মেলি হাঁহি আহিছা দেখোন, খবৰ কি? বৰবন্ধৰা বৰপেটৰ ওচৰৰ পৰা আহিছা যেন পাওঁ?

কাপ। এ এৰা দেও। কিনো কৰা কিনো শুনিবা? তোমাৰ বৰপেটৰ কথা দেখি হাঁহোতে পেটু নাড়ী ছিগিছে। আজি বৰবন্ধৰাৰ বাপেকৰ শৰাধ। তেওঁ কালিৰে পৰা ডাড়ি-গোঁফ খুৰাই নখ-চখ কাটি হবিছ কৰি আছিল। আজি গা-পা ধুই শৰাধত বহাৰ আগেয়ে “মোৰ পেটটো ছিকুট মাৰি ধৰিছে” বুলি গোসাঁইঘৰৰ পৰা ওলাই আহি দৰব খাওঁ বুলি কোঁটকৰে এগিলাছ ৰঙাপানী গিলি শৰাধত বহিলগৈ। মধুপৰ্ক আৰু ধূপৰ

গোন্ধে সৈতে গোট খাই মুখৰ ভেলেকা-ভেলেক গোন্ধে শৰাধ গোটেইটো মলমলাবলৈ ধৰিলে। শৰাধ কৰোৱা ভোকা পুৰোহিত বামুণে মধু পৰ্কৰ গোন্ধেই নে হেৰিয়াৰ গোন্ধ তাৰ কি তত ধৰিব? মোৰহে দূৰৰ পৰা দেখি হাঁহি উঠিছে। পিণ্ড দিবলৈ পুৰাকল বখলিয়াওঁতে হাত থৰকবৰক, “বিষ্ণু বিষ্ণু মাধৱো” মন্ত্ৰ মাতোঁতে মাত লৰকফৰক, পানীচলু দিব লাগে শালগ্ৰামৰ গাত, পৰিল পুৰোহিতৰ গাত।

পুৰোহিত বাপুৱে ডাঙৰীয়াৰ লঘোনে থকা বাবে পিত-পানী উজাৰ খাইছে ভাবি, শৰাধৰ মন্ত্ৰ জঁপিয়াই জঁপিয়াই সংক্ষেপ কৰি মাহ-কলৰ খোল একে ঠাই কৰিবলৈ লাগি গ'ল। বুজ্ বুজ্ বুজ্ বুজিছা নে এ— কাক্-কাক্-ককাই?

কাকত। তোমাৰো দেখোন মাতবোৰ কিবা লেব-লেব কৰে ওলাইছে। সেপেৰে মোৰ গা বুৰাই দিবা যেন দেখিছোঁ। আঁতৰ হোৱাঁ। কাপ। তুমি মোক ইমানটো অবিশ্বাস কৰা নে? ইমানটো অবিশ্বাস কৰা নে? তুমি কি ভাবিছা? (চুমা খাবলৈ যায়)

কাকত। আঁতৰা! আঁতৰা! আঁতৰা! অবিশ্বাস কি আৰু, তোমাৰ পেটতো তাৰে এটোপা কেনেবাকৈ পৰিল।

কাপ। ইমানটো অবিশ্বাস কৰা নে? বৰপেটে লৰালৰিত পেৰাটো মাৰিবলৈ পাহৰিলে, চল পাই ময়ো এটোপা। তোমাৰ আগত আৰু কি মিছা কথা কম? মই যে বৰবৰুৱাৰ বৰ কাপ।

কাকত। আৰু কি খবৰ শৰাধৰ কোৱাঁচোন। কাপ। খবৰ আৰু কি। তেওঁ হতা কোমল চাউল আৰু একনমান গুড়েৰে সৈতে এটোপা গৰু গাখীৰৰ পানীৰে, শৰাধলৈ মতা মানুহক জলপান খুৱাই কাকো ডবল পইচা, কাকো চৰতীয়া এটাকে দক্ষিণা দি বিদায় কৰি গধূলি বন্ধুবৰ অমুক বৰুৱাৰ ঘৰত (বুজিছা নহয়?) উটীয়া কৰিম্বকছ বাপুৰ হতুৱাই ৰাম পাৰ, হৰি পাৰ কৰি বটলৰ গঙ্গোদকেৰে অমুক ভুকু বন্ধু বাপুসকলৰ সৈতে হবিয়ান আহাৰ কৰিহে তত পাইছে। বৰবৰুৱানীৰ গাত চেগ আছে দেই। তাত পুতেকৰ হতুৱাই সেই (বাতি সেৱাকে বোলোঁ দিয়া) নিৰ্ব্বিকাৰ সভা বেৰ জুমি চোৱাই হয় নহয় ঠিক কৰাই চৰুৰ তলৰ জাল নুমাই দুৱাৰ ডাং দি শয়ন কৰিলে। বাতি বাহিৰৰ পৰা বৰপেটে ভয়ে ভয়ে দুৱাৰত এখুন্দা মাৰে আৰু শোৱাপাটীত বৰবৰুৱানী বাজি উঠে। ওচৰ চুবুৰীয়াৰ কাণ তাল। এওঁৰ ইফালৰ পৰা শপত-শাতি, কাবৌ-কোকালি,— “হেৰ মোক মৰিয়াই নেমাৰিবি।” এইখন ভেকোভাৱনা চাই হাঁহি উঠি তোমাক কবলৈ মই লৰি আহিছোঁ হক্। বুজ্-বুজ্-বুজ্-বুজিছা নে এ খব্ খব্-খবৰটো? ওৱাক।

কাকত। দূৰ! দূৰ! দূৰ হোৱাঁ! দুৰ্গা! দুৰ্গা! বুজিছোঁ বুজিছোঁ তুমি মোক ৰক্ষা কৰা, আঁতৰ হোৱাঁ! ছিঃ। সৰ্বনাশ কৰিলা, মোৰ গা বুৰিল! আজিলৈ যোৱা। নিতালমাৰি শুই থাকাগৈ, কইলৈ কথা হমইক্। তুমি মোৰ জাতি কিস্টা মাৰিলা বুজিছা নে!”

মোৰ ঘৰতে মেল দুখন। মোৰ কাকত আৰু কাপেই মোক বিপৰ্চে চৰ্চে, আনৰ কথা আৰু কি কম? এইবিলাক নেথি শুনি এই পৃথিৱী এৰি স্বৰ্গত ইন্দ্ৰৰে সৈতে সমান

ভাগ কৰি ৰাজ্য লোৱাইহে শ্ৰেয়স্ যেন অনুমান কৰিছোঁ। এই দুষ্ট পৃথিৱীত এনেবোৰ বন্ধুবান্ধৱকে লৈ মোৰ মোৰকৈ সাবটি বুকুত বান্ধি আছোঁ! পুতৌ! বিশেষ আজি দুপৰীয়া বাৰ বজাৰ সময়ত কালি আহি ধৰ্ম্ম-ধেনুৰ চাৰিউচৰণ ভাঙি থৈ গ'ল। এনে স্থলত হিংসা ব্যাধৰ শৰক নিমিত্ত মাত্ৰ কৰি “অশ্বথৰ তলে উদ্ধৰে সৈতে বহি আনন্দ কৰি লৈ” পৃথিৱী এৰি যাবলৈ কাৰবাৰ কৰাই যুগুত। মই এৰি গলেই অসম দ্বাৰকা কিন্তু সাগৰে বুৰাই থব। বুৰাওক। যি হয় হওক! সেই বুলি মই লগত গলগ্ৰহকৈ লৈ যাব নোৱাৰোঁ। ভোদা ৰামচন্দ্ৰই তাহানি অযোধ্যা নগৰী লগত বান্ধি লৈ গৈ কিন্তু ঠগ খাইছে। বৈকুণ্ঠত এটাই বিলাককে জোৰাকৈ ঘৰবাৰী প্ৰস্তুত নাছিল দেখি, ন ঘৰবাৰী নোহোৱালৈকে লগত লৈ যোৱা খনেৰে সৈতে তেওঁ গছৰ তলত পৰি এপষ খবলি খাবলগীয়াত পৰিছিল। কৃষ্ণ বুধিয়ক, কাকো নিনিয়ে। বৰবৰুৱাইও নিনিয়ে আহিলোঁহে। বিদায়! গুডবাই! চালাম আলোগোম।

ভুল

জালকে বুলিলে জকাই।

আন্ধাৰে মুন্ধাৰে চিনিব নোৱাৰি,

পৈয়েকক বুলিলে ককাই।।

ভাগ্য এই পটিয়েদিয়েই ভুলটো গল। ওলোটো পটিয়ে সি যোৱাহেঁতেন কথাৰে আধ্য। গোবৰ-পানী খাই, গুৰুঘৰত উৰি ভৰি, তাৰ পিছত গঙ্গা মান কৰি, আকৌ ৰাম বুলিয়া তাৰ পিছত দেশান্তৰী হৈও ইহজন্মত বেচৰীৰ গতি নেলাগিলহেঁতেন। ভুলৰ ঠেলাই বা খেলাই এনে। ভুলক কম ভকত যেন নেদেখিবা। কাৰ পুতেক সি কব নোৱাৰোঁ। কুকুৰৰ, বান্দৰৰ, মেকুৰীৰ, শিয়ালৰ, নাইবা শ্ৰীৰামোৰাম মহন্তৰে নাইবা যাৰেই হওক, এইটো ঠিৰাং যে সি বদজ্ঞাত! পাজী!! হাৰাম জাদা!! তাক ওৰেদিনটো ওৰে ৰাতিটো সাতাম পুৰুষ উধাৰি কুকুৰে-কাঁইট নোখোৱাকৈ গালি পাৰিও বৰবৰুৱাৰ হেঁপাহ নপলায়। সি তেওঁক নকৰিবৰ-চকৰি কৰিছে। কটা চোৰ, দেখা-শুনাকৈ জোনাকে-পোহৰে আগ দুৱাৰেদি আহি যদি সি সমুখা-সমুখি হয় এই বুঢ়া গাৰেই ভালকৈ তাক এবাৰ বুজি লওঁ আৰু ওপৰত কৈ অহা জাল আৰু ককায়েকৰ ভিতৰত খেলিমেলি লগাই দি ৰং চোৱা সেই নিনাও বেচৰীক লাজ আৰু অপমানত পেলোৱাৰ পোটক তোলাঁ। কিন্তু সি চোৰ তাৰ সেই ফেৰা সাহ ক'ত? সি ছেগ চাই, চেলু বিচাৰিহে আহি গৃহস্থৰ ঘৰত সোমাই শিয়ালৰ দৰে চকুছোৱা বোন্দাৰ দৰে পোৰা মাছ খায়, কানীয়া চোৰদৰে ঘৰৰ ফটাচুৰিয়া আৰু বাৰৰ ফটা মেখেলা সামৰি সুতৰি লয়। তাক কি

কৰিবা, কি মেলিবা, বুঢ়া বৰবৰুৱাই বিমোৰত পৰি খঙতেই দাঁত কৰচি মৰিব লাগিছে। বৰবৰুৱাৰ আন সুখ-দুখ যেই নহওক, সেই সেই— (আকনো কিমান গালি পাৰি মুখ গোবান্ধ কৰিম দেউতাহে!) তাৰ উদ্ভুলিত তেওঁ দেশ এৰি কেতিয়াবাই পলাই গুচি যাবলগীয়াত পৰিব।

ভুলৰ উৎপাতৰ কথানো কত কম? কৈ থাকিলেওতো ওৰ নপৰে। সিদিনা গধূলি বৰবৰুৱাই খাই-বই উঠি তেওঁৰ ৰূপ-খটোৱা লাখুটিডাল হাতত লৈ ফুৰিবলৈ গৈছিল। তেওঁ এপাক মাৰি ফুৰি চাকি বহলৈ উভতি আহি শোৱনি ঘৰৰ খোঁটালিত সোমাই সেই তাৰ অৰ্থাৎ ভুলৰ প্ৰতাপত পৰি, লাখুটিডাল তেওঁ শোৱাপাটীত দীঘলকৈ গুৱাই থৈ দুৱাৰ চুকত লাখুটি থোৱা ঠাইত থিয় হৈ আছে। কিমানবেলি তেওঁ পাহৰি সেইদৰে লাখুটি হৈ দুৱাৰ চুকত থিয়দি আছিল কব নোৱাৰে। তেওঁৰ লগুৱাটো আহি তেওঁক সেইভাবে থকা দেখি আচৰিত মানি, “দেউতাইনো আকৌ দুৱাৰচুকত থিয় হৈ থৰ লাগি কি কৰিছে?” বুলি মাত লগালতহে তেওঁৰ কাণ দুখন মোহাৰি দি গাৰ পৰা ভুল ভূত পলাইছে।

পৰশুই ৰাতিপুৱাই বৰবৰুৱা অমুকা ডাঙৰীয়াৰ ঘৰলৈ গৈছিল। ডাঙৰীয়াৰ নামটো ৰাইজৰ আগত প্ৰকাশ কৰাটো অশোভন কথা হব, সেইদেখি তাক, হনুমন্তই বেলিটো কামলতিত সুমাই লুকাই থোৱাদি বৰবৰুৱাৰ পেটত সুমাই থোৱা গ’ল। ডাঙৰীয়া চৰাঘৰতে থম-থম কৰে বহি আছে দেই। এনেতেই ডাক-হৰুৰাই এখন চিঠি আনি ডাঙৰীয়াৰ হস্তপদ্মত দিলে। ডাঙৰীয়াই চিঠি পঢ়িবলৈ বিত চকুযোৰ আনিবলৈ ভিতৰলৈ উঠি গৈ, চকুযোৰ বিচাৰি চলথ কৰি কতো নাপাই খঙতে জুই-আঙনি হৈ মোৰ বিত চকুযোৰ তই চুৰ কৰিছ বুলি লগুৱা লৰাটোৰ অনাহুকত কিলাকুটি বাদ্যং কৰিলে। আৰু সি চুৰ কৰা বিত-চকুযোৰ উলিয়াই নিদিয়ে মানে তাক জাউৰিয়ে জাউৰিয়ে তেখেতে তেনেকৈ দি থাকিব, সেই কথা মোক বহলাই বুজাওঁতেই মই ডাঙৰীয়াক নিজৰ চকুত হাত দিবলৈ কলৌ। মোৰ কথা শুনি আচৰিত হৈ চকুত হাত দি হেৰোৱা বা চুৰকৰা বিত চকুযোৰে নিজৰ নাকৰ ওপৰতেই “ঘাণ্ডাত চৰি মহাৰঙ্গ মতে” টিঘিলঘিলাৰ লাগিছে দেখি লাজতে তেখেতৰ বদন চূপ-সনা হালধি যেন হ’ল। ইমান জনা ভব্য ডাঙৰীয়াক থিতাতে অপ্ৰস্তুত কৰিলোঁ দেখি, এথোজ-দুখোজকৈ তাৰপৰা আঁতৰি পৰি পদূলি ওলাই নিজৰ ঘৰৰফালে ঢাপলি মেলিলোঁ। কিন্তু মিছাতে দুখীয়া লগুৱাটোৰ পিঠিত গেমেহা কিল কেইটা যে পৰিল, তাৰ উপায় কি হব, এই কথা ভাবি মনত বেজাই লাগিল মাথোন।

আৰু এটা শুনা ঘটনা লোকক কলে সতকাই নপতিয়াব কিন্তু সঁচা। কিয়নো যাৰ পৰা শুনা গৈছিল, তেওঁ আপোন চকুৰেই তাক খেদায় নিচিনা আৰু সেই লোকজনক বৰবৰুৱাই অবিশ্বাস কৰিবৰো কোনো কাৰণ নাই।

ডিব্ৰুগৰ চহৰৰ আমুকী আমোলানীয়ে, এদিন দুপৰীয়া তেওঁৰ গিৰিয়েক কাছাৰীলৈ গলত ভাত খাই উঠি তামোল ছালি খোৱাৰ পিছত হঠাৎ তেওঁৰ কেঁচুৱা ল’ৰাটো কলৈ গল বুলি বিচাৰি নেপাই চিয়ঁৰ বাখৰ লগাই দিলে। তেওঁৰ কান্দোন

শুনি ওচৰ চুবুৰীয়া মানুহ লৰি আহি কি হৈছে বুলি সুধিলত, তেওঁৰ লৰাটো হেৰাল বুলি শুনি আটাইখনে গিচ্ছনি মাৰি হাঁহিবলৈ ধৰিলে। ওচৰ চুবুৰীয়া মানুহ হৈ বিপদত পেংলাই কৰা দেখি সেই আমোলানীয়ে সিহঁতক গালি পাৰি দিব খোজোঁতেই কুজা টেকেলাৰ ঘৈণীয়েকে মাত লগালে, “হেএওৰা ৰুকুণী, কটাৰী চুকুণী, কটাৰী নিদিয় কয়; মনৰ মূৰখাতী গৰীহাখাতী! বোলো তোৰ কোলাতে দেখেখান সেইটো লৰা। হুৱাদুৱা লগাই ফুৰিছ কয় হয়?” নিজৰ কোলাৰ ফালে চকু দি আমোলানীয়ে দেখিলে কুজা টেকেলানী বাইৰ কথা সঁচা। লৰা নিজৰ কোলাতে টোপনিত লালকাল।

সিদিনা আৰু এজনী আমোলানীয়ে তেওঁৰ হাতনি-পেৰা আৰু আন আন বৰ-পেৰা সৰুপেৰাৰ সচাৰকাঠী জোকা বিচাৰি নেপাই হৰিশেহত গোপিনী সবাহলৈ আগ কৰি দেখে যে তেওঁৰ হেৰোৱা সচাৰ কাঠী জোকাই তেওঁৰ ডিঙিতে ৰূপৰ শিকলিডালত ওলোমাবাদুলি দি আছে।

অমুকা বৰা বৰমহৰীয়ে গুৱাহাটীলৈ গোলাঘাটৰ পৰা গৰুৰ গাড়ীত উঠি পাঁচ মাইল বাট আহি কমাৰবন্ধা আলি ৰেলৰ ষ্টেছন পাই হঠাৎ মনত পৰিল যে তেওঁৰ ঘৰৰ হাতনি পেৰাত তেওঁৰ টকাৰ সৰু বেগটো বা মোনাটো বা থুনুপাকটো পাহৰি এৰি আহিল। তেওঁৰ মহা বিপদ! আনকি, ৰেলৰ টিকেট কিনিবলৈকো তেওঁৰ হাতত ৰূপ এটকাও নাই। নিৰুপাই হৈ তেওঁ আকৌ তাৰপৰা সেই গৰুৰ গাড়ীতে উঠি উভতি আহি গোলাঘাট পাই, নিজৰ ঘৰৰ দুৱাৰ দুৱাৰমুখ সোমোওঁতেই পিন্ধি থকা বুকু চোলাৰ মোনাত দৈবাৎ হাত পৰিলত দেখিলে যে তেওঁৰ থুনুপাকটোৱে নিজৰ গৰাকীৰ লৈ লৈ— থৈ থৈ লৈ আওকাণ কৰি, টেটুলৈকে এপটকৈ টকা গিলি অজগৰ পৰাদি নিৰাপদে বুকুত শুই আছে।

শইকীয়ানীয়ে আঞ্জাত লোণ দিবলৈ পাহৰি আৰু হাজৰিকানীয়ে পাহৰি আঞ্জাত দুৱাৰ লোণ দি খঙাল শইকীয়া আৰু জমদগ্নি হাজৰিকাৰ কেঁচা ভুকুকেইটা খোৱাটো অসমত একো ন কথা নহয়!

বৰবন্ধুৱাই পাহৰি তেওঁৰ লাখুটি আৰু ছাতি লোকৰ ঘৰত এৰি থৈ অহা আৰু লোকেও পাহৰি সেই দুই বস্তু বৰবন্ধুৱাৰ ঘৰত এৰি থৈ গৈ বৰবন্ধুৱাৰ আয় বায় আৰু হিতিৰ হিচাপৰ ঘৰ সমান কৰি খোৱাটো প্ৰায়ে ঘটি থাকে।

ৰেলযাত্ৰী বৰবন্ধুৱা বৰ চাহাবে কেইদিন তেওঁৰ ‘হেট’টো পাহৰি ৰেলগাড়ীতে এৰি থৈ অকল ‘নাইট কেপ’টোৱেই ওলাই গুচি আহিছে তাৰ লেখ-জোখ নাই।

অলপতে এদিন তেখেতে কিবা এটা গোচৰৰ কথা শুনিবলৈ হাইকোৰ্টলৈ গৈ তেখেতৰ উকিল বুলি প্ৰায় তেনে ডটীয়া মুখেৰে আন এজনক তেওঁৰ গোচৰৰ কথা সুধি নথৈ লাজ পাইছিল।

কালিপুৰা বৰবন্ধুৱা চাহাবে জিয়াচলিৰ কাঠী জ্বলাই নিজৰ মুখত ধপাতৰ পাইপ আছে বুলি ভুল কৰি গোফতে জ্বুই লগাই দিছিল। ভাগ্যে সেই সময়ত কাষত আন কোনো নাছিল, নতুবা তেওঁ মুখ পোৰা হনুমন্তৰ নাম পালেহেঁতেন। এমাহমানৰ আগেয়ে সেইদৰে জ্বুই লগাবলৈ গৈ, পাহৰি চলেউ নথকা মুখতে সিকৰ্ম কৰি ওঠৰ

পানীজোলা ফুটাই দিছিল। কলিকতাৰ ভাল মানুহ এঘৰৰ দুজনী ষাঁজা ছোৱালী দুজন বাবুৰে সৈতে বিয়া হৈছিল। বাঙালী জোঁৱায়ে শহুৰৰ ঘৰত মাজে মাজে গৈ থকাটো ৰীতি বঙ্গদেশত প্ৰচলিত। সেই দুই ছোৱালীৰ বৌৱেক আৰু পেহীয়েকহঁতে জোঁৱাই বাবুহঁতক মাতি আনি ভুলৰ 'মদত' লৈ প্ৰায়েই ৰহস্য কৰে। একো একো দিন সৰুটো জোঁৱায়েকক বৰজনী ছোৱালীৰ ঘৰত সুমাই দি আৰু বৰটো জোঁৱায়েকক সৰুজনী ছোৱালীৰ ঘৰলৈ পঠিয়াই দি তেওঁলোকে বেৰজুমি থাকি ভ্ৰমৰঙ্গৰ ভাৱনা চাই কিৰিলিয়াই হাঁহি চাপৰি বজাই দি ৰং কৰে। এদিন ৰহস্য মাত্ৰা বেছি হোৱাত সৰুটো জোঁৱায়েকে খং কৰি ৰাতিয়েই শ্বশুৰ বাড়ীৰ পৰা ওলাই গুচি গৈ ভালেমান দিন আৰু সেই মধুপুৰীমুৱা হোৱা নাছিল। শেহত অনেক বুজাই বৰাইহে তেওঁলোকে সেই অবসিক সৰু জোঁৱাইৰ খঙৰ বিষ মুখৰ পৰা নমাই তেওঁৰে সৈতে সন্ধি কৰিব পাৰিছিল।

দৰ্শনশাস্ত্ৰত পণ্ডিত এজন কলিকতাৰ বঙালী ডাঙৰ মানুহে এদিন তেওঁৰ এজন ডাঙৰ বন্ধুক তেওঁৰ ঘৰত খাবলৈ মাতিছিল। গধূলি সাত বজাৰ সময়ত নিমন্ত্ৰিত বন্ধুজন আহি তেওঁৰ ঘৰ পালত, দাৰ্শনিক বাবুৱে তেওঁক আদৰ সাদৰকৈ ধপাত-তামোল খুৱাই দৰ্শনশাস্ত্ৰৰ আলাপ পাতিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু ৰাতি দহ বাজিল, তথাপি তেওঁক খুৱাবৰ কোনো উমঘামেই নাই। শেষত দহ বাজি কুৰি মিনিট যোৱাত দাৰ্শনিক বাবুজনে মেলৰ ওৰ পেলাই তেওঁৰ বন্ধুক “ৰাতি ভালেখিনি হ’ল, আজিলৈ যাওক” বুলি বিদায় দিলে। বন্ধুজন অবাক হৈ লাজতে আৰু খঙতে একো নেমাতি তাৰ পৰা সুৰ সুৰকৈ উঠি আহি ঘৰ পাই লগোনে ভোকে শুই থাকি কোনোমতে ৰাতিটো কটাই, পিছদিনা তেওঁৰ সৈতে কিয় তেনে ব্যৱহাৰ কৰা হ’ল, এই কথাৰ মানে সুধি দাৰ্শনিক বন্ধু বাবুলৈ চিঠি লিখি পঠিয়ালত, দাৰ্শনিকজন আকাশৰ পৰা হঠাৎ ধূপুচ কৰে মাটিত পৰা যেন হৈ, গাড়ীতে উঠি তেতিয়াই লৰি আহি, ভুলত এই ভয়ানক অন্যায্য কাম ঘটিল বুলি গলবস্ত্ৰ হৈ বন্ধুৰ ওচৰত ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা কৰিলে। সেই নিমন্ত্ৰণৰ ৰাতি তেওঁলোকৰ মাজত আৰু এটা ঘটনা তাৰ ওপৰতে ঘটিছিল, যাক বাদ দিলে এই সঁচা উপাখ্যানটো অসম্পূৰ্ণ হৈ ৰব। গতিকে তাকো ইয়াৰ লগতে কৈ থোৱা গ’ল। ৰাতি দাৰ্শনিক বাবু আৰু তেওঁৰ বন্ধুজনে একেলগে ওচৰাওচৰিকৈ বহি সাংখ্য দৰ্শনৰ কথা আলচ কৰি কৰি থাকোঁতেই দাৰ্শনিকজনে এবাৰ সোঁৎকৰি পাহৰি নিজৰ কাপোৰ বুলি বন্ধুজনৰ চেলং কাপোৰতে নিজৰ নাক মচিছিল আৰু মুখ লাজকুৰীয়া বন্ধুজনে এই কাৰ্য্য দেখিও লাজতে নেদেখা ভাও জুৰি আছিল।

মধ্য ভাৰতৰ এখন চহৰত ৰায় বাহাদুৰ খিতাপ পোৱা এজন বঙালী ডাঙৰ মানুহ আছিল। তেওঁ দয়ালু, দানী আৰু পৰোপকাৰী বুলি প্ৰখ্যাত আছিল। ভুলে গবা মাৰি ধৰি এদিন তেওঁক নগুণাগতি কৰিলে। পূজাৰ বন্ধত কলিকতাৰ পৰা তেওঁৰ এজন বন্ধু সপৰিবাৰে সেই চহৰলৈ ফুৰিবলৈ যাবলৈ মন কৰি, তেওঁলোকক অমুক দিনা ৰেলৰ ষ্টেছনৰ পৰা লৈ যাবলৈ ৰায় বাহাদুৰলৈ বিজুলী ডাকত বাতৰি পঠিয়ালে। আহি তেওঁৰ ঘৰতে যেন অনুগ্ৰহকৈ উঠে। সেইদৰে বন্দবস্ত ঠিক হলত নিৰ্দিষ্ট দিনৰ

এঘাৰ বজাত সপৰিবাৰে কলিকতাৰ বন্ধু আহি সেই চহৰৰ ষ্টেছন পাই তেওঁৰ পৰম মিত্ৰ ৰায় বাহাদুৰে ষ্টেছনতে তেওঁলোকলৈ বাটছাই আছে দেখি পৰম আনন্দিত হ'ল। অনেক দিনৰ মূৰত দুই বন্ধুৰ দেখা হ'ল। ৰঙত দুয়ো দুইকো আকোঁৱালি মাৰি ধৰি বৰ সুখ পালে। ৰায়বাহাদুৰে লৰালৰিকৈ বন্ধুজনক ল'ৰা তিক্ততাই সৈতে ৰেলগাড়ীৰ পৰা নমাই নি ষ্টেছনৰ 'ৱেটিংৰুম' অৰ্থাৎ ৰেলযাত্ৰী জিৰোৱা খোঁটালিত বহুৱাই, তেওঁলোকক লৈ যাবলৈ গাড়ী আনিবলৈ ষ্টেছনৰ বাহিৰলৈ আহিল। এনেতে ভুল জালোৱা কৰবাৰ পৰা ওলাই আহি তেওঁৰ ওপৰত খেৰালি জাল মাৰিলে আৰু ৰায়বাহাদুৰ পিঠীয়ামাছ জালত পৰাদি পৰিল। তেওঁ উকিলৰ ব্যৱসায় কৰা মানুহ। গাড়ী বিচাৰিবলৈ যাওঁতেই দৈবাৎ তেওঁৰ মক্কেল গুচৰীয়া মানুহ এটাৰে সৈতে তেওঁৰ দেখা হ'ল। গুচৰীয়াটোৰ সেইদিনাই কাছাৰীত এটা গোচৰ আছিল, সেই দেখি তাৰ উকিল ৰায় বাহাদুৰক বিচাৰি ষ্টেছন পাইছিলহি। ৰায় বাহাদুৰে তাক লগ পাই তাৰে সৈতে মকদ্দমাৰ কথা পাতি, তেওঁৰ আলহীলৈ গাড়ী বিচাৰিবলৈ অহা কাম সমূলি পাহৰি গৈ কাছাৰী পাই হাকিমৰ আদালতত হাজিৰ হৈ সেই মকদ্দমাত চৱাল-জবাব কৰিবলৈ ধৰিলে। ইফালে তেওঁ আলহী বন্ধু বপুৰিয়ে লৰা-তিক্ততাৰে সৈতে ষ্টেছনতে বহি থাকি তেওঁলৈ বাট চাই চাই ভোক পিয়াহত গা-ৰহি আমনি লাগি নিৰুপায় হৈ, আবেলি তিনিমান বজাত ভেৰোগীয়া গাড়ী এখনত লৰা-তিক্ততা তুলি লৈ, আক-তাক বাট সুধি গৈ ৰায়বাহাদুৰৰ ঘৰ ওলাল। ৰায়বাহাদুৰণীয়ে ইফালে অৱশ্যে আলহীয়ে খাব-দাবলৈ সকলো দিহাপোহা কৰি ৰাখিছিল আৰু তেতিয়ালৈকে তেওঁলোক নহা দেখি ভাবিছিল যে সেইদিনা আৰু তেওঁলোক অহাৰ আগন্তুক নাই। তিনি পৰীয়া বেলি আলহী আপুনি গৈ তেওঁলোকৰ ঘৰ ওলালত, তেওঁ গিৰীয়েকৰ কাণ্ড শুনি অবাক হল আৰু আলহীৰ তেনে দুৰ্গতি হোৱা দেখি লাজতে মূৰ দাঙিব নোৱৰা হ'ল। সি যিহওক, তেওঁ আলহীক যথাসাধ্য সেৱা শুশ্ৰূষা কৰি খুৱাই-বুৱাই ৰাখিলে। গধূলি কাছাৰীৰ পৰা ৰায়বাহাদুৰ আহি ঘৰত তেওঁৰ কলিকতীয়া বন্ধুক দেখি চাংকৰে সকলো কথা তেওঁৰ মনত পৰি আকাশী চৰগ ভাগি পৰা যেন লাগিল। লৰালৰিকৈ তেওঁ গৈ বন্ধুৰ ভৰিত দীঘল হৈ পৰি ক্ষমা মাগি ভুললীলাৰ দীঘল ভাৱনাৰ সামৰণি মাৰিলে।

ভুলে মানুহক দিগদাৰি বা ৰহস্য কৰিয়েই এৰাহেঁতেন কোনো কথা নাছিল। কিন্তু অনেক সময়ত সি মানুহৰ সৰ্বনাশ কৰে। দ্বাপৰ যুগৰ বিখ্যাত একজিকিউটিভ ইঞ্জিনিয়াৰ গৱৰ্ণমেণ্ট আৰ্কিটেক্ট বিল্ডৰ এণ্ড কন্ট্ৰেক্টৰ' মিষ্টৰ ময়দানৱে সজা ৰজা যুধিষ্ঠিৰৰ সভাত দুৰ্যোধনৰ ক্ৰুদ্ধ ভুলেই কুৰুক্ষেত্ৰৰ যুদ্ধৰ ওৰি। কীচকে ভুলকৈ দ্ৰৌপদী বুলি মুখত সেপ ধুকি হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে আহি ভীমৰ ওচৰ চাপি, থিয়কিল আৰু গোৰ খাই প্ৰাণ-বায়ুটি উৰাই গৰুৱালি কৰি মৰি বাপেক মাকৰ নাম নুমালে।

ভুলৰ এনেবিলাক উদ্ভণ্ডালিৰ সীমা সংখ্যা নাই। সেইদেখিহে কৈছোঁ বোলোঁ এই 'পাজীক' কৰা যায় কি?

ছ. নাটক

গদাপাণি আৰু ডালিমী

[‘জয়মতী কুঁৱৰী’ নাটকৰ পৰা]

[আহোম ৰজা চুলিক্ষা বা ল’ৰাৰজাই গদাপাণিক হত্যা কৰিবলৈ যত্ন কৰাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত গদাপাণিয়ে পত্নী জয়মতী কুঁৱৰী আৰু দুটি পুত্ৰ লাই আৰু লেচাইক এৰি গৈ নগাপাহাৰত লুকাই থকাৰ সময়ত লগ পালে পাহাৰৰ ছোৱালী ডালিমীক।]

দ্বিতীয় দৰ্শন

স্থান—নগা পৰ্বত। টাবলুং

কাল—পুৱা

(এজোপা গছৰ তলত গদাপাণি বহি আছে। ডালিমীয়ে ৰ’দত পখিলাৰ পাছে পাছে লৰি ফুৰিছে; কিন্তু চকু গদাপাণিৰ ফালেও ৰাখিছে।)

গদাপাণি (স্বগত) আহা! প্ৰকৃতিৰ কি সুন্দৰ শোভা! ওপৰত নিৰ্মল আকাশ। চাৰিওফালে নিৰ্মল বায়ু। বনৰ ফুল, ফল, গছ-লতাই গোটেইখন জ্বৰ্জ্বৰ লাগিছে! দূৰৈত সৌ ওখ পৰ্বত শাৰী কেনেকৈ আকাশৰ ফালে মূৰ তুলি আছে। যেন স্বৰ্গৰ বিদ্যাধাৰীসকলৰ নৃত্য-গীত শুনি থাকিছে সিহঁত তন্ময় তগ্ৰত। চৰাইবোৰে মিঠা গীত গাই কেনেকৈ আনন্দত নাচি নাচি উৰি ফুৰিছে। সিহঁতৰ কি মুকলি ভাব। চৰাই-চিৰিকতি পহুপতং সকলোৰে ইয়াত কেনে মুক্ত ভাব, উদাস প্ৰাণ! ইয়াত ভৈয়ামৰ পচা শোক নাই, দুখ নাই, হিংসা নাই, খিয়াল নাই। সকলোৰে মন উধাও। প্ৰকৃতিৰ সন্তান নগা-নাগিনীবোৰৰ সৰল মন আৰু সৰল ব্যৱহাৰ দেখিলে প্ৰাণ জুৰাই যায়। মোৰ গৃহস্থ বুঢ়া গাম-গামিনীৰ মোৰ প্ৰতি কেনে সৰল ব্যৱহাৰ! আৰু সেই ছোৱালীটি ডালিমী। এইটো স্বৰ্গৰ নে পৃথিৱীৰ? ক’ৰ? মই দেখোন একোকে তং ধৰিব নোৱাৰোঁ। ডালিমী! কচোন, তই আকাশত উৰি ফুৰা মইনা চৰাই নে পৰ্বতৰ গাত ফুলা বনৰীয়া ফুল? তই পৰ্বতৰ জীয়াৰী গৌৰী নে লুইতৰ জীয়াৰী কোনোবা জলকুঁৱৰী? নাইবা এই পৰ্বতত যতবোৰ প্ৰাকৃতিক শোভা সৌন্দৰ্য্য আছে সোপাই একে লগ হৈ ৰূপ ধৰি এইদৰে ফুৰিছ? তই পখিলাৰ পাছে পাছে লৰি ফুৰি পখিলাৰে উমলি ফুৰিছ, পখিলাইও তোৰে সৈতে উমলিছে। পখিলাইও তোৰে সৈতে তাৰ মনৰ ভাব সলনাসলনি কৰিছে। তই চৰাইৰে সৈতে শাৰী পাতি উৰি ফুৰিছ। চৰায়েও তোৰ তাৰ

লগৰীয়া বুলি ভাবিছে। দুবৰি বনৰ ওপৰত পৰি শুই আছ, দুবৰি বনেও বুকু পাতি তোক লৈ আনন্দ পাইছে। লতাডালিক তই মেৰাই ধৰিছ। লতাডালিয়েও তোক মেৰাই ধৰি বুকুত সামৰি লৈ সুখ পাইছে। ফুলা ফুলপাহিৰে সৈতে তই হাঁহি কি কথা পাতিছ, ফুলে বুজিছে, হাঁহিছে আৰু তোৰ কথাৰ সমিধান দিছে। সেই বৈ যোৱা জুৰিটোয়ে কি কথা কৈ যাব লাগিছে তই বুজিছ, বুজি তোৰ হিয়া উবুৰিয়াই দি তাৰে কথা পাতিছ। ডালিমী। তোৰ পক্ষে গছ-লতা, পৰ্বত, নৈ, বন, ঘাঁহ সকলো জীয়া, সকলো তোৰ বুকুৰ বান্ধ, সকলো তোৰ লগৰীয়া। আহা! ছোৱালীটিৰ মুখত কি সুমধুৰ ভাব। তাইৰ হাত-ভৰি, গা-মুখ কি গঢ়িত! ইচ্ছা হয় চিৰকাল ময়ো এই পৰ্বততে থাকি এনে লগৰীয়াৰে সৈতে জীৱন কটোওঁ। পাপেৰে, হিংসাৰে ভৰা ভৈয়ামলৈ আৰু নামি নেযাওঁ। ছাই-মাকতি ৰাজপাট, ৰাজসন্মান অতি তুচ্ছ, অতি তুচ্ছ! মোক নেলাগে। চুলিকফা! তই মোৰ বেয়া কৰিবলৈ অযাচিতভাৱে উপকাৰহে কৰিলি। কিন্তু, মই কি স্বার্থপৰ? জয়া! মোৰ দুখুনী জয়া! মোৰ একপ্ৰকাৰ মাউৰা লাই-লেচাই-হালি কত পৰি আছে? কি দুখত সিহঁতে জীৱন কটাইছে, কি ডাক জুইত জাহ গৈছে, তালৈ মোৰ চিন্তা নাই! তালৈ মন নকৰি, এই অকলশৰীয়া সুখত বিভোৰ হৈ আছোঁ। গদাপাণি! তোক ধিক! শত ধিক! সহস্ৰ ধিক!

(হঠাৎ গদাপাণিৰ মূৰৰ ওপৰেদি এপাট কাঁড় যায়। অলপ দূৰত এটা অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰৰে সাজু মানুহৰ বুকুত কাড়পাট লাগি মানুহটো বাগৰি পৰে। ততালিকে আন এটা তেনেকৈ সাজু মানুহও বিজুলীৰ বেগেৰে লৰি হাবিত সোমাই নেদেখা হয়।)

গদাপাণি (চমক খাই) ই কি?

ডালিমী (পাছৰ পৰা)। কেঁচাসোণ! তুমি ভয় নেখাবা। মই সিহঁতক ঠিক কৰি দিলো।

গদাপাণি। কাক ঠিক কৰিলি ডালিমী? কথাটো কি? সেই দুটা কোন? মোৰ মূৰৰ ওপৰেদি কাঁড়পাট কোনে মাৰিলে?

ডালিমী। কওঁ শুনা—তুমি এইখিনিতে বহি কিবা ভাবি ভোঁহৈ থাকোঁতেই, মই দূৰৰ পৰা দেখিবলৈ পালোঁ, সিফালৰ পৰা দুটা মানুহে সৌ শিলটোৰ আঁৰ লৈ চোপা দি থাকি এথোজ দোথোজকৈ তোমাৰ ফালে আগবাঢ়ি আহি, তোমাৰ গালৈ কাঁড় মাৰিব খুজিছিল। কিন্তু সিহঁতে মোৰ চকু এৰাব কেনেকৈ? মই আগৰে পৰা দেখি আছোঁ। সিহঁতে তোমাৰ ফালে কাঁড় মৰাৰ আগতেই মই ততালিকে এপাট কাঁড় মাৰি পঠিয়াই, একেপাট কাঁড়েৰেই এটা শালিলোঁ। কাঁড় খাই সি বাগৰি পৰ্বতৰ তললৈ পৰিল। সিটো পলাই গ'ল। তুমি দেখিলাই দেখোন। এইটোৱেই মন্ত্ৰ কথা। এতিয়া উঠি আহাঁ, ঘৰলৈ যাওঁক। কিন্তু মোৰ কেঁচাসোণ! বোপাইক আৰু আইক এই কথা নকবা; ময়ো নকওঁ। কলে আৰু এই দৰে তোমাক মোৰ লগত ফুৰিবলৈ আহিব নিদিব। ঠিক কৈছোঁ, তুমি তেওঁলোকক এই কথা যদি কোৱাঁ, তেন্তে তোমাৰ সৈতে আৰু নেথেলোঁ। বাৰু কেঁচাসোণ! কোৱাচোন, তোমাক মাৰিবলৈ এইবোৰ কৰ মানুহ ফুৰিছে? তুমিনো কাৰ ক'ত শত্ৰু হ'লা?

গদাপাণি। মই কব নোৱাৰোঁ।

ডালিমী। পুতৌ! মানুহেও মানুহক মাৰিবলৈ বিচাৰে—আৰু মোৰ কেঁচাসোণৰ নিচিনা মানুহক!

গদাপাণি (স্বগত)। নিশ্চয় ল'ৰাৰজাৰ মানুহ। মোক বিচাৰি সিহঁত এইখিনি পাইছেহি। ডালিমী মোৰ দেৱদূত। এই দেৱতাৰ দূতীয়ে মোক ৰাখি ফুৰিছে। হে ঈশ্বৰ! তোমাৰ আশ্চৰ্য্য কৰুণা! [দুয়োৰে প্ৰস্থান।]

তৃতীয় দৰ্শন

স্থান—নগাপৰ্বত, টাবলুং। এটা জুৰিৰ পাৰত

[গদাপাণি আৰু ডালিমী।]

ডালিমী। কেঁচাসোণ! তোমাক এই শিলৰ ওপৰত মূৰঘূমাই বহি থাকিবলৈকে মই লৈ আহিছিলোঁ নে? শিলৰ খোৰোঙৰ পানীৰ আৰ্চিত তোমাৰ মুখখন চোৱাচোন।

গদাপাণি (উঠি চাই) চালোঁ। বেছ আছে।

ডালিমী। বেছ নাই বেয়া আছে। সেইখন মুখত ৰং নাই, বেজাৰহে আছে। মোৰখন মুখ চোৱাঁ। ইয়াত বেজাৰ নাই ৰংহে আছে। বাক কেঁচাসোণ! তুমি এনেকৈ থাকা কিয়? ঠিক বুজিছোঁ, কিবা এটা বেজাৰে তোমাক খুলি খাব লাগিছে। মই এটা গীত গাওঁ শুনা,—

(গীত)

পৰ্বতৰ ঢেকীয়া লিহিৰি পতীয়া,
বতাহতে হালেজালে।
ক'লা আকাশত বগে জাকে পাতি
উৰা মাৰে কৰবালে।।
পখিলী উৰিলে উৰিব ডালিমী
লগৰে লগৰী পাই।
মনৰে ঘোঁৰাটি ছুটি মেলি যাব,
কলৈনো উৰাদিহ নাই।।

গদাপাণি। বেছ গীত বেছ গীত!

ডালিমী। বেজাৰ গুচিছে নে?

গদাপাণি। ডালিমী লগত থাকিলে বেজাৰ থাকিবৰ ঠাই ক'ত?

ডালিমী। তেনেহ'লে ডালিমী সদায় তোমাৰ লগত থাকিব। কেঁচাসোণ!

কোৱাচোন, এই জুৰিটি বৈ কলৈ গৈছে?

গদাপাণি। লুইতলৈ?

ডালিমী। তাত কি কৰিবলৈ?

গদাপাণি। লুইতৰে সৈতে মিলি যাবলৈ।

ডালিমী। কেনে মজা। (ডাঙৰকৈ হাঁহে) হিঃ হিঃ হিঃ! কেঁচাসোণ! সেয়া কোনে সেই পৰ্ব্বতৰ মাজৰ পৰা মই ইহা দৰে হাঁহিলে?

গদাপাণি। প্ৰতিধ্বনিয়ে।

ডালিমী। প্ৰতিধ্বনি কি?

গদাপাণি। তোমাৰ হাঁহিটোৱেই পৰ্ব্বতৰ বুকুত ঠেকা খাই উভতি আহিছে।

ডালিমী। কেঁচাসোণ! তোমাৰ বুকুতো সেইদৰে মোৰ হাঁহি লাগি ঠেকা খায় নে?

গদাপাণি। খায়।

ডালিমী। তেন্তে আমি নুশুনো কিয় ?

গদাপাণি। সিমানেকৈ শব্দটো নুঠে দেখি। ডালিমী। হয়!! কেঁচাসোণ! তুমি আৰু আমাক এৰি কলৈকো নেযাবা দেই। ভৈয়ামত তোমাৰ কোনোবা আছে হবলা, সেইদেখি তালৈকে তুমি বেজাৰ কৰি থাকা। তোমাৰ কোন আছে কেঁচাসোণ! কোৱাঁচোন—এই পৰ্ব্বতটো কেনে গুৱনি! ইমানবিলাক ফুল, ইমানবোৰ চৰাই, ইমানবোৰ জন্তু, এনে সুন্দৰ জুৰি, তোমাৰ ভৈয়ামত নাই। ইয়াৰ সকলোৱে দুখ পতিয়াব। চোৱাঁ, মই হাঁহিলে পৰ্ব্বতেও হাঁহে। ফুল, পখিলা, চৰাই, গছ, সকলোবোৰে মোৰে সৈতে সুখ-দুখৰ কথা পাতে। সকলোবোৰৰে জীৱ আছে, মৰম-চেনেহ আছে নহয় নে বাক? তুমি ইয়াত আৰু দিনচেৰেক থাকিলে তোমাৰে সৈতেও সিহঁতে মোৰ দৰে কথাবাৰ্তা কৰ। এতিয়া তুমি অচিনাকি হৈ আছা দেখি তোমাৰ মাত সিহঁতে ভালকৈ নুবুজ্জে। সিহঁতৰ মাতও তুমি ভালকৈ নুবুজা। মোৰে সৈতে আৰু দিনচেৰেক ঘূৰি পকি সিহঁতৰে সৈতে ভালকৈ চিনাকি হ'লে দেখিবা, সিহঁতে তোমাক সিহঁতৰ বুকুৰ পৰা এৰিকে নিদিয়, তুমিও সিহঁতক এৰিব নোৱাৰা। (গদাপাণিৰ হাতত ধৰি) কেঁচাসোণ! তুমি মোক কোৱা যে আৰু তুমি আমাক এৰি নোযোৱা বুলি। মোৰ কেতিয়াবা কেতিয়াবা বৰ ভয় লাগে, কেনেকৈ তুমি আমাক এৰি গুচি যোৱা বুলি। কিন্তু কেঁচাসোণ! নিশ্চয় জানিবা—তুমি গুচি গ'লে ডালিমী আৰু ইয়াত নেথাকে। এই জুৰিৰ পানীৰে সৈতে ডালিমী কৰবালৈ গুচি যাব।

গদাপাণি (ডালিমীৰ গালত হাত ফুৰাই)। তইনো এইবোৰ কি ক'ব লাগিছ ডালিমী? মইনো কেতিয়া তইতক এৰি যাব খুজিলোঁ? বল ঘৰলৈ যাওঁ, তোৰ পিতায়েৰে আমাক বিচাৰি ফুৰিছে চাণে। মই গলেই তেওঁ মোক ক'ব,—“ল'ৰাৰ লগত পৰি তুমিও ল'ৰা হ'লা?”

ডালিমী। বঁলা, কেঁচাসোণ! বঁলা যাওঁইক।

(গীত)

ডালিমী।

ল'ৰা বুঢ়া কাক কয়

ডালিমী নুবুজ্জে তাক।

পৰ্বতে হাঁহে, নৈয়ে নাচে,
 উৰিছে পখিলাজাক ॥
 পুৰণি আকাশ ফুলাম তৰাৰে
 ল'ৰাতকৈও ল'ৰা!
 পুৰণি পৃথিৱী ফুটকী ফুলেৰে
 তাতকৈও যে চৰা ॥
 অনেককলীয়া নাহৰজোপাই
 পেলায় কোমল কলি।
 কৌটিকলীয়া মেঘৰ লগত
 বিজুলী থাকে উমলি ॥ [প্ৰস্থান।]

শঙ্কৰদেৱৰ ধৰ্মমত প্ৰতিষ্ঠা (‘শঙ্কৰদেৱ’ গ্ৰন্থৰ পৰা)

ত্ৰয়োদশ আধ্যা

শঙ্কৰদেৱৰ জন্মৰ সময়ত তান্ত্ৰিক শক্তিপূজা প্ৰচলিত আছিল। হাঁহ, ছাগ, পাৰ, ম'হ, আনকি, মানুহ পৰ্যন্ত বলি দি দেৱী গৌৰীৰ পূজা কৰা হৈছিল। সম্ভৱতঃ সেই কালতে কি তাৰ কিছু আগেয়ে ৰচিত হোৱা কালিকাপুৰাণত মানুহ বলিৰ বিষয়ে বিশেষকৈ লেখা আছে। বলি দিবলৈ উপযুক্ত মানুহৰ লক্ষণাদি কেনে হ'ব লাগে, আৰু কেনেকৈ সেই বলি দিব লাগে ইত্যাদি বিষয়ে তাত বহুলকৈ বৰ্ণনা কৰা হৈছে। মুছলমানে ভঙা কামাখ্যা মন্দিৰ নৰনাৰায়ণ ৰজাই আকৌ সজাই দি কামাখ্যাৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰোঁতে ১৪০ টা মানুহ বলি দিয়া হৈছিল। *

আনকি নৰনাৰায়ণ ৰজাৰ ভতিজাক কোচহাজোৰ ৰজা ৰঘুদেৱে, কালাপাহাৰে ভঙা হাজোৰ হয়গ্ৰীৱ মাধৱৰ মণিকূট নকৈ সাজি প্ৰতিষ্ঠা কৰাওঁতেও অনেক মানুহ বলি দিছিল, যদিও মন্দিৰৰ ভিতৰত শিলত কাটি লেখি থোৱা বিবৰণত বসুদেৱ ৰজাক কৃষ্ণভক্ত বুলি উল্লেখ কৰা হৈছে। সেই কালত কামাখ্যাত এক শ্ৰেণীৰ মানুহ আছিল। সিহঁতক ভোগী নাম দিয়া হৈছিল। এই মানুহবোৰ নিজৰ ইচ্ছাতে দেৱীৰ আগত বলি হ'বৰ নিমিত্তে সাজু আছিল। যিদিনাখনৰেপৰা সিহঁতে সিহঁতক দেৱীয়ে বলি ল'বলৈ আদেশ দিছে বুলি প্ৰকাশ কৰিছিল, সেইদিনাখনৰে পৰা সিহঁতক লোকে মান্য সৎকাৰ কৰিছিল, আৰু সিহঁতে যি মন যায় তাকে কৰাত কোনেও বাধা দিব নোৱাৰিছিল। আনকি, সিহঁতে নিজৰ ইচ্ছামতে যেই কোনো তিৰুতাকে সন্তোষ কৰিবৰ অধিকাৰ পাইছিল। বহুৰেকৰ মূৰত দেৱীপূজাৰ সময়ত সেই মানুহবোৰ বলি দিয়া হৈছিল। ভৌতিক বিদ্যা, ঐশ্বৰ্য্য বিদ্যা, মঙ্গল চোওৱা, সুৰাপান, গৰ্ভৱতী তিৰোতাৰ গৰ্ভ ছিৰি ভূগপৰীক্ষা আদি * জঘন্য কাৰ্য্যও তান্ত্ৰিকসকলৰ ভিতৰত প্ৰচলিত আছিল। উজনিত সদিয়াৰ ফালে ছুটিয়াবিলাকৰ ভিতৰত কালীপূজা প্ৰচলিত আছিল, সেই কালীক “কৈঁচাইখাতী গৌৰী” বুলিছিল। এই পূজাৰ পুৰোহিত বা পূজাৰীক দেউৰী বোলা হৈছিল। দেউৰীবোৰ বামুণ নহয়, ছুটিয়া। সদিয়াৰ তামৰ দ'লত কৈঁচাইখাতী গৌৰীৰ

আগত অসংখ্য নৰবলি দিয়া হৈছিল। ষোড়শ শতিকাৰ আগডোখৰত যেতিয়া আহোম বিলাকে ছুটিয়া ৰাজ্য সম্পূৰ্ণৰূপে জয় কৰি ছুটিয়া বিলাকক নিজৰ তলতীয়া কৰে, তেতিয়া আৰু তাৰ অনেক কালৰ পিছতো ছুটিয়া দেউৰীয়ে সদিয়াৰ দ'লৰ কেঁচাইখাতী গোঁসানীৰ আগত আৰু আন আন গোঁসানীৰ মূৰ্ত্তিৰ আগত নৰবলি দিয়াৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়। বিচাৰত যিবোৰ মানুহৰ প্ৰাণ দণ্ডৰ আদেশ হৈছিল, আহোমসকলে সেইবোৰ ভৰিত পৰা মানুহক দেৱী গোঁসানীৰ আগত বলি দিবলৈ দিছিল। ভৰিত পৰা মানুহ নাপালে কোনো এক বিশেষ খেলৰ পৰা বলিৰ মানুহ বাছি লোৱা হৈছিল। বলি দিবলৈ আগ কৰা মানুহটোক খুৱাই বুৱাই চিকুণ কৰি থৈ বলি দিয়া হৈছিল, আৰু বলিৰ আগৰ ডোখৰ কালত সেই মানুহটোৱে তাৰ যিহকে মন যায় নিৰ্ব্বিবাদে তাকে কৰিবলৈ তাক এৰি দিয়া হৈছিল। আগৰ কালত আসামৰ কাছাৰ, ত্ৰিপুৰা, কোচ, আৰু জয়ন্তীয়া জাতিৰ মানুহৰ ভিতৰতো নৰবলি প্ৰথা প্ৰচলিত আছিল।

শঙ্কৰদেৱে ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰা কালত আৰু তাৰ আগডোখৰতো আসামত তান্ত্ৰিক শাক্ত ধৰ্ম যে প্ৰচলিত আছিল সেইটো ভালকৈ জানিব পাৰি। তান্ত্ৰিক শাক্ত হিন্দু ধৰ্মই অসম জাতিবোৰৰ জঘন্য ধৰ্ম প্ৰথাৰে সৈতে মিহলি হৈ অধোগতি প্ৰাপ্ত হৈ কালক্ৰমত জঘন্য আকাৰ ধৰিছিল। ব্ৰাহ্মণসকল লোভী অনাচাৰী হৈ বেদবিহিত ব্ৰাহ্মণ্য কৰ্ম্মদিৰপৰা ভ্ৰষ্ট হৈ পৰিছিল। সেইদেখি নৰনাৰায়ণ ৰজাই কামাখ্যাৰ মন্দিৰ নতুনকৈ সজাই গোঁসানী প্ৰতিষ্ঠা কৰি গোঁসানী পূজাৰ নিমিত্তে বঙ্গদেশৰপৰা ভাল বামুণ অনাই কামাখ্যাত বহুৱাইছিল। সেইদেখি ইয়াৰ আগৰ কালত কমতেশ্বৰ দুৰ্দ্ধৰ নাৰায়ণে ধৰ্মনাৰায়ণৰ হতুৱাই কনৌজৰপৰা কৃষ্ণ পণ্ডিত প্ৰমুখ্যে সাত ঘৰ বামুণ আৰু চণ্ডীবৰকে প্ৰমুখ্য কৰি সাত ঘৰ ভাল কায়স্থ অনাই তেওঁৰ ৰাজ্যত পাতিছিল। সেই কালত যে কামৰূপত বামুণ নাছিল এনে নহয়, বৰং অলেখ বামুণ আছিল; কিন্তু তেওঁলোকে নিজৰ ক্ৰিয়া কলাপ ভালকৈ নাজানি আচাৰভ্ৰষ্ট হৈ পৰাৰ বাবে তলৰ শ্ৰেণীলৈ নামি হয় বিবেচিত হৈছিল। সেইদেখি কামৰূপীয়া বামুণসকল কামৰূপবাসী কনৌজীয়া আৰু বামুণসকলৰ নামনাচত পৰিছিল। শঙ্কৰদেৱৰ চৰিত্ৰত শুনা যায় যে সেই কালত অনেক বামুণে হাল বাইছিল, আৰু হাল বাওঁতে বাহি গায়ে এহাতে এচাৰিৰে গৰু খেদাইছিল আৰু আন হাতে পিঠা লৈ মুখত দি চোবাইছিল। অৱশ্যে মিথিলা, কনৌজ দেশৰ পৰা অহা কন্দলি উপাধি আদিৰে বিভূষিত নিষ্ঠাবান পণ্ডিত সদব্ৰাহ্মণ সকলো যে পূৰ্বকালত ভাৰতবৰ্ষৰ উত্তৰ-পশ্চিম প্ৰদেশবোৰৰ পৰা আহি কাপৰূপত বসতি কৰা লোক তাত সংশয় নাই; কিন্তু তেওঁলোকে এই দেশত দীৰ্ঘকাল থাকি তেওঁলোকৰ আচাৰ ব্যৱহাৰ দেশীয় আচাৰ ব্যৱহাৰেৰে সৈতে কালক্ৰমত সান-মিহলি হৈ পৰাৰ নিমিত্তে, হীন বিবেচিত হৈছিল। বঙ্গদেশতো এনেকুৱাই হৈছিল; আৰু এই বাবেই বঙ্গদেশৰ ৰজা আদিশূৰে কান্যকুব্জৰপৰা তেওঁৰ দেশলৈ পঞ্চব্ৰাহ্মণ কায়স্থ অনাই তেওঁলোকক দেশীয় ব্ৰাহ্মণ কায়স্থ সকলতকৈ শ্ৰেষ্ঠ মৰ্য্যাদা দিছিল। অতীজত আৰ্য জাতিৰ সোঁত ভাৰতলৈ বওঁতেও এনে কথাই হৈছিল। প্ৰথমতে ভাৰতত সোমাওঁতা আৰ্য্য ফৈদ পিছত সোমাওঁতা আৰ্য্য ফৈদতকৈ নীহ বিবেচিত হৈছিল, তাৰ

পিছত সোমোৱা তৃতীয়ই প্ৰথম আৰু দ্বিতীয়তকৈ শ্ৰেষ্ঠ আসন পাইছিল। এইদৰে এক আৰ্য্যজাতিৰ ভিতৰতে ওখ তল প্ৰভৃতি শ্ৰেণী বিভাগৰ সৃষ্টি হৈছিল। ভাৰতত সোমোৱা মুছলমানসকলৰ ভিতৰতো এই দৰেই শ্ৰেণী বিভাগৰ সৃষ্টি হৈছিল। প্ৰথমতে ভাৰতলৈ অহা আৰব ঢুকী আৰু পাৰস্যৰ মুছলমানসকল তেওঁলোকৰ পিছত অহা মুছলমানসকলতকৈ অলপ নীহ বুলি পৰিগণিত হৈছিল; আৰু তাৰ পিছত অহা সকলতকৈ আগৰ সকল নীহ বিবেচিত হৈছিল। শঙ্কৰদেৱে তেওঁৰ পাণ্ডিত্য আৰু বুদ্ধিৰে অপণ্ডিত অথচ হিংসুক আৰু দণ্ডী ব্ৰাহ্মণসকলৰ দস্ত অনেকবাৰ নাভাঙি নেৰিছিল। সেইদেখি ব্ৰাহ্মণসকল তেওঁৰ মহা শত্ৰু হৈ উঠিছিল। ব্ৰাহ্মণসকলৰ মতে ব্ৰাহ্মণসকলৰ হে শাস্ত্ৰ পাঠ আৰু চৰ্চ্চাত অধিকাৰ, শূদ্ৰিৰৰ সেই অধিকাৰ নাই। শঙ্কৰ শূদ্ৰিৰ, সেইদেখি শঙ্কৰৰ ভাগৱত গীতা আদি শাস্ত্ৰ পাঠ আৰু আলোচনা তেওঁলোকৰ মতে অনধিকাৰ চৰ্চ্চা। অথচ তেওঁলোকৰ নিজৰ অধিকাৰ ভিতৰুৱা শাস্ত্ৰ বিষয়ক তৰ্কতে তেওঁলোকক শঙ্কৰে হৰুৱাই মাতিব নোৱাৰা কৰিছিল; এনেস্থলত শঙ্কৰ তেওঁলোকৰ চকুৰ কুটা আৰু দাতৰ শাল নহৈ কি হ'ব? তাৰ উপৰি সৰ্ব্বসাধাৰণ লোকৰ মাজত তেওঁলোকে বিধি বিধান ধৰ্ম কৰ্মৰ ব্যৱস্থা দি পেটৰ ভাত মোকোলি খাইছিল; এতিয়া শঙ্কৰে ভিতৰুৱা শূদ্ৰিৰেও সহজে বুজিব আৰু জানিব পৰাকৈ শাস্ত্ৰৰ শুৱলা ভাঙনি কৰি দি আৰু সেইবোৰৰ নাম, গুণ, গীত, পদ, ভটিমা আদিৰে গাই সকলোৰে হাতৰ মুঠিৰ ভিতৰুৱা কৰি দিলে, এনেস্থলত শঙ্কৰ তেওঁলোকৰ পৰম শত্ৰু নোহোৱাটোহে আশ্চৰ্য্য। ল'ৰা শঙ্কৰে পঢ়াশালিত পঢ়োঁতে, অধ্যাপক মহেন্দ্ৰ কন্দলিয়ে শঙ্কৰৰ তীক্ষ্ণ বুদ্ধি আৰু প্ৰভাৱ দেখি শ্ৰদ্ধা কৰি শঙ্কৰক আনবিলাক ছাত্ৰৰ দৰে পঢ়াশালি মচিবলৈ নিদিছিল আৰু শঙ্কৰ বুলি নামাতি শঙ্কৰদেৱ বুলি মাতিবলৈ ছাত্ৰবোৰক আজ্ঞা দিছিল। বামুণ ছাত্ৰবোৰে সেই কথা সহিব কেনেকৈ? সিহঁতে মহেন্দ্ৰ কন্দলি অধ্যাপকৰ নামে পঢ়াশালিৰ পৰিদৰ্শক ৰাঘবাচাৰ্য্য পণ্ডিতক গোচৰ দিলে, যে “শূদ্ৰৰ ল'ৰা শঙ্কৰক’ শঙ্কৰদেৱ বুলি মাতিবলৈ অধ্যাপকদেৱে আমাক হুকুম দিছে।” সেই কালত শূদ্ৰিৰৰ প্ৰতি বামুণৰ বিদ্বেষ পঢ়াশালীয়া কণ কণ ল'ৰাৰ ভিতৰতো কেনে প্ৰবল আছিল, এই কথাৰপৰাই ভালকৈ বুজিব পাৰি।

শঙ্কৰদেৱে মদন গোপাল মূৰ্ত্তি কেৰোলা বাঢ়ৈৰ হতুৱাই কৰাই ব্ৰাহ্মণসকলক সেই মূৰ্ত্তি প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰাত ব্ৰাহ্মণসকলে মুঠ বান্ধি এই বুলি কৈ নাযাওঁ বুলিলে “আমি শুনিছোঁ শূদ্ৰিৰে ভৰি লগাই সেই মূৰ্ত্তি কাটিছে এতেকে সেই মূৰ্ত্তি আমি ব্ৰাহ্মণ হৈ কেনেকৈ প্ৰদক্ষিণ কৰিম।” এই কথা শুনিবলৈ পাই শঙ্কৰদেৱে প্ৰচাৰ কৰি দিলে যে যি যি ব্ৰাহ্মণে নিমন্ত্ৰণ ৰক্ষা কৰি আহিব, গাইপতি তেওঁলোকক একোজনী গাই, এডোখৰ কাপোৰ, এতোলা সোণ, আৰু পাঁচ টকাকৈ ৰূপ দক্ষিণা দিয়া যাব। এই ব্যতৰি শুনি উৎসৱৰ দিনা ব্ৰাহ্মণসকলেৰে শঙ্কৰৰ ঘৰ ভৰি পৰিল।

শ্ৰীশঙ্কৰদেৱে * ভাগৱতৰ সাৰ কাটি আনি হৰি ভক্তি প্ৰচাৰ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলত লোকসকল প্ৰায় চলিবলৈ ধৰিলে, ভকতিৰ ৰস পাই পূজা অৰ্চনা আদি

* বৰদোৱাত পোৱা গুৰুচৰিত্ৰ পুথি।

ব্ৰাহ্মণৰ কাৰ্য্য ক্ৰমে টিলা পৰি আহিল। গতিকে, ব্ৰাহ্মণসকলৰ উপজীৱিকাৰ পথ ক্ৰমে হ্ৰাস পোৱাত ব্ৰাহ্মণসকলে মনত বিৰক্তি পাই ৰজাত জনাই শঙ্কৰৰ মত লোপ কৰিবলৈ কাৰাবাৰ লগালে। এদিন আচাৰ্য্য, কন্দলি, মিশ্ৰ, উপাধ্যায়, ভাৰতী উপাধিধাৰী ব্ৰাহ্মণসকল মিলি হৈ আহোম ৰজা চুহুং স্বৰ্গদেউৰ চাঙলৈ গৈ এই বুলি গোচৰ দিলে যে শঙ্কৰ নামে শূদ্ৰ এজনে শ্ৰাদ্ধবিধি বৈদিক কাৰ্য্য ৰহিত কৰি ৰাজ্য নষ্টৰ উপায় কৰিছে। ৰজাই দূত পঠাই ধৰাই নি ব্ৰাহ্মণসকল আৰু শঙ্কৰদেৱক চাঙত তুলিলে। ৰজাৰ দূতে ৰাজা আজ্ঞা মতে শঙ্কৰক সুধিলে, ‘তুমি বোলে ৰাজ্য নষ্ট কৰিলো’? শুক্ৰে উত্তৰ দিলে ‘কেনেকৈ কি বেয়া কাম কৰি ৰাজ্য নষ্ট কৰিলোঁ, মই নাজানো।’ পিছত ৰজাই ব্ৰাহ্মণসকলক সুধিলত তেওঁলোকে জনালে যে শঙ্কৰে শ্ৰাদ্ধ নকৰে, আৰু ভকতসকলকো কৰিব নিদিয়।। শ্ৰাদ্ধৰ কথা শুনি ৰজাই দ্বাৰিত সুধিলে, ‘শ্ৰাদ্ধ কাক বোলে?’ তেতিয়া দ্বাৰিতে ক’লে—“মনুষ্য-মৰিলে দহা আৰু শ্ৰাদ্ধ কৰে। মৰাৰ দহ দিনত দহা। ত্ৰিশদিনান্তে শ্ৰাদ্ধ। চাউল, কল, বসন, ভূষণ ইত্যাদি দ্ৰব্য মৃতকক বৰায়; পিছত ব্ৰাহ্মণসকলে সেইবোৰ নি খায়।” ৰজাই ব্ৰাহ্মণসকলৰ এনে ব্যৱহাৰ শুনি খং কৰি ক’লে ‘মৃতকৰ বস্তু খায়। ইহঁতক চাঙৰ পৰা খেদাই দিয়া।’ ৰজাৰ আজ্ঞা মতেই ব্ৰাহ্মণসকল ভয় পাই চাঙৰ পৰা নাহি আহিল। শঙ্কৰক ৰজাই প্ৰশংসা কৰি চাউল চৰু দুধ দিলে।

“সেইদিনৰপৰা ব্ৰাহ্মণসকলৰ মনত শঙ্কৰৰ প্ৰতি আৰু অধিক কক্ষা স্থায়ী হ’ল। শূদ্ৰ হৈ ব্ৰাহ্মণক লাঞ্ছনা দিয়ে, প্ৰথম অৱস্থাতে যদি এনে হ’ল ভৱিষ্যতলৈ ব্ৰাহ্মণে স্থানকে নোপোৱা হ’ব। তেওঁলোকে এই প্ৰকাৰে ভাবি নানা কুমন্ত্ৰণা কৰি গাওঁ ফুৰিবলৈ যোৱা ভকতসকলক সময়ত বহু লাঞ্ছনা দিবলৈ ধৰিলে। কাৰো হাতৰ মালা কাটি নি কুকুৰৰ নেজত আৰে, কাকো দলি ফৰমুটি মাৰি শৰীৰত কষ্ট দিয়ে। কোনো কোনোজনক অকৰ্মী চণ্ডাল বুলি গালি দিয়ে। ভকতসকলে ব্ৰাহ্মণৰ অত্যাচাৰ সহ্য কৰিব নোৱাৰি গুৰুজনত সৰ্বিশেষ বিৱৰণ জনালে। ব্ৰাহ্মণৰ উপদ্ৰৱত ভকত বাহিৰলৈ ওলাব নোৱাৰা হ’ল। গুৰুজনে এই কথা বুঢ়াখাঁক ক’লে। তেওঁ শুনি ক’লে— ‘অলপতে আমাৰ পিতৃশ্ৰাদ্ধ হ’ব, তালৈ ব্ৰাহ্মণসকলক নিমন্ত্ৰণ কৰা যাব; আপোনাৰসকল আহি মীমাংসা কৰি ল’ব পাৰিব।’ সময়মতে শ্ৰাদ্ধ পৰিলহি। বুঢ়াখাঁই সকলো ব্ৰাহ্মণক নিমন্ত্ৰণ দিলে; শঙ্কৰকো ভকতসকলৰ সহিত শ্ৰাদ্ধোপলক্ষে মতালে। সকলো ব্ৰাহ্মণ সমাজ পাতি বহিছে; শঙ্কৰদেৱে সমূহীয়া ভকত সকলক লৈ আডম্বৰ কৰি কমলি পাৰি বহিছে। শঙ্কৰদেৱে সেইদিনা ঘৰৰ পৰা যোৱাৰ সময়ত কৈছিল, ‘আজি হয় মালা এৰি আহিম, নহয় ভালকৈ লৈ আহিম।’ সমাজ যেতিয়া সম্পূৰ্ণ হ’ল তেতিয়া শঙ্কৰদেৱে ব্ৰহ্মানন্দ আচাৰ্য্যক জিজ্ঞাসা কৰিলে,—‘আতৈ, পাতকীৰ কৰ্মত অধিকাৰ আছেনে? অথবা পাতকীয়ে প্ৰায়শ্চিত্তই বা তিলকাঞ্চন দান কৰিলে উদ্ধাৰ হ’ব পাৰে নে?’ আচাৰ্য্যই ক’লে, ‘পাতকীৰ কৰ্মত অধিকাৰ নাই, প্ৰায়শ্চিত্তই শুদ্ধ কৰিব নোৱাৰে, কেৱল হৰিনামে হে পাতকীক নিস্তাৰ কৰিব পাৰে।’ শঙ্কৰে বাৰে বাৰে দঢ়াই জিজ্ঞাসা কৰাত ব্ৰহ্মানন্দই হৰিনামৰ হে মহিমা ব্যাখ্যা

কৰিলে। তাৰ পিছত শঙ্কৰে পুনৰায় প্ৰশ্ন কৰিলে ‘যদি হৰিনামৰ ইমান মাহাত্ম্য হ’ল, সকলো শাস্ত্ৰই আৰু বেদেও নামকে হে প্ৰশস্ত বুলি ব্যাখ্যা কৰে, তেনেহ’লে যি লোকে নামক নিন্দা কৰে, তাক কি বোলা যায়?’ ব্ৰহ্মানন্দই শাস্ত্ৰ সম্মত অনুসাৰে ক’লে— ‘নাম নিন্দক জনক চণ্ডাল অপেক্ষাও হীন বোলা যায়। তাক দেখিলেও পাপ, স্পৰ্শ কৰিলেও পাপ, তাৰ নাম পৰ্য্যন্ত লব নাপায়।’ এইদৰে তেওঁ নামৰ অপৰাধীৰ ব্যাখ্যা কৰিলে। শঙ্কৰদেৱে পুনঃ প্ৰশ্ন কৰিলে ‘পাতকীৰ বস্তু খাব পায় নে নেপায়?’ আচাৰ্য্যই উত্তৰ দিলে ‘পাপীৰ বস্তু গ্ৰহণ কৰিলে পাপী হ’ব লাগে।’ সমাজৰ সকলো ব্ৰাহ্মণে এই ব্যাখ্যাটি স্বীকাৰ কৰিলে। তেতিয়া শঙ্কৰদেৱে বুঢ়াখাঁক জিজ্ঞাসা কৰিলে, ‘তুমি পাপী নে পুণ্যশীল?’ তেওঁ উত্তৰ দিলে, ‘আমি সদায় মিছাকথীয়া লোক, কেনেকৈ পুণ্যবান হম?’ ‘পাতকীকে বুলিব লাগে।’ তদন্তৰ শঙ্কৰদেৱে ব্ৰাহ্মণসকলক সুধিলে ‘আপোনাসকলে পাপীৰ বস্তু গ্ৰহণ কৰে নে নকৰে?’ উত্তৰ,—‘পূৰ্বৰ চলিত কথা, বিশেষতঃ দেশীয় প্ৰথা থকাৰ নিমিত্তে খাবলগীয়া হৈছে; সময়ত খোৱাও হৈছে।’ প্ৰশ্ন,—‘এতিয়া আপোনাসকলে বুঢ়াখাঁৰ বস্তু খায়নে?’ উত্তৰত এই কথা সকলোৱে একেমুখে স্বীকাৰ কৰিলে। শঙ্কৰে সুধিলে ‘আচাৰ্য্যদেৱ, আৰু এটি কথা সোধা যাওক;—একজন লোক অশুচী বা ছুৱা গাৰে আছে, তেওঁ নাম ললে কিবা দোষ বা পাপ হ’ব পাৰে নে?’ ব্ৰহ্মানন্দই মনুৰ ব্যৱস্থা দেখুৱাই হৰিনামত ছুৱা নাই বুলি প্ৰকাশ কৰিলে। এই কথা শুনি ব্যাসকলাই * শৰ্মাই হাত তুলি উচ্চস্বৰে ক’লে ‘ব্ৰহ্মানন্দ আচাৰ্য্য কহিলে হেন সাৰ। ৰাম নাম পৰে ধৰ্ম শ্ৰেষ্ঠ নাই আৰ।’ এটাই বাপুসকলে হৰিনামৰ শ্ৰেষ্ঠতা দেখি মাথা চপৰাই নিৰুত্তৰ হ’ল। যুক্তিযুক্ত কথাবে দ্বিজ মণ্ডলীক জন্ম কৰি শঙ্কৰদেৱে ক’লে, ‘তোমালোক পাপীৰ দ্ৰব্য গ্ৰহণকাৰী, নাম নিন্দকী, বেদ অৱহেলাকাৰী, অনাচাৰী, চুবৰ অযোগ্য, তোমালোকে আমাৰ মালাধাৰী ভকতক নিন্দা কৰা, মালা কাঢ়ি কাঢ়ি নি নানা লাঞ্ছনা কৰা। যদি গীতা, সহস্ৰনাম, শ্ৰীমদ্ভাগৱত শাস্ত্ৰত মালাৰ ব্যৱস্থা নাই তেন্তে আমি নিজে মালা পৰিত্যাগ কৰিম। যদি শাস্ত্ৰত আছে, সেই শাস্ত্ৰৰ সাৰ মৰ্ম গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰি মিছাতে লোকক নিন্দাকেহে কৰিবলৈ শিকিছা, তেনেহ’লে কি হ’ব?’ এই বুলি শঙ্কৰদেৱে সমুদায় মালা শৰাইত সজাই ব্ৰাহ্মণৰ মাজত স্থাপন কৰিলে। তেওঁলোকে একো উত্তৰ কৰিব নোৱাৰি নেমাতি থাকিল।

ব্ৰাহ্মণসকল শঙ্কৰদেৱৰ ওচৰত যিমান অপদস্থ হৈছিল, সিমান তেওঁলোকে তেওঁৰ বিপক্ষতাচৰণ কৰিছিল। ব্ৰাহ্মণৰ অসূয়া আৰু “ক্ষণে কষ্ট ক্ষণে তুষ্ট” আহোম ৰজাৰ অন্যায় অত্যাচাৰত তাক্ত বিৰক্ত হৈ শঙ্কৰদেৱে তেওঁৰ ভকতসকলেৰে সৈতে আহোমৰ ৰাজ্য উজনি অসম পৰিত্যাগ কৰি কোচ ৰজা নৰনাৰায়ণৰ ৰাজ্য নামনি অসমলৈ ভটিয়াই গুচি গ’ল। কোচ ৰজাৰ ৰাজ্যতো যে তেওঁ বামুণৰ বিদ্বেষৰ হাত সাৰিছিল এনে নহয়, কিন্তু তাতো তেওঁ বাদত সকলো প্ৰকাৰে ব্ৰাহ্মণসকলক পৰাস্ত কৰি শেহত নৰনাৰায়ণ আৰু চিলাৰায়ৰ শ্ৰদ্ধা ভক্তি আকৰ্ষণ কৰি তুলনাত উজনিতকৈ শান্তিৰে আছিল। তথাপি ব্ৰাহ্মণসকলৰ লগনীয়া কথা শুনি প্ৰথমতে এবাৰ

* শঙ্কৰদেৱৰ শিষ্য বৈষ্ণৱ ভকত ব্ৰাহ্মণ।

নৰনাৰায়ণে শঙ্কৰদেৱক ধৰাই দি দণ্ড কৰিবলৈ মানুহ পঠিয়াইছিল, শঙ্কৰৰ ভক্ত চিলাৰায় দেৱানৰ নিমিত্তেহে ৰজাই সেই কাৰ্য্য কৰিব নোৱাৰিলে; আৰু তাৰ পিছত ৰজাৰ খং মাৰ গ'লত শঙ্কৰদেৱে ৰজাক সাক্ষাৎ কৰিলত ৰজাই শঙ্কৰৰ পাণ্ডিত্যৰ প্ৰভাৱ দেখি বৰং শঙ্কৰৰ প্ৰতি ভক্তিমান হৈ পৰিছিল।

শঙ্কৰদেৱ বিষ্ণুৰ উপাসক আৰু বিষ্ণুৰ অৱতাৰ শ্ৰীকৃষ্ণৰ উপাসক আছিল। তেওঁ শক্তি পূজা আৰু শক্তি সম্প্ৰদায়ৰ বিৰোধী আছিল। পুৰীৰ দাক্ষৱন্ধ জগন্নাথ বিষ্ণুৰ মূৰ্ত্তি আৰু জগন্নাথ পূজা, বিষ্ণুৰ পূজা, এই বিশ্বাসত দৃঢ় হৈ তেওঁ জগন্নাথৰ প্ৰতি ভক্তিমান আছিল। অন্য দেৱী-দেৱ পৰিত্যাগ কৰি বিষ্ণুৰেহে যে উপাসনা কৰিব লাগে, কাৰণ বিষ্ণুহে মূৰ্ত্তিৰ গৰাকী, এই বিশ্বাস তেওঁ প্ৰথমবাৰ তীৰ্থ কৰিবলৈ যোৱাৰ আগেই, ব্ৰহ্মপুৰাণ, পদ্মপুৰাণ, গীতা, ৰামায়ণ, মহাভাৰত আদি পঢ়ি, তেওঁৰ মনত অঙ্কুৰিত হয়, আৰু বৃন্দাবনলৈ গৈ বৈষ্ণৱসকলৰ সঙ্গত সি ডাঙৰ হৈ উঠে। পিছে তেওঁ ঘৰলৈ উভতি অহাৰ কিছু দিনৰ পিছত যেতিয়া তেওঁ শ্ৰীমদ্ভাগৱত গ্ৰন্থ পালে সেই ভাগৱত শাস্ত্ৰ পঢ়ি তেওঁ ভাগৱতী বৈষ্ণৱী ধৰ্মত বিশেষকৈ আস্থাবান হৈ সেই ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিলে। বিষ্ণুৰ আন অৱতাৰতকৈ কৃষ্ণৱতাৰে তেওঁৰ মন বিশেষকৈ মথি পেলাইছিল। হনুমন্তই যেনেকৈ কৃষ্ণক দেখি পিঠি দিছিল, কিন্তু যেতিয়া কৃষ্ণই হনুমন্তক ৰাম মূৰ্ত্তি দেখুৱালে, তেতিয়াহে হনুমন্তই কৃষ্ণক নিজৰ প্ৰভু বুলি প্ৰণিপাত কৰি ভক্তিত গদগদ হ'ল। শঙ্কৰদেৱেও সেইদৰে (যদিও ৰামাৱতাৰলৈ পিঠি দিয়া নাছিল তথাপি) ঘাইকৈ কৃষ্ণ অৱতাৰক নিজৰ ইষ্ট গুৰু কৰি কৃষ্ণপ্ৰেমত নিমগ্ন হৈ কৃষ্ণভক্তি প্ৰচাৰ কৰিছিল। সেইদেখি শঙ্কৰ প্ৰচাৰিত ধৰ্মক ভাগৱতী ধৰ্ম, আৰু সেই ধৰ্মত কাস্তাক “হনুমন্তী কাস্তা” বোলে। দৈত্যবি ঠাকুৰৰ পুথিত আছে, শঙ্কৰদেৱে তেওঁৰ সঙ্গীসকলেৰে সৈতে দ্বিতীয়বাৰ তীৰ্থ কৰিবলৈ যাওঁতে বাটত এদিন ৰামৰায়ে শঙ্কৰদেৱক ৰামৰ চৰিত্ৰ ক'বলৈ অনুৰোধ কৰাত, শঙ্কৰদেৱে ৰামৰ চৰিত্ৰ কৈ গৈ থাকোঁতে লাহে লাহে অজ্ঞাতসাৰে কৃষ্ণ চৰিত্ৰত পৰিছিল গৈ।

মাধৱদেৱৰ গুৰুসেৱা

(‘শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ আৰু শ্ৰীমাধৱদেৱ’ গ্ৰন্থৰ পৰা)

মাধৱদেৱ আৰ্হি গুৰুসেৱক আছিল। তেওঁৰ গুৰুসেৱা নিষ্ঠাজ নিৰহ নিপানী। তেওঁ নিতৌ ৰাতিপুৱা মাত্ৰকতে উঠি প্ৰাতঃকৃত্যাদি কৰি সংযত হৈ লৰালৰিকৈ শঙ্কৰদেৱৰ ঘৰলৈ আহি গুৰুজনৰ নিমিত্তে দাঁতোন, খৰিকা, তেল, পীৰা আদি স্নানৰ সজ্জা

যতনাই থৈ, গৈ, নিজে স্নান কৰি আহি, গুৰুজনে স্নান কৰিবলৈ তপত পানী আৰু চুৰিয়া গামোছা দিয়েহি; গুৰুজনে বহি ঈশ্বৰৰ কথা চৰ্চা কৰিবৰ নিমিত্তে কথ পাৰি দিয়ে; আৰু তাৰ পিছত কীৰ্ত্তন-ঘৰত বহি গুৰুজনেৰে সৈতে নাম প্ৰসঙ্গ কৰে। প্ৰসঙ্গৰ অন্তত গুৰুজন কীৰ্ত্তন-ঘৰৰপৰা ওলাই আহিলে, মাধৱে গুৰুজনৰ ভোজনৰ নিমিত্তে কাঁহী পীৰা আদি যতনাই দিয়ে। ভোজনৰ পিছত আহি বাহিৰত বহিলে, তেখেতক তেওঁ মুছদি যোগায়। ইয়াৰ পিছত যেতিয়া গুৰুজন বিশ্ৰামৰ নিমিত্তে শয্যাতে পৰে, তেতিয়া তেওঁ গুৰুজনক সেৱা কৰি উঠি নিজে ভোজন কৰিবৰ নিমিত্তে স্বেচ্ছাই যায়। ভোজন কৰি মাধৱে গুৰুজনক শয্যাতে পায়হি। এদিন মাধৱদেৱ এইদৰে আহি বহি আছে, গুৰুজন শয্যাতে; এনেতে শঙ্কৰদেৱৰ নুমলীয়া জীয়েক ৰুক্মিণী দেৱীয়ে মাধৱদেৱক দেখা পাই, পিতৃক এই বুলি তুলিছিল—“উঠিয়োক পিতা তৰ মাধৱ বান্ধৱ! আসি বসি আছে কৰিবাক লাগি সেৱ।”

জীয়েকৰ এই কথা শুনি শঙ্কৰদেৱে প্ৰেমত আধ্বুত হৈ জীয়েকক মৰম কৰি ক’লে “আই তুমি মাধৱক মোৰ বান্ধৱ বুলি জানিলা; তুমি ধন্য।” —“ধন্য ধন্য আই তুমি দুহিত্ৰী জন্মিলা। মাধৱক জানি তুমি সাৰ্থক লভিলা।।”

শঙ্কৰদেৱ তীৰ্থলৈ যাওঁতে পথত মাধৱে যেনে গুৰুসেৱা কৰিছিল, বিশ্বাস মানিব লাগে। প্ৰতি দিনে শঙ্কৰদেৱ যি স্থানত নিশা থাকে, তাত মাধৱদেৱে ঠাই পৰিষ্কাৰ কৰি আসন বসনৰ আল ধৰে; গুৰুজনাক বিশ্ৰামৰ উপায় কৰি দি বজাৰৰ দ্ৰব্য বস্তু আনি গুৰুৰ ভোজনৰ নিমিত্তে সকলো দিহা কৰি দিয়ে; তাৰ পিছত শয্যা প্ৰস্তুত কৰি দি গুৰুক শয়ন কৰাই গুৰুৰ পাৱত তেল-খাৰণি ঘঁহি দি, গুৰুৰ নিদ্ৰা আহিলে তেতিয়াহে উঠি গৈ নিজে স্নান ভোজন আদি কৰি শয়ন কৰে।

পথত যাওঁতে যাওঁতে এদিন নিশা শঙ্কৰদেৱৰ শৰীৰত শীত লগাত, তেওঁ মাধৱক ক’লে, “তুমি আমি একত্ৰে শয়ন কৰোঁ আহাঁ।” মাধৱে এই কথা শুনি আচৰিত মানি উত্তৰ দিলে “বাপ, এনে কথা নুবুলিব, মই অধম আপোনাৰ লগত শয়ন কৰিবৰ পাত্ৰ নহওঁ।” গুৰুজনে হাস্য কৰি ক’লে “বঢ়াৰ পো, তোমাৰ আমাৰ ভিন্নভাৱ নাই; একো সংশয় কৰিব নালাগে।” এইদৰে গুৰুজনে দুই তিনি দিন কোৱাত মাধৱে গুৰুৰ বাক্য পালন কৰিবৰ নিমিত্তে গুৰুৰ শয্যাতেকৈ অলপ নামনিত নিজৰ শয্যা পাৰি, কাপোৰ একেজাপ কৰি জাপি লৈ এখন হাত বুকুত আনখন কাপোৰৰ ওপৰত হৃদয়ৰ সমানে দি প্ৰতিদিন শয়ন কৰিছিল।

মাধৱৰ উপস্থিত-বুদ্ধি আৰু কাৰ্য্যকুশলতাও অতি বিচক্ষণ আছিল। উপস্থিত বুদ্ধিৰে তেওঁ গুৰু আৰু গুৰুপত্নীৰ ভিতৰত লগা জেঙা সহজে মাৰি দিছিল; আৰু কাৰ্য্যকুশলতাৰ দ্বাৰাই গুৰুৰ অনেক কাৰ্য্য সুন্দৰকৈ উদ্ধাৰ কৰি দিছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে এইখিনিতে দুটি ঘটনা উল্লেখ কৰোঁ।—এদিন শঙ্কৰদেৱৰ দাসী চন্দৰীয়ে ধান সিজাই শুকাবলৈ চোতালত মেলি দিছিল। শঙ্কৰদেৱৰ এটা প্ৰমত্ত বৃষভ আছিল, সি লৰি গৈ ধানবোৰ খাবলৈ ধৰিলে। শঙ্কৰদেৱৰ ভাৰ্য্যা হৈ গৰুটো খেদাই, খঙৰ বেগত তাক গালি পাৰিলে “চোৰৰ গৰু। ধানবোৰ চুৰ কৰি খালিহি।” তেওঁৰ স্বামী শঙ্কৰদেৱ

মাধৱদেৱেৰে সৈতে তাতে আছিল। এই কথাষাৰ শুনি শঙ্কৰদেৱে ক্ৰোধ কৰি ভাৰ্য্যাক ক'লে, “তোৰ ইমান সাহ, মোকে চোৰ বুলিলি দেখোন।” মাধৱদেৱে ততালিকে কথাষাৰ মুখপাতি ধৰি বিনয় কৰি প্ৰাৰ্থনা কৰি ক'লে,—“বাপ, আইৰ কি দোষ হ'ল, নুবুজিলোঁ। আপুনি গোকুলৰ কথা পাহৰিলে নেকি?” এই কথা শুনি শঙ্কৰদেৱৰ ক্ৰোধ ততালিকে মাৰ গ'ল, আৰু তেওঁ হাস্য কৰি ক'লে, “বঢ়াৰ পোক কথাৰে কোনেও জিনিব নোৱাৰে।” গুৰুপত্নীক এইদৰে আত্মকলীয়া মক্ষিলৰ পৰা সৰুৱাই মাধৱে অবলাক বল দি, দম্পতি কলহটোৰ বিজয় ফলটো কেনেকৈ লুটিয়াই তেওঁৰ ফলীয়া কৰি দিলে চোৱা;—ইয়াৰ পিছতে মাধৱে অতি বিনয় কৰি গুৰুজনক ক'লে—“বাপ, আপোনাৰ শৰীৰত ক্ৰোধ পশিল, সেইদেখি স্নান কৰিবলগীয়া হ'ল।” এই কথা শুনি শঙ্কৰদেৱে উঠি গৈ স্নান কৰিলে।

যোগধাৰী নামে বিল এখনৰ পাৰত শঙ্কৰদেৱৰ আলধৰা ধ্বজাই কিছুমান সৰিয়হ খেতি কৰিছিল। সৰিয়হবোৰ পকিলত ধ্বজাই শঙ্কৰদেৱক জনালে যে সৰিয়হবোৰ তুলি আনিবলৈ বহুত মানুহ লাগে, নতুবা সৰিয়হবোৰ নষ্ট হ'ব। তেতিয়া মানুহ পোৱা মক্ষিল হৈছিল দেখি শঙ্কৰদেৱ অলপ চিন্তিত হ'ল। ইয়াৰ পিছদিনা মাধৱদেৱে আহি গুৰুক অলপ চিন্তায়ুক্ত দেখি, তাৰ কাৰণটো জানিব পাৰি ক'লে, “আপুনি চিন্তা নকৰিব, ইয়াৰ উপায় মই এতিয়াই কৰিম।” এইবুলি মাধৱদেৱে কিছুমান মাহ-প্ৰসাদ প্ৰস্তুত কৰি আৰু গুৱা-পাণ কাটি লৈ গৈ যোগধাৰী বিলৰ পাৰত বহি, ধ্বজাৰ হতুৱাই বৰ বৰ কাঠ অনাই তাতে ডাঙৰকৈ জুই একুৰা ধৰালে। সেই সময়ত যোগধাৰী বিলত মাছ মাৰিবলৈ বহুত মানুহ আহিছিল। মাছ ধৰা মানুহবোৰ জাৰত ঠক ঠক কৰে কঁপিছিল। সিহঁতে সেই ডাঙৰ জুইকুৰা দেখি ওচৰ চাপি আহি জুই পুৱাবলৈ ধৰিলে। মাধৱদেৱে সিহঁতক মাহ-প্ৰসাদ আৰু গুৱা-পাণ দিলত, সিহঁতে খাবলৈ পাই মহা আনন্দ কৰিবলৈ ধৰি মাধৱদেৱক ক'লে, “আমি আপোনাৰ কি উপকাৰ কৰিম কওক?” মাধৱদেৱে ক'লে যে “মোৰ আন একো সকাম নাই, কেৱল গুৰুৰ এই সৰিয়হডৰা পকি সৰি নষ্ট হ'বলগীয়া হৈছে, তোমালোকে যদি অলপ দয়া কৰা তেন্তে সি এতিয়াই উঠে।” এই কথা শুনি তেতিয়াই সকলো প্ৰজাই “উঠহঁক! ধৰ!” বুলি সৰিয়হবোৰ তুলি দি, মাধৱদেৱক ধন্য ধন্য বুলি শলাগি, হৰিধ্বনি কৰি গুচি গ'ল।

মাধৱদেৱে প্ৰতিদিনে এইদৰে গুৰুৰ সেৱা কৰি নোখোৱা-নোবোৱাকৈ ঘৰলৈ গুচি যায় দেখি গুৰুপত্নীৰ বৰ দুখ লাগে। এদিন সেইদেখি তেওঁ স্বামীক জনালে “মাধৱে প্ৰতিদিন দুপৰীয়া এইদৰে নোখোৱাকৈ গুচি যায় দেখি মই বৰ দুখ পাওঁ; তেওঁক আপুনি আমাৰ ইয়াতে ভোজন কৰি যাবলৈ ক'ব; মই ক'লে কি জানি নকৰেই।” এই কথা শুনি কথাৰ ভাও বুজা শঙ্কৰদেৱে ভাৰ্য্যাক ক'লে, “বাৰু তুমি কৈছা বুলি এবাৰ কৈ চাম; কিন্তু অলপ ঘটমটু হ'ব যেন পাইছোঁ।” পিছ দিনা মাধৱে গুৰুৰ নিত্য নিয়মিত শুশ্ৰূষাৰ কাৰ্য্যবোৰ কৰি অঁতাই চৰণত পৰি সেৱা কৰি নিজৰ ঠাইলৈ যাবলৈ বিদায় ললত, শঙ্কৰদেৱে তেওঁক ক'লে, “ বঢ়াৰ পো, ৰমানন্দৰ মাৱে

কৈছে যে তুমি আমাৰ গৃহত ভোজন কৰি যাব লাগে।” এই কথা শুনি মাধৱে ক’লে “গুৰুপত্নী সাক্ষাৎ লক্ষ্মীআই, তেওঁৰ অন্ন ভোজন কৰিবলৈ বৰ ভাগ্যেৰেহে পোৱা যায়। কিন্তু এটি কথা আছে—মই ঘৰৰ ভিতৰতখন এবাৰ চাই ল’ব লাগিব, তেহে প্ৰসাদ ভোজন কৰিব পৰা হ’ব।” শঙ্কৰদেৱে অলপ হাঁহি এই কথাত সন্মতি দিলত, মাধৱদেৱে ঘৰৰ ভিতৰ সোমাল। তেওঁ সোমায়ৈই দেখিলে যে ঘৰৰ ভিতৰৰ এচুকত পূজাৰ নিমিত্তে গণেশ মূৰ্ত্তিৰে ঘট-পট পতা আছে। মাধৱদেৱে এই কাৰ্য্য দেখি আশ্চৰ্য্য হোৱা যেন দেখুৱাই গুৰুপত্নীক ক’লে “আই, এইটো কি অভূত! আপুনি দেখোন ঘট-পট পাতি পূজা কৰে। আপুনি আপোনাৰ স্বামী শঙ্কৰদেৱক কি বুলি বুজিছে?” গুৰুপত্নীয়ে লাহেকৈ উত্তৰ দিলে “মোৰ ল’ৰা-ছোৱালী কেইটি আছে সিহঁতৰ কেতিয়াবা কিবা বিঘিনি আৰু অমঙ্গল হ’বৰ আশঙ্কা কৰি মই তাতে অলপ পূজা কৰোঁ।” এই উত্তৰ শুনি মাধৱদেৱে গুৰুপত্নীক ক’লে, “আই, আপোনাৰ স্বামীক আপুনি হাততে পাইও নিচিনিলে; তেখেতে ঘট-পট প্ৰতিমা আদি আন দেৱী পূজা উঠাই একমাত্ৰ পৰমেশ্বৰৰ নাম-ধৰ্মৰ প্ৰচাৰ কৰিছে, লক্ষ লক্ষ লোকে তেখেতৰ প্ৰচাৰিত নামধৰ্মক ধৰি, তেখেতক গুৰু বুলি মানি উদ্ধাৰ হৈছে, অথচ আপুনি এনেজনৰ পত্নী হৈ এনে কাম কৰে!” ইত্যাদি প্ৰকাৰে মাধৱদেৱে গুৰুপত্নীক কৈ বুজালত, গুৰুপত্নীয়ে শঙ্কৰদেৱৰ পদত সাষ্টাঙ্গে প্ৰণাম কৰি স্বামীগুৰু শঙ্কৰদেৱক ধৰ্মগুৰুও বুলি স্থিৰ বুদ্ধি কৰি মানিলে; আৰু সেই মূৰ্তি ঘট-পট সোপাকে মাধৱদেৱে ধ্বজাৰ হতুৱাই সেই পিনেই বেৰৰ চুকৰ পোলা কটোৱাই দূৰ কৰাই পেলোৱাই দিয়ালে; আৰু চক-হাৰি পেলোৱাই ঘৰ লিপা-পোছা কৰাই গুৰুপত্নীক গা ধুৱাই তেওঁৰ হতুৱাই নকৈ ভাত ৰন্ধাই হৈ খালে।

শঙ্কৰদেৱ ধূৱাহাটিত থাকোঁতেই তেওঁৰ মৰমৰ নুমলীয়া কন্যা ৰুক্মিণী বিবাহযোগ্য হ’লত শঙ্কৰদেৱৰ পত্নীয়ে স্বামীক ক’লে যে “ছোৱালীটি বিয়া দিবৰ হ’ল। মোৰ বৰ ইচ্ছা যে মাধৱতে কন্যাটি দিওঁ! আপুনি এই কথা মাধৱৰ আগত প্ৰস্তাৱ কৰক; আপুনি আজ্ঞা কৰিলে তেওঁ নিশ্চয় সন্মত হ’ব। ভাৰ্য্যাৰ এই কথা শুনি শঙ্কৰদেৱে উত্তৰ দিলে যে “তুমি ক’বলৈ কৈছা, মাধৱ আহিলে তেওঁক বাৰু কম, কিন্তু তেওঁ সন্মত নহ’ব। ভাটীবেলা মাধৱ শঙ্কৰদেৱৰ ওচৰলৈ আহিলত, শঙ্কৰদেৱে মাধৱক ক’লে, “বঢ়াৰ পো, এটি কথা সোধা হ’ব, কৰিবা নে?” তীক্ষ্ণবুদ্ধি মাধৱে ততালিকে সেইটো বুজিব পাৰি উত্তৰ দিলে “বাপ, যিটি ক’ব খুজিছে, সেইটি কৰিবলৈ নক’ব, কৰিব নোৱাৰিম। সেইটিৰ বাহিৰে আপোনাৰ সকলো আজ্ঞা মূৰ পাতি লম।” শঙ্কৰদেৱে ক’লে “গৰ বান্ধি যুজিলে ভাল; শত্ৰুলৈ ভয় নাথাকে।” মাধৱে অতি বিনয় কৰি উত্তৰ দিলে, “গৰ বান্ধি যুজিলে ৰথী, গৰ নবন্ধাকৈ যুজিলেহে মহাৰথী।” এই বিনয় অথচ তেজী বচন শুনি শঙ্কৰদেৱে ক্ষণকালৰ নিমিত্তে অলপ ক্ষুণ্ণ হৈ সুধিলে “তুমি কাৰ বলত এনেকৈ কৈছা?” উপস্থিত বুদ্ধি সুচতুৰ মাধৱদেৱে আৰু নম্ৰভাবে উত্তৰ দিলে, “বাপ, আপোনাৰ পদ-ধূলাৰ প্ৰসাদত। শ্ৰীচৰণৰ প্ৰসাদৰ বাহিৰে মোৰ আন বল বীৰ্য্য একো নাই।” এই কথা শুনি শঙ্কৰদেৱে সন্তোষ পাই মাধৱৰ প্ৰতি

প্ৰেমভাৱে ক'লে, “বঢ়াৰ পো, তোমাক যদি আগেয়ে লগ পালোহেঁতেন তেনেহ'লে এই গৃহাশ্ৰমৰ ভিতৰলৈ নগলোহেঁতেন। তথাপি তোমাক কওঁ যে শেহত ইয়াৰ পৰা বান্ধ হৈ যোৱা হ'ব।”

ইয়াৰ পিছতো গুৰুপত্নীয়ে মাধৱক জোঁৱাই কৰিবৰ আশা এৰা নাছিল। তেওঁ প্ৰায় সৰহভাগ কন্যাৰ-মাকে-কৰা বুদ্ধিকে ধৰি মাধৱৰ মন কোমলাবৰ মনেৰে ৰুক্মিণীৰ হতুৱাই মাধৱৰ লাচনি-পাচনি কৰোৱাইছিল। মাধৱে সেইটো বুজিব পাৰি, এদিন পদূলি মূৰত কন্যাটক লগ পাই নিজৰ কান্ধত তুলি লৈ আহি মাকৰ আগত নমাই দিলেহি। সেইদিনাৰ পৰা গুৰুপত্নীয়ে মনত অসন্তোষ পাই সেই আশা পৰিত্যাগ কৰিলে।

৯. সাহিত্য বিষয়ক বচনা

সাহিত্য সম্পর্কে

[১৯২৪ চনত অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতিৰ
আসনৰ পৰা দিয়া ভাষণৰ অংশ বিশেষ]

সাহিত্যত পৰিৱৰ্তন অৱশ্যে লাগে। নেলাগে বুলিলেও পৰিৱৰ্তন আহিবই আহিব। সেই বুলি দেখা দৰ্কাৰ যে সেই পৰিৱৰ্তনত ভাষাৰ আৰু সাহিত্যৰ প্ৰাণটো নেযায়। সাহিত্যৰ যিটো নিজৰ অন্তৰাঙ্গা, নিজৰ স্বধৰ্ম, তাৰ পিঠিৰ ওপৰত পৰধৰ্মৰ গন্ধমাদন পৰ্বত তুলি দিলে, তাক চেপি মৰা হ'ব মাথোন। এইটো ধূৰূপ যে জগতত এনে জাতি নাই, যি জন্মৰ পৰা আজিলৈকে নিজৰ ৰক্ত বিশুদ্ধ আৰু অবিমিশ্ৰ কৰি ৰাখিব পাৰিছে। বৰ্ণসঙ্কৰৰ ভয়ত আমাৰ শাস্ত্ৰকাৰসকল সশঙ্কিত, কিন্তু এইটোও ঠিক যে বৰ্ণ-সঙ্কৰেই নতুন নতুন সবল জাতি সৃষ্টিৰ গুৰি। সেইদেখি কোনো এটা জাতিত বিশুদ্ধতা বিচৰাটো যেনেকৈ পৰ্বতত কাছকণী বিচৰা, কোনো এটা ভাষা আৰু সাহিত্যতো বিশুদ্ধতা বিচৰাটো তেনে কথা। বহুতৰ ভ্ৰম ধাৰণা আছে যে বৈদিক সংস্কৃত ভাষা আৰু সাহিত্য বিশুদ্ধ, অবিমিশ্ৰ। সংস্কৃত ভাষাৰ যেতিয়া পয়োভৰ অৱস্থা, যেতিয়া তাৰ জীৱনী শক্তিয়ে ভাৰতৰ ধমনীত প্ৰবল ৰক্তপ্ৰবাহ চলাইছিল, তেতিয়া সি কত শত অনাৰ্য্য আৰু যাবনিক মাত-কথাক উদৰস্থ কৰি নিজে নিপোটলটো হৈছিল; ভাষাৰ তুলনামূলক সমালোচনা কৰোঁতা সকলে সেই কথাৰ অনেক সম্ভেদ পাইছে। ব্ৰাহ্মণৰ অস্পৃশ্য ম্লেচ্ছৰ কত শব্দই কৃত-তদ্ধিতৰ উত্তৰীয়া বস্ত্ৰ গাত লৈ অনুস্বাৰৰ টিকনি পিন্ধি, বিসৰ্গৰ কাহ কাহি, ভগৱৎ ভট্টাৰক ভট্টাচাৰ্য্যৰ দৰে চিনিব নোৱৰা হৈ ব্ৰাহ্মণৰ মন্ত্ৰৰ মাজত সোমাই শিৰফুটা আৰ্য্য শব্দৰে সৈতে সমানে শাৰী মাৰি, যজ্ঞ-হোমৰ বৰ ভাওনা আজিলৈকে চাই ফুৰিছে, কেইজন নৈষ্ঠিক পণ্ডিত ব্ৰাহ্মণে তাৰ ভূ ৰাখিছে বা সেইবোৰ চোৰক ধৰিব পাৰিছে?

এইটো আমি স্পষ্ট দেখিবলৈ পাওঁ যে যি সাহিত্যই, যি ভাষাই নিজক সঙ্কুচিত নকৰি গাৰ চাৰিওফালে দুতৰপীয়াকৈ গাঁধেৰ চকোৱা নিদি চলিছে সেই ভাষা, সেই সাহিত্য বৃদ্ধিপ্ৰাপ্ত হৈছে আৰু যি তাৰ ওলোটা বাটে চলিছে, সি নিধনপ্ৰাপ্ত হৈছে। এফালে ইংৰাজী ভাষা আৰু সাহিত্য আৰু আনফালে শেহডোখৰৰ সংস্কৃত, লেটিন, গ্ৰীক ভাষালৈ চালেই এই কথা বোধগম্য হয়। প্ৰথম যুগৰ ইংৰাজী সাহিত্যৰ গুৰি 'চচাৰ'। তেওঁৰ অন্তৰৰ সাহিত্যৰ বস্তুগছ, ফ্ৰান্স আৰু ইটালীৰ জুইৰে জ্বলাইছিল। এলিজাবেথৰ যুগৰ ইংৰাজী সাহিত্যিক সকলৰ দিয়াচলাইৰ কাঠী আহিছিল নানা দেশ,

নানা জাতিৰ পৰা আৰু ঘাইকৈ ইটালীৰ পৰা। বৰ্ডছৱৰ্থে তেওঁৰ যুগ আৰম্ভ কৰে
 প্ৰথমতে জুমুখিত ফ্ৰান্সৰ আৰু তাৰ পিছত জাৰ্মানিৰ আঙঠা ভৰাই। আজিকালি
 ইংৰাজী সাহিত্যৰ ঘাই প্ৰৱৰ্ত্তকসকলে দিয়াচলাইৰ কাঠী গোটাইছিল আৰু গোটাইছে,
 ইটালী, ফ্ৰান্স, কেণ্ডিনেভিয়া, ৰুছিয়া, জাপান আনকি ভাৰতবৰ্ষৰ পৰাও। বৰ্ত্তমান
 কালৰ বঙ্গ সাহিত্যতো দেখা গৈছে, তিনিটি নতুন জীৱনৰ সোঁতা চাৰিজন পুৰুষে
 বোৱাই বঙ্গ ভাষা সাহিত্যৰ পুষ্টি সাধন কৰিছে। প্ৰথমতে ৰামমোহন ৰায়, দ্বিতীয়তে
 মাইকেল মধুসূদন দত্ত আৰু বঙ্কিম চাটুৰ্জী, তৃতীয়তে ডক্টৰ ৰবীন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰ। এই
 চাৰিজনই বিদেশী সাহিত্যৰপৰা নতুন গঢ় আনি বঙ্গ ভাষা আৰু সাহিত্যক নতুন
 অলঙ্কাৰেৰে বিভূষিত কৰি, ঘৰৰ চুকৰ পৰা উলিয়াই আনি জগতৰ সাহিত্যৰ
 মহাসভাত বহুৱাইছে। চুকতে চেপেটা লাগি থকা বঙ্গ সাহিত্য বোৱাৰীৰ নিমিত্তে ৰাম
 মোহনে দুবাৰ চুকৰ পোলাৰ গাঠি কাটি দিলে। কঁকালে পেটে লাগি থকা বোৱাৰীক
 মধুসূদনে আৰু বঙ্কিমে আতৌ-পুতৌকৈ মাতি-বুলি বাহিৰলৈ উলিয়াই আনি মাছ-
 ভাত খুৱাই এনে শক্তিমতী কৰি দিলে যে সেই বোৱাৰীয়ে নেপুৰ পিন্ধি আনন্দৰ গীত
 গাই ব্ৰজত যে নাচিব পৰা হ'লেই, ইন্দ্ৰজিতৰ প্ৰমীলাৰ দৰে ঘোঁৰাত উঠি ঢাল তৰোৱাল
 লৈ ভীমৰূপ ধৰি প্ৰচণ্ড বেগেৰে যুদ্ধক্ষেত্ৰত যুঁজিব পৰাও হ'ল। ৰবীন্দ্ৰনাথে সেই
 বীৰাঙ্গনাক ঘোঁৰাৰ পৰা নমাই আনি ঢাল তৰোৱাল হাতৰ পৰা থোৱাই সৰস্বতী
 পদ্মাসনত বহুৱাই, তেওঁৰ ভৰিত ফুল চন্দন আৰু হাতত মধুৰ বীণ যেনেকৈ দিছে,
 বৈঠকখানালৈকো আহ্বান কৰি আগত পিয়ানো, হাৰমনিয়াম দি চ'ফা-কৌচতো তেনেকৈ
 বহুৱাইছে। এনে দিনত আমিও বহি থাকিলে নচলিব। বাহিৰৰ পৰা আমি দিয়াচলাইৰ
 কাঠী আনিব লাগিব। তাকে নকৰিলে, ভাত চৰুৰ তলত জাল দিবলৈ বহি, জুইৰ
 অভাৱত একাদশীৰ সৈতে কথা-বাৰ্ত্তা কেয়েই যে দীঘল ৰাতিটো কটাবলগীয়া হ'মহঁক
 সেইটো ধুকপ। সাহিত্য ঘাইকৈ কাব্য সাহিত্য এক বিশাল বিপুল বস্তু। কাব্য সাহিত্যই
 দুই পাখি মেলি অনন্ত অসীমক আঁকোৱালি ধৰে। “ভূমৈৰ সুখমগ্নে নাস্তি।” ই ভূমাক
 অৰ্থাৎ অলপৰ বিপৰীতক, মুক্তিক, সুন্দৰক আৰু শক্তিক আশ্ৰয় কৰে। সেইদেখি
 কবিত্বৰ ঘাই কথা হৈছে, সকলো সন্ধীৰ্ণতাৰ পৰা সৰ্ব্বতোভাৱে মুক্ত হোৱাটো। কবিৰ
 ভাব বিশ্বভাব—যি ভাবক জাতি বৰ্ণ নিৰ্বিশেষে নিজৰ বস্তু বুলি সকলোৱে উপভোগ
 কৰে। অৱশ্যে সেই কবি যি দেশৰ মানুহ, সেই দেশৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰ, ভাব-ভাষা, ভঙ্গী
 তেওঁৰ কবিতাৰ ৰচনাত তেওঁৰ সহায়ক হ'বই লাগিব। কিন্তু সেই বিশেষত্ববোৰ
 প্ৰতিবন্ধক নহয়। বিশেষত্বৰ মাজেদিয়েই কবিয়ে নিখিল বিশ্বভাবক প্ৰকাশ কৰে,
 চিৰন্তন সত্যক চিৰনবীন কৰি দেখুৱায়, দেশ-কালৰ ভিতৰৰ বস্তুৰ মাজেদি গোয়েই
 কবিয়ে বিশ্বক স্পৰ্শ কৰে, অলপৰ ভিতৰতে ভূমাৰ আভাস দিয়ে, অনন্ত অসীমক
 সীমাবদ্ধ শাস্ত কৰি দেখুৱাইও তাতে অনন্ত অসীম মহানৰ ইঙ্গিত আভাস প্ৰকট কৰি
 তোলে। ভাৰ্জিলে ৰোমৰ বিষয়ে নানা ঘটনাৰ কথা লেখিছে, ডাণ্টেই স্বৰ্গ নৰকৰ বৰ্ণনা
 কৰিছে, মিল্টনে খৃষ্টান ধৰ্ম সম্পৰ্কীয় স্বৰ্গচাতিৰ কথা লেখিছে—কালিদাসে দুঃখান্ত-
 শকুন্তলাৰ প্ৰেমৰ ঘটনা এটাৰ কথা কৈছে, কাঁড় খাই মৰা কৰ্চন চৰাই এযোৰৰ কথা

একাষাৰ বাস্তৱিকিয়ে কৈছে। সকলোবোৰেই নিজৰ ভাষাত নিজৰ সংস্কাৰ অনুসাৰে এই কথাবোৰ কৈছে। কিন্তু বিশ্বমানৱে সেইবোৰ কথাত প্ৰাণৰ কথাৰ সন্ত্বেদ পায়। এওঁলোকৰ ৰচনাত বিভিন্ন দেশ, কাল, পাত্ৰ আমাৰ আগৰ পৰা নাইকিয়া হৈ যায়; থাকে মাত্ৰ বিশ্বমানৱৰ প্ৰাণৰ আকাৰ ইঙ্গিত। ছাজাহান বাদছাহৰ জীয়েক জাহানাৰাই বোৰ্খাৰে অৰ্থাৎ ফিৰফিৰিয়া কাপোৰৰ ওৰণিৰে মুখখন ঢাকি, গোলাপৰ বাগিচাত সোমাইছিল। পাৰস্য দেশৰ পৰা দূখীয়া কবি চাদি জীৱিকাৰ অৰ্থে ছাজাহানৰ আশ্ৰয় বিচাৰি আহিছিল। তেওঁৰ কবিতাৰ শক্তি পৰীক্ষা কৰিবৰ নিমিত্তে এজন অমাতাই জাহানাৰাক দেখুৱাই সেই কবিতাটোকে কবিতা কৰি কবলৈ চাদিক ক'লে। চাদিয়ে ততালিকে এফাঁকি উৰু কবিতাৰে সেইটো বৰ্ণালে যাৰ মানে—জাহানাৰাৰ মুখখন ইমান কোমল যে তেওঁৰ বাগিচাত ফুলা গোলাপৰ গোন্ধ তেওঁৰ মুখ ঢকা পাতল কাপোৰখনে ঢাকি নিদিলে তেওঁ সহ্য কৰিব নোৱাৰে। এটা উৰু কবিতাত আছে : প্ৰণয়িনীৰ প্ৰিয়তম বিদেশত। প্ৰিয়তমক দেখিবলৈ বাট চাই থাকোঁতে প্ৰণয়িনীয়ে ওচৰতে কাউৰী এটা দেখি কাউৰীটোকে সম্বোধন কৰি কৈছে, “হেৰ কাউৰী! তই মোৰ ওচৰলৈ কিয় আহিছ মই জানিছো। মোৰ মৃত্যুকাল সন্নিহত। তই মোৰ মৰাশটো খাবলৈ আহিছ। খা, মোৰ শৰীৰৰ সকলো মঙহ টানি টানি খা। কিন্তু তোক কাবোঁকৈ মাতিছোঁ, মোৰ এটি মিনতি ৰাখিবি—মোৰ সেই মেল খাই থকা চকু দুটি তই নেখাবি, কাৰণ মোৰ প্ৰিয়তম উভতি আহিলে সেই দুটিয়ে তেওঁক আকৌ এবাৰ প্ৰাণ ভৰি দেখিবলৈ পাব।” আৰু এটা উৰু কবিতাত এজন কবিয়ে তেওঁক বেকাকৈ কটাক্ষ কৰি চাই যোৱা এজনী সুন্দৰীক কৈছে—“হেৰা সুন্দৰী! তুমি তোমাৰ নয়নৰ কাঁড় এইদৰে বেকাকৈ মোৰ হৃদয়ত হানি মোক ইমান যন্ত্ৰণা দিলা কিয়? পোনে পোনেই যদি সেই কাঁড় মাৰিলাহেঁতেন তেন্তে সি মোৰ হিয়া সৰকি গ'লহেঁতেন। তেতিয়া তোমাৰ কাঁড়ে বিস্মা যন্ত্ৰণা সহ্য কৰিবলৈ নেপালোহেঁতেন। বেকাকৈ মৰা বাবে সেই কাঁড় মোৰ বুকুৰ পৰা ওলাই যাব পৰা নাই। সেইদেখি ময়ো সহিব নোৱাৰি তাৰ যন্ত্ৰণাত চটফট কৰিব লাগিছোঁ।” আৰু এজন উৰু কবিয়ে লেখিছে—“মই মোৰ প্ৰিয়তমক বিচাৰি জগতত কত ঘূৰিলোঁ কত ফুৰিলোঁ। শেহত নেপাই ভাগৰি যেতিয়া ঘৰলৈ আহিলোঁ দেখো মোৰ সেই বুকুৰ ধন প্ৰিয়তমে মোৰ চোতালতে উমলিব লাগিছে।” এই কবি কেউজনেই যদিও তেওঁলোকৰ বিশেষ একোটি বস্তুৰ কথা কৈছে, তথাপি সেই কথা বিশ্বমানৱৰ হৃদয় বীণত বাজি উঠিছে।

সাহিত্যৰ অৱস্থা

মানুহৰ যেনেকৈ জীৱনৰ দুটা অৱস্থা, সাহিত্যৰো তেনে—কায়িক আৰু আধ্যাত্মিক বা আন্তৰ্দৃষ্টিক। বেলেড, সাধুকথা প্ৰভৃতি প্ৰথম অৱস্থাৰ সাহিত্য। প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য, জীৱনৰ হাঁহি কান্দোন ইত্যাদি প্ৰথম ডোখৰৰ উপাদান, অন্তৰ্দৃষ্টি, বসন্তসৃষ্টি, বসোপলক্সি আৰু অন্তৰৰ ভাব সৌন্দৰ্য্যমণ্ডিত কৰি প্ৰকাশ, বিশালতা, বিপুলতা, সত্যশিৰ সুন্দৰৰ

প্ৰতি ব্যাকুলতা, দ্বিতীয় অৱস্থাৰ লক্ষণ। বৈদিক ঋষিসকল, ব্যাস, বাস্মিকি, ডাঙ্ৰে, হোমাৰ, হেক্সপীয়েৰ, মিল্টন, কালিদাস এই দ্বিতীয় অৱস্থাৰ প্ৰতিভূ। এই অৱস্থা প্ৰথম প্ৰাণৰ আবেগৰ অধীন নহয়। অহংঅৰ ওখ পৰ্বত ইয়াত নাই। শৰীৰ, প্ৰাণ, মন বাহিৰৰ বস্তু। সাৰ্বভৌমিক সাৰ্বজনিক সাহিত্য অকল প্ৰাণৰ আবেগ বা চিন্তাৰ প্ৰবাহ বা মাথোন ইন্দ্ৰিয়ৰ অনুভূতিৰ বস্তুৱেই নহয়। সেই সাহিত্য দিব্যদৃষ্টিৰ সৃষ্টি। দিব্যদৃষ্টিয়েহে সত্য শিৱক সুন্দৰকৈ দেখিব আৰু দেখুৱাব পাৰে। অৱশ্যে এই সাহিত্যৰ নিমিত্তে যে শৰীৰ প্ৰাণ মনক একেবাৰেই আওহেলাকৈ থব লাগিব এনে নহয়। শৰীৰ প্ৰাণ-মনক আন এযোৰ চকুৰে চাব লাগিব। সেইযোৰ দিব্যচকু। সেই চকুৰে তাত অনন্তৰ ভাব আৰু প্ৰেম, মনক প্ৰেৰণা দেখুৱাব আৰু তেতিয়াহে সেই সাহিত্যত বিশ্বৰ মহাপ্ৰাণৰ মহানন্দৰ মহোৎসৱ সম্পাদিত হ'ব।

কাব্য সাহিত্য

আজিকালি লেখা-পঢ়া শিকা বা শিকিবলৈ যোৱা ডেকাসকলৰ ভিতৰত কবিতা বুলি পদ্য লিখা বায়ু বৰকৈ উঠিছে যেন দেখা যায়। এই বক্তাৰ ক্ষুদ্ৰ মাহেকীয়া কাকত এখন আছে আৰু সেই কথাটো আপোনালোকে জানে বুলিয়েই ধৰি লৈছোঁ। কিন্তু নেজানে যদি বক্তাক ক্ষমা কৰিব। এই বক্তাৰ গাত সেই কাকতৰ সম্পাদকৰ চিনচাব থকাৰ নিমিত্তে, লেখক সকলৰ পৰা কবিতাৰ নামত চলাব খোজা ইমান পদ্য প্ৰবন্ধ বা অপ্ৰবন্ধ আহে তাক কি কম। পুৱা তেওঁ তেওঁৰ ডাক মেলিয়েই এবুৰি-আদবুৰি তেনে বস্তুক তেওঁ মূল্যকাত দিবলগীয়াত পৰে। একো একো দিনা এনে কাৰ্য্যৰ বঢ়াবটি ইমান হয় যে বেজাইৰ কথা হৈ উঠেগৈ। মই কোৱা বিধৰ 'কবি' আশা কৰোঁ এই সভাত নাই, কিন্তু আছে যদি তেওঁ হয়তো মনে মনে বিদ্ৰোহী হৈ কৈছে—'ইঃ আমি লেখাবোৰ কবিতা নহয়। এওঁ লেখাবোৰহে কবিতা? মই ধৰি লোৱা সেই গুপ্ত বিদ্ৰোহীজনক ইয়াকে কওঁ যে মই নিশ্চয় কবিতা লেখিব নেজানো, কিন্তু লেখিব নেজানিলেও কবিতাৰ সোৱাদ পোৱাৰ ক্ষমতাফেৰি অলপ-অচৰপ মোৰ গাত আছে বুলি স্বীকাৰ কৰিবলৈ মোৰ সাহ আছে। জ্বলেপী প্ৰস্তুত কৰিব নেজানিলেও, লোকে প্ৰস্তুত কৰি দিয়া জ্বলেপীৰ সোৱাদ পাওঁ দেও হে। অৱশ্যে উঠি অহা "মন্দকবি যশঃ প্ৰাৰ্থী" ডেকাসকলে কবিতা লেখিবলৈ হেপাহ কৰিছে লেখক। তেওঁলোকৰ ভপত উচাহৰ ওপৰত চোঁচা পানী ঢালিবৰ মোৰ সমূলি মন নাই। কিন্তু এনে আন বিষয় আছে, যিবোৰ বিষয়ে তেওঁলোকে লেখিবলৈ চেষ্টা কৰিলে কিছুদূৰ কৃতকাৰ্য্য কিজানি হ'বও পাৰে। যেনে (১) অসমৰ অতীত গৌৰৱ কাহিনী, (২) পৰ্বত, বন, উপত্যকা, বৰণা, প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য্য, গাওঁ-ভূঁই, গাঁৱলীয়া উজু জীৱনৰ কাৰ্য্যকলাপ, সূৰ্য্যৰ উদয়-অস্তৰ অনিৰ্বচনীয় সৌন্দৰ্য্য ইত্যাদি। তাকে নকৰি যদি তেওঁলোকে কাৰ আৰ্হি লৈ কব নোৱাৰোঁ কোন গাভৰুৱে তেওঁলোকক নঙলামুখত দেখি বোঁকাকৈ চাই গ'ল, কোনে তেওঁলোকৰ জলপানত গুড় অকণমান পেলাই দিওঁতে মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি

তেওঁলোকক আধামৰা কৰি থৈ গ'ল এইবোৰ বথানি কবিতা বুলি পদ্য লেখি নিজৰ সময় আৰু শক্তি অপব্যয় কৰি থাকে, তেন্তে ঠিক কৈছোঁ— ডেকাকালত এই শ্ৰেণী কবিৰ কবিতাৰ মই কাঠসংস্কাৰ কৰিলোঁ; কিন্তু এই বুঢ়াকালত সেই পাপকাৰ্য্য বা কুকাৰ্য্য নকৰোঁ; নকৰি নিজৰে কাঠসংস্কাৰ কৰি থম। তাৰ বাবে পাণে ছোৱে, পুণ্যই ছোৱে, তেওঁলোকক ছুৱ। বাস্তবিকতে কবিতা লেখাতো ইমান উজু কাম নে? মোৰ মনেৰে দেখোন বৰ টান কাম। মানুহৰ যিটো অন্তৰৰ বস্তু, যিটো আত্মাৰ অনুভূতিমূলক বস্তু সেইটো প্ৰকাশ কৰে কবিয়ে। কবিয়ে মানুহক অকল আনন্দ দিয়েই কাম শেষ নকৰে। মানুহক দেৱতুল্য কৰিবলৈ বিচাৰে। বস্তুৰ যিটো চিৰন্তন সনাতন গুণ, যিটোক অৱলম্বন কৰি বস্তু বস্তুহৈ আছে, সেই মূল সত্যই কবিতাৰ আচল পদাৰ্থ। ধৰা, কবিতাৰ বিষয় প্ৰেম। প্ৰকৃত কবিয়ে প্ৰেমক শৰীৰৰ ফালে টানি আনি কামৰ শাৰীলৈ ননমায়। ওখলৈ তুলি অনন্ত ঈশ্বৰেৰে সৈতে যোগ সাধন কৰি দিবৰ চেষ্টা কৰিব। প্ৰকৃত কবিয়ে দেহ ধৰ্মৰ সহায়ত আত্মা ঈশ্বৰক নানা ভঙ্গী নানা ভাৱে প্ৰকাশ কৰিব। কবিৰ উদ্দেশ্য সৃষ্টি। তেওঁ কাব্য-ৰচনাত একো প্ৰমাণ কৰিবলৈ নেযায়। তেওঁৰ অন্তৰ্দৃষ্টিৰে তেওঁ যিটো দেখিছে সেইটো তেওঁ মূৰ্ত্তিমান কৰি প্ৰকট কৰিব। তেওঁ বিচাৰ বা তৰ্কৰে সত্যক বিশ্লেষণ কৰিবলৈ নেযায়। দাৰ্শনিক বৈজ্ঞানিকৰ দৰে তেওঁ সত্যক সন্ধীৰ্ণ কৰি লৈ বিশ্লেষণ বা ব্যৱচ্ছেদ নকৰে। তেওঁ সত্যক পূৰ্ণতা দি প্ৰকাশ কৰিব। কবিৰ চকুত সূক্ষ্মই ঘাই বস্তু। স্থূল অৱলম্বন আৰু অলঙ্কাৰ মাথোন। গীতি কবিতাত কবিয়ে ভাবৰ উচ্ছাসৰ সহায়ত আচল সত্য প্ৰকাশ কৰে। নাটৰ কবিয়ে অঙ্গসঞ্চালন আৰু কাৰ্য্যৰ দ্বাৰাই সেইটো দেখুৱায়। সকলোৰে ভিতৰত যি সত্য অস্পষ্ট তাক স্পষ্টকৈ দেখুৱা কবিৰ কাম। মুঠতে কবি ঋষি। তেওঁ সত্যক ঋত কৰি দেখুৱায়। সকলোৰে ভিতৰত কি গভীৰ চিৰন্তন সত্য আছে, অনিৰ্বচনীয় সৌন্দৰ্য্য আছে, সেইটো প্ৰকাশ কৰে কবিয়ে। কবি প্ৰতিভাৰ ঘাই কথা মৌলিকতা। প্ৰকৃত কবি গতানুগতিক গামী নহয়। সাধাৰণ সোঁতত তেওঁ উটি নেযায়। বুদ্ধি কৌশল আৰু কাৰিকৰীৰ তেওঁ অপেক্ষা নেৰাখে। তেওঁৰ উৎস অন্তৰাত্মাই সহজে অভিনৱতাৰ সৃষ্টি কৰে। তেওঁৰ অন্তৰৰ ভূমুকৰ পৰা একো একোটি মূল idea উঠে। তাকে তেওঁ সাকাৰ কৰি জগতৰ আগত ধৰে। কবি প্ৰতিভাৰ ভিতৰত ঐশ্বৰিক শক্তিয়েই খেলা। তেওঁৰ এই শক্তি কষ্টসাধ্য নহয়। অনায়াসলব্ধ ঈশ্বৰ-প্ৰসাদত তেওঁ নিত্য সিদ্ধ। সেই দেখি কয় "A poet is born and not made" অৰ্থাৎ মেহনত কৰি কোনো কবি হ'ব নোৱাৰে, কবিৰ জন্ম হয়। চেষ্টা কৰি কোনোবাই কোনো কালত কোনো দেশত নতুন ব্যাস, বাল্মীকি, হেতুপীয়েৰ, কালিদাস নাইবা ছেলি, কীট্‌ছ, ৱৰ্ডছৱৰ্থ, চাদি, খচৰ, ওমৰখৈয়াম হোৱাটো কোনোবাই দেখিছেনে? জিনিয়াছ অৰ্থাৎ "নৱনৱোন্মেষশালিনী বুদ্ধিসম্পন্ন ব্যক্তি" ঈশ্বৰৰ ইচ্ছাত জন্মে। ইচ্ছা কৰি, চেষ্টা কৰি, প্ৰাণপাত কৰিও কোনো নেপোলিয়ন বোনাপাৰ্ট বা শিৱাজী বা মহাত্মা গান্ধী বা ৰবীন্দ্ৰ নাথ ঠাকুৰ হ'ব নোৱাৰে। সঙ্গীত, চিত্ৰ, ভাস্কৰ বিদ্যা আৰু কাব্য এই আটাইকেউটাত এই কথাই খাটে। প্ৰত্যেকটিয়ে নিজৰ নিজৰ বাটেদি সৌন্দৰ্য্য সৃষ্টি ৰস সৃষ্টি কৰে; মাথোন উপকৰণ

সুকীয়া! এই চাৰিটি “ৰসোবৈসঃ”ৰ চাৰিটি সোঁতা। ৰসস্বৰূপ আনন্দ স্বৰূপৰ যি লাৱণ্যৰ লীলাময় তৰঙ্গ ভঙ্গ, সেই তৰঙ্গ ভঙ্গ মধুময় হিম্মোল এই চাৰি শিল্পীৰ হৃদয়ত নানা ভঙ্গীৰে বৈ যায়। প্ৰথমত শ্ৰুতি, তাৰপিচতহে স্মৃতি। প্ৰথমতে সামগান আৰু পিচতহে তাৰ বৰ্ণনাৰ চিত্ৰ মূৰ্ত্তি আৰু কাব্যৰ পুৰাণ। সঙ্গীতে সচ্চিদানন্দৰ মধুৰ ওঁকাৰধ্বনি দিব্য কৰ্ণেৰে শুনি গানৰ সৃষ্টি কৰে। চিত্ৰকৰে আৰু সচ্চিদানন্দৰ লীলাগতিৰ অপৰূপ ভঙ্গীক হৃদয়ত ধৰি চিত্ৰত আৰু শিলত তাক সমূৰ্ত্ত কৰে। কবিয়ে সচ্চিদানন্দৰ সুমধুৰ বাণী জগতক শুনায়—যি বাণীয়ে “কাণৰ ভিতৰেদি মৰ্ম্মস্থলত প্ৰবেশ কৰি প্ৰাণ আকুল কৰে।”

এজনে মহাত্মা গান্ধীক সুধিছিল—“মহাত্মা! এইটো কেনে কথা যে আপুনি জাতীয় উত্থানৰ নিমিত্তে আৱশ্যকীয় বস্তুৰ তালিকাত আৰ্ট অৰ্থাৎ শিল্পকলালৈ ঠাই ৰখা নাই?” মহাত্মাই উত্তৰ দিলে— মোক মানুহে ভুল বুজিছে দেখি মই দুঃখিত। বস্তুৰ দুটা aspect অৰ্থাৎ ফাল আছে। সম্প্ৰতি মই মোৰ উদ্দেশ্য কাৰ্য্য সাধিবৰ নিমিত্তে এফালৰটোত সৰহকৈ হেঁচা দিবলগীয়াত পৰিছোঁ, এই মাত্ৰ। সঁচাকৈ কবলৈ গ’লে অন্তৰৰ সহায় ব্যতিৰেকে বাহিৰৰ কোনো মানেই নেথাকে। All true art is thus the expression of the soul. মানুহৰ ভিতৰত বস্তু প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰিলে বাহিৰা আকৃতিৰ কোনো মূল্য নাথাকে। আৰ্ট মোৰ বৰ হেঁপাহৰ সমল। বহুতে নিজকে আৰ্টিষ্ট অৰ্থাৎ শিল্পকলাবিদ আৰু শিল্পসেৱক বুলি কৈ ফুৰে; কিন্তু তেওঁলোকৰ কাৰ্য্যত আত্মাৰ প্ৰেৰণাৰ একেবাৰেই অভাৱ। যেনে বিলাতৰ ওছ্কাৰ ৱাইল্ড। মই বিলাতত থাকোঁতে তেওঁৰ কথা সকলোৰে মুখে মুখে। ৱাইল্ডে বাহিৰৰ আকৃতিকে আৰ্ট বুলি সাৰোগত কৰি দুৰ্নীতিৰ সাধন কৰি তাত ৰহন লগাই দেখিবলৈ শুৱনি কৰিছিল। সকলো প্ৰকৃত আৰ্ট আত্মাক চিনিবলৈ আৰু অনুভৱ কৰিবলৈ সহায়ক হোৱাটো অত্যাৱশ্যক। To a true artist only that face is beautiful which quite apart from its exterior shines with the truth within the soul. প্ৰকৃত শিল্পীৰ চকুত সেই মুখখনিহে সুন্দৰ—যাৰ মুখত আত্মা প্ৰতিবিম্বিত হৈ জিলিকিছে।”

ওপৰত কৈ আহিছোঁ যে প্ৰকৃত সাহিত্যৰ প্ৰধান লক্ষণ মুক্তি। যি সাহিত্যৰ ভিতৰত স্বাধীনতাৰ প্ৰেৰণা, মুক্তিৰ বন্ধনহীনতা, স্বচ্ছন্দে লেখিবৰ শক্তি নাই, সেই সাহিত্য মৃতবৎ। তাৰ আত্ম প্ৰতিভা অবিকলিত, অহাষ্ট, অমহান। মানুহৰ জীৱন বৈচিত্ৰ্যময়। জীৱন্ত সাহিত্যও সেই লক্ষণাক্ৰান্ত। কিন্তু যেতিয়াই আমি সাহিত্যক কঠোৰ নিয়মৰ নিগড় দি বান্ধোচাটো তেতিয়াই সাহিত্যই পঙ্গু আৰু নিজীৱ অৱস্থাৰ ফালে ঢাল লয়। ব্যাকৰণ আৰু অভিধান—যাইকৈ ব্যাকৰণ সাহিত্যৰ ভৰিত বিধি নিষেধৰ কঠিন নিগড়। সংস্কৃত সাহিত্যৰ নিমিত্তে, গ্ৰীক আৰু লেটিন সাহিত্যৰ নিমিত্তে সেই সেই সাহিত্যৰ পিচৰ ডোখৰ কালত যেতিয়া ব্যাকৰণৰ কটকটীয়া জিজ্ঞাসী প্ৰস্তুত হ’ল, তেতিয়াৰে পৰা সেই সেই সাহিত্যৰ অন্তকালৰ শয্যা প্ৰস্তুত হ’ল। সেই প্ৰভাৱত পৰি থাকিও, সংস্কৃত সাহিত্যৰ মাজে মাজে দুবাৰ চাৰিবাৰ যি ভালমাত মাতিছিল সেই মাত মৰণ কালৰ ৰাম নাম, আল্লাৰ নাম, অহৰ্ মজদৰ নাম, গডৰ নাম মাথোন। হাতে

ভৰিয়ে কঁকাল-মূৰে ব্যাকৰণৰ শিকলি পিন্ধি ওলোৱা ভট্টিকাব্য এক অপূৰ্ব বস্তু। সি এক মাৰ্বল পাথৰৰ মনোহৰ মূৰ্ত্তি-প্ৰাণশূন্য নিমাতী-কন্যা। তোমাৰ পেটত ভোক, মুখত লোভ সৰহকৈ আছে যদি, তুমি সেই কন্যাৰ প্ৰেমত পৰি কক্‌বকাই ফুৰিবলৈ সাজু হ'ব পাৰা, কিন্তু ৰত্ন-কন্যাফেৰিৰ পৰা হ'লে মাত কথা একোকে নোপোৱা। কিন্তু সেই বুলি যে সাহিত্যৰ নিমিত্তে ব্যাকৰণ অভিধানৰ একেবাৰেই আবশ্যকতা নাই, এনে নহয়। ব্যাকৰণ, অভিধান নেথাকিলে, ভাষা আৰু সাহিত্য হেঁদাঙি মেলা গৰুৰ দৰে হ'ব আৰু সেই সাহিত্যৰ, সেই ভাষাৰ উপদ্ৰৱত কাৰো টাটি চকোৱা এখনো নেথাকিব। সকলোতে এটা বিবেচনাৰে সৈতে সংযম আৰু বিচাৰেৰে সৈতে বিধি নিষেধৰ নিয়ম থকা ভাল। সাহিত্য আৰু ভাষাতো, নতুবা সাহিত্য আৰু ভাষাৰ উন্নতি কৰোঁ বুলি মুখেৰে হেপোৰ পিটি থাকিলেও একো লাভ নহয়। কিন্তু সেই বুলি সেই নিয়ম কটকটীয়া ডাঙৰ শিকলি হোৱাটো অযুগুত, হলেই মৰণ। জ্ঞাতিভেদৰ মূলসূত্ৰ পাহৰা বাবে, সামাজিক টান বান্ধচাটৰ ফলত উদ্ভৱ হোৱা কঠোৰ ব্ৰাহ্মণ্যৰ সৃষ্টিৰ লগে লগে সাহিত্যৰ পতনৰ গুটিও পচোৱা হয়। সাহিত্যত উচ্ছৃঙ্খলতা যেনেকৈ দোষৰ কথা, “মোক নুছবি মোক নুছবি” বোৰো তেনেকৈ দোষৰ কথা।

যাওক, এইখিনিতে সাহিত্যৰ ভাষাৰ সমন্ধে আঘাৰচেৰেক কথা কওঁ বুলিছোঁ। সকলোৱে জানে যে এই বিষয়ে আজিকালি দুটা মত প্ৰচলিত। এটা হৈছে সাহিত্য সাধু ভাষাত ৰচিত হ'ব লাগে। আনটো দিনৌ ঘৰুৱা-পৰুৱা কথা কওঁতে যি ভাষা ব্যৱহাৰ কৰা যায় অৰ্থাৎ সংস্কৃতৰ অনুস্বাৰ বিসৰ্গ বাদ দি যি ভাষা হয় অৰ্থাৎ সাহিত্যৰ ভাষা যি ভাষা মাথোন সংস্কৃত শব্দৰ ভাৰ-পাচি অথবা যি ভাষাৰ বৰ কাপোৰখন বুদ্ধিৰ দীঘ বাণিৰে বোৱা হয়—সেই ভাষাক একে আঘাৰে অশ্ৰাব্য কৰি আমি এই বিষয়ে কথা কম। আমি এনে সাধু ভাষাৰ কথা কবলৈ গৈছোঁ, যি ভাষা বঙ্গদেশৰ সাহিত্যত মৌলিক ভাষা। আমি এইটোকে বুজিছোঁ যি ভাষাত “আলালেৰ ঘৰেৰ দুলাল” নামৰ প্ৰথম বঙলা নভেলখন ৰচিত হৈছে। আমাৰ অসমত এতিয়ালৈকে এই নতুন যুগৰ সাহিত্যত সাধুভাষা আৰু মৌলিক ভাষাৰ মাজত বঙ্গ দেশৰ দৰে এনে এটা ডাঙৰ ঢাপৰ সৃষ্টি হোৱা নাই। কিন্তু ভৱিষ্যৎ বাণী কৰিব পাৰোঁ যে কালক্ৰমত কম বেছি তেনে ঢাপৰ বিভিন্নতাই দেখা নিদি নেথাকে। সেই দেখি এতিয়াৰ পৰাই আমাৰ লক্ষ্য থকা উচিত যাতে সেই ঢাপটো দেব নোৱাৰা ওখ হৈ নপৰে।

মৌলিক ভাষাৰে সাহিত্য ৰচনা কৰিবৰ প্ৰয়াসী সকলে কয় যে ভাষা ভাবৰ বাহন, ভাব ভাষাৰ বাহন নহয়। অৰ্থাৎ ভাষা ঘোঁৰাৰ ওপৰত উঠি ফুৰা—চোৱাৰী ভাবহে। ভাষা ঘোঁৰাই যদি চোৱাৰীৰ কান্ধত উঠিবলৈ যায়, তেন্তে ‘ওলোটা বুজিলি ৰাম’ হ'ব। কথা কোৱাৰ ভাষাৰ মাজেদিয়েই আমি দিনৌ আমাৰ অন্তৰৰ সকলোৰকমৰ ভাষাকে প্ৰকাশ কৰোঁ। খং প্ৰকাশ কৰোঁতেও সেই ভাষা, মৰম কৰোঁতেও মৰমৰ বাণী সেই ভাষা, প্ৰেম কৰোঁতেও প্ৰেমৰ প্ৰতিধ্বনি সেই ভাষা। তেন্তেনো বাহিৰা পোছাকী সাধুভাষা এটাৰ আশ্ৰয় লওঁ কিয়? যদি সাহিত্যৰ উদ্দেশ্য আন্তৰিক ভাব বৈচিত্ৰ্যৰ বাহ্যিক প্ৰতিমূৰ্ত্তি হয়, তেন্তে স্বতঃস্ফুৰিত ভাষা এটাৰ সাহায্য

পৰিত্যাগ কৰি কৃত্ৰিম সাধু ভাষা এটাৰ সহায় লবলৈ যাওঁ কিয়? সদায় সকলো সময়তে ভাব প্ৰকাশক প্ৰাণশক্তিপূৰ্ণ মৌলিক ভাষাক বৰ্জ্জন কৰি দহজ্জন পণ্ডিতে প্ৰস্তুত কৰা ভাষা এটাক গ্ৰহণ কৰোঁ কি বুলি? সাহিত্যক যদি সৰ্বসাধাৰণতে ব্যৱহাৰ কৰা ভাষাত নিশ্চয় তাক গঢ়িব লাগিব।

এইখিনিতে এটা কথা ভাবি চোৱা উচিত—সাহিত্য সঁচাকৈয়ে সৰ্বসাধাৰণৰ নিমিত্তে নে? সৰ্বসাধাৰণ শব্দটো এইখিনিতে ইংৰাজী ‘মব্’ শব্দৰ অৰ্থবাহক ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিছোঁ। সাহিত্যক বাস্তৱিকে মবৰ উপযোগী কৰি প্ৰস্তুত কৰিব পাৰিলেতো বঢ়িয়া কথাই; কিন্তু সম্ভৱ নে? এক প্ৰকাৰে সেইটোক অসাধ্যকামকে বুলিব লাগে। আজিলৈকে কোনো সভ্য দেশত এনেকুৱা কিন্তু হোৱা নাই। সাহিত্যও দৰ্শন, বিজ্ঞান আৰু আৰ্টৰ নিচিনাকৈ সাধাৰণ অৰ্থাৎ ‘মব’ৰ ওপৰ খাপৰ বস্তু নহয় জানো? দৰ্শন, বিজ্ঞান, আৰ্টৰ নিচিনা সাহিত্যও মহৎ বস্তু। জগতত সকলোবোৰ মহৎ বস্তুৱেই অসাধাৰণ। সাধাৰণতে সহজে যিটো নেদেখে, অনুভৱ কৰিব নোৱাৰে, সেইটোৱেই মহৎ। তাৰ ওলোটোটো সাধাৰণ হৈয়ে ‘মব্’। উদাহৰণ স্বৰূপে ধৰক কলিকতাৰ কালীঘাটত অঁকা ছবিবোৰ। সাধাৰণতে সেই ছবিবোৰ স্বঃছন্দে বুজে আৰু কিনি ঘৰলৈ লৈ যায়। কিন্তু সেই ছবিবোৰত চিত্ৰকলাৰ কিবা পদাৰ্থ আছে নে? ৰাফেলৰ ভেনডাইকৰ নাইবা শ্ৰীযুত অবনীন্দ্রনাথ ঠাকুৰৰ ছবিৰ কিবা মৰ্ম্ম সাধাৰণে অনুভৱ কৰিব পাৰিবনে? উচ্চ অঙ্গৰ প্ৰকৃত সঙ্গীতৰ মৰ্ম্ম সাধাৰণে বুজিব পাৰে নে? সাধাৰণ মৰ্ম্ম পোৱা সঙ্গীতত প্ৰায়ে সঙ্গীত বিদ্যাৰ উচ্চ অঙ্গৰ কিবা থাকে নে? কাব্যৰ কথাকে চাওক : ৰৱঁছৰথ, ছেলি, টেনিছন, ব্ৰাউনিং আন কি ৰবীন্দ্রনাথৰ কবিতাও সাধাৰণৰ বোধগম্য বস্তু হয় নে? কালিদাস, ভৱভূতি, মাঘ আৰু ভাৰতীয় কাব্যৰ মোল সাধাৰণৰ আগত কিমান? দৰ্শন, বিজ্ঞান, জ্যোতিবিদ্যা, গণিত, আৰ্ট এই সকলোবোৰৰে সুকীয়া ভাষা আছে। সেই বিষয়ত বিজ্ঞসকলে সেই সেই ভাষা বুজে আৰু তেওঁলোকৰ সেই সেই বিষয়ত সেয়ে নিজা ভাষা। তেওঁ সাহিত্যৰো সেইদৰে নিজস্ব ভাষা নহবৰ কাৰণ কি? সাধাৰণ সকলোৱে অৰ্থাৎ ‘মবে’ বুজিব পৰাকৈ দেখোন দৰ্শন, বিজ্ঞান, গণিতৰ পৰিভাষা ৰচিত হোৱা নাই? সাহিত্যও এখন শাস্ত্ৰ নহয় জানো? সাহিত্যৰো নিজৰ পৰিভাষা থাকিব নেপায় জানো? কবিয়ে কবিতা লেখোঁতে নিজৰ অন্তৰৰ প্ৰেৰণা অনুসাৰে, কবিতাৰ প্ৰাণটি সৰ্ব্বতোভাৱে অনুভৱ কৰি লেখে। লোকে অৰ্থাৎ সাধাৰণে সেইটো তেওঁৰ দৰে বুজিলে নে নাই, সেইফালে তেওঁ বৰকৈ চকু দিবলৈ গ’লে, তেওঁৰ মুখ্য কাব্য সফল হোৱাটোৱেই টান। কবিৰ অন্তৰৰ ভুমুক তেওঁৰ নিজা বস্তু। তেওঁৰ নিজা সুকীয়া ভাষাৰ ৰহস্যইদিহে সেই ভুমুক ওলায়। মানুহৰ ভিতৰত যি কবি অনুভূতি আছে কবিয়ে কবিতাৰ ভাষাৰেহে তাক প্ৰকাশ কৰিব। সেই অনুভূতি প্ৰকাশক কবিতাৰ ভাষা সাধাৰণ ভাষাৰ নিচিনা হবলৈ আশা কৰাই বৃথা। মুখৰ ভাষা পৰিবৰ্ত্তিত হৈ যেতিয়ালৈকে কবিতাৰ ভাষা নাছিল, তেতিয়ালৈকে কোনো কাব্যই সৃষ্টি হোৱা নাছিল। সাহিত্যই যি গঢ়েৰে, যি ভঙ্গীৰে মনোহৰ হৈ আত্মপ্ৰকাশ কৰে সেই আত্মপ্ৰকাশৰ ভাষা সাহিত্যৰেই যে সুকীয়া সমল।

দিনো আমি যি ভাষা ব্যৱহাৰ কৰোঁ, সেই ভাষা দৈনিক জীৱনৰ আৱশ্যকতাৰ ভাষা, আহাৰীয়া কালৰ চিত্তবিনোদৰ ভাষা। সেইভাষা ধীৰ, স্থিৰ, সংযম, গভীৰ ভাষা হবই নোৱাৰে। সাহিত্যত অনুভূতিৰ পূৰ্ণতা, অখণ্ডতা অত্যাৱশ্যক। সাহিত্যৰ লক্ষ্য শিল্প ৰচনা। দৈনিক কৰ্মজীৱনৰ চঞ্চল এধাডুখৰীয়া আৰু হুৰামুৰা কথা-বাৰ্তাৰ ভাষাই সেই কাৰ্য্য কৰে কেনেকৈ? ঘোঁৰাত উঠি ঢাপলি মেলোঁতে নাইবা বোকা খচি ঘৰৰ বেৰলিপি থাকোঁতে নাইবা পথাৰৰ মাটিৰ সীমা ঠেলাঠেলি লৈ দন্দ কৰি থাকোঁতে, যেনে আছে তেনে অৱস্থাতে কোনোবাই লব মাৰি গৈ কৰুৱাৰ বালিত বাহৰ কৰি, বৰভৰালী, বৰমেধি, বৰদেউৰী, বৰপূজাৰী আৰু আন আন বৰ বৰ শিষ্যৰ সৈতে সভাকৰি বহি থকা প্ৰভু জগন্নাথৰ ওচৰত আঁঠু লৈ তাৰ কোনো কথা নিবেদন কৰি সভা শুৱনি কৰিবলৈ যোৱাটো কেনে বিধৰ কথা হ'ব, এবাৰ ভাবি চাওক। মৌখিক ভাষাৰ বিচনী বা এচাটিয়ে সাহিত্যৰ গাৰ বাহিৰৰ ছালখন খন্তেকলৈ অলপ শীতল কৰিব পাৰে কিন্তু ভিতৰৰ বিষাগ্নি নুমাৰ কেনেকৈ? আৰু এটি কথা নেপাহৰিলে নচলিব। সাহিত্যত অকল ভাল ভাবটি হলেই যে সকলো হ'ল, এনে নহয়। তাৰ মান মৰ্যাদা ৰাখিবৰ নিমিত্তে ভাল পোছাকটিও দৰকাৰ। ভাষাই হৈছে সেই পোছাক। কোনোবাই হজুৱা, আঁঠুমূৰীয়া চুৰিয়া এডোখৰ কঁকালত আঁৰিয়েই হাচটি লৈ দাৰ্শনিক, বৈজ্ঞানিক সকলেৰে সংগঠিত বিদ্বানৰ সমাজত বহিবলৈ ঠাই পোৱাটোৱেই টান হ'ব। পদুমৰ চকাটিত আবৰি থকা পাপৰিবোৰো চকাটিৰ যোগ্য হব লাগিব; নতুবা নুশুৱায়। ভাষা উজু আৰু সৰল হ'ব লাগে বুলি আত্মকাল কৰি থাকিবৰ সকাম বৰ নেদেখোঁ। সাহিত্যিকৰ অন্তৰ সৰল হ'লে, তেওঁৰ ৰচনাৰ ভাষাটিও সৰলতাৰ শুভ মহিমাৰে বিমণ্ডিত হ'ব আৰু সেই সৰল ভাষাই সৰল মানুহৰ অন্তৰ স্পৰ্শ কৰিবই কৰিব। আনপিনে সাহিত্যিকজন যদি জেলেপীয়া পাক হয়, তেন্তে তেওঁ যিমানকে ঘৰুৱা উজু ভাষাৰে তেওঁৰ ৰচনা নেলেখক সেই ৰচনাই, তেওঁৰ ভাব যিমানেই মহাবীৰ মহাৰাণী নহক, চক্ৰবেহু সৃজন কৰি সেই ভাব অভিমন্যুক বধ কৰিবই। মুঠতে লেখকে সাধু ভাষাতেই লেখক বা মৌখিক ভাষাতেই লেখক ৰচনাত অন্তৰৰ প্ৰাণ ঢালি দিলেই সেই ৰচনা সাহিত্য হ'ব। সাহিত্যৰ ৰচনা অকল উজু আৰু স্বাভাৱিক হলেই যে হ'ল, এনে নহয়। সি উদাৰ, মহৎ আৰু শ্ৰীমন্ত হোৱাও আৱশ্যক। মুঠতে কওঁ যে সাহিত্যত মৌখিক ভাষা আৰু সাধু ভাষা দুইটালৈ স্থান আছে। প্ৰতিভাবান লেখকে যেতিয়া যিটোক অন্তৰৰ, প্ৰেৰণাৰ উপযোগী যেন দেখে, সেইটোকে ব্যৱহাৰ কৰে। প্ৰতিভাবান লেখকৰ হাতত দুইটাৰ সন্মিলন ঘটি মনোহৰ সাহিত্যৰ সৃষ্টি হয়।

অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্য

[অ. ভা. উ. সা. সভাত দিয়া দ্বিতীয় বক্তৃতা]

যোৱাবাৰৰ বক্তৃতাত অসমীয়া ভাষাৰ সম্পৰ্কে দুটামান কথা কোৱা গৈছিল। বক্তৃতাত ভাষাৰ বিষয়ে আৰু দুটামান কথা কবৰ ইচ্ছা। বাস্তবিক পদ্ধতি এই বক্তৃতাটোৰ নাম ‘অসমীয়া ভাষা’ নহৈ যে কেৱল ‘ভাষা’ হ’ব লাগিছিল, আপোনালোকে বক্তৃতাটো শুনিলেই বুজিব পাৰিব। কিন্তু মায়ামমতা লৈয়েই সংসাৰখন। মমতাৰ ডোল ছিঙিব নোৱাৰি। মূৰ-শিতানৰ “ভাষা” গাকটিৰ ভিতৰত অসমীয়া এই কমোৱা তুলা সুমাই দি কোমলকৈ লৈ গোটেইটোৰ নাম “অসমীয়া ভাষা” ৰাখিলো। এই কোমল গাকত মূৰ থৈ আপোনাসকলৰ আগত সঁচাই-মিছাই অলপ লেবেলবাওঁ। দায়-দোষ নধৰি দয়া কৰি শুনিলে পৰম কৃতার্থ হম।

মাতৃভূমি আৰু মাতৃভাষাতকৈ কিবা সোৱাদ বস্তু এই পৃথিৱীত আছে নে ক’ব নোৱাৰোঁ। মানুহ যিমান কি নিজ দেশ আৰু নিজ মাতৰ পৰা আঁতৰি থাকক, হেজাৰ সি মুখেৰে স্বদেশ আৰু স্বভাষা দ্ৰোহী হওক, তাৰ অন্তৰ যদি সঁচাসঁচিকৈয়ে মানুহৰ অন্তৰ হয়, তেন্তে যি মাতৃভাষা আৰু মাতৃভূমিৰ নামত দ্ৰৱ নহৈ নোৱাৰে। জ্ঞান-শুনিয়েই সংস্কৃত কবিয়ে ‘জননী-জন্মভূমিঞ্চ স্বৰ্গাদপি গৰীয়সী’ বুলি মানুহৰ মনৰ কথাটি সুন্দৰ দেৱভাষাত কৈ গৈছে। স্বৰ্গলৈ গ’লে কেনে সুখ-সন্তোষ পোৱা যায় ক’ব নোৱাৰোঁ কিন্তু জননী আৰু জন্মভূমিলৈ গৈ মাতৃ আৰু মাতৃভূমিৰ মুখৰ পৰা মধুৰ মাতৃভাষা শুনিবলৈ পালে আমি স্বৰ্গলৈ যাবলৈ ইন্দ্ৰৰ পৰা পোৱা নিমন্ত্ৰণো যে অস্বীকাৰ কৰিবলৈ সাজু আছোঁ, তাক বোধকৰোঁ স্বয়ং ইন্দ্ৰইও জানে। মাতৃভাষাটো বাদ দিলে জননী আৰু জন্মভূমিৰ মূল্য সৰহ ভাগ বাদ পৰে। আমি বাহিৰত যিমান কি লাগে বিদেশী বেবেৰিবাং মাতেৰে কথা কওঁ, আপোন দেশলৈ গৈ আপোন আইৰ মুখৰ পৰা মিঠা দেশী মাতৰ কথা শুনি কাণ জুৰাবলৈ নেপালে আমাৰ ঘৰক ঘৰ যেন নেলাগি বাঁহতল যেন লাগিব। “আই মোৰ ভোক লাগিছে।” “আহাঁ মোৰ বোপাই; পকাখৰিচা দি লফা শাকৰ আঞ্জা ৰান্ধি থৈছোঁ। তাৰে দুগৰাহমান ভাত খোৱাঁহি।” এনে মাতৰ সলনি, আইৰ ঘৰলৈ গৈ আইৰ মুখৰ পৰা যদি শুনো “গুড় মণি মাই ডিয়েৰ ছন। বয়। বাবা চাহাবকা ওৱাছে খানা লাও” তেন্তে মনত কেনে লাগিব? প্ৰত্যেক অসমীয়াই আপোনাৰ মনতে আপুনি কথাটো গমি চাওক। ইংৰাজ গ্ৰীণলেণ্ডতে থাকক, কি ফক্লেণ্ডতে থাকক, বিলাতত তেওঁৰ চৈধ্য পুৰুষৰ ভিতৰতো ভেটি-মাটি এচমকা স্বদেশপ্ৰেম, স্বভাষাত আস্থা আৰু আত্মীয়গোঁৱৰ প্ৰবল দেখিয়েই জগতত সি আজি ইমান ওখ। আমাৰ এটা কথা আছে, “দাঁত নসৰিলে দাঁতৰ মোল নুবুজি।” অসমৰ পৰা আমি সৰি নপৰিলে বা অসম আমাৰ পৰা সৰি নপৰিলে অৰ্থাৎ অসমৰ পৰা আমি বিদেশলৈ ওলাই নাহিলে অসম, অসমীয়া আৰু অসমীয়া ভাষাৰ আমি ভালকৈ মোল বুজিব নোৱাৰোঁ। প্ৰণয়ৰ সোৱাদ বুজিবলৈ যেনেকৈ বিচ্ছেদ লাগে—অসম,

অসমীয়া আৰু অসমীয়া ভাষাৰ সোৱাদ বুজিবলৈ তেনেকৈ আমাৰ সেইবিলাকৰ পৰা কিছুকাল স্থায়ী বিচ্ছেদৰ আৱশ্যক। মোৰ আজিলৈকে মনত আছে—বহুগুণী স্বদেশপ্ৰেমিক শ্ৰদ্ধাভাজন স্বৰ্গীয় গুণাভিৰাম বৰুৱাই কৈছিল, এবাৰ তেওঁ পশ্চিমলৈ ফুৰিবলৈ যাওঁতে সেই ফালে কোনো এঠাইৰ ৰেইলৱে ষ্টেছনত তীৰ্থ কৰিবলৈ যোৱা হঠাৎ এটা অসমীয়া মানুহ দেখিবলৈ পাই তেওঁ ইমান আনন্দিত হৈছিল যে তাক তেওঁ লৰ মাৰি সাৱটি নধৰি থাকিব নোৱাৰিলে। সেইটো মানুহে অসমত গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ নিচিনা লোকৰ পৰা আলিঙ্গন পোৱা দূৰত থাওক, মাত একেধাৰ পাবলৈকো তপস্যা কৰিব লাগিলহেঁতেন।

যাওক এইবিলাক, ৰাজভগনৰ কথা কবলৈ গৈ আমি বাদুলীয়ে কল খোৱা কথাত পৰিলোঁহি। আজি বক্তৃতাত কবলগীয়া কথালৈ যাওঁ।

ভাষা কাক কয়? ভাষাটো কি বস্তু? ভাষাৰ প্ৰধান লক্ষণ কি? এনেবিলাক প্ৰশ্নৰ উত্তৰ যাকে সোধা যায়, সেয়ে মোটামুটিকৈ দিবলৈ আগবাঢ়িব। কিন্তু উত্তৰ দিওঁতাসকলে এইবোৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়াটো যিমান উজু বুলি ভাবে, স্বৰূপতে সিমান উজু হোৱাহেঁতেন অতি পুৰণি প্লেটো আৰু এৰিষ্টটল'ৰ কালৰ পৰা আজিৰ হুইটনি আৰু মেঞ্চমুলাৰৰ কাললৈকে ভাষাজ্ঞসকলৰ পৰা এইবোৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ তিনিশ তিনিটা বিধীয়া হৈ নোলালেহেঁতেন। এই বিচিত্ৰ সংসাৰত প্ৰায়েই দেখিবলৈ পোৱা যায় যে যিবিলাক কথাৰ উত্তৰ আমি অতি উজু বুলি ভাৰোঁ সেইবিলাক কথাৰে উত্তৰ দিবলৈ গৈ, আমি পেপুৱা লাগি যাওঁ। তাহানি মহাজ্ঞানী ছক্ৰেটিচে গ্ৰীচৰ পণ্ডিতাভিমানী ছফিষ্টবিলাকক তেওঁবিলাকে যিবোৰ কথা লৈ নিতৌ দীঘল দীঘল বক্তৃতা কৰে, সেইবিলাক কথাৰ সংজ্ঞা, মানে, সুধিবলৈ ধৰিলত তেওঁবিলাকৰ বিদ্যাবুদ্ধি সোপাই তল পৰি গ'ল। যিবিলাক কথা আমি বেছ বুজিছোঁ, সেইবিলাক কথা কি বুজিছোঁ যদি কাৰবাক বুজাই কবলগীয়াত পৰোঁ অনেক সময়ত আমাৰ গা জ্বৰ-ঘামে ঘামি যায়।

মানুহে মনৰ চিন্তা বা ভাব প্ৰকাশ কৰিবৰ সঙ্কেত স্বৰূপে নানা প্ৰকাৰে লগ লগোৱা আৰু সজোৱা যিবিলাক নানাসুৰীয়া শব্দ বা মাত ব্যৱহাৰ কৰে সেইবিলাককে ভাষা বোলা যায়। যিবিলাক মাত মাঠোঁ, ভাষা নাম পাবৰ আগেয়ে সেইবিলাক অৰ্থবোধক হ'ব লাগে, নতুবা অৰ্থশূন্য বান্দৰৰ কিচিমিচি বা বনৰীয়া চৰাইৰ গীতৰ সৈতে তাৰ একো প্ৰভেদ নাথাকে। ভাষা ভাবৰ বাহ্যিক আকৃতি। নিৰাকাৰ মন লোকৰ আগত সাকাৰ হৈ প্ৰকাশ হ'বৰ নিমিত্তে ভাষাৰূপে আমাৰ মুখত অৱতাৰ। বিদেশী ভাষাৰ শব্দবিলাক যি বুজে, তাৰ নিমিত্তে সেইবিলাক ভাষা। যি নুবুজে তাৰ নিমিত্তে সেইবিলাক টকাৰ মাত বা টেকীৰ কোব। তুমি আমি জাৰ্মাণ বা ৰুছিয়ান ভাষা নেজানো। তোমাৰ আমাৰ পক্ষে সেই দুই ভাষাৰ কথাবোৰ আচহুৱা দোৱান আৰু ভদীয়া কাউৰীৰ কেলকেলনিৰ সৈতে সমান। তোমাৰ আমাৰ পক্ষে সি ভাষা-নহয়।

আমাৰ মনৰ ভাব মুখৰ বাহিৰে আন আন উপায়েৰেও প্ৰকাশ কৰিব পাৰি। সেইবিলাক উপায়ৰ ভিতৰত লেখাটো প্ৰধান কিন্তু লেখাটো ভাব প্ৰকাশ কৰিবৰ প্ৰথম

সাক্ষেতিক উপায় নহয়। ভাবটোক মুখৰ শব্দই, শব্দটোক লেখাই প্ৰকাশ কৰে। অৰ্থাৎ লেখাই সমুখাসমুখিকৈ ভাব প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰি শব্দৰ গাত আঁৰ লৈ তাক প্ৰকাশ কৰে। কোৱা ভাষা আছে বুলিয়েইতো লেখা ভাষা হ'ল। কোৱা ভাষা নহ'লে লেখা ভাষা ঘৰ-দুৱাৰ, মাটি-ভেটি নাইকিয়া কেলেহুৱা। লেখা ভাষা কোৱা ভাষাৰ ফটোগ্ৰাফ বা নক্সা। কোৱা ভাষা নেথাকিলে আৰ্হিশূন্য নক্সাৰ অস্তিত্ব কত? যি কেৱল কিতাপ পঢ়িয়েই বিদেশী ভাষা শিকে, সেই ভাষাত সি কথা কব খুজিলে কেনে বিপদত পৰে তাক সকলোৱে বঢ়িয়াকৈ জানে। সি তেতিয়া চকুৰ ভাষাক কাণৰ ভাষালৈ তৰ্জমা কৰিবলগীয়াত পৰে। প্ৰথমে কাণৰ ভাষা তাৰ পিছতহে চকুৰ ভাষা। ভাষাক একেবাৰেই চকুৰ ভাষা কৰিব পাৰি 'হাইৰোগ্লিফিক্সে'ৰে অৰ্থাৎ পুৰণি ইজিপ্তবাসীবিলাকৰ দৰে নক্সা আঁকি। কিন্তু এই নক্সা আঁকা প্ৰথাৰে মানুহৰ ভিতৰত মনৰ ভাব সলনাসলনি কৰিব লগাহেঁতেন মানুহৰ উন্নতি পয়া লগা লৰাৰ নিচিনা একেবাৰেই ঠিহিৰা মাৰি ৰ'লহেঁতেন। যাৰে তাৰেতো নক্সা-আঁকা বিদ্যা নাহে। ভালকৈ নক্সাটো আঁকা নহলেও আনৰ পক্ষে বুজি উঠা টান। নক্সাই বাহিৰা বস্তুবোৰহে আঁকি দেখুৱাব পাৰে। 'ৱেষ্ট্ৰেক্ট' ভাৱবোৰ অৰ্থাৎ বস্তুৰ পৰা পৃথক কৰি বুজুৱা গুণ বা অৱস্থা প্ৰকাশক ভাববোৰ, ক্ৰিয়া আৰু বিশেষণ প্ৰভৃতি ভাব তাৰে দেখুৱাটো প্ৰায় অসম্ভৱ। আপোনাসকলৰ মনত থাকিব পাৰে, আজি বছৰচেৰেক হল স্পেন্সাৰ নামেৰে এজন ইংৰাজ বেলুনিষ্ট কলিকতালৈ আহি বেলুনত উঠি লোকক ৰং দেখুৱাওঁতে এবাৰ তেওঁ কানে-কানমাৰিয়েহে সাৰি গ'ল। সেইবাৰ কলিকতাৰ পথাৰৰ পৰা তেওঁ বেলুনত উঠিছিল। বেলুনে চকুৰ পচাৰতে তেওঁক কৰবালৈ উৰাই লৈ দৃষ্টি অগোচৰ কৰিলে দেখি এই নগৰৰ মানুহ আটাইবোৰে মহাচিহ্নিত হৈ তেওঁৰ বিপদৰ আশঙ্কা কৰিবলৈ ধৰিলে। দুদিনৰ মুৰত বাতৰি পোৱা গ'ল যে তেওঁ 'বাৰাসাত' বুলি এখন ঠাইত পৰিছিলগৈ। স্পেন্সাৰ বিলাতৰ পৰা অহা একেবাৰেই নতুন মানুহ। ভাৰতৰ কোনো ভাষাকে নেজানে আৰু বাৰাসাত গাঁৱলীয়া মানুহেও ইংৰাজী নুবুজে, গতিকে তেওঁ মহাবিপদত পৰিল। ঠাৰে-চিয়াঁৰে খোৱা বস্তু খুজি তেওঁ পেটৰ ভোক খেদালে, কিন্তু তাৰ পৰা আহিবলৈ গাড়ী পোৱা যায় নে নেযায় এই কথা বুজাব নোৱাৰি তেওঁ মক্ষিলত পৰিল। শেহত গাড়ী এখনৰ নক্সা এটা মাটিত আঁকি সিহঁতক কোনোমতে কথাটো বুজাব পাৰিলে। এই ঘটনাৰ পৰা বুজিব পাৰি যে নক্সা আঁকা ভাষাত কথা কোৱা ভাষাতকৈ এইটো বেছি সুবিধা আছে যে তাক পৃথিৱীৰ সকলো মানুহেই বুজিব পাৰে; কিয়নো তাৰ সন্ধেতবোৰ কোৱা ভাষাৰ দৰে মইমতীয়া arbitrary নহয়।

সন্ধেতেৰে ভাব প্ৰকাশ কৰিবৰ আৰু এক উপায় আছে—যাক অঙ্কভাষা বুলিব পাৰি—যেনে ১, ২, ৩, ক, খ, গ,। এই অঙ্কভাষা আধুনিক আৱিষ্কৃত আৰু ইয়াৰে মানুহৰ দৈনিক কাম-কাজ সুচাৰুৰূপে চলাব নোৱাৰি। ঠাৰে-চিয়াঁৰে কথা কবৰ এটা উপায় আছে, যাক আমি ঠাৰী-চিয়াঁৰী ভাষা বুলিব খোজোঁ। আমাৰ শৰীৰৰ অঙ্গ-প্ৰত্যঙ্গ বিলাকৰ বিশেষকৈ হাতৰ অঙ্গি-ভঙ্গি কৰি আমি এই ভাষাৰে মনৰ ভাব প্ৰকাশ

কৰোঁ। এনে ভাষাৰে আমাৰ ভালেমান সাধাৰণ আবশ্যকীয় ভাব প্ৰকাশ কৰিব পাৰোঁ। যেনে “মোৰ ভোক লাগিছে” “টোপনি ধৰিছে” ইত্যাদি। কলা-বোবা মানুহে এই ঠাৰী-চিয়ঁৰী ভাষাৰেই কাম চলায়। ঠাৰী-চিয়ঁৰী ভাষা নক্সা অঁকা ভাষাৰ দৰে কথা-কোৱা ভাষাটো এই হিচাপে অলপ শ্ৰেষ্ঠ যে তাৰ গোটেই পৃথিৱীৰ মানুহেৰে সৈতে অলপ অচৰপ কাম চলাব পাৰি। এই ভাষাৰে নগাৰে সৈতে ইংৰাজে, ইংৰাজৰ সৈতে অসমীয়াই, অসমীয়াৰে সৈতে জাপানীয়ে কথা কব পাৰে। ঠাৰী-চিয়ঁৰী ভাষাটো মানুহৰ প্ৰকৃতিগত। মানুহে কোৱা-ভাষা উপাৰ্জন কৰাৰ আগেয়ে সম্ভৱতঃ এই ঠাৰী-চিয়ঁৰী ভাষাত কথা কৈছিল। অতি আদিতে মানুহ আৰু পশুৰ ভিতৰত যেতিয়া প্ৰভেদ কম আছিল, তেতিয়া বোধকৰোঁ এই ভাষাই চলিত আছিল। এই ভাষা আমাৰ বাপতিসাহেন আৰু আমাৰ পুৰুষানুক্ৰমিক গুণাধিকাৰ ফল। এই ভাষাৰেই পোন্ধৰ শতিকাত প্ৰথমতে পৰ্তুগিজ বোপাৰীয়ে দক্ষিণাত্যৰ মালাবাৰী বোপাৰীৰে সৈতে বেহা-বেপাৰ কৰি নিজৰ দেশৰ শোকোতা দি ৰত্নগৰ্ভা ভাৰতৰ মুকুতা জাহাজত ভৰাই আপোন দেশলৈ লৈ গৈছিল। এই ভাষাৰেই আজি মুদৈ চূড়ামণি ইংৰাজ আফ্ৰিকাৰ দুৰ্গম অৰণ্যত সোমাই ৰঙা বগা কাচৰ মণি হাতত আৰু উলামূলা কৰিলে, মাৰ্টিন হিলৈৰ গুলী মূৰত দি লবেঙ্গুলাৰ নাঙঠা প্ৰজ্ঞাৰে সৈতে বেহা-বেপাৰ চলাব লাগিছে। এই ভাষাৰেই অসমীয়া সাউদে আৰু চলে-চেলুবে, কলে-কৌশলে ধৰুৱা অসমীয়াক গিলোঁতা মাৰোৱাৰী বোপাৰীয়ে অকা আৰু ডফলাৰ চকুত ধূলি মাৰি মাৰি সিহঁতেৰে সৈতে ৰবৰ এঠা আৰু কপাহ আদিৰ ব্যৱসায় কৰি ধনী হব লাগিছে। এনে কিছুমান ভাব আছে, যি মনত উদয় হলেই তাৰ লগে লগে শৰীৰৰ অঙ্গিভঙ্গিও উদয় হয়। যেনে খং উঠিলে কপালৰ গাখি থোপা হয়, ৰং লাগিলে মুখৰ কোৱাৰি দুখন কোঁচ খাই গৈ যাৰ বগা দাঁত আছে ওলায়, যাৰ ক'লা দাঁত আছে ওলায়, যাৰ বগা দাঁত, ক'লা দাঁত একো নাই তাৰ ৰঙা আলু ওলায়, আমাক সুখৰ দিয়ে যে সেইটো হাঁহি। যাৰে তাৰে অঙ্গি ভঙ্গি দেখিলেই আমি অনেক সময়ত স্বভাৱতে বুজিব পাৰোঁ, কাৰ মনত কি ভাব ওলাইছে। ঠাৰী-চিয়ঁৰী ভাষাৰ পৰা আমি ইমান উপকাৰ পাই যে কথা-কোৱা ভাষা ব্যৱহাৰ কৰোঁতেও আমি তাৰ ওপৰত হাত নেপাতি নোৱাৰোঁ। বস্তা বহুত দূৰত থকাৰ গতিকে আমি তেওঁৰ কথা শুনিবলৈ নেপালেও, তেওঁ ঠাৰে-চিয়ঁৰে কি কৈছে, আমি বুজিব পাৰোঁ। মানুহ সভ্যতাৰ জখলাত যিমান খোপে খোপে উঠি আহিছে, কথা কওঁতে তেওঁৰ সিমান ঠাৰ-চিয়ঁৰ বাদ পৰি আহিছে। অশিক্ষিত গাঁৱলীয়া মানুহে শিক্ষিত মানুহতকৈ বেছি ঠাৰ-চিয়ঁৰ ব্যৱহাৰ কৰে। সভা-সমিতিত লোকৰঞ্জক বস্তাসকলে বেছিকৈ ঠাৰ-চিয়ঁৰী অঙ্গি-ভঙ্গিৰ সহায় লয়, কাৰণ সৰ্বসাধাৰণ অশিক্ষিত মানুহৰ মূৰত কথাবোৰ দকৈ বহুৱাই দিবৰ নিমিত্তে সি অতি লাগতিয়াল। শিক্ষিত পণ্ডিত জ্ঞানৰ আগত বক্তৃতা দিয়া বাৰিষ্টাৰৰ কথাৰ লগত সিমান অঙ্গি-ভঙ্গি নাই, ৰাজনীতি আলচ কৰা ৰাজহুৱা সভাৰ বা মেলৰ বস্তাৰ বা মেলুৱৈৰ কথাৰ লগত যিমান থাকে। ঠাৰী-চিয়ঁৰী ভাষাই কথা-কোৱা ভাষাক খেদাই কেতিয়াও তাৰ বতাহ বাহ লব নোৱাৰে। সি কোৱা ভাষাৰ লগুৱা মাথোন; গিৰিহঁত নহয়। কোৱা

ভাষা য'ত য'ত বেঙায়, ঠাৰী-চিয়ঁৰী ভাষাই ত'ত ত'ত সেই বেঙোৱা সুকণ্ঠাবোৰ মাৰি দিয়ে মাত্ৰ। কিন্তু ঠাৰী-চিয়ঁৰী ভাষাৰ জন্ম কোৱা ভাষাৰ আগ হৈও ভাৰতৰ আৰ্য্যজাতিৰ অগ্ৰজ্ঞ অনাৰ্য্য জাতিৰ দৰে, দৈব-দুৰ্ব্বিপাকত আৰ্য্য কোৱা-ভাষাৰ দাসৰ বাহিৰে ওখ পদৰ পৰা বঞ্চিত। পুৰণি গ্ৰীচৰ হেল্‌ভেটিয়ছ নামৰ পণ্ডিত এজনে কৈছিল বোলে “আমি মানুহ হ'লোঁ কেবল আমাৰ হাত দুখন থকাৰ নিমিত্তে। যদি আমাৰ হাতৰ আগডোখৰ ঘোঁৰাৰ টাব বা গৰুৰ খুৰাৰ নিচিনা হ'লহেঁতেন, তেন্তে আমিও বনৰীয়া জন্তুৰ দৰে বনবাসী হৈ বনে বনে ঘূৰি ফুৰিব লাগিলহেঁতেন।” হওঁতে এনে অনুমান অসম্ভৱ নহয় যে যদি আমাৰ যদি পুৰুষসকলৰ হাত দুখন আহাৰ প্ৰস্তুত কৰাৰ নিচিনা অত্যাৱশ্যকীয় কামৰ ব্যৱহাৰত বন্দী হৈ নেথাকিলেহেঁতেন, তেন্তে তেওঁলোকে কিজানি ঠাৰী-চিয়ঁৰী ভাষাতেই সন্তুষ্ট হৈ কোৱা ভাষা উপাৰ্জন কৰিবলৈ চেষ্টা নকৰিলেহেঁতেন। কোৱা-ভাষাৰে বিজ্ঞানে ঠাৰী-চিয়ঁৰী ভাষাত মইমতীয়া অংশ খুব কম দেখা যায়। গোটাচেৰেক উচ্ছাসব্যঞ্জক শব্দ (Interjection) আৰু গোটাচেৰেক বস্তু বা পদাৰ্থ অনুকাৰী শব্দৰ (Onomatopoeic) বাহিৰে কোৱা ভাষাৰ শব্দবিলাক প্ৰায় গোটেইবোৰ মনৰে সজা। ভাব আৰু শব্দৰ ভিতৰত ইয়াত কোনো সন্দেহ নাই। ভাত কথাটোৱে কিয় চাউল সিজোৱাক বুজায়, ১ অঙ্কটোৱে কিয় এটা বস্তুক বুজায় তাৰ কোনো মানে নাই। আমাৰ আদি পুৰুষসকলে ভাতক তভা আৰু মাতক তমা বোলাহেঁতেননো কোনে নুবুলিবি বুলি তেওঁবিলাকৰ হাতত ধৰিলেহেঁতেন কব নোৱাৰে। হাতত ধৰা নেলাগে, আমিও আজি ভাতক ‘তভা’ মাতক ‘তমা’ কৰি মাতিব লাগিলহেঁতেন। আমি আমাৰ নিজৰ ভাষাত যিমান কি পণ্ডিত নহওঁ, নিশিকিলে বিদেশী ভাষাৰ কথা-বুজাত গো-গৰ্দ্ভ। স্বাভাৱিক মাতবিলাকো, যাক আমি অনুকৰণ কৰি ভাষাত সুমাওঁ, নানা জাতিৰ কাণত পৰি সি নানা আকাৰ ধাৰণ কৰে। নাইটিপেল চৰাইৰ মাতৰ অনুকৰণেৰে ফাৰ্টী ভাষাত বুলবুল নাম, গেছকইন ভাষাত জগজগ আৰু কোনো কোনো ভাষাত হুইট্ হুইট্ হ'ল। অথচ নাইটিপেল একেটা মতেই এই আটাই কেউজাতি মানুহৰ কাণত পৰিছিল। বৃন্দাবনৰ গোপিনীৰ হৃদয়-বনত বিৰহ-অগনি লগাই দি মন চুবকৈ লৈ অক্লুৰৰ ৰথত উঠি কৃষ্ণ যোৱাদি মলয়া বতাহৰ ৰথত উঠি আমাৰ হৃদয়-কাননতো বিৰহ-বহি “অ-কে-তে-কী” “অ-কে-তে-কী” কৰি যে সেই সৰু চৰাইটি উৰি যায়, তাৰ মাতৰ অনুকৰণ কৰি আমি তাৰ নাম দিছোঁ কেতেকী চৰাই। বঙালীয়েও সেই মাতৰে অনুকৰণ কৰি তাৰ নাম দিছে “বউ কথা কও পাখী।”

যদিও আমি মইমতভাৱে আমাৰ ভাববোৰৰ নাম দি লৈছোঁ তথাপি আমি নিয়মৰ দাস। এটা মানুহে মইমতভাৱে এটা নাম দিলেই যে সি ভাষা হল এনে নহয়। যেতিয়ালৈকে আন লগৰীয়া মানুহে তাক গ্ৰহণ নকৰে অৰ্থাৎ সি যি অৰ্থত সেই কথাটো ব্যৱহাৰ কৰিছে আনোও যদি সেই অৰ্থত তাক ব্যৱহাৰ নকৰে তেন্তে সেই কথা অৰ্থশূন্য পেঁপাৰ পোঁ পোঁ বা মৃদঙ্গৰ তাক্‌ধিন্। কাৰণ ভাষাৰ ঘাই উদ্দেশ্য হৈছে আমাৰ মনৰ ভাব আনৰ আগত প্ৰকাশ কৰা। আমি যি সঙ্কেতেৰে আমাৰ ভাব আনৰ

আগত ব্যক্ত কৰিবলৈ যাওঁ, যদি সেই সঙ্কেতেৰে ব্যক্ত কৰা ভাব আনে বুজিবই নোৱাৰিলে, তেন্তে সেই সঙ্কেত অসার্থক হ'ল। যাৰ আনক কবলৈ মনত কোনো ভাব নাই তাৰ পক্ষে ভাষা অনাবশ্যক। তাৰে ভাষাৰে যদি কিবা সম্বন্ধ আছে, তেন্তে সি কাঁচ-মাণিকৰ সম্বন্ধ। এনে ভাবশূন্য মানুহ নাই। মন ধাতুৰ পৰা মানুহ নাম হৈছে। মন মানে ভবা। এই ভাব মুখেৰে কৈ মানুহে আনৰ আগত প্ৰকাশ কৰিব পাৰে। পশুৱে নোৱাৰে। মানুহ আৰু পশুৰ মাজত প্ৰভেদ ঘাইকৈ ইয়াতে। ভাব প্ৰকাশক ভাষা আছে দেখি মানুহ সামাজিক জন্তু। ভাষা নহলে সমাজ আৰু সমাজ নহলে ভাষা থাকিব নোৱাৰে। কিন্তু সমাজে ভাষা এটা প্ৰস্তুত কৰে বুলি কোনো সমাজ কেতিয়াও গোট খাই মেল কৰিবলৈ বহা নাই। সামাজিক, কি বৰমূৰীয়া, কি সৰুমূৰীয়া কাৰো শক্তি নাই— ইচ্ছাপূৰ্বক গঢ়ো বুলি এটা ভাষা গঢ়ি চলাবলৈ। ভাষা গোটেই সমাজৰ অজ্ঞাত সৃষ্টি আৰু তাৰ পৰিৱৰ্ত্তন, বৃদ্ধি আৰু উন্নতিও গোটেই সমাজৰ অজ্ঞাত কাৰ্য্য। ঠিক সমাজ আৰু গৱৰ্ণমেণ্ট যেনেকৈ উৎপন্ন হল, ভাষাও তেনেকৈ হল। ওঠৰ শতিকাত হুৰুকে আদি কৰি কোনো কোনো যুৰোপীয় পণ্ডিতৰ মত আছিল যে মানুহৰ আদি পুৰুষসকলে গোট খাই মেল কৰি খতপত্ৰ দলিলদস্তাৱিদ লেখি আৰু গৱৰ্ণমেণ্ট গঠন কৰে। ৰজা-প্ৰজাৰ সম্বন্ধ দলিল-দস্তাৱিদৰ সম্বন্ধ। আমাৰ চহা অসমীয়াসকলে কবলৈ গলে, প্ৰজাই ৰজাক গিৰমিট লেখি দিলে যে আমি যাবজ্জীৱন তোমাৰ প্ৰজা হ'লোঁ, এই কথাৰ অন্যথা হলে আমাৰ হেন্-তেন্ হব। ৰজাইও প্ৰজাক গিৰমিট লেখি দিলে যে “মই যাবজ্জীৱন তহঁতৰ ওপৰত ৰজা হৈ তহঁতক প্ৰতিপালন কৰাৰ ভাৰ ল'লোঁ। ইয়াৰ অন্যথা হলে মোৰ হেন্-তেন্ হব অৰ্থাৎ এই গিৰমিটমতে মই মিয়াদৰ ভিতৰত কাম কৰাত ‘গাফিলি’ কৰিলে তহঁতে লাহেকৈ মোৰ কাণ দুখনত ধৰি মোক সিংহাসনৰ পৰা নমাই আনি ৰজা ভাঙি দিবি আৰু বিচাৰকে চাই মোৰ গাত বেছি দোষ যেন দেখিলে বিলাতৰ ৰজা প্ৰথম চাৰ্লছৰ মূৰটোৰ ব্যৱস্থা কৰাৰ নিচিনা মোৰ মূৰটোৰ দিহা মন গলে কৰি দিব পাৰ। এই কথা মই সজ্ঞানে সুস্থ শৰীৰে আপোন খুচিতে লেখি দিলোঁ ইতি।” উনৈছ শতিকাৰ পণ্ডিতসকলে ওঠৰ শতিকাৰ এই ভুল মতক ওঠৰ শতিকাৰ লগতে মৈদাম দি পুতি থৈ নিশ্চিত হম। ভাষাটোও যদি এনে খত-পত্ৰ, দলিল-দস্তাৱিদৰ বা সভা-সমিতিৰ ফল বুলি কোনোবাই ভাবে, তেনেহলে তেওঁৰ মতকো আমি মৈদাম দি পুতি থৈ নিশ্চিত হম। মোৰ ওচৰ-চুবুৰীয়া বা দেশৰ মানুহৰ সৈতে বা আপোনা-সকলৰ সৈতে লেখা-পঢ়া কৰি যে এতিয়াৰ এই কথাবিলাকৰ নাম মই বক্তৃতা দিছোঁ এনে নহয়, বক্তৃতা নুবুলি যদি ইয়াৰ নাম চকৃতা বোলোঁ, তেন্তে মোৰ ওচৰ-চুবুৰীয়া বা দেশৰ মানুহে বা আপোনা-সকলে কোনেও নুবুজে গতিকেই মই ইয়াক চকৃতা নুবুলি বক্তৃতা বুলিবলৈ বাধ্য হ'লোঁ। ভাষাটো এনেকুৱা মোৰ অকলশৰীয়া সম্পত্তি নহয় যে মই তাৰে সৈতে দহ বুলিলে দহ খাব, পঁচি বুলিলে পঁচি খাব। যি ভাষাত আমি কথা কওঁ, সেই ভাষা আমি আমাৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰাদিৰ নিচিনাকৈ বোপা-ককাৰ পৰা পোৱা। আমাৰ বোপা-ককাই এনেকৈ সভা পাতি কোৱা কথাক বক্তৃতা বুলিবলৈ বেপাইৰ পৰা শিকিলোঁ। অৱশ্যে কেতিয়াবা

কেতিয়াবা একোটা একোটা নতুন শব্দ সাজি কোনো কোনো শক্তিমন্ত্ৰ লেখকে আৰু কথকে ভাষাত চলাই দিবলৈ সমৰ্থ হোৱা দেখা গৈছে। যদি সৰ্ব্ব-সাধাৰণে সেই শব্দ গ্ৰহণ কৰে নতুবা শক্তিমন্ত্ৰই শাণত টুখৰুংকৈ দাঁত শনাই আহিলেও সেই দাঁত ভোটা হৈ পৰিব। সৰ্ব্বসাধাৰণে গ্ৰহণ নকৰিলে জুলিয়াছ চিজাবে বা নেপোলিয়ন বোনাপাৰ্টে বা আওৰংজীবেও দঁতাল হাতীয়ে পুৰ দিয়া দি পুৰ দি লাগিলেও কোনো এটা শব্দ চলাব নোৱাৰে। শিৱাজীয়ে মহাৰাট্টা ভাষাৰ পৰা চলিত মুছলমানী শব্দবোৰ বাছি উলিয়াই তাৰ ঠাইত সংস্কৃত শব্দ সুমাবলৈ ৰাজচেষ্টা লয় গল। মহাৰাট্টা ভাষাই সেই মুছলমানী শব্দ আকৌ বুকুত বান্ধি লৈ পুনৰ্মুখিক হল। ডছ কেমিষ্ট ডন্ হেল্মণ্টে 'গেছ' শব্দটো সাজি চলাই দিলে, চলি গল। ইংৰাজী ভাষাত মাৰ্কুইছ্ অৱ লেনছ ডাউনে 'লিবাৰেলাইজ' শব্দটো, দ্বিজেন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ 'অভিব্যক্তি' শব্দটো, অসমীয়া ভাষাত হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই 'বাতৰি কাকত' শব্দটো আৰু 'জোনাকী'য়ে 'কোলাৰ কাকত' কথাটো সাজি চলাই দিলে চলি গল। কাৰণ, সৰ্ব্বসাধাৰণে সেইবিলাক শব্দ বিনা আপত্তিতে গ্ৰহণ কৰিলে নতুবা সেইবিলাক শব্দ বাতিল বা বৰখাস্ত হ'লহেঁতেন। সৰ্ব্বসাধাৰণ বিবেচকো অবিবেচকো। মন গল কোনোটো শব্দ সি ললে, মন নগল দলিয়াই পেলালে। সৰ্ব্বসাধাৰণটোক ঠিক এটা চেৰাবলিয়া মানুহেৰে সৈতে তুলনা কৰিব পাৰি। তাম্ৰ মুৰৰ ঘিউ কেতিয়া উতলে, কেতিয়া গোট মাৰে, তৎ ধৰাটো টান। ওপৰত নাম কৰা সেই হেল্মণ্টেই অতি চেষ্টা কৰিও 'ব্লাছ' শব্দটো চলাব নোৱাৰিলে। সেই হেমচন্দ্ৰ বৰুৱায়েই 'দিয়াচলাই'ৰ সলনি 'দীপকাঠী'ৰ নিচিনা এনে এটা সুন্দৰ শব্দ 'আসাম নিউচ্' কাকতত লেখি লেখিও কৃতকাৰ্য্য নহল। এড্‌মণ্ড বাৰ্কে 'লিবাৰেটৰ' শব্দটো চলাবলৈ কঁকালত টঙালি বান্ধি লাগিও হাৰিল। সোতৰ শতিকাত কেৰেমিউয়েল্ নামে এজন বিখ্যাত স্পেনীয় পাদুৰীয়ে ব্যাকৰণ অভিধানকে আদি কৰি ২৬২ খন পৃথি লেখি প্ৰাণপণে চেষ্টা কৰিও তেওঁৰ উত্তৰাধিকাৰ এই চেৰাবলিয়া সৰ্ব্বসাধাৰণৰ নিমিত্তে তেওঁৰ ভালেমান নতুন সজা শব্দৰ ভিতৰৰ লেখৰ এটাও ৰাখি থৈ যাব নোৱাৰিলে।

সমাজ যিমান পুৰণি হয় তাৰ ঊঁৰালত সিমান ভাব গোট খায়। এই ঊঁৰাল ধান বা ধনৰ ঊঁৰালৰ নিচিনা ইটাৰ বা খেৰ-বাঁহৰ নহয়। ই ভাষাৰ ঊঁৰাল। সমাজে পুৰুষানুক্ৰমিক যিবোৰ ভাব খেতি কৰি দাই আনে, ভাষা-ঊঁৰালত সেইবোৰ জাপ খাই থাকি আহে। আগৰ পুৰুষ কালৰ কৰাল কলৈৱৰত লয় যায়, কিন্তু সেই পুৰুষে ঘটাত ভাববোৰ ভাষাৰ ঊঁৰালত পিছৰ পুৰুষলৈ থাকি যায়। পিছৰ পুৰুষে আকৌ যি ঘটে—পিছে সেইসোপাও সেই আগৰ পুৰুষে ঘটাপিটা সোপাৰে সৈতে তাৰ পিছৰ পুৰুষলৈ থাকি যায়। এইদৰে যিমান দিন পুৰণি হয়, ভাষাৰ ঊঁৰাল ভাব-লখিমীৰে সিমান পূৰ্ণ হৈ আহে। অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতি কৰিব লাগে বুলি আমি আটায়ে তিনিও প্ৰসঙ্গত কওঁ, কিন্তু এবাৰো ভাবি নোচাওঁ যে ভাবৰ উন্নতি নকৰিলে ভাষাৰ উন্নতি কেনেকৈ হ'ব পাৰে। ঊঁৰালটো, বৰধৰণী বৰখুটা আৰু বৰচাল দি, যিমানকে ডাঙৰ কৰোঁ, ধান নাইকিয়া শুদা চাং হলে সেইটো এন্দুৰ, শলিয়া, শালিকা আৰু ঘনচিৰিকাৰ বাহত বাজে

আৰু কি হ'ব? খানৰ লগে লগে উৰালৰ উন্নতি, ভাবৰ লগে লগে ভাষাৰ উন্নতি। স্কটলেণ্ডৰ বুঢ়া অধ্যাপক শ্বেকীয়ে এই দেখিয়েতো এটা বক্তৃতাত কৈছিল যে “আজিকালিৰ ছাত্ৰবিলাকে প্ৰথমতে ভাবতকৈ ভাষালৈ চকু দিয়েইতো অসাৰ হৈছে। অস্তৰত ভাবৰ নিজৰা থাকিলে সি যেনে তেনে মতে জ্বৰি ওলাবই।” কেৱল কথাজ্ঞাটনিকে যদি আমি শিকোঁ আৰু তাৰেই কেৱল উন্নতি কৰিবলৈ যাওঁ, তেন্তে চন্দনা-মদনা ভাটোৱেও আমাৰ সৈতে প্ৰতিযোগিতাৰ পৰীক্ষা দি ভাষা চিভিল্ ছাৰ্ভিচত সোমাই ভাষা-চিভিলিয়ন হ'ব পাৰিব। অৱশ্যে আমি এইদৰে ক'ব খোজা নাই যে ভাবৰেইহে উন্নতি কৰিব লাগে, ভাষাৰ কৰিব নেলাগে। ভাবৰ লগে লগে ভাষাৰ উন্নতিলৈকো চকু ৰাখি যাব লাগে। ভাষাৰ উন্নতি গৌণ। ভাবৰ উন্নতি মুখ্য। ভাবৰ উন্নতি কৰিলে আমি ফটফটীয়াকৈ দেখিবলৈ পাম যে ভাষাও তাৰ লগে লগে উন্নত হৈ আহিছে। ভাষা ছাল। ভাব তেজ-মঙহ। তেজ-মঙহৰ লগে লগে আমাৰ গাৰ ছালখনো ডাঙৰ-দীঘল আৰু ডাঠ হৈ আছে। কিন্তু সেই বুলি যে আমি ছালত তেল-টেঙা ঘঁহি তাক চিকুণ নকৰিম এনে নহয়। নতুবা ছাললৈ কাণসাৰ এৰি মাথোন তেজ-মঙহৰ আমদানিলৈ লাগি গলে, হয় আমাৰ গা চিৰাল ফটাৰ, নহয় খৰ খজুৱাই খজুৱাই আমি হাৰাশাস্তি হ'ব লাগিব। কেৱল তেলটেঙা ঘঁহি ছালখনৰে উন্নতি কৰিবলৈ গৈ, তেজমঙহলৈ নেভাবি, তাক শুকাবলৈ দি শ্ৰী-শ, পেটকটা-হ হবলৈ যি যায় তাৰ ভুল দেখুৱাবলৈহে আমি এই কথা কৈছোঁ। এই বাবেই মই কেতিয়াবা কেতিয়াবা ভাবোঁ যে আমাৰ এই সভাখনৰ নাম ‘অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতি সাধিনী’ গুচাই ‘অসমীয়া সাহিত্যৰ উন্নতিসাধিনী’ দিলে কথাটো বেছি খেও খায়। উন্নত ভাব থাকিবলৈ তাৰ আধাৰ ভাষাটোও উন্নত কৰি আনিব লাগে। এই কলিকতাৰ বেঙ্গল বেঙ্গটো বা কাৰেঞ্চি অফিচটো তাৰ প্ৰকাণ্ড সুদৃঢ় ঘৰটোৰ নিচিনা ঘৰৰ ভিতৰত নেপাতি, মনু বৰাৰ তৰাৰ গাঁথিৰ ঘৰত পাতিলে যেনেকুৱা অসম্মত হ'ব, অনুন্নত ভাষাৰ গৰ্ভত উন্নত ভাবক ঠাই দিবলৈ গলেও তেনে কথাই হ'ব। এই বাবে ভাষাৰ উন্নতি কৰাটোও সৰ্ব্বতোভাৱে বিধেয়।

ভাষা-নৈৰ আমি যিমান আগলৈ উজাই যাওঁ, সিমান তাক ঠেক আৰু দুখীয়া দেখোঁ। আদিম জ্ঞাতিবিলাকৰ ভাষা অতি দুখীয়া, কিয়নো সিহঁতৰ ভাব দুখীয়া। আজিকালিৰ উন্নতিশীল ভাষাবোৰো আদিতৈ এই জ্ঞাতিৰ ভাষাবোৰৰ নিচিনা আছিল। কাৰণ আদিপুৰুষসকলৰ ভাবো দুখীয়া আছিল। তাকৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ তাকৰ শব্দই জুৰিছিল। ভাব বাঢ়ি আহিল। আমাৰ চহা গাঁৱলীয়া মানুহে ‘এখনমান তামোল খাবৰ বেলি’, ‘এটোপা থুই শুকাবৰ বেলি’ ইত্যাদি কথাৰে আজিও সময় বুজায়। সিহঁততকৈ অলপ জনা-বুজাবিলাকে এদাঁড়, দুদাঁড় ইত্যাদি বুজায় আৰু উন্নত নগৰীয়াবিলাকে ঘণ্টা, ঘড়ী, বাৰ, এক বজা আদি কথাৰে সময় বুজায়।

ভাষা চহকী নে ভিকছ এই কথাৰ ওৰ ল'ব পাৰি তাত কিমান ‘এব্বেক্ট’ অৰ্থাৎ বস্ত্তৰ পৰা পৃথক কৰি বুজোৱা গুণ বা অৱস্থা প্ৰকাশক শব্দ আছে এই কথাটো চকু দিলে। যি ভাষাত যিমান এব্বেক্ট ভাব বুজোৱা কথা আছে, সেই ভাষা সিমান

ওখ। এটা এটা ভাষাই যে কিমান পৰিশ্ৰম কৰি এটা এটা 'এব্‌ষ্টেক্ট' ভাব আৰ্জিছে, ভাবিলে আচৰিত হ'ব লাগে। ধৈৰ্য, স্নেহ, ভক্তি, ধৰ্ম, আত্মা আদি একোটা এব্‌ষ্টেক্ট ভাব, যাক আমি অক্ৰেশে সকলো সময়তে ব্যৱহাৰ কৰোঁ, একোটা ভাষাৰ যে কত যুগ, কত সংগ্ৰামৰ ফল তাক আমি ওপৰে ওপৰে চালে বুজিব নোৱাৰোঁ। এজন ভাষাতত্ত্বৰ পণ্ডিতে কৈছে 'নেছাৰেল ছিলেক্সন' কথাটোৰ নিচিনা এটা ভাববোধক শব্দ ভাষাৰ পক্ষে উপাৰ্জন কৰা গৌৰৱটো বিজয়ী জুলিয়াছ চিঞ্জাৰৰ যুদ্ধজয়ৰ গৌৰৱতকৈও ডাঙৰ। যিবোৰ শব্দেৰে আমি 'এব্‌ষ্টেক্ট' ভাববোৰ প্ৰকাশ কৰোঁ, সেইবোৰৰ উৎপত্তি বাহ্যিক বস্তু বুজোৱা শব্দৰ পৰা। আমি জনাৰ পৰা নজনা, দেখাৰ পৰা নেদেখা বস্তুলৈ যাব পাৰোঁ। নজনাৰ পৰা জনালৈ, নেদেখাৰ পৰা দেখালৈ যাবৰ আমাৰ শক্তি নাই। প্ৰথমতে আমি চকু-কাণ আদি ইন্দ্ৰিয়েৰে দেখা বস্তুবিলাকৰ নাম দি লৈ, ক্ৰমে তাৰ আৰ্হিৰে এব্‌ষ্টেক্ট ভাববোৰক আৰু মানসিক বস্তুবোৰৰ নামকৰণ কৰিলোঁ। চকুৰে দেখা, কাণেৰে শুনা বস্তুবিলাক বুজাবৰ নিমিত্তে যিবোৰ শব্দ আৱশ্যক, তেনেবোৰ শব্দহে ভাষাৰ প্ৰথমাবস্থাত পোৱা যায়। ভাষাৰ আগছোৱাত উন্নত মানসিক ভাববিলাক বুজোৱা শব্দবিলাকৰ আকাল। এইখিনিতে অলঙ্কাৰ শব্দৰ উৎপত্তি। বাহ্যিক বস্তু বুজোৱা শব্দবিলাকৰ সহায় লৈ সেইবিলাককে অলঙ্কাৰ স্বৰূপে ব্যৱহাৰ কৰি মানসিক ভাববোৰ ব্যক্ত কৰা যায় মাথোন। আদি মানুহৰ বাহ্যিক পদাৰ্থবিলাকেহে প্ৰথমতে মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰিছিল। তাৰ পিছতহে ক্ৰমে তেওঁবিলাকৰ চকু আভ্যন্তৰিক বস্তুবিলাকৰ ওপৰত পৰে। সৰহ নেলাগে হাত, ভৰি, চকু, কাণ ইত্যাদি শৰীৰৰ অঙ্গ-প্ৰত্যঙ্গবিলাকৰ নাম দি সেইবিলাক বুজোৱা অভাৱ পূৰণ কৰাৰ আগেয়ে গছ, নৈ, লতা, পহু, পতং প্ৰভৃতিৰ নাম দি বুজোৱা অভাৱ তেওঁলোকে অনুভৱ কৰিছিল। ভৰিৰ কলাফুলটো দেখিবলৈ কলগছৰ ফুলটোৰ অৰ্থাৎ কলদিলটোৰ নিচিনা, সেইদেখি তাৰ নাম কলাফুল থলে। কলদিলটোৱে আমাৰ আদিপুৰুষৰ মনোযোগ ভৰিৰ সেই অঙ্গডোখৰতকৈ আগেয়ে আকৰ্ষণ কৰিছিল। সেইদেখি তাৰ নামকৰণ আগেয়ে হ'ল আৰু তাৰ আৰ্হি লৈ অলঙ্কাৰৰ সাহায্যত ভৰিৰ সেই অঙ্গডোখৰৰ নাম কলাফুল ৰাখিলে। সকলো ভাষাৰে শব্দবিলাক যদি আমি ভালকৈ বিচাৰি চাওঁ তেনেহলে আমি ভিতৰত ছিগাভগা ক্ষয় যোৱা মামৰে খোৱা আৰু পাহৰা কত 'মেটাফৰ' বা অলঙ্কাৰ দেখিবলৈ পাম, তাৰ লেখজোখ নাই। ভাষাৰ ভিতৰত উকা কথা এমুঠি। অলঙ্কাৰ নিৰামকই মুঠি। উকা কথা বাসুকিৰ সহস্ৰ অলঙ্কাৰ কথাফণাত ভাষা-পৃথিৱীখন ৰৈ আছে।

পুৰণি অসমীয়া ভাষা, সাহিত্য আৰু লিপি [অ.ভা.উ.সা.সভাত দিয়া পঞ্চম বক্তৃতাৰ অংশ]

প্ৰাচীনত্বৰ হিচাপত অসমীয়া ভাষা, সাহিত্য আৰু লিপি ভাৰতৰ আন কোনো প্ৰাদেশিক ভাষা, সাহিত্য আৰু লিপিতকৈ তল খাপৰ নহয় বুলি মোৰ দৃঢ় বিশ্বাস। পোনতে খুব সম্ভৱ অসমত ব্ৰাহ্মীলিপি প্ৰচলিত আছিল। এই লিপি কামাখ্যাৰ মঠ-মন্দিৰ নিৰ্মাণ কৰা কালত ব্যৱহৃত হোৱা দেখা যায়। তাৰ পিচত গুপ্তলিপি চলিছিল বুলি ধৰিব পাৰি। ভাস্কৰবৰ্মাৰ সময়ত অসমৰ গৌৰৱ সকলো দেশতকৈ বেছি আছিল। বিখ্যাত চীন পৰিব্ৰাজক হিয়েনচাঙৰ লিখিত বৃত্তান্তৰ পৰা জানিব পাৰি যে সেই সময়ত অসমীয়া ভাষাৰ সৌষ্ঠৱ অৱস্থা। খৃষ্টীয় সপ্তম শতিকাৰ আগভাগত হিয়েনচাঙক আমাৰ ভাস্কৰবৰ্মা ৰজাই কামৰূপলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰি আনিছিল। সেই সময়ৰ কামৰূপৰ বিৱৰণ তেওঁ তেওঁৰ ভ্ৰমণ-বৃত্তান্তত লিখি থৈ গৈছে। ভাষাৰ সম্পৰ্কে তেওঁ লিখিছে— “কামৰূপৰ ভাষা মধ্যভাৰতৰ ভাষাৰে সৈতে অলপহে পৃথক।” “কামৰূপৰ মানুহৰ স্মৃতিশক্তি প্ৰবল আৰু লেখা-পঢ়াৰ বৰ মন।” কামৰূপৰ ৰজাই বিদ্যাচৰ্চা কৰিবলৈ ভাল পায় আৰু ৰজাক দেখাদেখি প্ৰজাবিলাকৰো বিদ্যাচৰ্চাত মন।” “বৰ পণ্ডিত, জ্ঞানী আৰু দক্ষ মানুহ দূৰ দেশৰ পৰা বিষয়-বাসনা বিচাৰি এই ৰাজ্যলৈ আহে। বৌদ্ধ ধৰ্মত ৰজাৰ যদিও বিশ্বাস নাই, তথাপি তেওঁ পণ্ডিত আৰু জ্ঞানী শ্ৰমণসকলক বৰ সমাদৰ কৰে।”

হিয়েনচাঙে খৃষ্টীয় ৭ম শতিকাৰ অসমৰ ভাষাক মধ্যভাৰতৰ ভাষাৰে সৈতে অলপহে মাথোন বেলেগ বুলিছে। তেওঁ মধ্যভাৰতৰ ভাষাৰ বিষয়ে কৈছে যে আদিকালৰে পৰা সি একেদৰেই আছে আৰু সেই ভাষাৰ উচ্চাৰণ শুনিবলৈ মধুৰ, শুদ্ধ আৰু দেৱতাসকলৰ ভাষাৰ নিচিনা। হিয়েনচাঙে অসমীয়া ভাষাকো যেতিয়া প্ৰায় সেই মধ্য ভাৰতৰ ভাষাৰে নিচিনা বুলি কৈছে, সেইটো অসমীয়া ভাষাৰ পক্ষে কি গৌৰৱৰ আৰু অহঙ্কাৰ কৰিবৰ কথা আপোনাৰকলে ভাবি চাওক। আৰু এইবাৰ কথা কোনে কৈছে? বেদ-বেদান্ত দৰ্শনাদি ৫৬৭খন সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অনুবাদক, মহাপণ্ডিত, মহাধাৰ্মিক, ঋষিতুল্য হিয়েনচাঙে কৈছে— যি জনমত কেতিয়াও মিছা কথা নকৈছিল আৰু সকলো বিষয়তে বিবেচনা কৰি চলিছিল বুলি প্ৰখ্যাত— যি হিয়েনচাঙৰ বিৰচিত ‘চিউইকি’ গ্ৰন্থৰ কথা মিষ্টৰ ভিন্ছেণ্ট স্মিথে তেওঁৰ “Early History of India” কিতাপত এইদৰে লিখিছে— “His book is a treasure house of accurate information indispensable to every student and has done more than any archaeological discovery to render possible the remarkable resuscitation of lost Indian history which has recently been effected.”

হিয়েনচাঙৰ ‘চিউইকি’ গ্ৰন্থৰ পাতনিত সেই কালৰ চীন সম্ৰাট টাংছৱেন চাঙৰ মন্ত্ৰী চাংইৱে লিখিছে যে হিয়েনচাং যি দেশলৈকে গৈছিল সেই দেশৰ ভাষা তেওঁ

আয়ত্ত কৰিছিল। ইয়াৰ দ্বাৰাই এইটো বেছকৈ প্ৰমাণিত নহয় নে যে হিয়েন্‌চাঙে মধ্যভাৰতৰ ভাষাকো শিকি আয়ত্ত কৰিছিল, কামৰূপৰ ভাষাকো শিকি আয়ত্ত কৰিছিল? এইদেখি সংস্কৃতত অগাধ পণ্ডিত মধ্যভাৰতৰ আৰু কামৰূপৰ ভাষাত অভীষ্ট হিয়েন্‌চাঙে সেই দুই ভাষাৰ সাদৃশ্যৰ বিষয়ে যি কৈছে সি অকাট্য বুলি ধৰিব পাৰি।

অসমীয়া ‘ডাকৰ বচন’ পুথি খৃঃ ৮ম শতিকাত বিৰচিত হৈছিল বুলি বঙালী পণ্ডিত শ্ৰীযুত দীনেশচন্দ্ৰ সেনে কৈছে। আজিৰ এই বক্তাই সেই পুথি খৃঃ ৫ম কি ৬ষ্ঠ শতিকাত ৰচিত হৈছিল বুলি এটি প্ৰবন্ধ লেখি প্ৰকাশ কৰিছিল। এতিয়া এই দুই মূৰীয়া দুই মত এৰি দিও যদি golden mean অৰ্থাৎ মাজামাজি এটা ধৰা যায় তেন্তে খৃষ্টীয় ৭ম শতিকা পোৱা যায়। সেই শতিকাতে হিয়েন্‌চাং কামৰূপলৈ আহিছিল। সেইদেখি তেওঁ সেই সময়ৰ প্ৰচলিত অসমীয়া ভাষাৰ কথা নিশ্চয় কৈছিল, যাৰে সৈতে শুদ্ধ মধুৰ দেৱভাষাৰ নিচিনা মধ্যভাৰতৰ প্ৰভেদ অতি অলপ। তেনেহলে সেই ভাষাৰ চানেকী আমি এতিয়া ডাকৰ বচনত পাওঁ। ডাকৰ বচনৰ ভাষাৰে সৈতে আজিকালিৰ অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰভেদ প্ৰায় নাই বুলিলেই হয়; থাকিলেও সি সামান্য। ভাৰতৰ আন আন দেশৰ ভাষাৰ কত সলনি হৈছে, পৰিবৰ্ত্তন ঘটিছে আৰু কেইটা ভাষাৰ ইমান পৰিবৰ্ত্তন ঘটিছে যে পিচৰ যুগৰ ভাষাৰ পদূলিত আগৰ যুগৰ ভাষা কেনেকৈ যদি ওলায়গৈ তেন্তে পিচৰ যুগৰ ভাষাই তেওঁৰ পূৰ্বপুৰুষক চিনিব নোৱাৰি আগ চোতালৰ পৰা এনেকৈ সম্বোধন কৰিব লাগিব : “কৰ মানুহ? কলৈ যায়? কিবা সকামত বা আহিছে?” কিন্তু আজিও অসমীয়া ভাষা এনে ‘অকুৱাৰ্ড’ আছকলীয়া অৱস্থাত নপৰে। সপ্তম শতিকাৰ সাতামপুৰুষীয়া গঢ় আজিও অসমীয়া ভাষাই ৰাখিছে। এইটো অৱশ্যে ভাল নে বেয়া, সেইটোৰ বিচাৰ কৰিবলৈ আজি মই নেযাওঁ। ইয়াকে মাথোন কওঁ যে অন্ততঃ অসমীয়া ভাষাটো যে কণা হওক, কুজা হওক ভূঞাৰ পোৱালি আৰু সেই পোৱালিয়ে ফটা হওক ছিটা হওক পাটৰ টঙালি পিন্ধি ফুৰিছে, এইটো নিৰ্ভুল।

হিয়েন্‌চাঙে অসম এৰি যোৱাৰ পিচৰ পৰা আকৌ এন্ধাৰ অৰ্থাৎ এনে কোনো লিখিত বিৱৰণ নাই যাৰ পৰা তাৰ পিচৰ যুগৰ অসমৰ বিষয়ে আমি জ্ঞানিব পাৰোঁ। মাথোন ডাৱৰীয়া আঁউসী ৰাতিত বিজুলীৰ পোহৰৰ দৰে, পৰ্ব্বতৰ গাৰ শিলৰ ওপৰত কটা আখৰে আৰু আজিকালি ওলোৱা তামৰ ফৰ্মি খনচেৰেকে চকামকাকৈ অলপ পোহৰ দিয়ে। অসমৰ ইতিহাস-লেখক এড্‌ৱাৰ্ড গেইটে তামৰ ফলিবোৰ আৰু শিলৰ গাত কটা পুৰণি লিখাবোৰ মিলাই চাই সিদ্ধান্ত কৰিছে যে প্ৰায় ৬৪৪ খৃষ্টাব্দত শালস্তম্ভ নামে স্নেহ ৰজা এজনে ভাস্কৰবৰ্ম্মাৰ বংশৰ ৰজাক জয় কৰি কামৰূপৰ ৰাজপাটত উঠে। ইয়াৰ দ্বাৰাই ফটফটীয়াকৈ দেখিবলৈ পোৱা যায় যে হিয়েন্‌চাঙে অসম এৰি থৈ যোৱাৰ কিছুমান বছৰৰ পিচতে এই ঘটনা ঘটে। শালস্তম্ভৰ পিচত সেই বংশী ২০ জন ৰজাই কামৰূপত ৰাজত্ব কৰে। প্ৰায় ৮০০ খৃষ্টাব্দত প্ৰলম্ব নামে এজনে শালস্তম্ভবংশী ৰজাক ৰণত হৰুৱাই কামৰূপৰ ৰজা হয়। প্ৰলম্বৰ পিচৰ ৰজা হৰ্জবৰ

পুতেক বনমালে অনেক বছৰ ৰাজত্ব কৰা তেওঁৰ ৰাজ্য সমুদ্ৰ পৰ্য্যন্ত বিস্তৃত আছিল বুলি পোৱা যায়। ১০৫০ খৃষ্টাব্দত পালবংশৰ ৰজা এজন কামৰূপৰ ৰাজসিংহাসনত উঠে। এই পাল ৰজাসকল বঙ্গ দেশৰ পালবংশী ৰজা নহয়। অসমৰ পাল ৰজা এজনৰ নাম ৰত্নপাল আছিল। তেওঁ বৰ বলী আৰু যুঁজাৰ ৰজা আছিল। তেওঁৰে সৈতে গুৰ্জৰ, গৌড়, কেৰেলা আৰু দক্ষিণাত্যৰ ৰজাবোৰৰ যুদ্ধ হৈছিল বুলি লেখা আছে। তেওঁৰ ৰাজধানী ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত আছিল আৰু তাৰ নাম দুৰ্জয় আছিল। পণ্ডিত, ধাৰ্মিক আৰু কবিসকলক তেওঁ উৎসাহ দি তেওঁৰ ৰাজধানীত ৰাখিছিল। ভূটানত তেওঁৰ কেবাটাও তামৰ খনি আছিল।

দীপিকাছন্দ এই যুগৰ পুথি। ৰায় বাহাদুৰ মাধৱচন্দ্ৰ বৰদলৈ ডাঙৰীয়াই দীপিকাছন্দ একাদশ শতিকাত ৰচিত বুলি সিদ্ধান্ত কৰিছে। আগেয়ে মই মোৰ এটা প্ৰবন্ধত তাক আৰু প্ৰাচীন ঠাই দিছো। সেই প্ৰবন্ধত মই তাক খ্ৰীষ্টীয় ষষ্ঠ শতিকাত ৰচিত বুলি সিদ্ধান্ত কৰিবৰ প্ৰয়াস কৰিছোঁ। যি নহওক ডাকৰ বচনৰ পুথি আৰু দীপিকাছন্দ যে অসমীয়া ভাষাত ৰচিত আজিলৈকে হাতে ঢুকি পোৱা প্ৰাচীন পুথিৰ ভিতৰত প্ৰাচীন তাক কব পাৰি।

বঙলা, উড়িয়া, হিন্দী, মৈথিলী প্ৰভৃতি ভাষাৰ দৰে অসমীয়া ভাষাও ইণ্ড-এৰিয়ান ভাষাৰ মাগধী অপভ্ৰংশৰ পৰা হোৱা। মৈথিলী আৰু উড়িয়া ভাষাৰ সৈতে অসমীয়া ভাষাৰ অনেক সাদৃশ্য এতিয়াও মন কৰোঁতাৰ চকুত নপৰি নেথাকে। উড়িয়া ভাষাৰে সৈতে সাদৃশ্যৰ কথা আগেয়ে আন ঠাইত দেখুৱাইছোঁ। মই এই বক্তৃতা লেখি থাকোঁতেই এতিয়াই মোৰ উড়িয়া লগুৱাটোৱে মোক বস্তু এটা দেখুৱাই ক'লে : “আজ্ঞা, সেইটো গোন্ধাইছে।” মই তাক কলোঁ যে আমাৰ ভাষাতো ‘গোন্ধাইছে’ বোলে। সি ক'লে : “হয় আজ্ঞা, সেইটো একে কথা।” উড়িয়া ভাষাৰ বাক্যবিন্যাস প্ৰণালী শব্দপ্ৰয়োগ negative ‘ন’টো শব্দৰ আগত ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰণালী ইমান অসমীয়াৰ ওচৰাউচৰি যে উড়িয়াই অতি শীঘ্ৰে ভালকৈ অসমীয়া কবলৈ শিকি পেলায়। এমাহ দুমাহ অসমৰ গাঁৱত ফুৰি উড়িয়া পাণ্ডাই সৰু সৰু কৰে অসমীয়া কোৱা অনেকে দেখিছে। আনকি অসমীয়া যাত্ৰীৰ সৈতে পুৰীত মাথোন কথা পাতি অসমীয়া শিকি ভালকৈ অসমীয়া কথা কোৱা জগন্নাথৰ পাণ্ডা দুই তিনি জন মই লগ পাইছোঁ। সেই পাণ্ডা কেতিয়াও অসমলৈ অহা নাছিল। আমাৰ ভকতীয়া মাত, বিশেষকৈ যেতিয়া শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ, শ্ৰীমাধৱদেৱ প্ৰমুখ্য কৰি আতাসকলৰ চৰিত্ৰ বৰ্ণনা কৰা হয়, তেতিয়া উড়িয়া খাইছন, আছন, কৰন্ত, কৰিছন্ত ইত্যাদিৰ নিচিনা খাইছন্ত, আছন্ত বা খাইছন আছন, প্ৰভৃতি শব্দ ব্যৱহৃত স্পষ্টকৈ দেখিবলৈ পোৱা যায়। মৈথিলী ভাষাৰ উদাহৰণ এটা দিওঁ। মৈথিলী পদাৱলীত আছে :

“হাতী যায় আগে।

কুকুৰ ভুকে পাছে।।”

“চেবেলী গাই বামুণক দান।”

আগৰ মোৰ প্ৰবন্ধ এটাত ৰংপুৰ, দিনাজপুৰৰ ফঁকৰা আৰু প্ৰবচনৰ ভাষা আৰু

গঢ়েৰে সৈতে অসমীয়া প্ৰবচনৰ ভাষা আৰু আচৰিত সাদৃশ্য দেখুৱাইছিলোঁ। এই সাদৃশ্যবোৰৰ পৰা এইবোৰ ভাষাৰ গুৰিগছডাল যে একে আৰু এই ভাষাবোৰ যে বাইভনী সম্বন্ধীয়া এইটো কথা দৃঢ়তৰ হয় মাথোন। স্বভাৱতে অসমীয়া ভাষাৰ ওপৰত দ্ৰাবিড়, কিৰাত প্ৰভৃতি ওচৰ চুবুৰীয়া আন আন অনাৰ্য্য ভাষাৰো যে বিস্তৰ প্ৰভাৱ পৰি আহিছে তাক কোৱা বাহুল্য মাথোন। সেইবোৰ ফঁহিয়াই দেখুৱাবলৈ চেষ্টা কৰি এই দীঘল বক্তৃতাক আৰু দীঘল কৰি আপোনাসকলৰ ধৈৰ্যৰ ওপৰত আৰু টেক্স বহুৱাবলৈ গলে আপোনাসকলে মোক জুলুমবাজ সভাপতি নুবুলি নেৰে। মাথোন দ্ৰাবিড়ী ভাষাৰ প্ৰভাৱৰ বিষয়ে এটা কথা কওঁ। দ্ৰাবিড়ী ভাষাৰ শব্দৰ প্ৰথমতে যুক্তাক্ষৰ নেথাকে, আমাৰ ভাষাতো প্ৰায় এনে নিয়মেই। যেনে স্নেহ—চেনেহ। দ্ৰাবিড়ী ভাষাৰ শব্দৰ মাজৰ যুক্তাক্ষৰ একে বৰ্ণৰ আখৰৰ মাজতহে হব পাৰে, কিন্তু অসমীয়াত প্ৰায়েই যুক্তাক্ষৰ ভাঙি এই নিয়ম পালন কৰা যায়; যেনে পদ্ম—পদুম। এই দুই ভাষাতে তালব্য উচ্চাৰণৰ প্ৰাধান্য। বড়ো ভাষা আৰু আহোম ভাষাৰ প্ৰভাৱ অসমীয়া ভাষাৰ ওপৰত অলপ-অচৰপ নহয়। অসমত কাম কৰা ভূতপূৰ্ব চিভিলিয়ান জে-ডি-এণ্ডাৰ্ছনৰ এই বিষয়ে প্ৰবন্ধ যি পঢ়িছে, তেৱেঁই এই কথাৰ সাৰ্থকতা বুজিব।

মুছলমানসকলৰ ভাৰতাগমনৰ ফলত আৰবী, ফাৰ্ছী আৰু উৰ্দু ভাষায়ো অসমীয়া ভাষাৰ ওপৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ নকৰি থকা নাই। সম্প্ৰতি আমাৰ মাহেকীয়া কাকত এখনত এজন মুছলমান সাহিত্যিক ডেকাই এই বিষয়ে দুই এটা প্ৰবন্ধ লিখা আপোনাসকলে দেখিব পায়। আশা কৰোঁ, তেওঁ এই কাৰ্য্যত আৰু আগুৱাব। এই ফাৰ্ছী আৰবী প্ৰভাৱ আনকি, অসমৰ বৈষ্ণৱ যুগৰ মধ্যাহ্ন-মৰ্ত্তণ্ড শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ আৰু পূৰ্ণচন্দ্ৰে শ্ৰীমাধৱদেৱৰ ৰচনাবোৰতো বিচাৰি পোৱা যায়। উদাহৰণ : কীৰ্ত্তনৰ বলিহলনত আছে “নিত্য কৰে ওয়াটল বান্ধী।” শ্ৰীমাধৱদেৱৰ বৰগীতত আছে :—

“ভয়ো ভাই সাৱধান।

গোৱিন্দৰ ফৰমান।।

নিকটে মিলয় জান।”

মই আগেয়ে বক্তৃতা এটাত অসম-বুৰঞ্জীক সাত ভাগত ভগাই লৈ সেই সেই যুগৰ বুৰঞ্জী আৰু সাহিত্যৰ বিষয়ে অলপ-অচৰপ কৈছিলোঁ, যেনে :

- (১) অতীজৰ পৰা কুক্ক্ষেত্ৰৰ যুদ্ধৰ সময়লৈকে।
- (২) কুক্ক্ষেত্ৰৰ যুদ্ধৰ সময়ৰ পৰা খৃঃ চতুৰ্থ শতিকাৰ শেহলৈকে।
- (৩) চতুৰ্থ শতিকাৰ শেহৰ পৰা সপ্তম শতিকাৰ মাজলৈকে।
- (৪) সপ্তম শতিকাৰ মাজৰ পৰা দ্বাদশ শতিকাৰ মাজলৈকে।
- (৫) দ্বাদশ শতিকাৰ মাজৰ পৰা পঞ্চদশ শতিকাৰ মাজলৈকে।
- (৬) পঞ্চদশ শতিকাৰ মাজৰ পৰা ষোড়শ শতিকাৰ মাজলৈকে।
- (৭) ষোড়শ শতিকাৰ মাজৰ পৰা বিংশ শতিকালৈকে।

তেতিয়া ইচ্ছা আছিল, এই সাতোটা যুগৰ অসমীয়া বুৰঞ্জী আৰু সাহিত্য বিস্তৃতভাৱে আলোচনা কৰিম। অদৃষ্টৰ ঘাত-প্ৰতিঘাতত নানা প্ৰতিবন্ধক ওলাই সেই

ইচ্ছা বিফল কৰিলে। প্ৰায় তেতিয়াৰ পৰা মোৰ ভালকৈ লেখা-পঢ়া চৰ্চাৰ ওখ আশা মনতে মৰহি যাবলৈ ধৰিলে। শেহত কাপ এৰি হাতত কুঠাৰ ললৌ। ক্ষত্ৰিয় বংশক নিৰ্বংশ কৰিবলৈ পৰশুৰামৰ কুঠাৰ নহয়। শালবৃক্ষ বংশক নিৰ্বংশ কৰিবলৈ এই “শালপ্ৰাংশু মহাভূজ”ত কুঠাৰ উঠিল। স্বভাৱৰ প্ৰেৰণাত কেতিয়াবা কুঠাৰখন দুৱাৰচুকত পেলাই থৈ বাৰত আঁৰি থোৱা কাপ-মৈলাম হাতত ললেই কুঠাৰে দুৱাৰচুকৰ পৰা ৰিঙিয়ায়— “হে হে ককাই। কি কৰা?” ততালিকে কাপ পেলাই আকৌ কুঠাৰ লবলগীয়াত পৰে। অৱশ্যে সেই বাবে মই যে চনমূৰকৈ মৰিছোঁ এনে নহয়; কাৰণ আমাৰ বুঢ়ালোকে কবন্ধ দৰে, আমাৰ হাঁহেৰেও ভাল, মাহেৰেও ভাল আৰু এইষাৰকে গম্ভীৰ ভাবে সাধুভাষাৰে কবলৈ গলে হয়—

“ত্বয়া হাবীকেশ হৃদিস্থিতেন

যথা নিযুক্তোহস্মি তথা কৰোমি।”

অৰ্থাৎ জানিবা ধৰক, আপোনাৰ কলৰ এজনে মোক সুধিলে— “বৰুৱাদেও! আপোনাৰ কেইটি লৰা?” বৰুৱাদেওৰ ৰহইছ কৰি উত্তৰ দিবৰ মন গলে তেওঁ কব পাৰে— “ভগৱন্তৰ অনুগ্ৰহত মোৰ তিনিটা পো। প্ৰথমটো হৈছিল। দ্বিতীয়টো হোৱা নাই; তৃতীয়টো হব।”

যি হওক এইবোৰ পাতল কথা এৰি দি কওঁ যে আজিৰ বক্তব্যৰ নিমিত্তে “বাহুল্যেনালং” কৰি, চমুকৈ তিনিটা ডাঙৰ যুগতে অসমীয়া ভাষা, আৰু সাহিত্যৰ যুগ ভগালে চলিব। যেন : (১) প্ৰাক্‌বৈষ্ণৱ যুগ। (২) বৈষ্ণৱ যুগ বা শঙ্কৰী যুগ। (৩) বৰ্ত্তমান যুগ।

কীৰ্ত্তন

[‘শঙ্কৰদেৱ’ গ্ৰন্থৰ তৃতীয় আখ্যাৰ পৰা]

শঙ্কৰদেৱে ভাগৱতী বৈষ্ণৱধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিবৰ নিমিত্তে যিবোৰ গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিছিল, তাৰ ভিতৰত কীৰ্ত্তন ঘোষাই প্ৰধান। শিক্ষিত অশিক্ষিত মতা তিৰুতা সকলোৱে বুজিব পৰাকৈ অতি শুৱলা অসমীয়া ভাষাত তেওঁ এই অনূল্য গ্ৰন্থ কীৰ্ত্তন ঘোষাখন ৰচনা কৰিছিল। তেওঁ শ্ৰীমদ্ভাগৱত, গীতা, পদ্মপুৰাণ, ব্ৰহ্মপুৰাণ আদি শাস্ত্ৰৰ সাৰ উদ্ধাৰ কৰি সংকীৰ্ত্তন কৰিব পৰাকৈ গীতাৰ ছন্দত কীৰ্ত্তন পুথিখন কৰিছিল আৰু বাস্তবিক পক্ষত তেওঁ তাত সম্পূৰ্ণৰূপে কৃতকাৰ্য্যও হৈছিল। ধৰ্ম-প্ৰচাৰ, ধৰ্ম-শিক্ষা আৰু ধৰ্ম জীৱন গঢ়িবৰ নিমিত্তে ভাৰতবৰ্ষৰ কোনো ভাষাত কোনো প্ৰদেশত আমাৰ এই অসমীয়া কীৰ্ত্তন পুথিখনৰ নিচিনা সৰ্ব্বাঙ্গসুন্দৰ বৃহৎ পুথি যে নাই সেইটো আমি

ডাঠকৈ কব পাৰোঁ। কীৰ্ত্তনখন শঙ্কৰদেৱৰ ইমান মৰমৰ আছিল যে কছাৰীৰ ভয়ত যেতিয়া তেওঁ আন আন ভক্তসকলেৰে সৈতে লৰা-লৰিকৈ পলাই গৈছিল; তেতিয়া হঠাৎ বাটত তেওঁৰ মনত পৰিল যে কীৰ্ত্তন ঘোষা পুথিখন তেওঁ পাহৰি ঘৰতে এৰি থৈ আহিল। কথাটো মনত পৰিলতে তেওঁ অকলৈ উভতি আহি ঘৰ সোমাই কীৰ্ত্তনখন লৈ ওলাব খোজোতেই কছাৰীহঁতে তেওঁক বেঢ়ি ধৰিলে আৰু দুটা কছাৰী মানুহে তেওঁৰ দুৱাৰ মুখত বাট ভেটি ধৰিলে। বিপদ দেখি শঙ্কৰদেৱে ওলাই আহি ৰণুৱা কছাৰী দুটাক ঠেলা মাৰি পেলাই দি ভো ভো কৰে লৰি পলাই গুচি গ'ল।

কীৰ্ত্তনৰ ৰচনা প্ৰণালী কেনে সুন্দৰ, এবাৰ তাৰ বিষয়বোৰলৈ চকু দিলেই সেইটো হৃদয়সম কৰিব পাৰি। ভাষাৰ লালিত্য, ছন্দৰ ঝঙ্কাৰ, সুৰৰ লাৰণ্য, ভাবৰ মাধুৰ্য্য, ভক্তিৰ দৃঢ়তা, চিন্তাৰ উচ্চতা আদিৰ সমষ্টিৰে শঙ্কৰদেৱৰ কীৰ্ত্তন ৰচিত। তাত প্ৰথমতে ভগৱন্তৰ চতুৰ্বিংশতি অৱতাৰ বৰ্ণনা। তাৰ পিছত পদ্মপুৰাণৰ স্বৰ্গ খণ্ডৰ পৰা নামাপৰাধৰ বৰ্ণনা। এই শাস্ত্ৰ তেওঁ বাৰাণসীৰপৰা পাইছিল বুলি ভণিতাত লেখিছে।

ইয়াৰ পিছত পাশ্চুৰ্দ্দন। বেদান্ত, শ্ৰীমদ্ভাগৱত, বৃহ্নাৰদীয় পুৰাণ, পদ্মপুৰাণ, বৃহৎ সহস্ৰ নাম, সূতসংহিতা ইত্যাদি শাস্ত্ৰৰ পৰা, বিশেষকৈ শ্ৰীমদ্ভাগৱত বাৰও স্কন্ধৰ পৰা সাৰ উদ্ধাৰ কৰি বাছি বাছি যুক্তি প্ৰমাণ দি এইছোৱা তেওঁ ৰচনা কৰিছিল। শঙ্কৰদেৱে সংকীৰ্ত্তনাদি কৰি হৰি ভক্তি প্ৰচাৰ কৰিবলৈ ধৰিলত, লোক সকলে ভক্তিৰ ৰস পাই পূজা অৰ্চা আদি ব্ৰাহ্মণসকলৰ দ্বাৰাই বিহিত কাৰ্য্য পৰিত্যাগ কৰি শঙ্কৰদেৱৰ ফালে বেছিকৈ ঢাল লোৱা দেখি ব্ৰাহ্মণসকলে শঙ্কৰদেৱক হিংসা কৰি, তেওঁৰ ভকত সকলক লঘু লাঞ্ছনা কৰি নাম নিন্দা কৰিবলৈ ধৰিলত ঘাইকৈ মৰ্দন ৰচনা কৰিছিল। ইয়াৰ পিছত ধ্যান বৰ্ণনা। তাৰ পিছত শ্ৰীমদ্ভাগৱতৰ পৰা অজামিলোপাখ্যান, প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰ, গজেন্দ্ৰোপাখ্যান, হৰমোহন, বলিছলন, শ্ৰীকৃষ্ণৰ শিশুলীলা, ৰাস ক্ৰীড়া, কংসবধ, গোপী উদ্ধাৰ সংবাদ, কুঞ্জীৰ বাঞ্ছা পূৰণ, জৰাসন্ধৰে সৈতে যুদ্ধ, কালযৱন বধ, মুচুকুন্দ স্তুতি, স্যামন্ত হৰণ, নাৰদে কৃষ্ণৰ গাৰ্হস্থ্য ধৰ্ম দৰ্শন, বিপ্ৰপুত্ৰ আনয়ন, বিপ্ৰ দামোদৰৰ আখ্যান, দৈৱকীৰ পুত্ৰ আনয়ন, বদন্তুতি, লীলামালা অৰ্থাৎ শ্ৰীকৃষ্ণৰ জন্মৰ পৰা বৈকুণ্ঠ প্ৰয়াণ পৰ্য্যন্ত সংক্ষেপকৈ বৰ্ণনা। ইয়াৰ পিছত ছয় আখ্যা সহস্ৰনাম বৃত্তান্ত, পদ্মপুৰাণৰ অন্তৰ্গত। এই ছয় আখ্যা ৰত্নাকৰ কন্দলিৰ ৰচনা, শঙ্কৰদেৱে তেওঁৰ কীৰ্ত্তনৰ ভিতৰত ঠাই দিছে। কবিত্ব, শব্দ-যোজনা, আৰু পদৰ লালিত্যত এই ৰচনা নিশ্চয় অতি সুন্দৰ; গতিকে, শঙ্কৰদেৱে তাক তেওঁৰ অতি মৰমৰ কীৰ্ত্তন পুথিৰ ভিতৰত ঠাই দি সন্মানিত কৰাটোৰ মানে সহজে বুজিব পাৰি। ৰত্নাকৰ কন্দলি আসাম আকাশত শঙ্কৰৰূপী চন্দ্ৰৰ পৰিবেষ্টন কৰি থকা বৈষ্ণৱ তৰাসকলৰ ভিতৰৰে এজন আছিল। গুৰিতে তেওঁ আৰু ব্যাসকলাই নামে আৰু এজন পণ্ডিত ব্ৰাহ্মণ শঙ্কৰৰ ভাগৱতী বৈষ্ণৱ ধৰ্ম প্ৰচাৰত প্ৰধান সহায়ক আছিল। ব্ৰাহ্মণ কন্দলিয়ে কায়স্থ শঙ্কৰৰ শিষ্যত্ব প্ৰকাশ্যে গ্ৰহণ কৰিছিল নে নাই ক'ব নোৱাৰো, কিন্তু কাৰ্য্যত তেওঁ শঙ্কৰৰ প্ৰতি যে বৰ ভক্তিমান আছিল আৰু সঙ্কীৰ্ত্তনাদি কৰি ধৰ্ম প্ৰচাৰত শঙ্কৰক বৰ সহায় কৰিছিল, তাত সন্দেহ নাই। সেইদেখি তেওঁ শঙ্কৰৰ প্ৰিয়পাত্ৰ হোৱাত শঙ্কৰে যে তেওঁৰ

ৰচনা আদৰ কৰি তেওঁৰ গ্ৰন্থৰ ভিতৰত ঠাই দিব তাত আচৰিত কি? ব্যাসকলায়ে কিন্তু শঙ্কৰৰ ওচৰত শৰণ লোৱাটো স্পষ্টকৈ লেখা আছে। বট্টাকৰ কন্দলিৰ আৰু এটা নাম কবিশেখৰ বা সুকবিশেখৰ আছিল। তেওঁ এই দুই নামকে তেওঁৰ ৰচনাৰ ভণিতাত দিছে।

ইয়াৰ পিছত ওৰেষা বৰ্ণন। শঙ্কৰদেৱে ব্ৰহ্মপুৰাণৰ পৰা এই ওৰেষা বৰ্ণন ৰচনা কৰিছে। এই ওৰেষা বৰ্ণনতে কীৰ্ত্তন সমাপ্ত। শ্ৰদ্ধাস্পদ শ্ৰীযুক্ত হৰিবিলাস আগৰৱালা ডাঙৰীয়াই ছপোৱা কীৰ্ত্তনত শ্ৰীধৰ কন্দলি বিৰচিত “ঘনুচা কীৰ্ত্তন” বুলি এছোৱা ইয়াৰ পিছত দিয়া হৈছে। হাতে লিখা অনেক কীৰ্ত্তন পুথিতো কীৰ্ত্তনৰ সামৰণি ঘনুচা যাত্ৰাতহে কৰা হৈছে। কিন্তু কমলাবাৰী আদি প্ৰধান প্ৰধান মহাপুৰুষীয়া সত্ৰত নাম প্ৰসঙ্গত এই ঘনুচা যাত্ৰা ব্যৱহাৰ কৰা নহয়। তাৰ কাৰণ বিচাৰিলে স্পষ্ট দেখিবলৈ পোৱা যায় যে সি বাস্তবিক কীৰ্ত্তনৰ ভিতৰত সোমাবৰ উপযুক্ত নহয়। তাৰ ৰচনা প্ৰণালী কীৰ্ত্তনতকৈ তল খাপৰ। তাৰ বাহিৰেও কীৰ্ত্তনৰ প্ৰধান লক্ষণেৰে সি বিবজ্জিত। সেইদেখি সেইছোৱা মহাপুৰুষীয়া ঘাই সত্ৰৰ সন্ত সাধুসকলৰ ব্যৱহাৰৰ পৰা স্বভাৱতে বাদ পৰিছে। ঘনুচা যাত্ৰা প্ৰণেতা ভক্ত কন্দলিৰ প্ৰাৰ্থনা এৰাব নোৱাৰি শঙ্কৰদেৱে যদি তাক কীৰ্ত্তনৰ শেহত ঠাই দিছিল, তথাপি সি কাৰ্য্যত অনাদৰণীয় হৈ পৰিল। বিশেষ ওৰেষা বৰ্ণনতে কীৰ্ত্তন সমাপ্ত হৈছে।

শ্ৰীধৰ কন্দলি বিখ্যাত “কাণ-খোৱা” পুথিৰ ৰচক। মহাভাৰতৰ অশ্বমেধ পৰ্বৰ পদ এৱেঁই কৰিছিল। ওপৰত কৈ অহা “ঘনুচা যাত্ৰা” পুথিও এৱেঁই কৰিছিল। জগন্নাথ পুৰাণৰ পৰা এই ঘনুচা যাত্ৰা তেওঁ ৰচনা কৰিছিল বুলি তেওঁৰ ভণিতাত আছে— “শুনিয়েক নব-নাৰী হয় একমন। জগন্নাথ পুৰাণৰ কথা বিতোপন।। নাৰদৰ আগে যেবে ব্ৰহ্মায়ে কহন্ত। জগন্নাথ যাত্ৰা ঘনুচাৰ গৃহাগত।। মাধৱৰ পাদপদ্ম চিন্তিয়া মনত। মতি অনুসাৰে নিবন্ধিলোঁ পদ মাত।। নিবন্ধিলোঁ শ্লোক অৰ্থ অবগাই। নকৰিবা নিন্দা মোক শাস্ত্ৰক নাচাই। আনো শাস্ত্ৰ মত আনি মিশ্ৰ কৰি মাজে। পদাৰ্থে ৰচিলোঁ যেবে বুজি সামৰাজে”—ঘনুচা।

শঙ্কৰদেৱ চুকুৱাৰ পিছলৈকে কীৰ্ত্তন পুথিখনৰ একো একো ছোৱা একো একো ঠাইত আছিল; গোটেইখন পুথি একে ঠাইতে নাছিল। কেতবোৰ হাজোত, কিছুমান দক্ষিণকুলত, বৰনগৰত, বৰপেটাতে, উজানত কালজাৰত আছিল। শঙ্কৰদেৱে তেওঁৰ মৃত্যুৰ কিছুকালৰ আগেয়ে কীৰ্ত্তন পুথিখন গোটাই একে ঠাইত কৰিবলৈ মাধৱদেৱক কৈছিল, কিন্তু মাধৱদেৱে বেহাৰলৈ যাবলগীয়া হোৱাত, ইচ্ছা থকাতো তেওঁ সেই কাৰ্য্য কৰি উঠিব পৰা নাছিল। মাধৱদেৱ বেহাৰত থাকোঁতেই তেওঁৰ ভাগিনিয়েক ৰামচৰণ ঠাকুৰে প্ৰায় এবছৰ ফুৰি পুথিখন একে ঠাই কৰি বেহাৰত মাধৱদেৱক দিলত মাধৱদেৱে আনন্দত নৃত্য কৰিবলৈ ধৰিলে। কীৰ্ত্তনৰ ৰচনা প্ৰণালী কেনে শুৱলা, কেনে কবিত্বপূৰ্ণ আৰু সি কেনে (Master-mind) প্ৰতিভাশালী লোকৰ ৰচনা, তাক যি পঢ়িছে সিয়েই সেই কথা ভালকৈ অনুভৱ কৰিছে, অকল আমি নহয়। সুন্দৰ সংক্ষেপ কথাত কেনেকৈ তাত ভগৱন্তৰ দশ অৱতাৰ বৰ্ণনা কৰা হৈছে, পঢ়িলে মনত

অতুল আনন্দৰ উদ্ৰেক হয়। জয়দেৱৰ “প্ৰলয় পয়োধিজলে ধৃতবানসি বেদং”, ইত্যাদি সুললিত সংস্কৃত কবিতাৰে হে ইয়াৰ তুলনা হয়। আৰু এটা কথা। সদায় দেখা যায় যে শঙ্কৰদেৱে সংস্কৃত শ্লোকৰ য’ত পদলৈ ভাঙনি কৰিছে, সংস্কৃত শ্লোকটোৰ যদি দুই চৰণ বা চাৰি চৰণ থাকে, তেন্তে প্ৰায় তেওঁৰ পদৰো তেনেকুৱা দুফাকি বা চাৰি ফাকি হৈ হয়।

এ. তত্ত্বমূলক ৰচনা

ঈশ্বৰ অনন্ত (শ্ৰীভগৱৎ কথোৰ পৰা)

ঈশ্বৰৰ বাহিৰে আন সকলোৱেই শান্ত বা সীমাবদ্ধ। ঈশ্বৰ অনন্ত অসীম। ঈশ্বৰৰ অন্ত নাই, শেষ নাই, কোনো বিষয়তে তেওঁৰ সীমা নাই। তুমি, মই, জীৱ-জন্তু, গছ-গছনি, সোণ-ৰূপ প্ৰভৃতি যি জগৎ চৰাচৰত আছে সকলো শান্ত, সকলোৰে এটা শেহ আছে। এই নিমিত্তে আমাৰ দয়া-মায়া প্ৰভৃতি মনৰ ভাৱ, আমাৰ জ্ঞান বিদ্যা আদি সকলোবোৰ শান্ত সীমাবদ্ধ।

জগৎচৰাচৰ এনেভাবে গঠিত যে ইয়াৰ সকলো ঠাইৰে সীমাবদ্ধ। যি আছে সি এডোখৰ নহয় এডোখৰ ঠাই অধিকাৰ কৰি আছে আৰু থাকিবই। সেই দেখি সেই বস্তু সেইফেৰা ঠাইৰে সীমাবদ্ধ। ইমান যে প্ৰকাণ্ড সূৰ্য্য, পৃথিৱী আৰু গ্ৰহ-নক্ষত্ৰবোৰ, এই আটাইবোৰ নিজৰ নিজৰ থাকিবৰ ঠাইৰ দ্বাৰাই সীমাবদ্ধ; অৰ্থাৎ এইবোৰ যি ফেৰা ঠাই লৈ আছে তাতকৈ সৰহকৈ ঠাই লৈ থকা নাই আৰু সেইবোৰ থাকিবৰ ঠাইৰ বাহিৰে আৰু সৰহ ঠাই পৰি আছে।

জগৎচৰাচৰ সকলো যেনেকৈ ঠাইৰে সীমাবদ্ধ, তেনেকৈ সকলো কালেৰেও সীমাবদ্ধ। যি সময়ত যি ঘটনাটি হয়, সেই সময়তেই সেই ঘটনাটি হৈ গ'ল; যি সময়ত যি বস্তুটি যি ঠাইত থাকিল; যি সময়ত মই যি জ্ঞান পালোঁ বা যিটো ভাৱক মনত ঠাই দিলোঁ; সেই সময়তেই সেই জ্ঞান আৰু সেই ভাৱ মোৰ মনত আছিল; আন সময়ত নাছিল। আমি যে একে সময়তে বেলেগ বিষয়ে জানিব নোৱাৰো বা ভাবিব নোৱাৰো, সেইটোৱেই আমাৰ ভাৱজ্ঞান প্ৰভৃতি সীমাবদ্ধ হোৱাৰ এটি প্ৰমাণ।

এতিয়া তোমাৰলৈকে বুজিব পাৰিছা বোধকৰো, যে জগতত যিয়েই আছে, আছিল, বা পিছত থাকিব; সকলোৰে এটা সীমা আছে, আছিল আৰু থাকিব। একে আশাৰে কবলৈ গ'লে, জগতৰ সকলো শান্ত অৰ্থাৎ সীমাবদ্ধ। আমি এইদৰে সীমাবদ্ধ দেখি তাৰ বিপৰীতটো বুজিব পাৰিছো যে সীমাবদ্ধৰ অতীত আৰু কিবা আছে। কাৰণ আমি দেখিবলৈ পাইছোঁ; জানিবলৈ পাইছোঁ যে আমাৰ সীমাৰ বাহিৰে; আমাৰ দৃষ্টিবলয়ৰ বাহিৰেও আৰু অনেক ঠাই আছে, আমাৰ জ্ঞানৰ সীমাৰ বাহিৰেও আৰু অনেক জ্ঞান আছে আৰু আমাৰ জীৱনকালৰ বাহিৰেও আৰু অনেক সময় আছিল আৰু আছে।

আগেয়ে ঠাইৰ বিষয়ে ধৰা। মই লেখা এই কাপটোৱে যিমান ঠাই জুৰি আছে, তাৰ বাহিৰেওতো ভালেমান ঠাই পৰি আছে। আকৌ সেই অতিৰিক্ত ঠাইৰ এডোখৰত

এই মেজখন আছে। ইয়াৰ বাহিৰেওতো অনেক ঠাই পৰি আছে। সেই অতিৰিক্ত ঠাইৰ এডোখৰত এই গৰ বাৰী আছে আৰু তাৰ বাহিৰেও ভালেমান ঠাই পৰি আছে। এইদৰে চাওঁতে চাওঁতে দেখিবা যে পৃথিৱীত যি বস্তুৱেই যিমান ঠাই জুৰি থাকক; সেই ঠাইৰ বাহিৰেও অতিৰিক্ত আৰু অনেক ঠাই জুৰি পৰি আছে। পৃথিৱীৰ প্ৰত্যেক ঠাই যদিও এটা নহয় এটা বস্তুৱে ঢাক খাই যায়, তেনেহ'লেও দেখিবা যে পৃথিৱী থাকিবৰ ঠাইৰ বাহিৰেও অনেক অনেক অতিৰিক্ত ঠাই পৰি আছে। সেই অতিৰিক্ত ঠাইত সূৰ্য্য, চন্দ্ৰ, গ্ৰহ, নক্ষত্ৰবোৰ আছে। এইদৰে ভাবি চালে দেখিবা যে যত বস্তুৱেই এই জগৎচৰাচৰত থাকক, তাৰো বাহিৰে আৰু অনেক অতিৰিক্ত ঠাই পৰি আছে। নহ'লে সেইবোৰ বস্তু কেনেকৈ থাকিব?

এই ঠাই ক'ত? আকাশত। আকাশ মানে আন একো নহয়; মাথোন এটি সুবিস্তীৰ্ণ ঠাই—সি ইমান প্ৰকাণ্ড যে আমি কল্পনালৈকো আনিব নোৱাৰোঁ কিমান ডাঙৰ। যত বস্তু এই জগতত আছিল, আছে বা থাকিব, সকলোবোৰ এই আকাশৰ মাজতে এঠাইত নহয় এঠাইত আছিল, আছে বা থাকিব, আকাশ এৰি কোনো বস্তুৱেই থাকিব নোৱাৰে। আমি স্থানত সীমাবদ্ধ দেখি তাৰ বিপৰীতে এই আকাশৰ পৰাই ঠাইৰ বিষয়ে অন্তৰ আভাস পাপ। আকাশ অনন্ত দেখিয়েই জগতৰ সকলো বস্তু তাত ধৰে। এই নিমিত্তে কোনো কোনো ঋষিয়ে ঈশ্বৰৰ অনন্ত ভাৱ বুজাবৰ নিমিত্তে তেওঁৰ এটি নাম দিছে আকাশ।

কিন্তু এই আকাশ সঁচাৰ্শটিকৈ অনন্ত বা সীমাহীন নে? নহয়। আমি আকাশক ভাগ কৰি কব পাৰোঁ যে এইফেৰা ঠাই। এইদৰে ঠাইক সীমাবদ্ধ কৰিব পৰা ক্ষমতাৰ পৰাই বুজিব পাৰি যে আমি গোটেই আকাশক ঠিক সীমাৰ ভিতৰত দেখিবলৈ নেপালেও, ধৰিব নোৱাৰিলেও আকাশৰ এটা নহয় এটা সীমা আছে। কিন্তু সেই সীমা তোমাৰ মোৰ ধৰিবৰ সাধ্য নাই। সেই সীমা জানিবৰ নিমিত্তে অনন্ত আকাশতকৈও অনন্ত এজন জ্ঞানৱন্ত পুৰুষক লাগে। সেই অনন্ত পুৰুষেই হৈছে অনন্ত ঈশ্বৰ।

এতিয়া আমি যেনেকৈ দেখিলোঁ যে স্থানৰ বিষয়ত ঈশ্বৰ অনন্ত, সেইদৰে তেওঁ কালৰ বিষয়তো অনন্ত। আগেয়ে কৈ আহিছো যে জগৎ চৰাচৰৰ সকলো যেনেকৈ স্থানত সীমাবদ্ধ, সেইদৰে কালতো সীমাবদ্ধ। যি সময়ত যি ঘটনাটি হয়, যি জ্ঞান লাভ হয় বা যি ভাৱ মনত উদয় হয়, সেই সময়তেই সেইটি হৈ গ'ল। কিন্তু এইটো আমি জনোঁ যে সেই সময়ৰ আগেয়েও অনেক সময় গ'ল আৰু তাৰ পিছতো অনেক সময় থাকিব। তোমালোকে এইটো বঢ়িয়াকৈ জানা যে সেই অতীত কালত কত লক্ষ লক্ষ ঘটনা ঘটি গৈছে আৰু সেইদেখি তোমালোকে এইটোও বঢ়িয়াকৈ মনত ভাবিব পাৰা যে ভৱিষ্যততো আৰু কত লক্ষ লক্ষ ঘটনা ঘটিব। এইবোৰ ঘটনা ক'ত হ'ল, হৈছে বা হ'ব? কালত। এই কাল ইমান বহল যে ইয়াৰ গোটেইটোক আমি আমাৰ কল্পনাতো ঠাই দিব নোৱাৰোঁ। যি ঘটনাই ঘটিছে বা ঘটিব, কালৰ হাত এৰাই সি কেতিয়াও ঘটিব নোৱাৰে। যিমানদূৰ অতীত আমি আমাৰ কল্পনালৈ আনিব পাৰোঁ; তাৰো পিছত আৰু কত অতীতকাল পৰি আছে। যতদূৰ ভৱিষ্যৎ কাল আমি কল্পনালৈ আনিব পাৰোঁ তাৰ

পিছতো কত আৰু ভৱিষ্যত কাল পৰি থাকিব। আমি কালত সীমাবদ্ধ দেখিয়েই তাৰ বিপৰীতে এই কালৰ পৰাই আৰু এফালেদি অনন্তৰ আভাস পাওঁ। কাল অনন্ত দেখিয়েই কালৰ সকলো ঘটনা তাত জোৰে।

কিন্তু এই কালো নিভাঁজ অনন্ত বা সীমাহীন নহয়। সূৰ্য্যোদয়ৰ পৰাই হওক বা আন যি উপায়েৰেই হওক, আমি কালক ভাগ কৰি কব পাৰিছোঁ যে এইফেৰা কাল, এক-ঘণ্টা, এদিন ইত্যাদি। এইদৰে কালক সীমাবদ্ধ কৰিবৰ ক্ষমতাৰ পৰাই বুজিব পাৰিছোঁ যে আমি গোটেই কালক মনত ধাৰণা কৰিব নোৱাৰিলেও কালৰ এটা নহয় এটা সীমা আছে। আকাশেই বোলা আৰু কালেই বোলা, সেই দুটা নিভাঁজ সীমাহীন হোৱাহেঁতেন আমাৰ সীমাবদ্ধ ভাগৰ ভিতৰলৈ আহিব নোৱাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু কালৰ সীমা ধৰা তোমাৰ মোৰ সাধ্যৰ অতীত। সেই কালক জানিবৰ নিমিত্তে অনন্ত কালতকৈ অনন্ত এজন জ্ঞানৱন্ত পুৰুষক লাগে। সেই অনন্ত পুৰুষেই অনন্ত ঈশ্বৰ। এই কালৰ পৰাই সেই দেখি ধৰ্মপ্ৰাণ মহাত্মাসকলে ঈশ্বৰৰ আৰু এটি নাম দিছে মহাকাল।

ঈশ্বৰ যেতিয়া স্থানত অনন্ত আৰু কালত অনন্ত, সেইটো বুজিবলৈ বোধকৰোঁ বেছি কষ্ট নহ'ব। ভাৱ জ্ঞান প্ৰভৃতি স্থানেৰে সৈতে সম্পৰ্কৰহিত যি ঘটনা আছে, আগেয়ে কৈ আহিছো যে সেইবোৰ কাল বা সময়ক অৱলম্বন কৰি আছে। আমি জানিব পাৰোঁ, অমুক সময়ত আমাৰ মনলৈ এই ভাৱ আহিল, অমুক সময়ত অমুক বিষয়ে জ্ঞান পালোঁ। এইদৰে আমাৰ জ্ঞানত আমি সময়ক এৰি কোনো ভাৱ, জ্ঞান বা ঘটনাৰ বিষয়ে ভাবিবই নোৱাৰো আৰু সঁচাসঁচিকৈয়ে আমি দেখিবলৈ পাওঁ যে জগতৰ প্ৰত্যেক ঘটনাই এক নহয় এক ৰকমে স্থান বা কালক অৱলম্বন কৰি থাকে। ঈশ্বৰ যেতিয়া সেই স্থান আৰু কাল সম্বন্ধে অনন্ত আৰু তেওঁ যেতিয়া জ্ঞানময়, তেনেহ'লে তেওঁ নিশ্চয় ভাৱ, জ্ঞান প্ৰভৃতি বিষয়তো অনন্ত।

আমি ঈশ্বৰৰ অনন্ত তত্ত্বৰ বিষয়ে অনেক ডাঙৰ ডাঙৰ কথা কলোঁ হয়, কিন্তু আমাৰ সীমাবদ্ধ জ্ঞানেৰে সেইটো ধাৰণা কৰিব পাৰোঁনে? ঈশ্বৰৰ অনন্ত আমি সম্পূৰ্ণ ধাৰণা কৰিব নোৱাৰিলেও কৱিত্বপূৰ্ণ ভাষাৰে এইটো কব পাৰি যে আমি সময়ে সময়ে আমাৰ সীমাবদ্ধ জ্ঞানেৰে ঈশ্বৰৰ অনন্ত ভাৱৰ কাষৰফেৰি ছুই আহিব পাৰোঁ। আমি সীমাবদ্ধ দেখিয়েই তাৰ বিপৰীতে জানিব পাৰোঁ যে এজন অনন্ত মহাপুৰুষ আছে যাক অৱলম্বন কৰি আমি আহোঁ, আকাশ আছে, কাল আছে। আকৌ জ্ঞানেৰে আমি এইদৰে জানিব পাৰিলেও সকলো সময়তে আমি তেওঁক অনুভৱ কৰিব নোৱাৰোঁ। যেতিয়া সংসাৰৰ সৰু সুৰা ঘটনা, সৰু সুৰা কথাৰ পৰা আমি আমাৰ জ্ঞানক একত্ৰাই নি তেওঁৰ জ্ঞানত মূক্ত কৰি দিবলৈ উদ্যত হওঁ, আমাৰ ইচ্ছাক তেওঁৰ ইচ্ছাৰে সৈতে যোগ কৰিব খোজোঁ, তেতিয়াই খন্তেকীয়া বিজুলী প্ৰকাশৰ নিচিনাকৈ খন্তেকলৈ তেওঁক অনুভৱ কৰোঁ।

আমি এই সংসাৰত যি অলপ জ্ঞান-ভাব পাইছোঁ সেই সকলোবোৰ সেই জ্ঞান আৰু ভাবৰ ভঁৰালৰ পৰাই পাইছোঁ। কিন্তু সেইবুলি তোমালোকে এনে নাভাবিবা যে সেই অক্ষয় ভঁৰালৰ কোনো ক্ষয় হ'ল বা কম হৈ গ'ল। ঈশ্বৰে আশ্চৰ্য্য নিয়ম কৰি

দিছে যে জ্ঞান, ভাব প্ৰভৃতিৰ ভাগ কাকো দিলেও তাৰ একো নকমে। তুমি জানা যে দুয়ে দুয়ে চাৰি হয়। তোমাৰ এই জ্ঞানফেৰা আনক দিলে তাৰ অলপো কমে নে? জীৱ-জন্তুৰ ওপৰত তোমাৰ দয়া-মায়া দিয়া, সেই বুলি তোমাৰ দয়া মায়াৰ কিবা অলপো কমে নে? সেইদৰে সেই অনন্ত পৰমেশ্বৰে তেওঁৰ জ্ঞানৰ ভঁৰাল, ভাৱৰ ভঁৰাল জগতলৈ মুকলি কৰি দিছে; কিন্তু সেইবুলি তেওঁৰ অনন্তত্বৰ কোনো প্ৰকাৰ অভাৱ নঘটে। একে আঘাৰে কবলৈ গ'লে, তেওঁৰ কোনো প্ৰকাৰ ক্ষয় নাই।

তেওঁ স্বপ্ৰকাশ। তেওঁৰ প্ৰকাশ জগতৰ প্ৰতি অনুত। সেই প্ৰকাশ অনুভৱ কৰিবৰ নিমিত্তে আমাৰ ইচ্ছা হ'ব লাগে। আমি উপযুক্ত উপায় অৱলম্বন কৰিব লাগে। দুপৰীয়া যেতিয়া বেলি মূৰৰ ওপৰত দক্‌দক্ কৰে জ্বলি থাকে, সেই সময়ত যদি আমাৰ শোৱা খোঁটালিটোৰ দুৱাৰ মাৰি তাক গোটেই একাৰ কৰি শুই থাকি, পিছত কওঁ যে মই সূৰ্য্য দেখা নাই, বেলি ওলোৱা নাই, সেইটো কথা কেনে হাস্যাস্পদ হ'ব? যি ঈশ্বৰৰ প্ৰকাশ সূৰ্য্যত, যি ঈশ্বৰৰ প্ৰকাশ অলেখ গ্ৰহ নক্ষত্ৰত, যি ঈশ্বৰৰ প্ৰকাশ জগতৰ প্ৰাণ ৰাজ্যত, যি ঈশ্বৰৰ প্ৰকাশ মানুহৰ জ্ঞান ৰাজ্যত; যি ঈশ্বৰৰ প্ৰকাশ প্ৰতি অনুত প্ৰতিনিমিত্ত, সেই ঈশ্বৰক আমি আমাৰ যত্নৰ অভাৱত হৃদয়ত অনুভৱ কৰিব নোৱাৰিলেই তেওঁৰ স্বপ্ৰকাশত্বত সন্দেহ প্ৰকাশ কৰাটো তাতকৈও হাস্যাস্পদ নহয় নে?

তোমালোকে ভালকৈ নিজৰ নিজৰ হৃদয়ৰ ফালে চোৱাঁ, দেখিবা যে তাত সেই পুৰাতন পৰমেশ্বৰ বিৰাজমান আছে। কিন্তু তেওঁক যিমান দেখিবলৈ পাবা, সিমান তেওঁক আৰু সৰহকৈ দেখিবলৈ তোমালোকৰ ইচ্ছা হ'ব। যেতিয়া দেখোঁতে দেখোঁতে ক্ৰমে দেখিবলৈ পাবা যে তেওঁৰ অন্ত পোৱা নাই, তেতিয়া তোমালোকৰ হৃদয় স্তম্ভিত হৈ গৈ এক গভীৰ প্ৰশ্ন ওলাব “তেওঁৰ অন্ত ক'ত? ক'ত অন্ত?” ঋষি সকলে এই প্ৰশ্নৰ যি উত্তৰ দিছে, সেই উত্তৰতে তেতিয়া শান্তি পাবা। ঋষিসকলৰ সেই উত্তৰ হৈছে—“ওঁ সত্যং জ্ঞানমনন্তং ব্ৰহ্মং” তেওঁ সত্য স্বৰূপ, জ্ঞান স্বৰূপ, অনন্ত স্বৰূপ পৰম ব্ৰহ্ম। তোমালোকে এই মন্ত্ৰ হৃদয়ত কৌস্তুভ মণিৰ নিচিনাকৈ ধাৰণ কৰি অপাৰ শান্তি লাভ কৰাঁইক।

ট. উপদেশাত্মক ৰচনা

কামত কৃতিত্ব লভিবৰ সন্ধেত

এশৰ ভিতৰত নিৰান্নকৈজনৰ ব্যৱসায়ী হবৰ ইচ্ছা আছে। কিন্তু কি উপায় ধৰি চলিলে ব্যৱসায় শিকি এই সংসাৰত উন্নতি লভিব পাৰি তাক জনাৰ ভাগ এশৰ ভিতৰত এজন বুলি কলেও সাঁচাৰ পৰা আঁতৰত পৰা নাযায়। সৰহভাগ লোকে ভাবে যে কম বেছি মূলধন লৈ বেহা-বেপাৰ আৰম্ভ কৰিলেই তেওঁবিলাক একো একোজন ডাঙৰ ব্যৱসায়ী পুৰুষ হৈ উঠিব। এই বিশ্বাসৰ গুৰিত যে শিপা নাই তেওঁলোকৰ মনত পোনতে নেখেলায়। লাভলৈ লোভ কৰি বেহা কৰি শেহত মূলকো হেৰুৱাইহে, অৰ্থাৎ তিতি বুৰি হে তেওঁলোকে শিকে। “Great many men plough the ocean in different trade; somebody makes double the profit and somebody loses bread.”

এই সংসাৰত বিত আৰু মান আৰ্জি কৃতকাৰ্য হবলৈ যিবিলাক বাট আছে, এটাইবিলাকৰ ভিতৰত ব্যৱসায়ৰ বাটটো কাঁইটীয়া; কিন্তু আশ্চৰ্য্যৰ বিষয় এই হৈ যে এনে জেং থকা আৰু কাঁইটীয়া বাটটোক বহুত মানুহে উজু বুলি ভাবে। ইংৰাজীত এটি কথা আছে “Ignorance is bliss.” দুখ-বিপদেৰে সৈতে অচিনাকী হৈ থাকিলে অৰ্থাৎ তাৰ আকৃতি প্রকৃতি আৰু পৰিমাণ নুবুজিলে বা নেজানিলে তালৈ ভয় নেলাগে। বেহা-বেপাৰতো সেই কথা খাটে। মূলধনৰ মোনাটো হাতত লৈ হেলাৰঙে একে দিনৰ ভিতৰতে আঁকোৱালে নোপোৱা বেপাৰী বা বৰমুদৈ সদাগৰ হবলৈ যি আশা কৰে, পৰ্বতত কাছ-কণী বিচাৰি ফুৰোতেই তেওঁৰ জীৱনৰ পৰালি পৰে। বেহা-বেপাৰৰ সাধনা কঠোৰ সাধনা। ইংৰাজ এই কঠোৰ সাধনা কৰিহে আজি অদ্বিতীয় বেপাৰ আৰু তাৰ ফলত সমাগৰা বসুন্ধৰাৰ অধীশ্বৰ হৈছে। গুৰিৰে পৰা কঠোৰ সাধনা কৰি যি মনুষ্যত্ব লাভ কৰে সিহে প্রকৃত ব্যৱসায়ী হব পাৰে। কেনেকাপে সাধনা কৰি মনুষ্যত্ব লভি ব্যৱসায়ত সিদ্ধকাম হব পাৰি, তাৰ গোটাচৰেক সন্ধেত তলত লিখি পুথিৰ আকাৰেৰে আমাৰ বন্ধুসকলৰ আগত ধৰিলোঁ। মনত এনে আশা যে বুঢ়াসকলক তেওঁলোকে পাহৰা অনেক নীতি সি সোঁৱৰাই দিব, ডেকাসকলৰ লগে লগে সি আৰিয়া ধৰি যাব আৰু ল'ৰাবিলাকৰ আগত অধ্যাপকৰ আসনত চেকনি লৈ বহিব।

১. সদায় সঁচা কথা ক'বা

কি ঘৰুৱা কথা, কি পৰুৱা কথা, সকলো বিষয়তে, সকলো সময়তে, সকলোৰে সৈতে

ব্যৱহাৰত; আদান-প্ৰদানত সাঁচা কথা কবলৈ কেতিয়াও নিপিছুৱাবা। বেহা-বেহাৰ, বাণিজ্য ব্যৱসায়ত সাঁচা এৰি মিছাৰ ধাপতো ভৰি নিদিবা। বহুতৰ ডাঠ বিশ্বাস যে বেহা-বেপাৰত অনেক সময়ত মিছা কথা নকলে নচলে। ই সমূলি ভুল। মিছাৰ আশ্ৰয় লৈ পোনতে অলপ লাভ বা সুবিধাৰ মুখ দেখিবলৈ পোৱা যেন লাগিলেও শেহত সেই লাভ বা সুবিধা মৃগ-তৃষ্ণাৰ নিচিনা হয়। ঘাটৰ ঘটীয়া শিঙৰাই বৰশীৰ টোপ এবাৰ-দুবাৰকৈ খাই আনন্দত দেও দি তৃতীয় বাৰত ধৰা পৰি মৰা পৰে জানিবা। অকণমান মিছা জৰি গুটিৰ গাজ শেহত বাঢ়ি ডাল-পোখা মেলি ডাঙৰ গছ হৈ পকা পকা ৰংঘৰ কাৰেংঘৰ ফালি ছিৰাছিৰ কৰে। সৰু কথাত পোনতে অনাহকতে মিছা কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে, সি লাহে লাহে অভ্যাসত পৰিণত হৈ ডাঙৰ বিষয়তো শিপাই পৰে, তেতিয়া তাক উভলা টান হয়। মিছাৰ ঠেং চুটি, বুকু ফিন্দাই তেজেৰে কেতিয়াও সি থিয় হব নোৱাৰে। মিছাৰ ৰাজত্বত অৰাজকতা যোৱা কলা। মানীৰ মান, ধনীৰ ধন, সুখীয়াৰ সুখ-শান্তি সেই ৰাজ্যত নিৰাপদে বসতি কৰিব নোৱাৰে! সি মিছাৰে গঢ়ি-পিটি কোনো কথা থিয় কৰিবলৈ যায়, তাৰ কথা সম্প্ৰতি থিয় হোৱা যেন দেখিলেও, পিছত সি কাতি হৈ পৰি মিছলীয়াৰ কপালত লাজ আৰু অপমান দাগি দি ৰসাতললৈ যাবই যাব। মিছা কওঁতাৰ মনত সদায় অশান্তি; ধৰা পৰিলেই লাজত পৰি অপমানিত হম এনে ভয়ে সদায় তাৰ বুকুত উখল-মাখল লগাই থাকে। মিছাৰ বেচেৰে কিনা সুখ সন্তোষ আৰু লাভ শেহত “হিচাপ-নিকাচ” কৰি চালে অসুখ অসন্তোষ আৰু লোকচানৰ ঘৰত পৰা দেখা যায়। জানি শুনিহে জ্ঞানীসকলে কৈ গৈছে “সদাসত্যং ব্ৰহ্মাৎ”।

আজিকালি প্ৰায় দেখা যায় যে মূৰ্খ সদাগৰৰ ‘অফিচ’ৰ অনেক কাৰ্য্যকাৰকে মিছা কথা কৈ বা মিছা হিচাপ দি গ্ৰাহকক প্ৰবঞ্ছনা কৰি মালিকক ন্যায্য প্ৰাপ্যতকৈ অধিক ধন আনি দি লাভ কৰি নিজৰ কাৰ্য্যদক্ষতা দেখুৱাই তেওঁৰ প্ৰিয়পাত্ৰ হয় বা হবলৈ যতন কৰে। কিন্তু সেই কাৰ্য্যদক্ষ বেপাৰীয়ে এই ফেৰা কথা পাহৰে যে, সম্প্ৰতি তেওঁৰ মালিক তেওঁৰ ওপৰত যিমানেই সন্তুষ্ট হওক, সদায় সেই মালিকৰ এনে এটা চোতাৰ ভাব তেওঁৰ প্ৰতি নেথাকি নোৱাৰে যে, এই অতি চতুৰ কৰ্ম্মচাৰীজনে গ্ৰাহকক যেনেকৈ ফাঁকি দি তেওঁক টকা আনি দিছে, তেওঁকো তেনেকৈ কেতিয়াবা ফাঁকি দিব পাৰে; গ্ৰাহকক যেনেকৈ মিছা কথা কৈ লুটিছে, তেওঁকো তেনেকৈ লোটা অসম্ভৱ নহয়। বালীলৈ যি পাট শৰ সুগ্ৰীৱলৈকো সেই পাট শৰেই হব পাৰে। ব্যৱসায় শিকিব খোজা ডেকাসকলে সদায় এই কথাটি মনত ৰাখি চলিব লাগে।

২. বিশ্বাসৰ পাত্ৰ হ’বলৈ সদাই লক্ষ্য ৰাখিবা

কি ব্যৱসায়ত, কি বাহিৰা কাৰ্য্যত সকলো সময়তে এনেকৈ চলিবা, যেন লোকে তোমাৰ ওপৰত বিশ্বাস থাপি সম্পূৰ্ণৰূপে নিৰ্ভৰ কৰি নিশ্চিত থাকিব পাৰে। উন্নতিৰ জখলাৰ ই প্ৰথম ধাপ জানিবা। এই ধাপৰ পৰা ভৰি পিছলিলে, ভৰি ভাগিব, আৰু

তোমাৰ ভৱিষ্যত ভালৰ আশা-ভৰসাৰ মুখত ছাই পৰিব। এই বহুমূলীয়া গুণটিলৈ আওহেলা কৰি সদাগৰী “অফিচ” আৰু গবৰ্ণমেণ্টৰ “অফিচত” চাকৰি কৰা ভালেমান চোকা বুধীয়া ডেকাই নিজৰ ভৱিষ্যত উন্নতিৰ বাটত নিজে কাইট পোতে। ভালৰ আশা কৰোঁতা ডেকা বন্ধুসকল সাৱধান। এই আৱশ্যকীয় উপদেশটি মনত ৰাখিবলৈ নেপাহৰিবা।

৩. কেতিয়াও কৰ্তব্য কৰিবলৈ নিপিছুৱাবা

ধৰ্মবুদ্ধি আৰু বিবেকৰ দ্বাৰাই পৰিচালিত হৈ যি তোমাৰ কৰ্তব্য বুলি জানিবা, তাক কৰিবলৈ কেতিয়াও পিছ ভৰি নহবা। সংসাৰত কৰ্তব্য পৰাঙমুখ মানুহতকৈ কাপুৰুষ আৰু নাই। কৰ্তব্য বিমুখ লোকৰ পৰা উন্নতি এশ যোজন দূৰত থাকে। এহাশুধীয়া হৈ ফলাফল নিবিচাৰি কৰ্তব্য কৰি যাবা, দেখিবা তোমাৰ মঙ্গল তোমাৰ মুঠিৰ ভিতৰত।

এই কেবাৰ কথাৰ জোৰ হাতত লৈ সংসাৰৰ এক্সৰ বাটত আগুৱাবা।

৪. কথা জুখি ঠিককৈ ক'বা

কেতিয়াও ডাল-পাত জোৰা দিয়া বঢ়াই কোনো কথা নকবা। কথা বঢ়াই কওঁতে কওঁতে অভ্যাসৰ বশত লাহে লাহে কওঁতাজন মিছাত পিছলি পৰেগৈ। মিছলীয়া মানুহৰ মিছা কথাৰ আৰম্ভণ কথা বঢ়াই কোৱাত। বেহা-বেপাৰ কৰোঁতাসকলে এই কথা ঘাইকৈ মনত ৰাখিব লাগে। কিন্তু বৰ বেজাৰৰ কথা যে, আমাৰ দেশৰ সৰহভাগ মানুহৰ গা এই দোষেৰে ঘূৰীয়া। একোটা অতি সামান্য কথাৰ বিৱৰণ দিওঁতেই তেওঁলোকে তাক বঢ়াই এনেকৈ কয়, যে তাৰপৰা প্ৰকৃত কথা চালনীৰে চালি আৰু কুলাৰে জাৰি নুলিয়ালে পোৱা টান। একোজন এই অভ্যাসত ইমান দূৰ আগুৱায় যে তেওঁৰ সঁচা-মিছা সকলো কথাৰ গাত “বিশ্বাসৰ অযোগ্য” ছাব পৰে। বাপেক-মাকে নিজৰ সন্তানক ল'ৰাকালৰেপৰা সকলো কথা ঠিককৈ কবলৈ শিকনি দিয়া উচিত। কাৰণ, ডাঙৰ হলে, এই অভ্যাসৰ শিপা উভাল নোখোৱাত পৰে। অলপ দুখ পালে বৰ দুখ পালোঁ, অলপ ৰ'দ হ'লে পিঠি ফটা ৰ'দ হৈছে, একেবাৰ গালি পাৰিলে ভয়ানক গালি পাৰিছে, অলপ বেয়াক নৈথে বেয়া, অলপ জাৰকে হাড় কন কনাই যোৱা জাৰ ইত্যাদি কথা কোৱা অভ্যাস প্ৰায় মানুহৰ দেখা যায়। এই কু-অভ্যাস তেনেই এৰি দিয়া উচিত। কাৰণ ইয়াৰ শেহ ফল বিষম। বহুত বেপাৰী-দোকানী পোহাৰীয়ে নিজৰ বস্তু বেচিবৰ নিমিত্তে তাৰ গুণ ওফোন্দাই ফিকাই কয়। কিন্তু এবাৰ বা দুবাৰ সেই বস্তু ফিকনিত বিক্ৰী হলেও কিনোতাই ভৱিষ্যতলৈ তেওঁলোকৰ বস্তুৰ প্ৰকৃত গতিগোত্ৰ বুজি আকৌ সেই দোকানৰ দুৱাৰদলি ডেবলৈ কেৰ্জেৰ্ কৰে; আৰু ডেব লাগিলেও, সেই বেপাৰীৰ কথা আষাৰ ডাল-পাত কাটি দলিয়াই পেলাই আচল ফেৰা লবলৈ হাতত কেচি লৈ আহে; আৰু কথাত ৰহণ সনা বেপাৰীজনৰ কথা খৰা-

মুৰা হৈ মিছাৰ শাৰীলৈ নামে। এই শাৰীৰ লক্ষ লক্ষ বেপাৰীৰ বেপাৰ দহ বছৰৰ আগেয়ে যি মেমেৰা আছিল, আজিও দেখিবা সেই মেমেৰাই আছে, যদি ইমান দিনেও সি জয়-পাতে-ক্ষয় হোৱা নাই। যেনে দেখা, যেনে শুনা ঠিক তেনেটি কৰা। কথা ভালকৈ নেজানিলে তাক নকৰা। কথা বঢ়াই কোৱাৰ ফালে ঢালকে নলবা।

৫. নিজৰ দোষ ততালিকে স্বীকাৰ কৰিবা

দোষ সকলোৱে কৰে। কিন্তু ভালেমানে তাক স্বীকাৰ নকৰে আৰু কৰিবলৈ লাজ পায়। নিজৰ দোষ বুজিব পাৰিলে কেতিয়াও স্বীকাৰ নকৰাকৈ নেথাকিবা। দোষ সৈ কঢ়াটো ওখ মন আৰু সংসাহসৰ চিনাকি; আসৈ মতাটো নীচ মন আৰু কাপুৰুষতাৰ চিনাকি। বুজিব পাৰিয়েই হওক বা বুজিব নোৱাৰিয়েই হওক মানুহ মাত্ৰকেই দায়জগৰ কৰাৰ পৰা হাত সাৰিব নোৱাৰে। সেই দায় পিছত বুজিব পাৰিলে খোলা মনেৰে সৈ কাঢ়ি আগলৈ তেনে নকৰিবলৈ মনত থিৰাং কৰি সাহিয়াল পুৰুষৰ শাৰীলৈ যাবা। তেনে কৰাটো অপমান বা লাজৰ কথা কেতিয়াও নহয়। বহুত নামজ্বলা মুখিয়াল বোলোৱা মানুহৰ গাতো এই ফেৰা সংসাহৰ অভাব দেখা যায়। আপোনাৰ গাত ঘাটি হৈছে বুজিব পাৰিলে তাক স্বীকাৰ কৰা মানুহে লোকৰ পৰা সন্মান আৰু শ্ৰদ্ধা আকৰ্ষণ কৰে। দহজনে যাক প্ৰকৃত সন্মান আৰু শ্ৰদ্ধা কৰে তেৱেই উন্নত আৰু তেওঁৰে জীৱন সাৰ্থক। যি কাৰ্য্যকাৰকে তেওঁৰ গৰাকীৰ আগত নিজৰ ভুল আৰু দায় মুকলি মনেৰে সৈ কাঢ়ে সেই কাৰ্য্যকাৰকৰ ওপৰত গৰাকীৰ শ্ৰদ্ধা বাঢ়ে, আৰু তাৰ ফলস্বৰূপে তেওঁৰ আগলৈ ভাল হোৱাটো ধুকপ। যি নিজৰ দোষ বুজিও অস্বীকাৰ কৰি সেই ভুল মত বা কাৰ্য্য সাৱটি থাকে সেই বুজন নিৰ্গতক সকলোৱে গোঁৱাৰ আৰু সৰু মনৰ মানুহ বুলি ভাবে।

৬. আত্ম সন্মান সদাই অতি যতনেৰে ৰাখি চলিবা

যি আত্মসন্মান ৰাখি নচলে সি সমাজত ঘৃণিত আৰু লাঞ্চিত হয়। আত্মসন্মান বলি দি সামাজিক উন্নতিলৈ হেপা মেলিলে আত্মসন্মান আৰু সামাজিক উন্নতি দুয়ো হাততে হেৰায়। যি নিজৰ সন্মান নিজে ৰাখি নচলে সি লোকৰ পৰা সন্মান পাবলৈ আশা কৰা বৃথা। কোনো কোনো লোকে ধন, সম্পত্তি, খোৱা-লোৱা বা অনুগ্ৰহৰ লোভত বিবেকৰ টেটুত খোৰোচা গাঠি দি তাক ওলোমাই থৈ ডাঙৰ মানুহৰ খোচামোদ বা খাটনিত প্ৰবৃত্ত হয়। সিহঁত অতি ঘিন লগা প্ৰাণী। সিহঁতৰ মনত নেখেলায় যে আত্মসন্মান বেচি পোৱা ধন, সম্পত্তি, অনুগ্ৰহ আদি অতি অকিঞ্চিৎকৰ। অনুগ্ৰহ দিওঁতাজনৰ মনতো সেই খোচামোদীয়া জন ঘৃণিত নহৈ নোৱাৰে নিশ্চয় জানিবা। কিন্তু আত্মসন্মান মানে ভেম বা মিছা অহঙ্কাৰ নহয়। বহুতে আকৌ ভেমক আত্মসন্মানৰে সৈতে সানমিহলি কৰি তেওঁলোক এই বিপদত পৰে।

৭. ক্ষুদ্ৰ বিষয়তো সৰল অকপট আৰু এহাশুখীয়া হ'ব

ক্ষুদ্ৰ কথা ক্ষুদ্ৰ কামো যি কুচ্ছুত কপট নেৰাখি কৰে, ডাঙৰ বিষয়, ডাঙৰ কামতো তেওঁ সৰলা আৰু অকপটীয়া নহৈ নোৱাৰে। বিশেষ, যাক আজি আমি সৰু কথা বুলি ভাবিছোঁ কাইলৈ তাৰ ফল ডাঙৰ হৈ উঠিব পাৰে। ক্ষুদ্ৰ কথাৰ কুফলত ডাঙৰ বিপদ অহাৰ কথা পৃথিৱীৰ বুৰঞ্জীত ভালেমান আছে। সামান্য দন্দহাইৰ ফলত ধন ধান্যেৰে ভৰপূৰ গৃহস্থৰ ঘৰ ভাগি ঠান ঠান হোৱা দেখা যায়। সৰু অনিয়মত মূল্যবান জীৱন যায়। ল'ৰাকালত পাইটো পইচাটো চুৰ কৰি, আৰু পখিলাটো, চৰাইটো, মেকুৰীটোৰ পাখি ডৌকা আৰু ঠেং ভাঙি, ডাঙৰ হলে ডাঙৰ চোৰ, ডাঙৰ ডকাইত আৰু ডাঙৰ খুনী হৈ ফাটক বা ফাঁচীত উঠা অনেক দেখা যায়। সদাগৰী অফিচৰ, বেঙ্কৰ, চৰকাৰী বা কেছাৰীৰ কেৰাণী আৰু খাজাঞ্চীসকলৰ ভিতৰত হিচাপত খোহামাৰি বা গাঁজামিল দি পাইটো, পইচাটো, অনাটো, টকাটো ইফাল-সিফাল কৰা বহুতৰ অভ্যাস আছে, আৰু তেনে কৰাটো পাপ বুলি তেওঁলোকে নেভাবে। কিন্তু এনে ক্ষুদ্ৰ আৰম্ভণিৰ শেহফল যে ভয়ঙ্কৰ তেওঁলোকৰ মনত নেখেলায়। উপজিয়েই বত্বাকৰ দস্যু বা একে দিনাই বৰ চোৰ কোনো হোৱা নাই। সৰু মিছলীয়াই অভ্যাসৰ পানী পাই পুলি পোখা মেলি পিছত ডাঙৰ মিছলীয়া হয়গৈ। যি নিজে মিছলীয়া সি লোকৰ সঁচা কথাও বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰে। দিনে-ৰাতিয়ে সন্দেহৰ ফুটা নাৱত বহি সি দুৰ্য্যোৰ অশান্তি ভোগ কৰে। বন্ধুসকল, তোমালোক গুৰিতে সাৱধান হ'বা; সৰু কথা, সৰু মিছা, সৰু পাপ বুলি উৰাই দি, তোমালোকৰ সৰ্ব্বহ ভৰা দিয়া জীৱননাৱৰ গুণ চকু মুদি হো হো কৰে টানি লৈ নেযাবা। যদি দেখা তোমালোকক এই স্বভাৱ জোকে ধৰিছে, তেন্তে তৎক্ষণাৎ তাক বলেৰে একুৱাই দিয়াই পেলাবা।

৮. সত্য পথত থাকি আপোন অভিপ্ৰায় নিষ্কলঙ্ক ৰাখি ধন ঘটিবলৈ পুৰুষাৰ্থ কৰিবা

ধন ঘটিলেই নহয়। ধৰ্ম্মৰ বাটত, সঁচাৰ বাটত থাকি ধন ঘটিলেহে ঘটা। ডকাইতেও ধন ঘটে; বেষ্যাইও ধন ঘটে। অকল ধন ঘটাতেই বাহাদুৰী নাই। ধন ঘটা কল হৈছোঁ বুলি অহঙ্কাৰত ওফন্দি ফুৰিলেই তুমি ভাল মানুহ আৰু সজ লোকৰ শাৰীলৈ উঠিব নোৱাৰা।

৯. ধনৰ সদ্ব্যয় কৰিবা

ধনে ক্ষমতা আনে। ক্ষমতাৰে লোকৰ ইষ্টানিষ্ট দুইকো কৰিব পাৰি। ধন তৰোৱালৰ নিচিনা তৰাৰ হিংসুক জন্তুকো বধ কৰিব পাৰি আৰু পৰমেশ্বৰৰ সৃষ্টিৰ মুকুট মানুহক ঘৈয়াইও সন্ত কৰিব পাৰি। সন্ত সাধু লোকে ধনেৰে নিজৰ উপকাৰ, পৰৰ উপকাৰ, সমাজ আৰু দেশৰ মঙ্গলজনক কাৰ্য্য কৰে।

“পৰোপকাৰায় সত্যং হি জীৱনম্”।

দুৰ্জনে তাৰে (দেখাত নিজৰ উপকাৰ কিন্তু শেহত স্বৰূপাৰ্থত অপকাৰ) পৰা অপকাৰ, আৰু সমাজ আৰু দেশৰ অনিষ্টজনক কাৰ্য্য কৰে। কাম, ত্ৰোধ, লোভাদি কু-প্ৰবৃত্তি চৰিতাৰ্থ কৰাত অসৎ লোকৰ বিস্তৃত ব্যয় হয়; পৰোপকাৰ আদি সৎ কাৰ্য্যত সজ্জনৰ ধন ভগন হৈ অশেষ মদলৰ কাৰণ হয়।

“বিদ্যা বিৱদায় ধনং মদায়
শক্তিঃ পৰেষাং পৰিপীড়নায়
খলস্য, সাধোৰ্বিপৰীতমেতৎ
দানায় ধৰ্ম্মায় চ বক্ষণায়।”

আজিকালি অনেক অসাৰ ধনী মানুহে নিজৰ ধনেৰে উপাধি আৰু নাম কিনি, সমাজত আৰু ৰজা ঘৰত গণ্য-মান্য হবলৈ অহোপুৰুষাৰ্থ কৰে! কিন্তু সেই উপাধি আৰু নাম যিমান ডাঙৰ হৈয়েই বাজক, সি এপেট বতাহেৰে পূৰ চুলীয়াৰ ঢোল মাথোন। তেনে অসাৰ সন্মানক সাধু আৰু সাৰুৱা লোকে অতি আকিঞ্চিৎকৰ বিবেচনা কৰে; কাৰণ সি পপীয়া তৰাৰ পোহৰৰ নিচিনাকৈ চকুত জলক লগাই ক্ষত্ৰকতে মাৰ যায়।

□